

LOOMING

Eesti

Kirjanike Liidu

kuukiri

5

Mai 1992

Ain Kaalepi, Valeeria Villandi ja Kalle Kure luulet.

George Gordon Byron Taevas ja maa.

Mats Traat Minge üles mägedele. VI jagu.

Paul Kuusbergi ja Tarmo Tederi lühijutte.

William Faulkner Must pajats.

Felix Oinas Viljakusest ja maagiast.

Andres Langemets Üks tont käib ringi mööda Euroopat.

Vaapo Vaher Luule 1991: üllas või madal?

Sinuhe jutustus Sergei Stadnikovi tõlkes.

Fanny de Sivers Kuhu jäi meil Maarja?

Arvustused ja ringvaade

Ilmub

1923.

aastast

PEETER MUDIST. Teeskleb ei teeskle

1992

LOOMING

5

1992

ILMUB 1923. AASTAST

EESTI KIRJANIKE LIIDU KUUKIRI

Ain Kaalep

SEE NOORMEES OLII MODELLIKS RISTILÖÖDU PUUKUJULE/ KUJURI
TÖÖTOAS RISTILE SEOTUNA SAI TA SÜDAMERABANDUSE/ MISPEALE
TA AUGA MAETI DANZIGI PÜHA MARIA KIRIKUSSE/ KUNA KUJUR
MÕISTETI SURMA JA HUKATI/ KUJU ON SAJANDEID SEISNUD
SELLESSAMAS KIRIKUS

jäi nurisemata mu nurin
sõnad lõppesid enne mu suus
süda ütles üles ma surin
Lunastajana ristipuus

küllap meister mu lahti lasi
kui valmis ta meistritöö
enam see pole minu asi
elu valud mu südant ei söö

ühe haud on kalmistu taga
teisel kirikus auline koht
oli ühist mul mõlemaga
(aga see pole kellegi loht)

ja mõlemal Lunastajaga
tema käest võiks küsida nüüd
kumb patune oli kumb vaga
ja kas kummalgi oligi süüd

see et põlistas lõpuks mu kuju
Lunastajana aegade voor
ei paranda palju mu tuju
olin surijaks liiga noor

SEE PÜSS/ MIS LAHINGUS AINA MÖÖDA LASI/ MAETI OKTOOBRI
ALGUSES 1944/ MITU NÄDALAT PÄRAST SEDA LAHINGUT/ MAHA
KUHUGI ARUKÜLA KANTI

Kas tunneb kaduvikuõudu
see püss, kord pandud alla hauda,
puittüvest saanud niiske kõdu,
aast-aastalt rooste söömas rauda?

Või ehk, et oli teine asi
küll surmaseemneid lendu heita?
Kas mäletab ta sõdalasi,
kel relvad maasse tuli peita?

Ja nendest ühe poisipalet?
Eesmärki, mida kõik nad taotand?
Mis üle jäi? Maailmast valet
nad, ise kaotajad, ei kaotand.

Maailmas vägivald ja tüli
näib aina saavat vastset rammu.
Ent vähemalt see püss ei küli
küll surmaseemneid enam ammu.

Mis veel? Neid noori sõdalasi
ei hüüa praegu nooreks keegi.
Mis püssi puutub veel: ta lasi
vaid mööda tookord. Hea on seegi.

Sest ühe vana sõduriga
on nii, et mis ka läind tal rappa,
see puhtaks jäi: ta poisiiga.
Tal oli püss, mis keelas tappa.

Mats Traat

Minge üles mägedele

VI osa

Metsaline näitab ennast

26

Oli see unenägu või ainult mõte?

Korraks vilksatas silme ees isa.

Ta oli nii tilluke ja perenaine ise ka väike. Nad oleksid olnud nagu Luiga uibuaias, kuhu silmjoonelt üle Rõngu majade paistis kirikutorn.

Või oli see tõesti ainult kujutlus, salasoov viibida isa juures, tunda end turvaliselt ja muretult nagu lapsepõlves?

Kui südamlikult elati vanasti kodus! Kuidas isa ja ema hoidsid teineteist ja lapsed olid isekeskis nii sõbralikud!

Oh, ta oli maganud valgeni! Pilvine sügishommik vaatas tuseselt aknast sisse. Jälle polnud Maali teda üles ajanud loomi talitama. Miks ta niiviisi tegi? Mai teadis küll, mis pärast, kuid ei tahtnud seda mingi hinna eest tunnistada. Ta jõud polnud lõplikult otsas, kuigi nõrkusehood käisid peal. «Kiä tost küsida saa!» julgustas ta ennast. Peaaegu end põlates tõusis ta üles, laudaköögi korstnast tõusis suitsu, seal keesis seakartulid. Maali oli tubli tüdruk, ainult liiga kangekaelne — mis ta pähe võttis, sellest ei taganenud. Ema tundis, et on kõrvale lükatud ja ülleliigne — ka kangekaelne tuleks osata olla. Puukotad klobisesid põrandal, tea, kust Hendrik need oli toonud, saksa värk, kes selliseid varem siin nägi või kandis, kombakad, nagu nad olid, trepil käimiseks kõlbmatud.

Tütar kammis köögis pead, juuksed olid tal nisukarva, pikad ja tihedad. Niisugused juuksed olid Mai õel, kes oli taga Tartut taluperenaiseks.

«Ole kavvass magama jäänu!»

Maali teadis, kuhu ema sihtis.

«Saatki puhata,» poetas ta.

«Ole vällä puhanu, mul ei ole midägi vika.»

Ta hääl oli tõre.

«Ma saadi Juhani vett tuuma,» juhtis tütar jutu nimme teisale.

«Looma saava kajo man esiki juuva.»

«Sõõgitegemises kah vett vaja. Ja mõsumõskmises.»

«Mia ole puul elu sanna mant kaalpuiega vett kandnu. Tuuperäst ei massa obst vai-vata,» seletas perenaine mõningase uhkusega.

«Emä, kõik ei ole niida kange ku sina,» nacratas Maali lepitavalt. «Mes jaoss sis obese ja viivanger omma?»

«Mesjaoss?» Mai vakatas nõutult. «Ärä sa juussit vällä viska, linnu kandva oma pesä, sul nakass pää valutama. Sääne on vanarahva tarkuss.»

«Tuud sa ütiskõrd juba nimetit. . . » Kamm sahises juustes, tuli praksus pliidi all, ilm oli juba päris valge. Viinakuu päev tõi ka Palanumäele kahvatut cluusku. Või oli see looduse muie, seletamatu pilge pilvede vahelt? Üle sealauda katuse paistis tamm ja teised

puud sügisvärvides, õõ oli neid märkamatuult laastanud, oksad süngeks raagunud. «Emä, Ruudu silmä ei lää parembas.»

Mai vajus kõssi.

«Sa panet jo tälle rohtu. . . »

«Tilguta jah. Nigu opatu.»

«Silmä om rähmätse küll. . . »

«Oh, na aava rähmä vällä nigu kuusetüvi tõrva. Omgu periss kinni kliipunuva. Ma näe küll, määndse na omma, ku käi tedä üless aaman.»

«Ma kõnela Endrikuga,» lubas Mai, tundes tõusmas vana tuttavat pahameelt: ikka mees venitab ja viidab! Oma tervise ta laskis käest selle asemel, et kohe linna lõikusele sõita. Et poeg võib pimedaks jääda, sellest ei paistagi ta hoolivat. Kui on tarvis aidalõhkujaid ja hobusevargaid püüda, siis läheb jooksuga nagu koer, keda võtatatakse. Miks hoolis Hendrik endast ja lastest nii vähe? «Oless võinu mulle kah arsti tuvva,» mõtles perenaine kibedalt. «Kae, ku tihti vedä Mäejaani Mikk oma provvat tohtrit piti!»

Tütrele ei rääkinud ta oma mõtetest midagi.

Peremees tuli rukkimaad harimast. Mai oli tal õuel vastas ja ütles:

«Kirjuta endäle nõna pääle: tervuss om kõge kallimb vara maa pääl!»

Hendrik vaatas imestusega naist: miks ta kasutas sellist pealekäivat tooni?

Kohe oli ka nutt päral.

«Sa ei ooli meist! Sul ei ole konagi silmi ei minu ega laste jaoss!»

«Mul om silmä iin ja takan. Ma pane pallusit asju tähele, aga ei mõista ega jõvva parandada. Ma ole kah palt inemine.»

«Ku sa Jummal oless, sis ma sinuga ei kõnelaski!»

Mai silmad välkusid.

«Kas surm omgi puhastamine? Messa arvat?»

Naine ei mõistnud.

«Kuis niida puhastamine?»

«Et surm ei tii puhtass. Peräst suure puu mahavõtmist jääss egasugust risu ja prahti ümbretsõõri, inemisest niisaate. Pallu rämpsu jääss tõse inemise sisse alale.»

«Kas sa tahat, et Palanumäel kiäki ärä kooless?» ütles Mai huupi.

«Mes juttu sa aat! Ma mõtle niisaate.»

«Ärä mõtle niisaate! Vii poiss jälle tohtre manu.»

Peremees oli aastakümnete jooksul harjunud, et naine on tugev ja kange, seisab kindlalt kui Põhjanael. Riigid löid vankuma ja varisesid kokku, rahvaste kõlblus sai sõjas saatuslikult kannatada. Hendrik tajus maa-aluseid tõukeid: ka Palanumäel võis midagi muutuda ja eelaimus tegi ta ärevaks.

«Jätä ikk järgi,» keelas ta võrdlemisi karedalt. «Ei massa kedägi enneaigu maha mat- ta — mõttengi mitte.»

«Ma ei mataki,» nuuksus naine.

«Elun om viil pallu ilusat.»

«Ilusat om väega pallu ollu,» haaras Mai kinni mehe pakutud päästerõngast nagu toona surnuaiapähalgi. «Kuis me pühapäiväomgu sõitsemme siist Luigale küllä, pikkvan- ger latsi täis, ku esä elli. Ku illuss tuu olli! Poisi istseva vankre padja pääl nigu pääsuke- se rian! Ja kuis esä egäütele pai teije ja Ruudu sülen maha tõstse.»

Mees noogutas: muidugi oli see armas: kõmisev suurtee ja ilusad viljad, südames rahu ja rõõm, taevarannal valged pilvetätrad, keisririigis valitsemas rahu ja kord!

Mälestused heitsid hingemaastikule rahustavat kuma, tusk murdus teistesse tasapin- dadesse, pisenes, pudenes. . .

«Mul ei oleki suurt vika,» kinnitas perenaine, endal nägu nutukriimuline, jakivarru- kas silmaveest märg. «Tulesse enneki Nustakult süämetilku tuvva. Küll Jentson tiid!»

Kümme tööd ja tuhat talitust: rukkimasindamine kodus ja naabertaludes, tõu kokku- panek, kesa harimine, rukkikülv, lina kitumine ja kupardamine. Lisaks oma rahvale ja Potitare Katala kutsuti appi ka Eeva, keda viimastel aastatel päevilisena enam ei kasuta-

tud, sest ta jäi vanaks ega andnud tööle pihta niisuguse hooga, nagu Palanumäel sooviti. Ometi tuli Eeva tööle ja oli väga tubli. Isegi Maali, kes oli inimeste suhtes arvustav, jäi popsinaise virkusega seekord rahule. Peretütrel oli ka erihuvi: ta tahtis teada, mis kaardid ta saatuse kohta ütlevad. Hendrik vaatas kaardipanemisele viltu, eriti kibekiirel tööajal, kui lina ootas väljal kitkumist, kuid ta ei tahtnud tütreaga pahuksisse minna, oli ju Maali ema haige olles tegelik perenaine. Seepärast laskis ta tütre ja Eeval pärast lõunastööki näpistada tööajast veerand tundi, et tulevikku ette kuulutada.

Mai ei tahtnud kuuldagi kaartidest, läks hoopis lauda juurde toimetama — ta kartis kaarte.

Salapärase näoga ladus popsinaine võidunud kaardilehed söögilauale laiali. Neelata-des ootas Maali uudist Eeva suust, kus kollendas paar kihva.

Hetk viibis, või laskis Potitare perenaine tal nimme viibida? Tõmpide parkunud sõr-medega soris Eeva lehtedes, maigutas mitu korda suud, kibrutas nina, vaatas ootaja arust täiesti mõttetult ringi, enne kui hakkas peretütre elukäigust midagi arvama. Kui enam viivitada ei passinud, susistas ta:

«Sul lätt elun äste.»

Pettunult vaatas Maali talle otsa: kas kaardimoor rohkem ei ütlegi, kas ta ei varja järsku midagi põnevat?

«Mes taa padakuningas tan tähendäs?» Peretütar osutas sõrmega võidunud isandale, kes põrnitses kahtlasel ilmel kaugusse. Eeva võttis küsimust kui kahtlemist tema asja-tundmises, otsenagu juhuslikult lükkas ta kaardid segi.

«Ah, ma ei tiia. . . Vana pää, pallu on meelest lännu!»

«Olli sääl midägi alba?» päris peretütar õhinal.

«Äste lätt, väega äste. Paar kiirdu tule enneki sisse.» Vana naine limpsis keelega kui-vavaid huuli. «Saat noist jagu, ku püvvät.»

Tüdruk neelatas.

«Kuis mehelesaamisega om?»

«Olet küll mehel,» vastas Eeva ebamääraselt, pilk pööratud sissepoole, nagu paistaks seal üks teine maailm, mida maiste silmadega ei saagi päris selgeks vaadata. Äkki kaardipaniija elavnes ja ütles: «Aga ärä sa pallu rasvast süüki süü!»

Ruudu, mustad püssirohutäpid näos, nagu tulnuks ta Marne'i alt sõjaväljalt, silmad rähma jooksmas, kuulas himuga pealt, mida öele kuulutati. Tuleviku teadmatus, ühtaegu ilus ja jube, pani poisil südame valjult põksuma. Mis ootas ees teda, kes mõnekümne sammu kauguselt ajas segi hobuse ja lehma, nõnda vilets oli lugu tema nägemisega. Ise häbenes ta Eevale öelda, seepärast mehkeldas Maali ümber, lõpuks sosistas kõrva, et öde laseks ka temale kaarte panna. Maali vastas äraandlikult valjusti:

«Kaardipanek naiste asi, poistele ei kõlba!»

Eeva ütles:

«Sa, Ruudu, tahat, et ma sulle kah saatust ette kuulutas?»

«Tahass küll,» pomises poisike punastades.

Ruudu kaarte seletama oli popsinaine hoopis sõnakam.

«Nooren iän om raskusi mitmasugutsit, üits ää inemine avitass sinu, kae, tõne kah, mes sis vika! Mitu tiikonda om sul iin, elät vast mitman talun vai koguniste alevin. Kolm kõrda võtat naist, aga latsi om vähä.»

«Koolesse ärä vai?» sekkus Maali.

«Eei,» venitas Eeva. «Näid omgi vähä. Elu keskel ähväräs kroonu maja, õnneligu juhusse läbi päset ärä, sis tule jälle tiikond vai rändamine. Elu perämidsen otsan ei ole sa kõge vaesemb inemine.»

Õnneliku eelaimuse kuma valgustas poisikese rikutud nägu.

Kaardimoor nihutas sõrmeotsaga lehti.

«Aga koolet sa võõral maal.»

Niisugune väljavaade Ruudut ei rõõmustanud.

«Saksamaal vai Vennemaal?» pomises ta hämmelduses.

«Mes maal, tuud kaardi ei ütle. Enneki võõral maal. Nink surm tule äkki.»
 Potitare Kata ootas väljas läve ees teisi linakitkujaid, viljakott põlleks ette seotud —
 lina oli ju nii märg, et kitkuja riided tilkusid.
 Mossis näoga ilmus Maali õue, kaardipanekust rahulolematu.
 «Mes kaardi sulle omma kuulutanud?» küsis ta popsipiigalt pisut üleolevalt.
 «Et varsti saa mehele,» oli rõõmus vastus.
 «Sina?!»
 «Melless mia ei või saija?»
 «Sina saat, aga mia piä süümä vähämb rasvast süüki!» Peretütar naeris vihaselt. «Ja
 sina usut, et sa tõeste mehele saat?»
 Kata ei vastanud, naeratas ainult.

27

Lina oli märg ja külm. Paklased põlled ees, liikusid naised kumaras edasi. Sidet kinni
 keerates sirutati valusat selga, ohitu pisut ja tõõtati jälle vaikides edasi.

Otsa ja Mõra vahelt metsa kohalt hakkas kostma kurgede kluugutamist. Naised li-
 naeel, Hendrik ja Valter hobuse juures pöörasid pilgud ühtlaselt halli pilvise taeva poole.
 Peremees luges lahkuvad linnud kokku — sai vähe, ainult üheksateist.

«Väike parv,» oli ta peetunud.

«Lääva Alajaani poole,» märkis Valter.

«Kutske poole,» parandas Kata.

«Kas kaardi es näitä, kostpuult tule miis, kiä su ärä võtu?» torkas Maali.

«Inemise asi om tulla ja minna, kaardi palt ennustase,» lausus Eeva tütre kaitseks.

Hendrik saatis pilguga rändlinde pisut kauemgi, kui kombeks oli.

«Nemä läävä Ahvrikade, me piäme tänne jäämä.»

«Ei piä!» vastas poeg.

«Nooh. . . Koess me pääsemel!»

Peremees ajas hobuse linapeode juurde.

Naised vahtisid ikka veel kurgi.

«Tinavu lendase varra ärä,» tähendas Miina.

«Segane aig, kure kah ärevil. Tahtva aiksade talvekorteride jõuda,» arvas Hendrik ja
 hakkas linapeosid vankriale laduma.

Kurekese, tiile, tiile,

emä-esä ette,

poja-tütre taade. . .

luges Eeva, triikis käeseljaga pihasooni ja kummardus ohatas lina kitkuma.

Nurme ääres lõikas Valter labidaga maapinnalt kamara pealt ning tallas kõvaks ja ta-
 saseks.

Hendrik pani roigastest tehtud jalgadele raatsi üles ja võttis koormast esimese lina-
 peo ning tegi proovitöö ära.

Siis asus ka poeg raatsima.

«Taa noore mehe tüü omgi,» arutas isa.

«Kõik om noore mehe tüüse.»

Valter lõi pöidla kogemata raatsipii otsa. Sõrmest immitse verd. Pistis suhu, silmit-
 ses haava.

«Leit käe puruss vai?»

«Tühiasi!»

Mälestused ja haavad — puha tühiasi! Ja kured lähevad Alajaani poole, kus kunagi
 oli üks tüdruk, kes . . . Mis sestki enam, ka mälestustest tuli loobuda, et koorem kerge-
 neks. Sõda oli teda äestanud ja rullinud kui linapõldu — mõttetu verevalamine, mida
 tehti tõsiselt kui tööd — surmtõsiselt, surmatööd.

MATS TRAAAT

584

«Taa veretilk nüid mõni purusslütumine! Miljoni, või olla kümnit miljonit panti magama. Ja pandass viil, sõda jo käi.»

Ta vaikis, kuid ka see polnud hea.

Hendrik uuris taevast ja ilma.

«Kas jõvame kugarma sarda panna? Ei taha omsess jättä, äkki sääd sadama.»

«Paneme, paneme,» kinnitas poeg.

Tegelikult ei tahtnud ta midagi, ta ei teadnud, mis edasi teha, kuhu seada sihti, tühjus oli nii valdav.

«Sõda kihvtitas inemise ärä,» jätkas Valter. «Kiä tolle läbi tege, tuu om kihvtitadu.»

Mis oli ühe talu saatus maailma ajaloo kõrval? Kes kasvas Palanumäel peremeheks, et seista sel moreenkuhjatisel tähtsalt nagu kukk kännu otsas ja viia edasi Eesti elu — tagasikiskujaid polnud vaja otsida, need ilmusid ise.

Lõikuskuul lasti küll veskilkäimine vabaks, kuid peksumasina juures seisis kontroll ja võttis kiivalt arvele iga viljatera, mis huugavast masinakerest kotti kukkus — niisugune oli Saksa võimude korraldus.

See vihastas, kuid tegi ka nalja.

«Saksa soldat käi küllä piti, kobiss kana, kas tuu viil munes,» ütles Mäejaani Mikk. «Ja toitlusskommitee miis vaht villävõtjide man.»

«Sa esi kah toitlusskommitee,» arvas Tõnis vihukoorma otsast.

«Minu üle om võim. Suure riigi kõva võim.»

Selline meeldetuletus oli kibe ja ebameeldiv. Ikka suur ja võõras riik, kuid oma — kus on see? Nagu tilluke elav säde suure tuhahunniku all. Kuid sellest vaikiiti, tehti tööd ja oodati, mis edasi saab.

Sügis saabus omasoodu, taevast tegi pärani lahu kahvatud luugid: kallas vihma kui oavarrest. Peremehed muutusid murelikuks: kuidas saada vili pekstud, kartul maast üles?

Mõtlilikult, väga mõtlilikult seadis Palanumäe Hendrik sängis soolikaid.

Peaks ometi niipalju vahet, et jõuaks tõu ära masindada. . .

«Olge kokkuehoidlikud liha tarvitamisega! Tapmine ilma lubata on keelatud!» hoiatas «Postimees» rasvases kirjas.

«Aga inemise tapmist ei ole konnegi ärä keeletu!» urises Valter lehte vaadates.

«Mes me sis masinarahvale lavvale paneme, ku lammastki ei või tappa?» oli öde nõutu.

Isa kostis sängist:

«Kulle nüid! Teeme nigu enneki. Näide kiilde ja käske perrä ei saa ellä!»

Valter naeratas virilalt.

«Make Osvalt juusk jälle kaibama.»

«Osvalt ei julgu enämb tänne tulla.»

«Tule, pand sinu kah viil kinni.»

«Sis ma lüü ta viglaga läbi,» ähvardas Maali.

Hendrik muigas sängisamba taga.

«Sis om sul vangiruutu minck.»

Tuli tõumasindamine. Hallid vihased vihmapiilved sõudsid üle Palanumäe nurmede, viljarõukude ja vettinud hoonete. Peremees vaatas ilma: kas peab või ei? Enne lõunat tuli saps vihma, lõi masinalt rihma maha, kuid siis jäi pidama.

Enne juhatusel tegi Maali masinalistele lõunat.

Lõunalaua auras tulikum rasvaga kartuliklimbi supp. Maali jälgis Lõige Aleksandrit. Poiss puhus supile, sõi omaette, vale käega otsekui vasakukäeline, leivakäär vigastatud käes. Lõuna lõppedes, kui enamik inimesi lauast tõusnud ja välja kõndinud, tuli Palanumäe peretütar tema juurde ja pani talle taldrikule tubli tüki head lahjat lambaliha, kuid natuke õnnetult: liha lupsas kausist taldrikule ja pritsis Sassile leent näkku. Lõige poiss pühkis varrukaga põski ja naeris rõõmsalt.

«Attehh!»

«Veidike alvaste läits. . . » vabandas Maali. «Kassa pilli enämb ei mängi?»

«Suvel jah.»

«Mängi nüid kah. . . mõnikõrd.»

Mai oli märganud tütre ja Lõige poisi jutuajamist, pärast ütles ta Maalile:

«Ärä sa temäga mängi.»

«Kuis nii?»

«Tiiä, mes ärä tege. Kae, kuis silmä pään iilgase!»

«Ma ei pelgä tedä. Ta mäng enneki iluste suupilli.»

«Mäng jah, aga sina ei või temäga mängi.»

«Melless? Ega mulle tedä vaja ole!»

«A ku tõne võtt tõsitselt, mes sis saa?»

«Midägi!»

«Ärä ütle midägi! Kae, Villem, Sassi vanemb puulveli tulli laskse me aidan Tissi Piitre maha. Näil vammilin sääne tuli sehen, ei näidega või mängi! Ullutat poisi ärä, pärast tule ja pand tüise talu palama!»

«Ei ta pane!» vastas Maali, kuid märksa vähem sõakalt.

«Kost sa tiiät, et ei pane! Õnnetu armastuse pärast palutamist om mitmel puul ollu. Mõra Senni ähvärđ kah talu maha palutada ku Maks ta ärä põlgass. Olli küll kange miis, maat tütrikit ja teije valla pääle latsi, aga niiku Senni tulli Mõrale karjatütrigus, jääje Maks vagatses. Üitskõrd, ku vana Maks ollu vallamajan, vedänu Senni oma sāngi iistarest taadetarre. Ku Maks nakanu tütlema, et mesperäst sa, karjaplika, ennäst minu kõrvale säädset, kitnu Senni: «Nigu sa minu siist ärä aat, lõõmass Mõra talu tüise elutulen nigu tüits miilähi, piä meelen!» Olligi vanapoisil päitse pään ja nuur pername kotun. Nüid tütar joba kateastane. Kange inemine, tuu Ökva Senni. Tõist säänest pername me külän ei oleki!»

«Mia oless niisaate tennü!» vastas Maali silmade särades.

Mail jäi üle vaid imestada.

Kas tema, Luiga peretütar, oleks nõnda teinud?

Ei vist. Siis olid teised inimesed ja teistsugused arusaamised, arvas ta. Üle aastate meenus üks talveõhtu, kus ta veel Palanumäe vanas toas Mõra peremehle leivalabidaga virutas, nii et lamp laes traadi otsas puruks läks ja õli kaela voolas. «Ma es anna tälle perrä tuuperäst, et ma omma laulatadut miist armasti. . . » mõtles ta äkki.

28

Ühel õhtul Sass siiski tuli, istus lakaluugile, võttis põuetaskust pilli ja mängis natuke. Viis oli nukker, ilma hoota.

«Tule ote usse päält edesi,» ütles Maali.

Noormees istus nagu puunui.

«Tule tänne — taadepuule!» kutsus tüdruk asemelt.

«Säääl om külmemb ku tan. Jää viil aigess, tuul puhk läbi lihast ja luust,» hädaldas Sass.

Palanumäe peretütar kihvatas.

«T e r v e miis lämmistäs tütrigut!» nähvas ta. «Mitte ei soi!»

Lõige poiss istus puhu, seadis siis nohisedes minekule.

Maali arvas, et Sass teeb nalja, õrritab teda. Kuid juba oli ta redelilt maas ja sammud kaugenesid. Tüdruk hüppas saaniteki alt välja, lippas luugilävele ja hõikas alla:

«Kossa nüid?»

«Võta mõni t e r v e,» kostis tuhm vastus. Ning Sass, kes oli Galiitsias vastu pidanud täägivõitluses, oli naabritüdruku sõnadest nii hirmsasti haavunud, et kadus pikal sammul porikuu pimedusse.

«Lollakas!» vihastas Maali. «Esi must ku socammass!»

Pettunult seisis ta lakaotsal ja tuul undas troostitult räästas.

Viimaks puges ta lõdisedes kasuka alla.

«T e r v e ! Pidi ma tedä osatama! Et ta sääne peru om! Aga olgu, mia pallema ei lää!»

Ta kiristas hambaid ja puhkes nutma.

«Esi süidi. . . »

Hommikul viis ta linad ja teki tuppa, sel aastal oli väljasmagamisel lõpp.

Mai märkas tütre tursunud silmaaluseid ja tähendas:

«Sinnu om vist mesilane silmä ala nõglanu, paistetanu. . . »

«Kaits mesilast.»

«Kaits?»

«Nojah, tõne tõse silmä ala!» Maali naeratas poolvihaselt.

«Egä nemä ennäst ei muuda.»

Tütrele oli kange himu küsida, keda ema mõtles — kas mesilinde või inimesi —, kuid siis võinuks jutt minna sellele, millest ta rääkida ei tahtnud, seepärast vaikis. Päeval talitades mahenes neiu meel ja õhtul kolis ta aida peale tagasi. Tuul oli vaikinud, taevs selge, tähed väljas — tuli jahe kartulivõtmise aegne öö, hommikuks võis isegi maad kahutada, kuid Maalil polnud külm. «Tules ta täämbä oteki,» mõtles ta ja kutsus: «Tule rutemb, messa vahit! Oletki ehk joba mäe pääl, nakat alla astma. Astu kipembide. Tule rutemb, kalliss soeambakene!»

Muidugi ootas ta asjata — kes üle mäe pahaselt lahkunud, see ei tule niipea, kui üldse kunagi, sest mägi ei salli poolikut.

Palanumäel kisti lauda tagant maast üles viimaseid loomapeete, kui Saksamaal puhkes revolutsioon. Kuni leht selle tähtsa teatega pärale jõudis, oli ka sõda juba lõppenud. Sündmused toimusid üha kiireneva hooga — kohe oli ka Eesti Ajutine Valitsus tööle asunud.

«Pimme küll, ei jõvva nõnnagi nuusata, ku Villem troonilt sadanu, sakslasil sõda kaotadu ja Eesti riik tagasi,» nihutas Hendrik tattnina laual naisele lähemale.

Mai luges, «Postimees» põlvedel, sõõrmeis viletsa õli hais ja tahm. Mida edasi, seda enam oli ajas e n n e k u l m a t u t ja ettearvamatut.

«Mia uskse kogu aig, et Eesti riik tule tagasi,» teatas Juhan uhkelt.

«Sina olet iks taa kõge kangemb, kiä sinnu jõud ärä kitta,» tähendas isa. «Taa läits obiss tõistmuudu, ku ennustadi. Et sakslane lätt meilt esi vällä. . . »

«Ertsogiriigist es tule kah midägi,» arvas Valter.

«Paruni võiva viil urgitsada, näide lõig ei saa täis. Niisaate ku venelastelgi. Nüüd Venne- ja Saksamaal punatse võimul.»

«Mes na meist enämb, meil oma riik,» lausus Juhan.

«Elun om niida, et suur käi läbi suurega, väike väiksega.»

Hendrik silitas pihuga karedat lõuga.

Mail olid silmad hämara valguse käes lugemisest kibedad. Jõud polnud ikka veel tagasi tulnud, hoolega jõi ta Jentsoni antud südametilkku ning talitas tasakesi toas ja kõõgis.

Väljas tõusis tuul, maja naksus.

Perenaine kergitas lehe kohalt pead, jäi kuulama.

Saksa riik, Venemaa, Türgi, tükkideks lagunenu Austria–Ungari, Ukraina iseseisvus. . .

Peale kauge ja tähtsa oli veel lihtsalt pimedade tuleviku tuul ja hingede aeg. Tegelik elu jätkus siis, Palanumäel — tõelik elu ja aeg, mida maailma sündmuste järele end rinnutuks joostes ei pruukinud enam tajuda ega taibata.

Aastakümned olid perenaisel möödunud selle talu tavade ja kujude küttes. Kadunud inimesed libisesid varjudena vaimusilma eest läbi, segipaisatud järjekorras, imelike katketena, otsekui poleks nad eluski kunagi kindlat, silmaga haaratavat tervikut moodustanud. Häälte kõla, liigutuste katked, nägude hajusad laigud maailmatantsu taustal ja novembripimedus neil kõigil ümber kui kaitsev rüpp.

«Kuulge, kuis engekese vällän tuule käen ikva.»

Tütar vaatas Maile otsa.

«Tuu vanaesä ehk tulli meid kaema.»

«Taht suppi ja lambaliha,» arvas Ruudu.

Kõik vakatasid. Kuidas nad olid küll ära unustanud hingede nädala ja mardipäeval Varisegu kõik kurjuse keisririigid kokku, kuid vanadest tavadest tuleb kinni pidada.

«Oless esä Eesti riigi ärä nännu,» ütles Hendrik.

«Minu esä es näe kah,» teadis Mai.

«Na es näeva sakslaste tulekitki.»

«Es näe punaste võimugi,» seletas Juhan.

«Näis, mes Vennemaa arvass, et Eesti om omaette riik. Ku mia olli vallavanemb, olli venne ametnige meelest kogu eesti rahvass üits väike ülecarune asi. Esieränis aga Tsirgu-silma vald, kost es lää raudtiidki läbi. Kerenski aigu jäi venelane niisaate suurelises. Ega na sulle konagi lahke ää näoga otsa es kae, ku meeleeääd viisit, sis palt tolless kõrrass veidike. . . » Peremees sattus oma sõiduvette. «Sakslane niisaate. Eestlast es piä kumbki inemissess. Kon nuu keisre- ja ertsogiriigi nüid kõik omma?»

«Ajaloo kolikambren,» ütles Valter.

Peaaegu samamoodi mõtiskles ka Aalep, kui ta tütreaga sahvris kapsaid tegi. Paljaste jalgadega kapsatünnis sõtkudes seletas endine koolmeister ja praegune talurentnik:

«Nüüd on sakslasil peenike peos. Vea aga väed okupeeritud maist kodumaale. Söök otsas ja võit käest minema lipsanud. Vilsoni rahuettepanek oli ju, et enne ei võta Ameerika sakslasi jutule, kui väed okupeeritud pinnalt välja viidud. Oleks Villem taibanud Ameerikaga rahu teha, ei oleks ta sõda tingimusteta kaotanud. Aga uhkus ajab upakile nii riigi kui inimese. Talvel Puka mõisas voori juures kähvas saksa untermitt mulle, et Eesti riigi iseseisvus on laste muinasjutt. Näis, mis ta nüüd ütles, kui keiser Hollandisse pagenud, Saksamaal samasugune revolutsioon kui aasta tagasi Venemaal? Kas too untermitt enam elus ongi, võib-olla saadeti Prantsusmaale või Belgiasse väerinnale, sai seal surma või suri influentsa kätte maha.»

Meeta tõi sahvrist riivi alt uusi kapsaid ja laotas isa jalge alla.

«Melless naa sakslase me pääle vihatse omma, me oleme jo ütte luteri usku?» küsis ta.

«Seisuste vahe. Nemad on aadlimehed, eestlased peaaasjalikult talupojad.»

«Tuuperäst sis piäp vihkama?»

«Võimu actakse taga, too on nii magus.» Aalep kortsutas kulmu ja vaikis: tütar ajas ta mõtted segi oma lihtsameelse küsimusega, millele polnudki lihtne vastata.

Kapsad rudisesid ta jalge all.

«Võtavad kaasa, mis veel vähegi järele kakkeb. Ega seda palju ei ole — nad on meie oma tühjaks vedanud. Nüüd oma riik, ehk tuleb ometi riisumisele ja röövimisele lõpp ja meil lastakse rahulikult elama hakata,» seletas Aalep tünnis tammudes, püksisääred põlveni üles keeratud.

Ebamäärane olukord oli lõppenud. Kuigi see, mis tuli, polnud hõlpus ja kerge, oli ometi käes tee, mida mõõda liikuma hakata.

Ikka jälle mäest üles ronida! Eal ei lähe tee laugeks.

Jälle kord pidi rahvas jõu kokku võtma, kõigepealt aga vaatama, mis üldse teha anab.

Lätteoru Albert ja Mõra Maks seadsid kokku Kaitseliitu. Kutsusid Hendrikut, kuid Palanumäe peremees puikles vastu — ta oli ju haige inimene. Mis ta siis teeb, kui väljas vahil olles lähevad soolikad kubemesse?

«Palluke noid jääss, kiä Eesti riiki kaitsva,» ütles Albert. «Ütel om üits, tõsel tõne ädä. Omakaitsen sa ollit, ja enne toda miilitsan, ma pane su iks kirja.»

Jaani ja Valteri sai ta see-eest kohe nõusse.

Aalep käis Üdsi peremeest kutumas. Tõnis oli juba nädal aega vihane, et söök polnud õigel ajal laual olnud, ja sõi nüüd parajasti pannilt rasvast sealihast, et lõug läikis. Tema oli positiivse meelelaadiga mees.

«Mes ma mõista sääl tetä?» küsis ta.

«Mida keegi oskab, aga me peame enda kaitseks väesalkasid korraldama, kes korda peavad. Praegu ei ole mitte mingisugust võimu, sakslased vaatavad, et aga minema saaks, ja Eesti riigil ei ole politseid ega sõjaväge — sakslased ajasid ju Eesti polgud kevadel laiali. Paneme su aga kirja!» Rentnikus löi välja endine müütsamees.

«Ku muidu ei saa. . . »

«Ei saa jah! Tahame vallalt oma sõjariistu tagasi, mis sakslaste ajal ära võeti. Siis anname sulle ka püssi.»

«Mul om jaapani vint.»

«Või nii!» üllatus Aalep. «Siis oled sa valmis kaitseliitlane.»

Kui Maali sai venna jutust teada, et ka Sass on Kaitseliidus, tegi ta asja ja läks Lõigele kapsariivi küsima. Vale see polnud — Palanumäel olid kapsad poolenisti tegemata. Kuid noormeest ta ei näinud, olevat teine Nuustakule läinud. Tüdruk tegi juttu iidamast-aadamast, et aega venitada: ehk tuleb Sass koju? Kuid ei jõudnud Maali teda ära oodata. Vahepeal oli väljas täiesti pimedaks läinud ja ta ei julgenud üle mäe minna, tuli lampida ringi, mööda taludevahelist roopateed ja siis tükk maad suurteed, riiv õlal. Miks tal südamasjus ei vedanud? Pidi Aleksander just täna alevikku minema? Maali tahtis küsida, miks ta ennast enam ei näita, tuleks kas või ära leppima. Pärast talitamisi leidis ema ta ceastoas akna all istumas; kõõgis podises keeda õhtusöök.

«Inemisel ei ole suuremat vainlast ku laiskuss,» pahandas Mai. Tütar vaikis, ta ei mõistnud, mida ema mõtles; käed rüpes, istus ta pimedas. «Ma võta esiendaga — valgega es viidsi ake raguda, nüid om pimme ja vihma nakse sadama.»

«Tuli om jo all.»

«Mes Lõigel uudist?»

«Midagi.»

«Messa sis ohklet?»

«Ma ei ohklegi. Istu niisaate.»

Mai süütas suitseva lambikese ja asus jälle lehte lugema — see oli tema peamine pa-nus pere ellu sel sügisel.

Ning teised tulid kuulama, mis valitsus teeb.

Oli välja kuulutanud vabatahtliku rahvaväe mobilisatsiooni.

«Kael!» tegi Hendrik. «Et priitahtligult. . . »

«Priitahtligult ma küll kuulipritsi pääle ei lää,» lausus Valter tusaselt.

«Kiä me maad kaits, ku sa puhmade paket!» suskas Juhan.

«Ma ei pake, aga esi ette ei tüki. Mul kah üitsainuke elu.»

««Vabatahtlikud kaitskümmed üits kuni kolmküümend aastat,» luges ema. «Riided ja saapad olgu korralikud, pesu vähemalt kaks paari. Kokkukutse algab katekümmedäl novembril. Müigile tullu K. Einbundi raamat «Õiguslik riik.»»

Edasi oli lehes, et Venemaa on üles õelnud Bresti rahulepingu, mille allakirjutamisega ta kevadel Baltikumist loobus.

See oli kurjakuulutatav uudis, mille tõelisest tähendusest said Palanumäel aru vaid Hendrik ja Valter.

«Just eila kaije Piiblit,» lausus peremees natukese aja pärast. «Koguja raamatust jääje miilde, et «tuul piirab ikka peale minnes, ja tuul läheb ümber oma piirte sees». Venne-maaga niisaate — ega must muudu jäta, tuleva jälle meid kiusama.»

Valter ohkas ja mõtles: «Jah, müir om iin. Ja katel puul tiid.»

Sakslased hakkasid lahkuma. Sedakorda läks Üdsilt mööda suur sõjaväevoor. Ei võinud vaatamata jätta niisugust haruldast pilti, kuidas ühe suurriigi väed ilma püssipauguta Eestist välja lähevad. Mõnigi külainimene tuli tee äärde, kui pikk vankrite rodu kõveral teel loogeldes lõuna poole liikus.

«Näil periss me muudu rattit kah,» imestas Kutske vanaperemees, nähes plaanvankrite hulgas harilikku taluvankrit, mille redelitevahe täis laotud kaste ja kompse, kõige ot-

sas troonimas punetava näoga soldat, ohjad pihus. «Naa ilusa obese kulusse meile kah ärä.»

«Miks ei kuluks,» venitas endine kooliõpetaja pilguga voori saates.

«Tiiä, kas kõik vankretsõõri päivä Saksamaani vasta, sinna pidi kaitst tuhat versta maad olema,» kahtles Potitare Peeter.

Kutske vanamees surus pihus kadakast keppi.

«Minu pärast võissiva na, rõipe, tii pääle jäijä. Tapseva me Juuluse ärä, Kutske perija.»

«Seal lapsi veelgi,» lohutas Aalep.

«Latsi või olla, aga peremiist ei ole,» põlastas rauk. «Messa irvitat! Kae, ku lahka sulle tokiga lagipähä!»

Imelikult vaatas endine koolmeister vanameest.

«Ega ma sulle,» vastas too. «Soldat irvit vankre pääl.»

«Hea meel, et kondid terved ja pääseb kodumaale perekonna juurde,» arutas Aalep.

«Venelane tullev tagasi,» teadis Peeter. «Ollev rahulepingu üless ütelnu. Sis tetäss pursuidele tandsu.»

«Kes need pursuid sinu meelest on?»

«Kiä na omma?» kordas pops puigeldes. «Na iks omma. . . Kiä võtva vaeste iist sõõgi ärä!»

Kutske vanaperemees kuulas, kuulas, lõpuks lausus etteheitvalt:

«Sa, Piitre, ollit vanaste mõistlik miis. Aga nüid tükit vii pääle tuld tegema.»

«Kuiss nii?» kohkus pops, taibates, et oli oma suud liialt paotanud.

«Punatse sulle küll süvvä ei tuu. Võtva viimatsegi ärä. Algusen andva suguperäst, et inemise oma poole meelitada, pärast saa kõik otsa, sis lõgistase ambit.»

«Nemä tahtva tüürahva riiki, kon egäütel ää olla.»

Aalep kõhatas pahaselt.

«Niisugune muinasjutt, et enamlane on jõuluvana, kes toob kotiga sinki ja präänikuid, paneb rahva hullemini purju kui kõige kangem viin. Venemaal on rahval juba pea segi actud, sealt tulevad nad meile kaela. Eesti punased läksid siit talvel minema suurte ähvardustega, lubasid kaelakiike teha, kui tagasi tulevad. Enamlast huvitab ainult, mis ta täna kuskilt ära saab võtta ja välja jagada, rahva tulevik ei lähe talle korda.»

«Mes mul tulevigust, ku kõtt om tühi,» nurises Peeter. «Palt mõni korvitäis karduld viil. . . »

«Ajad on tõepoolest rasked ja inimestel muret küllaga, aga muinasjutu peale ei saa ehitada ühtki hoonet, mis vastu peab. Ei maksa lasta ennast hullutada.»

«Talumeestel ää kõnelda. . . » Treial–Peeter ei vaadanud neile otsa.

«Meilt om kogu aig võetu. Kogu aig!» Kutske vanaperemees vehkis kepiga. «Ei ole nädalit müüdä lännü, ku jälle midägi ei oless nõvvetu. Ullemb ku teoorjuse aigu.»

Varsti oli lches valitsuse teadaanne «Teadku seda kõik!», kus öeldi, et Venemaa on Eesti vastu sõda alustanud, punased on tulnud üle piiri Narvas ja asunud pealetungile ka Pihkva poolt, seepärast on kogu riigis välja kuulutatud mobilisatsioon ja sõjaseadus.

Palanumäe omad vaatasid jahmunult Maid, kelle suu kaudu sõnum avalikuks sai.

«Ongi õnnetus käen,» pomises Hendrik.

«Eesti riigil ei ole näile nii äkki kedägi vasta saata,» arutas Valter. «Mine vai esi.»

«Kodu ei või jäijä. Ku punatse tänne jõudva, tapva meid maha,» arvas Juhan.

«Ega te ei taha onte mõlemba minna, minnu ja esä ütsindä jättä?» muretses perenaine. «Juhan katessatõiskuaastane. . . Võetass noid, kiä edimätsses jaanuaris katsatõiskul aastal om saanu katekümne üte aastatses.»

«Kuis ütsindä, teid tan mitu inemist,» lausus Juhan.

«Kiä ei lää, saadetas viietõiskus ajastaass sunnitüüle,» selgitas Hendrik.

Valteri nägu tõmbus karmiks.

«Sunnitüüle vai mitte, aga oma saatuse iist ei päse.»

Paari päeva pärast toodi Valterile ja Jaanile vallamajast käsk: olla viiendal jõulukuu päeval Tartus.

Juhan läks vabatahtlikuna, jopp seljas, isa viltsaapad jalas. Ema oli talle pealusekõhust õmmelnud seljakoti, kuhu pakiti toidukraam ja pesu. Poiss oli selle kotiga nagu väljakasvamata jõuluvana. Mai ei suutnud pisaraid varjata: Juhan oli päris poisike.

Valteril olid sinelitaskud niisama pungil, nagu kevadel sõjaväest tulles. «Veidike küllakosti ütlen,» muigas ta ja mõtles: «Ma kae, kas ma tolle müüri sisse saa mõne mulgu lahku vai ei.»

29

Lobjakasadu aina tihenes, laiu räitsakaid liugles aknast mööda, langes marjapõõsastele ja kolmele luitunud mesipuule. Lühike talvapäev pimenes jõudsalt, tuul tõsis, lumelinud hakkasid veel kiiremini tantsu lööma. Klassitoas oli jahe, paberiga kleebitud akna vahelt tõmbas.

Sellise maruga ei maksnud kojuminekul mõeldagi. Ruudu nägemine oli sedavõrd paranenud, et arst lubas tal koolis käia, kuid palus silmi mitte pingutada. Nõnda siis käis ta kordamas, istus tunnis ja kuulas pealt, kirjalikke töid uus kooliõpetaja talle ei andnud.

Videvikus töid Ruudu ja Ats, Kutske sulase poeg, puud klassi. Ants tõi õpetaja kõõgist kirve, lõi kuusehalust peerge ja Ruudu pani tule ahju. Ööseks jäänud lapsed kogunehid ergava ahjusuu ümber, vahtisid leekide tuhisemist; olnuks väga mõnus, kui südames poleks kripeldanud hirm.

Sest rahvas oli kaitseta, Vene sõjavägi lähenes piirilt, punased olid ähvardanud kõik taluperemehed maha tappa.

Õõ saabus, torm ulus, õhk oli lobjakast valge.

Lapsed varjasid üksteise eest oma mõtteid.

«Ei tõmba äste,» ütles Ruudu hoopis.

Ning Ats kiitis järele: «Sisse aja, ilm sääne.»

Mäejaani Vidrik, esimese jao poiss, pühkis hallide koduvillaste pükste põlvelt ahjust lennanud tulesädeme ja lausus leplikult:

«Veidike aa, mes tuu tege.»

Ats kohendas ahjuroobiga praksuvaid kuusehalge.

«Ärä putu, pilluva viil rohkemb kibeni!» keelas Ruudu.

«Kuulge, kuis korsten kohisas!» ütles Lõige Hulda, suure kondiga tüdruk eemalt pingist, kus ta oli end kooliõdedega sisse seadnud.

Lapsed jäid kuulama.

«Vällän om irmuss,» sosistas Aina talu pisike sinise lehviga peretütar ja vaatas kartlikult katmata akna poole.

Hulda pööras pead: «Üü vahiss sisse.»

«Kodukäijä tule.» Vidrik tõmbus ahjusuu ees kõssi.

«Ärä irmuta.» Ats tõusis püsti, vaatas arupidavalt ringi ja tähendas siis Ruudule: «Piäss aknale midägi ette panema.»

«Mineva aasta olli tekk iin. Aalep leije nagla saina sisse.»

Möödunud kevadel, revolutsiooni ajal jagus veel lambiõli, nii et mõnikord õhtul õpiti laelambi valgel, sel õppeaastal oli valgusallikaks vaid ahi. Peergu ei lubanud uus õpetaja kasutada, kartes, et lapsed võivad hooletusest või mürades maja põlema panna.

«Mine, Ruudu, küsi õpetaja käest tekki,» ütles Ats.

Palanumäe poiss kahtles.

«Tiiä, kas. . .»

«Ruudu pelgäss!» lausus Hulda.

Aina Endla tunnistas puhtsüdamlikult:

«Mia pelgä kah.»

Hulda naeris, lai suu pärani.

«Ruudu pelgass minna tekki tuuma!» õrritas ta.

«Messa võlsit!» punastas noor Susi.

Jagelemine oleks veelgi jätkunud, kui Ats poleks asja enda peale võtnud. Varsti oli ta tagasi, kaks tekki käsivarrel, ka naelad ja vasar olid tal kaasas.

Poisid panid tekid üles.

«Nüüd lätt õige pimedas,» kaebasid tüdrukud.

«Nigu kotin,» kinnitas Ruudu.

«Mütäurun,» täpsustas Vidrik.

Hulda kaebas: «Ku rüüvli tuleva, me ei näe.»

«Messa näist üks vahit!» heitis Ats.

«Peräkõrd paneva maja palama. Jääme tulle.»

«Ku akna omma kinni ja schen äste vakka, na ei näeki tulla. Na ei tiäki, et tan kiäki om,» arvas Endla.

«Minu esä istuss kotun, püss põlvi pääl, uss katen aagin, peni enneki vällän,» seletas Hulda. «Ku esi ennäst kaidasat, sis om. . . »

«Aakren olli ütlen paigan aita sisse murtu,» teadis Ats. «Peremiis lännu kaema, tuu pissetü puulkooluss.»

Leek hubises ahjus.

«Kiä meid kaidasat?» oli Vidrik murelik.

«Kaitseliit kaits meid. Ja Eesti sõavägi,» arvas Ats.

«Mustuhat venelast tule pääle. Nigu ritskeparv,» ütles Vidrik.

«Rahvaväen omma kõva mehe. Küll nuu säädvä kõrra majja,» kiitis Ats. «Eesti oma sõavägi päst meid ära.»

Tükk aega valitses vaikus, siis ütles Hulda mõtlikult:

«Ommen om jälle rehkendus.»

«Ja saksa kiil,» nentis kolmas koolitüdruk, senini vaikinud Umbjärve Tiina.

Endla muretses:

«Ahju valgel ei näe koolitüüd tetä.»

Ats leidis siingi lahenduse:

«Üits näitäss pirruga tuld, tõse teevä.»

«Aurelie kiilse pirruga ümberkäimise ära,» tuletas Ruudu meelde.

«Kiä sul käsk ümbre kävvä. Saisa paigal!» nähvas Hulda.

Kuid süüa nägi ka ahjukumas ja seda tehtigi. Enne aeti toit soojaks kooliõpetaja pliidi, kellel kartulipuder, kellel kapsad, liharaasuke sees.

Söögi juures hakkas Ats tembutama.

«Piä, ma meki sinu lännikust kah!» ütles ta Huldale.

Juba oligi ta lusikas Lõige tüdruku pudrukaasis.

«Ooda, ma maidsa sinu omast,» vastas Hulda tõsiselt.

Ruudu ootas, et Hulda pakuks temalegi oma lusikalt toitu. Seda aga ei sündinud ja poiss oli pettunud, söögiisugi läks ära, kuigi emal olid kaasa pandud head kapsad.

Säde kargas ahjust kaussi.

«Tuli taht kah süvvä,» naeris Endla sinise lehviga pead raputades.

«Temä isu ei saa konagi täis,» arvas Ruudu süngelt.

«Ku lasess täl süvvä niipallu ku ta vähäki jõud!»

«Sis jääss maa pallass ja tühjäss,» kahtles Ats.

«Ei tiä, kas jääss.»

Hirm tuli tagasi ja tihenes õhtu edenedes. Ega ta päris kadunud polnud olnudki.

«Ei, ma pelgä. . . Kuulete, kiäki käi ümbre maja,» kikitäs Hulda kõrvu.

Kuulati pinevas vaikuses.

«Tuul enneki,» arvas Ruudu, kuigi polnud selles kindel.

«Ei julgugi magama eitä,» muretses Endla.

«Te lääde koolipreili küüki,» teadis Vidrik.

«Sääl olli tuu naine,» sosistas Tiina. «Minevaasta. . . »

Äkki praksatas ahjus.

«Mes tuu olli?» võpatas Endla.

«Praksatus enneki.»

Kõik jäid kuulama. Väljas ulus tuul, lobjakat sahisest vastu ruute.

«Kiäki om akna takan.»

«Tare pääl. . . »

«Meil kotun olli üitskõrd. . . »

Süte valgel vaatasid kooliõed paluvalt Atsi: ära räägi, niigi on jube!

«Tareotsa pääl, kohe panti süüki. . . » üritas koolivend uuesti.

«Ma lüü sinnu!» lausus Hulda kurjalt. «Jätä järgi!»

«Ma ole alb inemine, ma taha kõnelda. . . »

«Ma pista sis rüükmä!» ähvardas Endla.

Mäejaani Vidrik läks akna juurde.

«Ärä putu tekki!» keelas Umbjärve Tiina.

Hulda pahandas: «Messä kisut egä asja! Nigu külm puien, mitte ei saa rahu.»

«Ma kae enneki ilma.»

«Ärä kae!» läksid tüdrukud ärevile.

Vidrik nihutas tekiäärt, et õue vaadata.

«A i n a R i t s o m a k n a t a k a n !» lausus poiss paljutähendusliku rõhuga, silmad hirmust pärani. Endla poole vaadates lisas ta: «Sinu tapetu lell, noh!» Vidrik pidas silmas karjamõisa rentnikku, kelle vene soldatid olid aasta tagasi ta oma karjalaudas maha lasknud ja paljaks riisunud.

Õnneks ei kestnud hirmukahk kaua. Õpetaja Aurelie Kurvits tuli õuest, botikud jalas, soldatisinelist õmmeldud hall jakk seljas.

«Kas poleks aeg ahi kinni panna?» ütles ta.

Lapsed vaikusid.

Koolipreili küsis:

«Kes teist see peakütja on?»

Lapsed vaatasid Ruudu poole.

«Ei ole veel aeg,» vastas noor Susi kirjakeeli.

Nad ootasid, et õpetaja ära läheks, tema juuresolek häiris neid. Teisest küljest oli siiski turvalisem, kui ta siin oli.

Aurelie Kurvits katsus peopesaga ahjukülge. See oli kaunis kuum, kuid mitte ülearu. Ta toetas selja vastu ahju, seisis nõnda ja mõtles, et on Tsirgusilmas üks, täiesti üks, et väljas undab maru ja lapsed ootavad temalt tuge — on ahju ümber koos nii kui hirmunud lambad. Ja tema ise, kas ei vajanud temagi meeleckindlust, et siin seista ja vaikides kuulata marutuule undamist väljas? Eelmisest töökohast on veel osa palka saamata. Tegelikult oli vallal õpetaja terve aasta töötasu välja maksmata, viimati sai ta palka seitsmeteistkümnenda aasta sügisel, veel Kerenski ajal. Sellepärast ta vanast kohast ära tuligi, kuid ka siin pole ta palka näinud. Enne teda pidanud kooliõpetaja siin talu. Mida teeks tema, üksik naisterahvas, koolimaaga? Hea, et ta isa oli talunik ja sealt sai aeg-ajalt toiduaineid, muidu olnuks päris nälj käes.

«Liiga vara ei või kriskat kinni panna, ving tuleb sisse.» Õpetaja toetas peopesad selja taga vastu ahju. «Päris kuum on. Teki panite küll akna ette, aga ega sellest suurt kasu ole. Näete, tekk liigub tuule käes.»

«Kodukäija!» kostis tüdrukute poolt summutatud sosinat.

«Kodukäijit ei ole olemas. See on paljalt inimese meeckekujutus. Iseäranis mitte päris harilikel olukordades.»

«Nagu täna,» tähendas Ats.

«Täiesti õige, nagu täna. Kui väljas tormab. Või siis, kui inimene on kusagil üksinda, metsa vahel või lagedal väljal, kus kedagi hingelist ei ole — seal loob ta ettekujutus ime-likke pilte, mida iseenesest olemas ei olegi. Aga niisuguseid ettekujutuspilte ei maksa

karta. Nii nagu ka kõiksugu mõtteid, mis pähe tulevad. See näitab ainult, et teie peaju töötab täie hooga ja vere ringjooks on korras.»

«Aga kui inimene hakkab iseenast pelgama?» küsis Ruudu.

«Ennast pole vaja karta,» vastas õpetaja pisut imestunult. «Inimesele on antud mõtlemise võime, ta võib mõtelda läbi, mispärast ta ennast kardab, ja halvad mõtted peast ära ajada. Õhtul enne und ei tohi mõtelda rasketest ja halbade asjadest. Need tuleb jätta hommikuks, siis tihti peale ei paistagi nad enam nii halvad ja rasked.»

Tiina niheles, niheles pingis, viimaks võttis julguse kokku ja küsis:

«Kas veresaun on sääne saun, et visatakse vee asemel verega lõunu?»

«Leili,» parandas Ats enesekindlalt kooliõde kirjakeelseks.

Aurelie Kurvits oli ebameeldivalt puudutatud, et tänapäev on tunginud nii halastamatult ka tema kasvandike vaimu ilma, samas pidi ta endale tunnistama, et teisiti ei saanudki see olla. Mida muud võisid lapsedki tunda ja teada, kui seda, millest kodus räägiti.

«Veresaun ei tähenda sugugi verega leiliviskamist,» alustas ta pikkamisi, otseselt kahtsesedes. «See on piltlik ütlus, mis tähendab tegelikult tapatööd.»

«Sea tapmist,» märkis Vidrik.

«Enamasti mõeldakse selle all küll midagi muud,» naeratas õpetaja nukralt.

«Venemaa tuleb sõjaga Eestile peale, teeb siin veresauna,» teadis Ats.

«Jah, enamlased on meie vastu sõda alustanud, sõjaseadus ja üldine mobilisatsioon on välja kuulutatud.»

«Minu veli . . . vend läks juba sõjaväkke,» lausis Tiina.

«Mia lää kah!» lubas Vidrik.

Ats naeris põlglikult.

«Sinu, poiskest, küll ei võeta!»

«Mis nad meist tahavad?» küsis Hulda õpetajalt.

«Sa mõtled venelasi või?»

«Orjusse panna, mis muud!» teadis Endla.

«Veresaun, ja kes ellu jääb, see orjaks,» kordas Ruudu isa suust kuulnud mõtteid. «Ega punased jäta. Aga kas me jõuame ennast kaitsta?»

Koolipreili ohkas endamisi.

«Mõnel pool on Eesti kaitseväge abistamiseks korraldatud pidusid, korjandusi ja loteriisid, kogutud tulu antakse meie sõjaväele riiete ja toidu muretsemiseks. Eesti Vabariik alustab ju nullist peale, tal pole mitte kui midagi. Sakslased lähevad minema, aga sõjariistu nad eestlaste kätte ei anna. Aidaku Jumal meie riiki ja rahvast!»

Keegi seisis klassitoa lävel — juuksed salkus, silmad põlemas, riided laokil, paljajalu, paksult nõgine latern käes.

Aurelie Kurvits kiljatas.

«Kuss! Kuss!» lausis tulija tungival sosinal.

Lapsed ja õpetaja jäid naist magnetiseeritult vahtima.

Aalepi Luise tõstis kondise käe ja näitas koolilaste keskele, ahju ette põrandale ning sosistas:

«Mõtsaline tule vällä! T a t u l e t ä n n e.» Naise silmad tardusid, ta kordas valjemini: «T a t u l e t ä n n e! Tall tule kohut mõistma. Aig om käen! Kas te es kuule, kuiss engli kitseva kõva eluga: kiä mõtsalist ja temä chojo kummardas, võit taa märgi endäle otsaette ehk käe pääle, tol tule juvva kõgevägevämba karikast kanget viha, tuud piinatas tule ja veevli sehen englide ja Talle iin! Ta tule tänne! Ma näe tedä! T e m ä tule kohut mõistma, tan taren om ta aujürg. Perämine päiv om käen!»

Hullumeelselt vaatas ta ukse poole.

Lapsed vahtisid teda hiirvaikselt.

«Pidäge perämist kõrda palvet! Suure nink imelidse omma sinu teu, Issand Jummal, kullatsen kausin om sinu viha! Mõtsaline aa oma irmsa amba indsväle, engäss verd ja kihvti näkku, aga jumalalastest ei saa ta jagu. Tall mõist ta põrgupõhja tõrva ja veevli sisse. Uss om irvilla, engle tuleva, kas kuulete, tema takan astuss Tall!»

Üks laps kisendas läbilõikavalt.

Miili muutus näost, kui Otto tegi juttu mobilisatsioonist.

«Sul naine ja laits!»

«Paperde järgi ei ole.»

See osatas Miilit. Tõesti — nad polnud laulatatud.

Mees lisas pehmendavalt:

«Sõa-aig, mehi vähä, ei küsitä, kiä kodu jääss, naine vai laits.»

«Ennemb küll küsiti,» teadis Peeter.

«Vast jäät kodu,» keelitas naine alandlikult Ottole otsa vaadates.

Ning laps tuli, nühkis end usalduslikult vastu isa põlvi nagu kassipoeg.

«Ku ma Eesti väkke ei lää, tuleva punatse, võtva mu iks ärä. Minu aastakäigu mehel ei ole päsemist.»

Teised vaikisid jahmunult.

«Ku palt paku pääl kirvega käsi vai jalg puruss raguda!»

«Vai elduss!» ehmus Eeva. «Messä, tüüinemine, sis elun tegemä nakat?»

Miili kujutles liiga elavalt, kuidas ta armsam purustatud kehaliikmetega köögis raie-paku kõrval oigab, ega suutnud pisaraid tagasi hoida.

Peeter luristas piipu ja andis nõu:

«Minu meelest oless paremb, ku sa enamlase ärä oodass.»

«Vene väen ma ole ollu. Sinna ma enämb ei lää. Kogu aig tsongiti ja susiti. Võõrass om iks võõrass. Mesma piä võõraste iist verd valama! Mul kah üitsainuke elu.»

«Kas tüürahva võimu aigu om enämb säänest kõrda?»

Otto naeratas kibedalt.

«Ma ole teile kõnelnu — säänest segadust ja mõtsikut viha ei mõista te tan ette kujutadagi, mes sääll olli. Oma silmaga näije, kuis soldati tõtseva pataljoniülembä, polkovniku, püssitikke otsa, esi irvitava: anna meile nüid au, teie kõrgeaususs!»

Poisike vaatas teda hirmunult.

«Melless?» küsis ta.

«Viha peräst.»

Peeter toppis parkunud põidlaga piipu.

«Punatsit ei jõvva kiäki kinni pidädä, Eesti väe pakesse iist. . . »

«Tost mia rõõmu ei tunne.» Otto võttis äialt vastu tubakakoti, kraapas sealit sõrmega ajalehepaberile puru ja keeras plotski. «Kohe sõaõnn viil püürd, tuud ei mõista prõlla kiäki üteldä.»

Eeval olid käes võidunud kaardid.

«Nellatõiskümmendama aastaku kuulutus läits täide. Kaeme, mes na nüid kitva. . . »

Otto ei uskunud kaardipanemist, kuid ei tahtnud ämmaga tülli minna; ennustused kuulusid hea läbisaamise juurde. Ta istus lähemale, Eeva sirutas väimehele kaardipaki vastu.

«Tõsta!»

Laud ja hõõvelpink olid otsakuti koos, nõnda ei pruukinud pinki välja viia, nagu Peeter kunagi kartis. Kuid laual oli üksainus külg, mistõttu kogu pere ei mahtunud koos sööma. Eeva jagas kaardid lauale, Peeter ja Miili vahtisid, kael õieli, mustade ja punaste piltidega lehti. Lapski küünitas vaatama, mis tulevikku vanaema tema isale kuulutab.

«Algass segadusega, virvarriga. Sis lätt tükk aiga keskmist viisi.»

«Alvaste?» neelatas Miili.

«Ei alvaste ega äste. Irmsat ja kurba ei ole. Aah, siis tule kroonumiis, temaga om üits sekeldus, tuu lätt üle, sul om jalge all pikemb tii — mitte väega pikk. Kae, sis tule üits valgide juustega provva, kellega sul om tegemist. Sis kaoss vai lätt tuu ärä. . . »

Põnevil ootas Miili ema suust poetuvaid sõnu.

Viimaks teatas Eeva:

«Tulet kodu tagasi lugupectu mehena. Kaardi näitäre ääd. Andku Jummal, et niimuu-du lääski!»

Ühel hommikul vara võttis Otto selga oma sõdurikoti, kus ta napp pesu ja kannikas leiba, ning läks Pukka. Oli teadmata, kas rongid Tartusse käivad. Kuid tagasi ta ei tulnud. Küllap sai siis kuidagi linna.

Poisike istus jälle akna all, ninaalune märg, ema pikad villased sukad jalas, ning vahtis välja.

«Tule säält ära, tuul puhk sulle akna vahelt pääle,» keelas vanaema.

Laps, kellele elu oli algusest peale üksainus suur ootamine — peale ootamise polnud ta muud peaaegu tundnudki —, vastas:

«Ma ooda esä.»

Eeva mühatas imelikult.

«Esä läits sõtta. Tuu üte-kate päivägä läbi ei saa. . . Tule nüid säält ära, ole ää laits! Sa köhitki joba. Tule küüki.»

Poisike ronis süngist maha.

«Mesperäst enamlase me pääle vihatse omma?» küsis ta.

Vanaisa kõhutas pliidi ees kõvaskil hõövlitera.

«Et na vihatse omma, tuu om pursuide jutt. Tüürahva võim tule ja and vaestele inemistele liha,» ütles ta lapsele.

«Soo! Kost enamlase äkki nuu lihatõnni saava?» imestas naine. «Säänest asja ma küll ei usu, et na midägi süle ja sälläga toova. Peräkõrd võtva meil viimatse käest, messä sis kostat?»

«Surm ei võta kah säält, kost midägi võtta ei ole,» arvas Potitare Peeter hõövlitera ihudes.

«Surm võtt su endä,» vastas Eeva söakalt.

«Minu?» imestas vanamees. Talle polnud pähegi tulnud, et vikatimees võiks temastki huvituda.

«Melless ta sinnu ei või võtta! Ega sina ole ilmatala. Su kalli venelase võtva su kinni ja küsissa, kon väimiis om. Messä sis kostat?» hirmutas naine.

Peetril hakkas piip hambus värisema.

«Aga ma ei ole kontrevolutsionäär!»

«Ole kiä tahat, aga tule nüid pliidi iist ära, mul aig tuli ala tetä, kapsta kiimä panna.»

Mäel luges Mai õhtul lehest:

««Kirepi valla peremeeste koosolek Kaitseliidu ja Rahvaväe varustamiseks. Valiti viieliikmeline komisjon, kes kõiki tarvisminevaid asju korraldab. J. Grünfeldt pidas lühikese selgitava kõne ja kutsus kõiki oma kodukollet kaitsma minema ja rahaga ja muidu kraamiandmisega meie poegi varustama. Kõneleja kinkis selleks valitsusele saatmiseks tuhat marka ja soovis sellele järeletegijaid, mis ka sündis, mitmed andsid kuussada marka, sest et tarvilikku raha kaasas ei olnud, paljud kirjutasid ennast Kaitseliitu üles.»»

Mai pööras lehekülge.

«Tamme Krüinvelt olli me papaga ää tutva. Käisivä läbi, aiva juttu.»

«Jah,» ühmas mees hajameelselt.

««Sangastes korjandus Eesti Rahvaväe heaks. . . Annetatakse riideid, raha, vilja — viis—kuus puuda läbisegi talu pealt. Kogu vallast üle tuhande puuda.»»

«Et tuu vili enamlaste kätte ei jääss!»

«Ega na viil sääl ei ole?» küsis Maali.

«Ku na murrava Võrust Valga pääle, sis tuleva raudtiid piti. Sakslase vasta ei naka, kaesse, ku saass aga minema.»

«Kas kaitseliitlase püssi laske ei mõista?» ei jätnud tütar.

«Venelastel om periss sõavägi vällän.»

«Tetäss meid jälle orjass!» ahastas Maali.

Isa vaikis.

««Piiskop Platon jäi Eesti riigi asutamise pühitsuselt tagasi sõites Hispaania tõppe, mis enneaegse töö tagajärjel raskeks kopsupõletikuks muutus. Elulootus ei ole veel kadunud.»»

Perenaine pani ajalehe käest, ta jõud oli otsas. Süda lõi väga aeglaselt. Pingutamisi lausus ta:

«Jõuluss... tules... tsiga... Nigu... egä aasta.»

«Jah, nigu egä aasta,» kinnitas mees, et oma haigele naisele heameelt teha.

«Poisilätsiva... palt lambaliha... ütten.»

Tütar täpsustas:

«Veidike võid kah.»

Hendrik kutsus Mõtuse Jaani appi siga tapma. Jaan oli juba mitu aastat karjamõisas sulaseks, asupaigaks sammaldunud katusega moonakamaja. Viinavõtmise ja kaklemise olid aeg ja Leena temast peaaegu välja koolitanud, kummatigi oli endisest Jaanist midagi alles — ei väراتanud ta süda ega väراتanud käsi, kui oli tarvis lüüa või looma tappa. Nüüdki tabas ta pikk puss emist kohe südamesse, vaevu jõudis Hendrik verejoo eest eemale karata, käsi kausiga pikalt ees.

«Tule nigu pumbakojust,» märkis tapja.

Vesi oli karjaköögi pajas kuum. Hoogsalt, otsekui mängeldes kandis Jaan vett ruhte ja asus kärmesti karva võtma.

«Rits olli väga uhak tsika puhastama, tõmmass nigu abenaväidsaga siledas. Esien-däst olli ta, kadunuke, ää inemine,» seletas ta.

«Jah,» vastas Palanumäe peremees emise selga kaapides kahtlevalt.

«Palt ta äädust es ole näta,» naeris Jaan hoolimatult, jäi siis mõtlikuks ja jätkas nuk-ralt: «Säänest surma ei soovi oma vainlasele kah nigu temäl olli. Looma nakseva talle miildümä, noide man ta olli üü ja päivä nigu karjaravitseja. Naise silma all, luumetallita-mise aigu laskse soldat täl rinnust läbi, kuul jääje küünärvarde pidämä. Võtseva täl raha karmanist, sõrmuse käest, küll näil olli teedä, et täl rahakott ütten. Vanaprovva nakse irmsa ääleaga rüükmä, tõmmanuva tolle sitaunniku pääle selili. Mul olli kaigass käen, Peedul vigel, karassime küünist lauta — vanamutüil olli joba sabrak üless kistu. Nigu ma kaikaga kõrra kitse, olli venelane kummali maan! Tõsele surusi Peedu vigla vasta kaala nigu västra: ku liigutat, olet, tõbras, viglaarude otsan! Ega es liiguta kah! Kolmass jorisi nukan õlgi schen, teije, et om purjun.»

«Näil olliva püssi kah.»

«Tuu tõne, keda Peedu pitsit, vehkse küll püssiga, aga nii lähiksen es saa laske.»

«Tuu olli toona,» mõõnis Hendrik. «Näis, mes tinavaaste tule.»

«Sadagu vai taivass maa pääle, emmiss tule puhtass ruuki.»

Jaan oli omas sõiduvees, suuremad sündmused ei läinud talle palju korda.

Päev-päevalt muutusid teated ärevamaks.

Lehes olid suures kirjas üleskutsed:

Hirmsam kui enamlased on nälg, mis sõjariistus tulemas! Mehed ja naised, kuulutage sõda ihnusele!»

Mai ohkas, pidas lugemises vahet, kogus jõudu.

««Eesti äraandjad,» jätkas ta «Postimehest», «on sõjariistus nälg... Narva ja Võru poolt... sisemised vaenlased... ihnsus, loid olek... Maal vallad täidavad... ko-hust... mitte midagi rohkem...»»

«Usku om vähä. Jahipüssiga ei saa suure Vennemaa vasta.»

Maali nägu tõmbus meelepahast punaseks.

«Messä sis lassit poigel sõtta minna, ku tost midägi kasu ei ole?» hüüdis ta.

Hendrik imestas tütre ägedust, ühtlasi oli tal heameel, et Maali võttis asja nõnda sü-damesse. «Kasu ei ole alati silmäpilk nättä.»

Mõtted murdusid murelikkusest ajalikkusesse. «Tõnnitais tsialiha tule ärä käksi. Ku na tuleva, nakass rüüvmine ja sundvõtmine jälle pääle.»

Mai tundis end kehvasti ja läks voodisse.

«Poja lännu, naine aige, punatse tulekil — sääne om elu,» mõlgutas Hendrik mõrult.

Aalep polnud nii masendatud:

«Eesti väed jooksevad pakku, meie ei jõua nendega kaasa joosta,» rääkis ta Palanumäe peremehele. «Me jääme siia oma perede ja varanduse kaitseks. Niipea kui kõik läinud, algab varastamine ja röövimine, saagiahne element on kohemaid tõmbamas, kust aga saab. Ja need ei ole mingid võõramaalased, vaid meie oma kallid suguvennad, kellega eile laulsime ühes laulukooris «Isamaa ilu hoieldes» ja «Minge üles mägedele». Kõik on meelest läinud, kui koidab omakasu!» Endine kooliõpetaja naeratas kibedalt. «Igas riigis, iga võimu ajal peab olema korralvalve. Seepärast pole meil midagi karta. Kui enamlased võimul olid, pidas ka Omakaitse korda ja ausalt öelda mitte kehvasti. Muidugi oleme Eesti riigi poolt. Kui saab, võtame mõne punaste salakuulaja kinni. Valvame siin oma Tsirgusilmis, vallasüdames on tolle nuka mehed vahti pidamas. Peamine asi on vahi all hoida teed: kes tuleb, mis inimesed need on? Kahtlased isikud jõudumööda kinni pidada. Ühesõnaga: patrullimine.»

Ta ei teadnud isegi õieti, mida nad pidid tegema. Võib-olla oli targem siiski enamlaste eest ära minna? Peale korrapidamise polnud ta midagi teinud, kas see päästis tribunalist? Iseäranis siis, kui keegi peale kaebab? Ta võttis kaasa Lätteoru Alberti ja vigase käega Lõige Sassi ning sõitis öösel reega teedel ringi; külm oli, puhus läbilõikav loodetuul, kuskil ei näinud nad kedagi liikumas. Teisel õhtul tegi väikese ringsõidu koos Hendrikuga, rohkem ei võtnud ta midagi ette, seegi, mis tehtud, paistis mõttetut; ülevalt poolt ei tulnud mingit korraldust. Järgmine päev saatis ta poja vallavalitsusse järele kuulama. Paul tuli nõutult tagasi, vallamaja olnud hoopis lukus, ühtki hingelist polnud kuskil. See oli halb märk.

«Aga mõisa mõtsan tüü käi!» ütles poeg pakasest punetavaid kõrvu hõõrudes. «Kuu- si kukkusi nigu üits vuhhin.»

«Nojah, võimude vahetuse aeg — nüüd on kõik väljas,» ümises isa, nukkervihane, et tema jõud ei hakka peale metsas korra loomisele. «Kes seal ka oli?»

«Tissi Kaarli, Make Aadu. Ma kõiki es tunneki. Sae mugu vingseva. Mes nüüd saa?»

Aalep oli teinud mis suutis, et täita kohust ja vaigistada seeläbi südametunnistust. Mis edasi saab, ei osanud tema öelda. Kes seda üldse oskaski?

Talud tõmbusid iseendasse, jäid ootele. Korstnad suitsesid, pajad keesid, kui koer haukuma hakkas, piiluti kohkunult õue: kes tuli? Palanumäel soovitas ema tütrele selga panna vanad riided, kasvõi lausa kaltsud, näo tahma ja nõega kokku määrada, et näida igas mõttes vana ja eemaletõukav; sellisenagi veel peitu pugeda, kui tulevad võõrad soldatid. Endalegi seadis ümber kõige viletsamad räbalad ja heitis siis uuesti voodisse, suus südametilkade mõru maitse.

Ruudule meenus hiljuti koolimajas üleelatu.

«Perämine päiv tule,» pomises ta ja pani käed alistunult kokku.

Isa muigas kahvatult. Mullu, enamlaste ajal, oli Vastse-Otepää vallavanem ja sekretär väevõimuga Tartusse tribunali viidud, vallast oli kõvasti peale kaevatud, et nad on kanged viinamehed, ajavad ise salapuskarit ja üldse on kontrevolutsionäärid. Neil oli siiski õnneks läinud, sest suutsid tõendada, et pealekaebajad ise on joodikud ja viina-keetjad, mispeale mõlemad õigeks mõisteti ning öördajad võeti vastutusele. Kuid vahepeal oli olukord tublisti muutunud. Kuni sakslased okupeerisid Eestit ja jahtisid oma Balti hertsogiriigiga, võttis punane terror Venemaal aina hoogu ja nüüd, nagu leht teadis, olevat nad palju julmemad kui toona. Ent segasel ajal võib iga inimese peale ükskõik mida kokku luuletada, eriti kui tegu vihamehega. Katsu sa siis jõhkraile harimatuile tribunalliliikmeile selgitada, et sa pole süüdi. . .

«Näil ullustus pääl,» lausus Mai raugel häälel haigevoodist, «jaotase me talu ulgussile ja ilparakile ärä. Jaan ütäl, ku me viimast kõrda kuun ollime, et punatse teeva mõisa tagasi.»

«Kommuuna tetäss — leib tüte kappi, supilurr tüte potti. Kõik teevä ütän tüüd ja sööva tüte süüki. Palk jaotadas võrdselt ärä,» seletas Hendrik.

«Kiä tüüd ei jõvva tetä, tuu kooless. . . nälgå. Nigu mia.»

«Ei koole. Kas na meile jäässegi?»

Juuksed padjal valla, silmad paakil, kuulas perenaine iga krõbinat, mis kostis majast või õuest.

31

Nad ei tulnud üle mäe, sedakorda oli mägi süüst puhas.

Hobustega ei tulda eales üle mäe, võõrad poleks sellega hakkama saanud; teerada polegi võõraste jaoks.

Nad ilmusid selgel talveõhtul enne jõule, kui kuu valas ainist salapärasest valgust alla lumisele maale. Hendrik tuli parajasti talli poolt, kaenla all tühi matt, millega oli hobuste kaeru viinud, kui märkas Alatarenurmel liikumas mingeid kogusid. Ta jäi neid lähemalt silmitsema.

Need olid ju ratsamehed, püssid seljas!

Viirastuslik kogum paistis parajasti aru pidavat, hobused tantsisklesid kannatamatult meeste all.

Hirm halvast Palanumäe peremeest: n a d o n s i i n ! Kas nad tulid temale järele? Oli tema peale kaevatud? Ehk Robert Raudsepp, taosevaras? Miks ei läinud ta kaitseliitlastega väerinna eest ära, Eesti valitsus hoiatas juba novembrikuu lõpul, kui enamlased hakkasid üle Narva jõe pressima, et tagasi tulles korraldavad n a d veresauna; juba sakslaste eest ära minnes olid punased inimesi maha lasknud.

Jooksujalu ruttas ta tuppa, puhus tule surnuks ja kähises Maalile: «Parte pääle paku!» Tütar kadus kui tuul. Hendrik tõttas üles launetuppa. Mai istus laua juures toolil ja suges kuuvalgelt juukseid, keha pidevast lamamisest tuim ja roidunud.

Kus oli püss?

Mis seegi aitas?

Või siiski?

Kuidas kaitsta ootamatus olukorras ennast ja peret?

Tema oli ainult põllumees ja nemad seal nurmel mitmekesi. Esialgu polnud küll selge, mida nad kavatsesid.

Nina vastu ruutu, seisid Hendrik akna all ja vahtis välja — ta oli kui hirmunud laps, kelle viimane pelgupaik on süngialune, kui isa tuleb vitsa andma. Tegelikult oli ta siin üleval vales kohas — siit ei pääse kuhugi põgenema, kui nad peaksid maja ümber piirama ja uksest sisse murdma.

Naine luges ta mõtteid ja palus:

«Ärä jätä. . . minnu ütsindä.»

«Ei jätä.»

«Ärä jätä. . . Kas na omma. . . me värje takan?»

«Ei ole. Läävä Otsa elumajast müüdä ainamaa viirt piti mõtsa poole. Iin om kolm obest, takanpuul viil. . . üits. . . kaits. . . kolm.»

«Käänvä ehk. . . Puka pääle.»

«Suu pääl mõtsa vahel om lumi obestele kõtuni! Talvetii om täis tuisanu. Kedä nad takan aava?»

Hirm andis pisut järele. Lootuse juureniidid hakkasid kohe võrsuma, haarates kinni kõige väiksemast olukorra muutusest. Ratsanikud kadusid võsa varju, kuuvalgus sai jälle kogu maa endale — koos jälgedel hajuva mahorkavinguga.

Kas nad tõesti olid läinud, kadunud kui tuuleõhk?

Annaks Jumal, et seal Otsa metsa vahel tõesti poleks sel aastal nii paksu lund kui harilikult, ehk pääsevad sealt edasi ega tule enam. . .

Kuid ei läinud nõnda, talveõlgi oli üheksa poega.

Ratsamehed tulid uuesti nähtavale, mis neil peas ja seljas, polnud võimalik eraldada, olid vaid liikuvad kujud — mustad hobused ja kahvatud varjud; nad olid küllalt kaugel ja Hendriku silmad polnud enam kõige terasemad.

«Tagasi tuleva.»

«Mes sis saa. . . ?»

Ratsanikud vilksatasid Otsa elumajast mööda ja paistsid liikuvat üha kiiremini, kül-
lap tehti hobustele tuupi.

«Otsale na sisse es lää. Paneva traavi. . . Omma Otsa suure paju kotal.»

Tahes—tahtmata väratas Hendriku hääl.

Juba olid nad üle truubi Alatare nurme veeres.

Kas lähevad teed pidi kaevu poole või hoiavad otse üle lageda nurme Palanumäele?

«. . . nink pästä meid ärä kurjast. . . »

Kas tõesti pole saatusel tallel midagi peale vägivalla?

«Mes na meist. . . tahtva?» habises perenaine. «Sülg kiiss irmust. . . suun.»

Mees akna all oli vajunud kühmu.

Kas. . . nüüd?

Elu või surm?

«Kas na tuleva kedägi kinni võtma?» rahustas Hendrik. «Omna ehk sõaväe maakuu-
lajase?»

Ratsamehed valgusid jälle troppi kokku. Üks vehkis vist kätega, näitas midagi. Mõ-
nikord on inimolelust määravad pildid väga lihtsad, lausa algelised — juuksekarv otsus-
tab. . . Kuule ei läinud see korda, vähemalt launetoast vaadates; ei kuule ega ühelegi
hingelisele peale nende ja Otsa rahva, kui nad üleval olid; Palanumäel magas vaid Ruu-
du häirimatut noore poisi und.

«Aava ehk Eesti väe jälgi?» ütles peremees perenaisele, kes rippus ta hääle nagu õle-
kõrre küljes.

«Kas püürvä tänne?»

Hinge kinni pidades jälgis Hendrik nurmel toimuvat.

Ratsanik näitas jälle käega, hobused tantsisklesid — puhanud, söödetud hobused
mõisatallist, kes rekvireeritud levitama üleilmset proletaarset ideed.

Minema hakkasid, traavisid teed mööda kaevu poole!

«Eei,» venitas Palanumäe peremees märgatava kergendustundega.

Ent rõõmu ei jätkunud kuigi kauaks. Mai tähendas kaheldes:

«Tuleva ehk tiid piti. . . ?»

Kuidas mees oli selle võimaluse unustanud!

Ei, mitte päriselt unustanud, vaid lükanud kaugemasse ajusoppi, et vahepeal nautida
õige pisut kindlusetunnet. . .

Ta astus ukse poole.

«Koess sa läät?»

«Kae, kohe na püürvä.»

«Peräkõrd. . . lõõva su maha.»

Mees seisatas kahevahel, pööramata pilku lauda ja vasikalauda vaheliselt teelt, kust
nad iga hekk võisid õuele ilmuda. Peast käis läbi palju pilte, küsimusi, mõtteid. Ka ene-
seõigustust — juhuks, kui nad hakkavad teda üle kuulama. Kedagi pole teda kaitsmas,
tal tuleb ise enda eest seista; kas nad aga ühtki seletust üldse kuulavad? Tirivad kaasa,
viivad tribunali, kas Tartusse või vallamajja? Või pistavad siinsamas püssitikuga läbi,
üks põlatud pursui jälle vähem? Ning koergi ei haugu järele, kui tedagi vagaseks ei teh-
ta! Kena küll, miks vaikis Pauka täna, kas ei kuulnud ratsanikke — või kartis loomgi?

Möödusid äärmiselt pingelised silmapilgud.

Kedagi ei ilmunud nähtavale.

Viimaks läks Hendrik välja vaatama, seisis kuupaistel lauda varjus, et teda ei nähtaks
— neil võis ju pikksilm kaasas olla —, ja jälgis kassis silmi ratsameeste kaugenemist;
nende tumedad siluetid olid üleval Saare nurme ääres kuuskede juures. Kas tegid hobu-
sed sõrki või lasid koguni traavi — raske oli nii kaugelt õõsel kindlaks määrata, kuid nad
eemaldusid üpris jõudsasti ja see oli kõige olulisem.

Et nad tagasi ei pööraks, et neil järsku ei turgataks meelde mõni täitmata jäänud käsk
või muidu pakiline ü l e s a n n e .

Paistis, et see karikas läks Palanumäelt mööda.

Toas istus Mai endiselt, käed rüpes, nägu hall ja kurnatud, pärast äsjast hirmu nägi ta välja iseäranis vilets, märkas Hendrik süüdatud bensiinilambikese valgel.

«Kon nuu omma?» küsis naine natukese aja pärast, otsekui pettunud, et külalised, kes pidid saabuma, jäid äkki tulemata.

«Lätsivä omma tiid. . . »

«Messä tulest. . . palama pannit?»

Isa kutsus Maali rehetoad tupp. Tütrel oli poolkasukas seljas, paks villane räät peas, kohmakate riietega paistis ta vanem.

«Vakka kõik, palt kuu paistass vällän nigu vanacsä surma aigu,» seletas tüdruk.

Nüüd hakkasid kõik korruga rääkima, kuhjunud ärevus otsis väljapääsu, õhtuste tundide tume pinge, mis oli ähvardanud hinge matta. Pikalt-laialt, mitu korda arutati, mis oleks saanud, kui punased oleksid pööranud Palanumäele sisse, mis nad oleks teinud, kuidas oleks see külaskäik l õ p p e n u d . Rahulik lõplahendus ei tulnud neile pähegi, selleks olid need mehed liiga kurjakuulutavad. Mehe ja tütre jutu sekka poetas emagi omalt poolt mõne sõna, jäädes põhiliselt siiski pealtkuulajaks. Kui nad alla läksid, ärkas Ruudu üles, nõnda sai temagi lõpuks osa enamlaste tulekust, kuigi isa ja õe suust. Poiss võttis asja hulga lihtsamalt, öeldes:

«Sul jo püss, tõmmanu tuli pääle.»

Pesamuna jutt meenus isale Juhani hoiakut.

«Kossa tuud võit! Sõariistuga vastunakkamise iist lastass kohapääl maha.»

Hilja, pärast keskööd saadi magama.

Hommikul oli Mai surnud.

Saatuse käsi lahmis valusalt, jagades hoope paremalt ja pahemalt.

Hendrik leidis ta näoga seina poole. Talle meenus, et naine võttis veel vastu hommi- kut südametilkku, lusikas ja rohupudel olid voodi kõrval toolil. Väriseva käega süütas Hendrik lambikese. Mees ei uskunud oma silmi ega peopesagi, kui leidis Mai keha jah- tuvat. Naise tervis polnud suvest saati küll paranenud, kuid ka mitte halvenenud, jõuetus ja kehv enesetunne, aeg-ajalt palavikutaoline seisund kord taandus, kord tuli jälle. . . Apteeker Jentson, kellega peremees oli rääkinud, andis koguni lootust: südamenõrkus ei pruugi inimest sugugi ilmtungimata otse hauda viia.

Ent nüüd oli see sündinud.

Raske, otse võimatu oli uskuma jääda. Silmad olid Mail kinni, huuled pisut paakil ja näol selline mõnus rahulik ilme, nagu näeks ta ilusat und keiser Aleksander kolmanda kroonimispühast Rõngus või esimesest kokkusaamisest oma tulevasega. Tema oli kodu- kolde hoidja, ühtlase leegiga tuli, mille ümber oli koondunud ja keerles kogu elu Palanu- mäel: loomad, lapsed, käsitöö. Jah, isegi laul — ehkki viimati käisid nad laulukooris Nuustaku-päevil. Mai oli pääors, mis hoidis koos kodukoormat. Nüüd oli see puu katki murtud — kuidas saab Palanumäel edasi?

Hendrik läks trepist alla, puuastmed kägisesid kaeblikumalt kui harilikult, ta liigutu- sed olid imelikult ebatäpsed, ta oli murest purjus ega saanud ust lahti. Ta pani lambikese köögilauale, pikk taht suitses mustalt, leek peegeldus ruudul pimedal lumise õue taustal; aken oli ununenud õhtul katmata. «Nigu sälgruuts oless puruss lüüdu. . . » mõtles ta ta- gatuppa astudes, kus magas Maali.

Isa seisis tütre voodi juures, tõstis lambi kõrgemale, silmitses ta tihedaid juukseid padjal ning lausus võimalikult erapooletul häälel:

«Tere omgust! Tõse üless!»

«Kas kell om niikavven?» küsis tütar unetuhmilt.

«Kell? Ma es kae kella. . . Tule üless, üits asi. . . »

«Kas midägi alba?» küsis tütar eelaimusega.

Kuid isa oli juba toast läinud, tattnina käes, ja jätnud ukse irkavile, et ta näeks riides- se panna. Kähku oli Maali valmis ja astus pihuga juukseid siludes kööki ning isa kannul trepist üles.

Launetoas jäi Hendrik seisma, kühmus ja jumetu, ning ütles tütrele voodi poole noogutades:

«Nüüd oleme Palanumäele jäänume kolmekeisi. . . »

Õhkki oli liikumatu toas, kus ema süda jäi seisma, võttes kaasa helluse ja soojuse. Tütar tajus seda ja puhkes vaikselt nutma.

Viimaks pani ta käed kokku ja luges meisisapalvet — tallinna keeli. Ületüldine edennemine oli sealmaal, et ei kirikus ega koolis kasutatud enam tartukeelset palvet.

Tardumuse vastu aitas vaid tegevus.

«Ole ää laits, tii tuli ala, pane vesi üless. Ma kutsu Miina appi. . . »

«Jah. . . » vastas Maali arglikult.

«Sa pelgät? Omma emmä küll ei massa pelläta. . . »

«Ma üleültse. . . pelgä. . . »

Kas peremees oli unustanud, mis ikka veel varitses? Millal see möödub, kes võis öelda? Ta ei mõelnud, niigi oli surm oma külma käega tema elusse puutunud.

Ometi viibis Palanumäe maadel inimene, kel polnud õhtustest sündmustest aimugi. See oli Miina, üksik inimene, kel polnud midagi talitada ja kes seetõttu varakult magama heitnud. Mai lahkumine tuli temalegi ootamatult, aga ta kogus end kiirelt ja tuli mäele abiks.

Hendriku mäletamist mööda polnud Palanumäel veel nii kurbi jõule olnud. Rõhutult istus ta kuuse juures, millel põles üksainuke küünal, ning kuulas, kuidas Maali, Miina ja Ruudu laulsid lauluraamatust vana jõululaulu:

Oh! laulgem sõamest,
Nink kitkem Jesukest,
Ke Maarja üsjan maggap
Kui vaine kunnage,
Meid lunnastama nakkap,
Nink sadap taivade.
Sa olet A nink O. . .

Tema algus ja lõpp, Palanumäe tulehoidja, oli ise siin lõpuni põlenud ja lamas kütmata rehetares lautsil. Polnud lootustki, et mees suudaks väljendada kogu tuska, muret ja hüljatust, mida tundis oma naise surnukeha juures; ei tütrele ega pojale saanud ega osanud ta kõike rääkida. Ja mis oligi see kõik? Elu ei jõua üle rääkida, õnnetust kirjeldada, sõnad veavad viltu, pilgud väsivad.

Sel aastal sündis Jeesuslaps kurvastuse ja leina ajal. Lahkheliliselt, ent ometi tuttavlikult kõlasid kolm häält Palanumäe cestoa suitsunud lae all, iga hääl tõi kaasa oma elu, et natuke aega koos kõlada ja siis vaikida, sest surm oli majas.

Ning riigis olid sees võõrad väed, nii võõrad, et Paukagi ei sõandanud nende peale haukuda.

O Essa hallestust!
O Poja armastust!

laulsid kolm häält, pidevalt küll ainult kaks, sest Ruudu ei näinud lauluraamatu kirja ja laulis katkendlikult. Silmad hakkasid vett jooksuma, nagu nutaks ta. Kuid ta ei nutnud murest ema surma ega rõõmust Önnistegija sünni pärast, laud lihtsalt kipitasid. Täna ei nutnud ta enam, oli ometi mees, kes peab ise endaga toime saama. Isa märkas, et poja hääl sobis naiste omadega hästi kokku. «Laulat emä mälestüses ja avvustusess, chk küll laul om tõsest inemisest.» mõtles ta tänulikult. Kus viibisid teised pojad, kus saabus neile jõuluöö? Vahipostil, öömajal või koguni lahingus? Kuulda oli, et Tartu langenud enne jõule, Eesti väed taganenud põhja poole, kirikumõisas käies nägi Hendrik morne nägusid, inimesed vaiksivad. Jaan teadis, et juba kutsutud inimesi tribunali. Matuscasju ajades oli ta teada saanud, keda punaratsanikud tol õhtul jälitasid. See oli Make Osvald, kes tulnud väeosast koju jaapani vintpüsside järele, mis tal ära peidetud. Üks mõisa moonan-

mees andnud ta saabuvaile punastele üles ja need pistnudki teda taga ajama; kätte polevat siiski saadud.

Oh hoija pörgo ee—eest!

Oh hoija pörgo eest!

laulsid Maali ja Miina. Hakkas peremeeski kaasa ümismema, et meelt kinnitada.

Matus toimus vana aasta viimasel päeval. Aalep oli tulnud Maid kodunt välja saatma. Oli kutsutud küll Nuustakult õpetajat, kuid see kartis kõige pahemat, uus võim vaenas nii kirikut kui hingekarjast. Venemaal oli preestrid maha lastud. Seepärast siis tuligi Palanumäel taas kord leppida endise kooliõpetajaga, kuid tema lugemisega jääd rahule, kehva ja kurja aja kohta oli perenaise väljasaatmine väga ilus, leidsid sugulased. Eestuppa jäid suitsema kaks küünalt. Mõõda kuuseokstega ülepuistatud teerada viidi puusärk reele. Kogu jäid peielauda korraldama Potitare Eeva kahe tütre ja Üdsi perenaine. Tõnis ise tuli surnuaiale kaasa.

Kui matuserong liikus mäest alla, hakkas pilvist pudenema lumepihu, kuid taevaluugid ei läinud pärani lahti, Sepikojasaare vahele jõudes sadu lakkas, pilv nihkus kõrvale ja läbi pilveääre säratas korraks päikest, õigemini küll pisut mälestust vana aasta päevlikust, kuid Palanumäe peremehele mõjus see ilusa meeldetuletusena aastaist, mis ta naisega talus veetnud. «Kae, päivgi pidä meelen. . . » Mülklikus kohas Alajaani kõivistiku vahel, kus nende regi kord Maiga Palanumäele tulles oli nooriku poole küljekile vajunud, mõtles Hendrik: «Püürsegi tuudpiti, et sinä läsit ennamb ärä. . . » Ta rehkendas natuke. «Tuu olli kolmkümmend kolm ajastaiga tagasi, usupuhastuse pühäl. . . Ku arvatas, et Jeesus elligi palt kolmkümmend kolm ajastaiga vanass, sis oleme kuun elänu terve Kristuse iä.» Reejalased libisesid tsomplikul teel; igast teest on näha rahva ajalugu ja majanduslikud võimalused. «Iluste ellime, väega iluste.» Ta vaatas pruuniks peitsitud, ilustusteta sõjaaegsele puusärgile ja sosistas sisendamisi, nagu võiks naine teda kuulda: «S a o l l i t ä ä n a i n e . »

Mai elupäevil polnud ta vist kunagi niimoodi õelnud.

Surnuaeda õpetaja siiski tuli; hommikul oli Jaan teda veel palumas käinud. Kas sellepärast, et päev õhtusse kaldumas, vihutine tuul lõikav, või sellepärast, et toiming rutem läbi saaks ja tema võiks seesugusel kurjakuulutaval ajal vana-aastaõhtul julgemini hingata — igatahes ütles õpetaja Hendrikule, et ta võib ree otse matuseplatsi juurde lasta, seal kõrval oli lage ja sai hobuse ümber pöörata; kuigi tavaliselt ei lubatud hobusega surnuaiavärvast sisse sõita. Puusärk tõsteti üle haua asetatud laudadele ja hakati talitusega pihta. Ilm kippus hämaraks, surnuaia taga talus vilkus juba tulesilm, kui õpetaja lõpetas.

Hendrik äigas labakindaga põselt suure klaasise pisara ja mõtles, et tavaliselt olid nad sel tunnil ikka Maiga lauakirikusse sõitnud ja noor hobune tegi saani ees tulist sõitu, et enne jumalateenistust veel kirikumõisast läbi käia, soovida sugulastele head vana aasta lõppu ja pista taskusse onunaise küpsetatud präänikud lastele, kes kodus pikisilmi vanemaid ootasid, et uut aastat vastu võtta.

«Ütsindä. . . Nigu vana peni. . . »

Hall suurrätt pika, allapoole põlvi ulatuva kasuka peal, astus Miina haua äärelle ja lausus perenaisele järele:

«Suigu tan igävedse aani!»

Hendrik küsis, mis see tähendab.

«Et ei tulesse tare pääle kolistama.»

Seejärel võtsid nad hunnikust paljasse pihku külma liivakat mulda ja heitsid kõminäl puusärgile.

MARI KURISMAA. Maastik sõnaga

(Õli) 199

George Gordon Byron

Taevas ja maa

MÜSTEERIUM

Lähtub 1. Moosese raamatu 6. peatüki lõigust:

«... siis nägid Jumala pojad, et inimeste tütreid olid ilusad, ja nad võtsid enestele naisi kõigist neist, kelled nad välja valisid.»

«Ja naine itkeb deemon-armsamat.»
Coleridge [«Kubla Khan»]

Dramatis personae

Inglid — Samiaasa

Azaaziel

Peaingel Raafael

Mehed — Noa ja tema pojad

Iirad

Jaafet

Naised — Aana

Aholibaama

Maavaimude koor — Surelike koor

I pilt

Metsaga kaetud künklik ala Ararati mäe lähedal.

Aeg: kesköö.

Ilmuvad AANA ja AHOLIBAAMA.

AANA: Me isa magab: käes on tund, mil need
kes armastavad meid, me juurde
on läbi pilvedevöö saabumas —
mu süda peksab!

AHO: Ararat nüüd kuulgu
me mana.

AANA: Aga tähed on veel peidus.
Ma kardan.

AHO: Mina ka, kuid ainult seda
et jäävad hiljaks nad.

AANA: Mu õde, kuigi
ma armastan Azaazieli

ei teagi, kuidas öelda? — see on patt.
AHO: Kas sina näed siin selles mingit süüd,
et armastame taevavaime?

AANA: Aho,
ei saa ju olla hea, et Jumalast
ma hoolin vähem ajast, mil ta ingel
mind armastab; ja kuigi enda meelest
ma pole valel teel, ma tunnen hirmu,
mis õigeid nii ei painaks.

AHO: Eks sa lepi
siis mullast võetud mehega ja orja!
Sind armastab ju Jaafet — mine talle
ja ilmale too lapsi, kes kord saavad
taas mullaks.

AANA: Ma ei armastaks ju vähem
Azaazieli isegi, kui oleks
ta surelik, kuid olen rahul, et
ta pole seda — temast kauem ma
ei suudaks elada. Kui mõtlen, et
ta surematud tiivad katvad kord
ka selle maise lapse kirstu, kes
on teda armastand veel enam kui
ta ise Kõigekõrgemat, siis surm
nii hirmus polekski; ja samas kahju
on temast: igavesti leinama
ta jääks ju: vähemasti mina jääksin,
kui seerav oleksin.

AHO: Sa parem tea,
et mõne teise maise tütre ta
siis leiab, keda armastab kui Aanat.

AANA: Olgu siis pigem nii, on hullem veel,
kui minu pärast jääks ta leinama.

AHO: Kui mina mõtleks nõnda Samiaasast,
kes ka on seerav, põlgaks teda ma.
Kuid nüüd on aeg küll öelda mana.

AANA: Seerav!
Sa igavesse ringi
küll lendad tähesajus
ja seitsme inglilüüme läike
ruumis lõputus on väike
minu mure; tuhm ja hajus
on sealpool pilvi maine päike —
siiski mingi
niit, sa tead, seob meie hingi!
Kui mina sulle tühine,
siis sina mulle oled kõik.
Sa tunned ehk, et ühine
võiks olla valu meil, ühine
mu ängis, painav mis ja võik.
Sind piin ei laasta,
lõputu on sinu aasta,

on surematu veiklus sinu silmas,
ja sulle võõras nutt maailmas;
 vaid armastades — siis sa pead
 ehk mõistma seda, mida tead,
 et rohkem ükski põrm,
 kel saatuseks on surm,
ei ole nutnud ilmas.

Sa kõnnid tähtedel, sa kõrgem
 tema tahtest, ja sind eal
ei vaeva küsimus, miks mina nõrgem
 kui teised Eeva tütreid siin maa peal.
 Siiski sa
 halastal!

Sest armastasid mind sa kord ja enne
 ma rahu siin ei saa, kui teade surmav
on jõudnud minuni, et unustand
sa selle, kelle süda tundis hurma
vaid sinust, jumalik sõber, seerav!
Kui patt mu armastust ei vormiks nagu vaha;
ma seda kardan, hirm, mind allaneelav,
kõik minus segi ajab: lõõm
ja raev mul anna andeks, ma ei taha,
 kuid minu roll on olla nõrk;
 Rõõm

on vaid harva jahutav mind sõõm,
 kui põgus nägemus, nii hõrk.
 Oo aeg paha,
miks mind ei jäta vaevav õud ja õõv!
 Sind näha!

Seerav!

Azaazieli! Mind ära jäta maha!

Las tähed olla, neil on nende rõõm!

AHO: Samiaasa!
 Kus iganes
 sa kõrgel õhus valitsesid
 või tõrksaid vaime talitsesid,
 kes Teda,

kõikide Loojat, vaenavad, või otsid
sa sügavikku heitnud tähte taga,
 planeedi langemist, ta hukku trotsid
 ja põrmu ähmast saatust jagad;
 või seisad keerubite pikas vooris
 ja kiitust laulad kaasa nende kooris —
 Samiaasa!

Ma hüüan sind, sind armastan, sind ootan.
On vähe mulle hümnidest su poole, sest
ehk sinu kaastundele ma tohin loota?
Sa tule alla, hooli minu saatusest!
 Ma tehtud mullast,
 särast sina,
 kiirgavam mis kullast,

tean siiski mina:

on sinu, surematu, suuruselgi piir,
sest armastus, mis minu rinna sees,
on suurem. Minuski on kiir,
ehk tuhm veel, kuid ta aeg veel leeb,
sest Jumal ise teda eredamaks teeb.
Ta võib end kaua varjata, sest turm
on meie esiema pärandus — ent minu usk
ei alistu: kuigi mind ootab surm,
kas s e e saab olla lahutav meid tusk?
Sa oled surematu — mina ka,
ma tean, et lahustab mu surematu jõud
kõik valud, nutu, aja hirmud ja
kui igavene sügavikukõu
mul raksab kõrvu tõde — «Sa oled igavene!»
Kas rõõmu sellest saan ja head —
ma veel ei aima, tean vaid, kus
see saladus on varjul hämaruses:
astjas, milles õndsus on ja õnnetus.
Meid kahte hävitada ju ei saa, sa tead.
Kui Kõigevägevam meid ajas muudab,
me igavene loomus siiski suudab
ka selle vastu võidelda: s i n u g a koos
ei kohuta mind lõputugi kurbus;
sest m i n u g a sa oled samas loos —
kes kardaks igavikku õnnehoos!
Kui salvaks mind ka mürkmao astel,
ja kui ka sina oleksid kui madu,
mu ümber kerri end, sest adu —
sind eales ma ei nea,
sust ihaldatumat ei tea,
kuid — sa tule alla kergel astel,
ja sureliku armastust

sa surematul kaalul vae. Kui aga taevaväed
sind kütkestavad enam —
siis olgu — kõidikuks ei ole minu käed.

AANA: Oo, õde, vaata! Nende tiivad

öö sünkjas taevas, kust kaob valgus.

AHO: Ka pilveräbalad nad taevast viivad,

kui oleks nende taga homne koiduvalgus.

AANA: Kui seda näeksid meie isa silmad kiivad!

AHO: Ta arvaks lihtsalt, see on kuu,

ja mõne nõia loitsiv suu

ta välja meelitanud, mis siis muud!

AANA: Nad tulevad! Ja t e m a ! — Azaaziell!

AHO: Hetk Samiaasa rinna najal

mu pea võib puhata, ja on sel ajal

ka minu hingel küljes tiivad.

AANA: Ennäe — neid lennukaared läände viivad,

kui loojuks päike taas; — ennäe!

Nüüd kuma, leebe lennujoon,

mis jäänud nende teest, on kõrgel mäel
taas kirkalt särav nagu verev moon!
Ja nüüd! Oo vaata, taas on öö,
õhk tundlikult vaid hõbeleb,
kui vetepind all tähevöö,
mis sügaviku kohal võbeleb,
sest mere rüppe alla vaob
tagasi leviaatan, saba lööb
veel lained tuiklema, siis kaob.

AHO: Nad puudutasid maad! Oo Samiaasa!

AANA: Azaaziell!

Lahkuvad.

II pilt

Ilmuvad IIRAD ja JAAFET.

IIRAD: Meelt ära heida: miks sa norutad
ja lisad vaikust niigi vaikselt ööl
ning tähe poole tõstad nukrad silmad?
Ta sind ei aita.

JAAFET: Siiski. Ehk just nüüd
ka tema nende poole vaatab üles.
See, kes on kaunis, veelgi kaunim on,
kui märkab ilu ta, kui igavest
ja surematut ilu vaatleb pilk.
Oo, Aana!

IIRAD: Kuid ta sind ei armasta.

JAAFET: Oo häda!

IIRAD: Mindki Aholibaama
ei taha uhkelt kuulda võtta veel.

JAAFET: Ma tunnen kaasa.

IIRAD: Olgu uhke ta;
mul minu uhkus aitab trotsida
ta põlgust. Aeg kord tasub õiglaselt.

JAAFET: Kas kättemaks võib teha sulle rõõmu?

IIRAD: Ei rõõmu too ta ega kurbust. Ma
liig palju teda armastasin, veel
ehk nüüdki armastaks, kui vastaks ta.
Kuid jäägu talle siis ta helgem saatus.

JAAFET: Mis saatus?

IIRAD: Mul on põhjust arvata,
ta hoolib teisest.

JAAFET: Aana!

IIRAD: Ei, ta õde.

JAAFET: Ja kellest?

IIRAD: Seda ma ei tea; kuid miski
ta liigutustes reedab, et on keegi.

JAAFET: Kuid Aana armastab vaid Jumalat.

IIRAD: Ükskõik, kes on tal armas, sina mitte.

Mis kasu sul sest on?

JAAFET: Jah, õigus. Mul on ainult õelda: mina armastan.

IIRAD: Ka mina armastasin.

JAAFET: Aga nüüd, kui ise arvad sa, et möödab kõik, on sul nüüd hea?

IIRAD: On küll.

JAAFET: Oo, vaene mees.

IIRAD: Miks vaene?

JAAFET: Oled õnnelik, et oled sa jäänud ilma minu kurbusest.

IIRAD: Su pilget pean ma tõve märgiks: tea, ma poleks nõus ka siis nii tundma, kui ma saaksin rohkem seekleid, kui on väärt me isa karjad, kui nad vahetada kõik Kaini poegade metalli vastu — see koltund tolm, mis nende meelest kõlbab me piima, liha, villa vastu anda, just nagu võiks see mullas liigne liiv me karja, maade ande korvata. Eks kurda, Jaafet, ulu nagu hunt kuu poole, mina lähen, puhkan.

JAAFET: Kui ma saaksin, uinuksin ka mina.

IIRAD: Siis sa telgi juurde veel ei tule?

JAAFET: Ei. Ma lähen koopasse, kust rahva jutul maavaimud välja tulevad.

IIRAD: Kuid miks? Mis sa seal teed?

JAAFET: Ma sealsest süngusest ehk leian lohtu hingele, see paik ja mina — meil ei ole lootust.

IIRAD: Kuid seal on ju ohtlik — varjud, hullud hääled — kui nii, ma tulen kaasa.

JAAFET: Iirad, ei, ja usu, mul ei ole kurje plaane ning kurja ma ei kardada.

IIRAD: Kuri on su kannul seda rohkem, kui sa püüad tast eemal hoida: meelt sa muuda või ma tulen kaasa.

JAAFET: Ei kumbagi, Iirad; ma lähen üksi.

IIRAD: Rahu sinuga.

IIRAD *lahkub.*

JAAFET: (*üksi*): Ma olen otsinud ju rahu sealt, kust peaks ta leidma: armastusest — eil —

GEORGE GORDON BYRON

sain vastu raske südame ja vaim
on hoopis närtsind, päevast päeva loid
ja ööd reas unetud, ei mingit asu —
vaid seda leidsin. Rahu! Milline?
Kas meeleheite kaamus, tardund laas,
kus okste oigeid tuul vaid räsib? — nii,
ei teisiti mu vaevat vaim end tunneb.
Suurt muutust, hukku nurjatule maale
kõik ended ette teada annavad.
Oo, minu Aana! Teotustund kui käes
ja sügavike suu on pärani,
sa võiksid kaitset leida minu rinnalt,
siit rinnalt, mis on lootuseeta tuksund
vaid sulle, ehkki lootust siis veel vähem,
kuid sina — Jumal! oma vihast siis
Sa vähemalt ta säästa! Sest ta on
nii puhas langenute seas kui täht
kesk pilvi, mis võib udus paista tuhm,
kuid kirkust eal ei kaota. Oo, mu Aana!
Kuis oleksin sind imetlend, kuid sa
ei luba, veel sind püüaks päästa ma —
sul kingiks elu siis, kui vesi maa
on matnud, siis kui leviaatan üksi,
täis imestust, et ulgumerel piire pole,
võib ringi uidata veel lagedal,
kus ükski neem, ei rahn tal ette jää.

JAAFET *lahkub.*

Ilmuvad NOA ja SEEM.

NOA: Kus Jaafet on?

SEEM: Mu vend läks juba varem —
et leida liradit; ta ütles nii,
kuid kardan hoopis, et ta seadis sammud
ehk Aana telgi suunas, kus ta õösel
kui tuvi rüüstat pesa ümber hulgub;
või minna võis ta üle kõnnumaa,
kus lahti Ararati koopasuu.

NOA: Nii halvas paigas? Miks, mis ta seal teeb?

On koopas varjul hullem veel kui see,
mis inimeste kurjus meile toonud;
ta ikka armastab veel seda naist,
kes neetud soost; ja isegi kui ta
mu pojast hooliks, sest ei tuleks head.
Oo, mehe süda õnnetu — mu veri,
kes hästi teadma peaks me aega ja
me saatust: tund on käes, ta siiski veel
end unustanud keelat igatsusse!
Sa näita teed, ta tuleb leida.

SEEM: Ei,
ma vaatan parem üksi, kus ta on.

NOA: Sa minu pärast ära karda, poeg,
Jehoova väljavalitu ei pea

ju kurja kartma — tule, lähme nüüd.
SEEM: Kas tüdrukute isa telgi juurde?
NOA: Ei, sinna, kus on Kaukasuse koobas.
NOA ja SEEM *lahkuvad*.

III pilt

Mäed. — Koobas ja Kaukasuse kaljud.

JAAFET (*üksi*): Karm kõnnumaa, mis igavene näid,

ja sina, sünge koobas, pahklik mägi,
te iselaadne, õudne kõle ilu;

Siin, kalju järsul kallakul, kus puud
on põimind oma juured ümber kivi,
kus mehe samm, kui siia jõuaks ta,
küll väärataks — jah, siin kõik sisendab

te kadumatust! Siiski, veel vaid hetk,
ehk mõned päevad, rebib teidki koost
voog, koopasuu, kust näib, et retk
võib viia allailma, vappub hoost,

ja vesi võtab võimust, maa kaob, ehk
veel kõrgeim tipp on näha, aga siin,
kus inimesed — oo mu kaaslased! —

kes itkeks veel te üleilmsel kalmul,
kui laintevahus tantsu lööb delfiin?

Oo häda! Miks siis mina teistest parem?

Miks haul elama pean edasi?

Kus kõik need armsad paigad on, kus Aanast
kord mõtlesin ja lootust hellitasin!

Ja kus on siis need varjulised laaned,
kus tema pärast heitsin meelt?

Kas saab nii olla, et see kõrguv tipp,
mis lumes sädeleb kui kauge taht,
kaob ära mere rüppe? Hommikul
ei leia päike võimsat laupa,
kust uduvolte ära siluda?

Ja õhtul värvimäng, see taanduv lõõm,
mis päevarattast maha jääb, on nõutu
siin väljal lagedal? Ja kaobki mast,
kus inglid tule süütavad, sest see
on tähtedele kõige lähemal?

Kas võib see jutt «ei enam» olla õige
nii sinu, kõigi teiste kohta, kui

Jehoova käsul meie pere koos
roomajate ja putukatega

peab pääsema? Kas T e m a säästab n e i d
ja m u l e i ole võimu, millega

maa ilusaimat tütarit hoida hukust,
kui isegi mürkmadu kaasaga

võib sisistades sugu jätkata

ja salvata ehk mõnes uues ilmas,
kui häving möödas on ja röske lehk
ning muda liibub ainsa sargana
veel sooja elu peale ootama,
mil soolamülgas päikse käes kord kuivab?
Kui palju surmakorinat! Maailm,
nii noor ja ilus, hukkamiseks loodud,
sind vaatan hurmat pilgul päevast päeva,
ööst öösse, kokku loen su loetud tunde:
ma päästa sind ei saa, ei saa ka teda,
kes oma armastusega mind pani
sind armastama — olen kild su põrmust
ja sestap ma ei suuda mõelda hukust
nii, et ei tunneks ma — Oo, Jumal! — kuidas
sa saad —

Ta peatub. Koopast kostab sahinat ja naerupahvakuid — välja jookseb VAIM.

JAAFET: Kõige püha nimel, kes
sa oled?

VAIM (*naerab*): Ha! Ha! Ha! Ha! Ha! Ha! Ha!

JAAFET: Jehoova nimel, räägi!

VAIM (*naerab*): Ha! Ha! Ha!

JAAFET: Eesseisva uputuse nimel, maa
nimel, mis ookeanis lämbub, taeva
nimel, mis pilved muudab mereks ning
sügaval kõik fontäänid valla teeb,
ja Kõigevägevama nimel, kes
kord loob, kord hävitab. Sa, tundmatu,
ja hirmutav ning ebaselge, mulle
sa vasta, Olend Varjuriigist, miks
sa naerad oma õudset naeru?

VAIM: Miks
sa nutad?

JAAFET: Maa, ta laste pärast.

VAIM: Ha!

VAIM *kaob*.

JAAFET: Miks paharet me piina naerda võib,
planeedi hukku pilgata, kus siis,
kui päike tõuseb, kaamelt kõnnib surm!
Veel magab maa ja kõik, kel kodu siin,
on suikund viimse une eel. Ja miks
nad peaksid ärkama, et näha pealt?
Kes need seal on? Kui elus koolnud nad,
kui pilved, vanemad kes maailmast!

VAIME *tuleb koopast välja*.

VAIM: Kus lugu!
See hull sugu
ei uskund, neid Eedenis eksitav hääl,
nii tark ja kindel sääl,
on ilma jäetud väest —
ja kinni neil käest
sai surm.

Ei kuulist, ei kurbusest, kõigil ju kiire,
nüüd ühine lõpp. Oo, mida nad teeks,
kui aimaks nad ette veel jäänd ahtaid piire —
maa muutub veeks!

See turm

kõik matab, tuul üksinda lagedal veel!
Ja inglid, kes otsivad paika, kus puhata
nõrkevad enne, kui leiavad eel
tipu, mis veel
annaks neil tunnistust agooniast,
meeleheitest või melanhooliast,
ekslevat pilku miski ei juhata:

läbi

see häbi!

Pea tühjust haldab teine tõug ja viha;
ei luud ei liha
siit maa pealt leia me ning katab
üks värv kõik teised, kinni matab
muud toonid sinine,
mis pühib mäed,
ei orgu, põldu enam näe,
sest rebib seedrilt oksa, mehelt käe
üks kosk, kus väänleb inime,
maa, tuli, kõik on vaevas,
vaid meri, ülal taevas —
nii lage, elutu, seal aeva
ainus silm
pealt vaatab, kuidas hukkub ilm.

JAAFET (*ette astudes*): Mis kära!

Maa seeme ei kao ära;
on ees küll kohus,
kus kuri üksi ohus.
Siit kasi, jälk demon, kes ootad kõdu!

Su ulg ja hooplev iha
on argpüksi lõbu, kui Jehoova viha
peab sõdu!

Mine, kus on su urgas!
Peagi kõik nurgad
murdlaine roogib, loputab,
pinnale soputab

tõu armetu, kes viskleb tuules,
ja enam teie hala ükski kõrv ei kuule!

VAIM: Päästetud mees!

Mis ootab sind ees,
kui mäslev maru kaob,
raev taltub, veetõus vaob —
siis sina oled õnnelik? — Ei tea?
Uus ilm ja sugu küll ei pea
meil meelde tooma vanu aegu,
vaid valu te võtate
kaasa ja hiiu sugu

põdurast põlvest ei pea enam lugu,
kes viletsam veel on kui praegu.
Ja kas ei ole
su elumäng
siis madal tehing? Äng
su aras südames teeb näo, et pole
suurt hukku olnudki, see sõnagi liig kole!
Oo häbi, sa ei julge, sa ei taha
veel lõpul silma vaadata, su libe
hing nõus on peitu pugema ja jätma maha
vaid isa käsul maailma: Oo, kibe —
ümberringi hauad kui ja lodu
saab olema sul ehitada kodu!
Viha
su liha
kui võõra olu vastu
on tunda vaja.
Tea, igaüks meist omal ajal
on taevas jätnud tühjaks koha, alla astund,
et sõber kannatada võiks me najal.
Mine, lurjus,
ja ela, siiani su käes kõik nurjus!
Kui jõhkralt lõhkuv laine rajus
maalt pühib teie kätetöö,
siis saatust nea, sest vajus
põrmu kõik väärtuslik, löö
käega sa lootusele, algab öö.

(Järgneb)

Tõlkinud ANNE ALLPERE

Kutse

End sirgu ajades ja ümbrust silmitsedes nägi Laurits taamal kuuski. Nii kaugeid ja nii kõrgeid, et need ei saanud kasvada mereäärsete madalate määndide keskel, vaid paekaldal, mis järsult tõusis mõnesaja sammu kaugusel siit. Kui otsejoones minna. Ent kuused jäid tublisti vasemale, nendeni tuleb vaata et kilomeeter ära. Vahest rohkemgi.

Miski kiskus Lauritsat kuuskede poole. Ega ta sellest algul aru ei saanud. Liikus endist viisi nina maas, et sceni leida. Mõnd samblapuravikku, liivataikat või männiriisikat. Laurits ei võõristanud tatikaid, oma kogemustest teadis ta, et tegemist on suupäraste söögiseentega, mida kõlbab tarvitada nii värskelt, kuivatatult kui ka marineeritult. Rannaäärse tee ümbruses oli ta sattunud heale hobuheinikute kohale, nende seente leidmiseks peab olema vaistu. Hobuheinikute kübar on pooleldi peidus pinnase all. Liiva seest ja männiokste vahelt ei pruugi väike pruunkollarohekas kühmuke igapähele silma hakata. Eriti suurte seente jahtijaile. Endiselt tegi Laurits ringe männijässide vahel, võimsaid mastimände siin ei kasvanud. Seeneline ei torma otsesuunas, ta keerab kord vasemale või paremale või pöörab hoopis vastassuunas tagasi ning tihti on tema ringid üsna suured. Jah, Laurits ringles vana viisi puude vahel, ent kui ta varem oli tiirutanud päris huupi, siis nüüd võttis sihiks kuused. Vahetevahel sirutas selga, et kontrollida, kas suund on õige. Ega see alati lihtsalt läinud, määndide võrad võisid varjata vaate ja sellistel puhkudel, veider küll, muutus ta rahutuks. Ühel niisugusel korral, kui ta jällegi tundis ärevust, ütles ta endale, et mis tal neist kuuskedest. Tema tuli scenele, mitte jõuludeks Raekoja platsile sobivat puud otsima. Et viimane ilusasti ära märkida ja linnaisadele teatada, kust nad võiksid uhke kuuse leida. Ironiseeris küll enda üle, kuid ei rahunenud enne, kui oli jõudnud lagedamale paigale, kust kuusetukk uuesti nähtavale tuli. Erutumiseks polnud ju vähematki põhjust, sest eksida oli siin võimatu. Mere ja paekalda vaheline madal metsariba on ehk vaevalt kilomeeter lai, siin on ülilihtne orienteeruda. Pealegi merekohin kogu aeg kõrvus ja päike kaldarinnaku kohal.

Laurits oli oma ringidega kenasti edasi liikunud, kui järsku juhtus midagi imelikku. Ta ei saanud äkki aru, mis temaga sündinud oli, mispärast ta näoli maas lamab. Ta polnud tundnud ei peapööritust, ei tasakaalukaotust ega sedagi, et jalg oleks jäänud mõne juurika või madalama oksa taha. Ta ajas end püsti ja nüüd näis talle, nagu maapind ta jalge all kõiguks. Samas oli kõik endine. Mitte täiesti endine, sest süda jõnksutas ja ta tundis kõrvades pulsilööke. Astus ettevaatlikult mõne sammu, märkas tormi poolt maha murtud kuivanud männijässi ja istus selle tüvele, et pisut hinge tõmmata ja toimuva üle järele mõelda. Aju verevarustuse häire? Südametegevuse hetkeline seisak? Arvatavasti oli ta silmapilguks teadvuse kaotanud, muidu ta mäletaks kukkumist. Oli mis oli, rahustas ta ennast, nüüd on kõik möödas. Süda töötab jälle normaalselt, pulsilööke ta enam kõrvus ei tundnud.

Lauritsat peeti rahulikuks ja ennastvalitsevaks mehiks ja seda ta oligi. Ägestus harva. Tal jätkus kannatlikkust teiste juttude ära kuulamiseks, nendegi inimeste, kelle arusaamised tema omadele risi vastu käisid. Ta oskas vaidlusalust probleemi vaadelda vastasegi positsioonilt, et mõista oponendi taotlusi. Ja suutis enda seisukohti korrigeeri-

da. Tüli ta ei norinud, ent naljalt ta end kõigutada ei lasknud. Põikpea ta siiski ei olnud, pabinasse ja paanikasse ei sattunud, hädaldama ei kukkunud. Nüüdki jäi ta isecendaks. Võib-olla aitasid toimunud üle saada ka kuused. Siit, kus ta istus, nägi Laurits enda rõõmuks kuusetukka, tõsi, ainult puude latvu, kuid heameel oli sellestki.

Iga pisutki ettevaatlikum inimene oleks pööranud tuldud teed tagasi, sest esimesele hetkelisele teadvusekaotusele võib järgneda teisigi, ja siis on parem, kui kaaslasi on läheduses. Niisugune mõte ei tulnud Lauritsal pähegi, kogu tema tähelepanu kõitsid kuused. Kõitsid sedavõrd, et hakkas otsejoores nende poole sammuma. Ega ta seenigi täiesti unustanud. Kõntsis kõrvalegi, kui pilk tabas ahvatleva scenekübara. Kuidas sa jätad puraviku puutumata, kui selle punapruun kübar ja jäme jalg otse kutsuvad. Ent iga männiriisika või võitatika pärast ta enam ei kummardunud. Liigne mahavahtimine ja sage kummardumine võiski ta pea segi ajada. Kuuski pidas ta aga järjest terasemalt silmas. Kuused justkui kiskusid teda enda poole.

Mispärast?

Seda poleks Laurits endale osanud seletada.

Minna jäi veel vahest veerandi osa maast või vähemgi, kui Laurits jõudis teerajale, mis viis märke, täpsemini öeldes küllaltki järsult tõusvale paerinnakule. Siit nägi ta hästi kuuski ja puude taga kõrge kivihoone suurte akendega seinaga. Läbi ta pea välgatas mõte: «Minu kuused.»

Just niimoodi: «Minu kuused». Kuigi ta polnud pärit siitkandist, vaid rohkem kui sada kilomeetrit eemale jäävast pealinnast. Kunagi varem polnud ta ühestki puust mõelnud, et see on tema oma. Minu kuusk, minu määnd või minu kask. Talle polnud iialgi kuulunud ühtki jalatäit maad, ei talle ega ta vanematele. Ei enne neljakümnendat aastat, mis paljudelt maad ära võttis ja teistele andis, ega pärast seda. Puude otsas oli ta jõnglasena roninud küll ja küll, kribinud nii aguliõuedes kasvavate kaskede, vahtrate ja saarte kui ka südalinna parkide kastanite ja pärnade ning Kadrioru tamme okstes. Noore poisi tegutsemislust on otsatu, seda ei kammitse keelud ega käsud. Toompuiesteel oli ta ükskord võmmilt vängelt sõimata saanud, ta oli jumala võõrast vanamammit puhtast südamest aidata tahtnud. Kondivalu üle kaebav eideke oli kurtunud, et ta ei leia puude alt ühtki ilusat läikivat kastanimuna, mis vähendavat valusid, kui neid kaasas kanda. Ka tema, Laurits, oli algul otsinud puude alt, kuid peale ogaliste kasukate, mille sees pruune seemneid polnud, talle muud silma ei torganud. Siis ta oli roninudki ühe hobukastani otsa, et memmele mõndki täistervet vilja alla tuua. Kordnik nimetas teda aga huligaa-niks, kes rüüstab pargipuid. Eideke oli püüdnud teda kaitsta, kuid võmmile, kes on midagi pähe võtnud, sa enam aru kolusse ei pane. Poiss, kui see just mammapoju polnud, liiatigi agulipoiss, pidi oskama ronida, kas või suli ja võmmi mängimiseks, mis oli tollal võrukaeltele üpris meeltemööda. Plangupiletiga käis ta ka jalgpallivõistlustel, sest ta taskud olid pea alati tühjad. Ta oli olnud osav ja väle nii plankudel kui ka puude otsas turnima, keha painduv ja käed sitked, polnud tal roosasid punnis põski ega kuskil üleliigset ümarust, seevastu uljusest ülekeev hing sees. Jah, siitkandist ta pärit polnud, kuid siinsete puude otsas oli ta omal ajal, rohkem kui kuus aastakümnet tagasi, rabelnud küll. Teda polnud tõmmanud ribajase rannamaa männinäred, vaid ülal mõisahoonde taga kasvavad vägevad kuused, mille ladvad puudutasid peaaegu pilvi. Ta oli veel mõelnud, korraga tuli kõik meelde, et kuidas need okkakandjad siin paerinnakul nõnda võimsaks sirgunud on. Iseasi, kui puud oleks kasvanud heal rammusal maal, siin oli pae peal vaevalt labidajagu pehmemat pinda. Või laskis omaaegne mõisahärra paesse augud kaevata, need mullaga täita ja siis sinna kuused istutada. Juba poisicest peale oli Laurits imetlenud kunagisi parke—alleesid rajanud mõisnikke. Peale võimu ja väe pidi neil olema ilumeelt ja veelgi rohkem põlisisandatunnet. Et nende suguvõsa püsib siin igavesti. Või nõudis parke ja puiesteid parunite elustiil, prestiiž? Arvatavasti kõik see kokku.

Laurits otsustas oma kuuskede juures ära käia. Minna nii lähedale, et saaks neid käega katsuda. Kuused kutsusid ja jalgrada avatles. Ta mõtles, et tal on siiski õigus kuuski oma kuuskedeks nimetada. Mis sellest, et tal polnud neile omanikuõigust. Aga kahel suvel oli ta nende otsa kümneid kordi roninud, kuused olid olnud talle pelgupaigaks ning vaatluspunktiks, nende okstel oli ta tundnud end imehästi. Iseäranis siis, kui tahtis üksinda olla. Sedapidi võttes on need tõepoolest tema puud. Mööda jalgrada ülespoole rühkides mõtles Laurits veel, et ta tajus kuuskede kutset otsekohe, kui pilk neid tabas. Tajus seepärast, et kuused tundsid teda ära. Seesugune mõttekäik oli küll päris lapsemeelne, aga lapsemeelsus kosutab vahel hinge. Ta ei olnud tükk aega tundnud end nõnda hästi kui praegu, pärast kuuskede kutse lahendamist. Ja ta mõtles, et peab Rääntsi tänama. Rääntsi poleks ta ju siiakanti sattunud ega näinud oma kuuski, mis tõid talle hinge südantsoojendava äratundmise rõõmu.

Siiani oli ta Rääntsi, see tähendab Randolf Sookinku, ja iseennast siunanud. Et Rääntsi temast hoolimatult mööda ei kihutanud ja talle senikaua peale käis, et ta viimase ettepaneku vastu võttis ja seltskonda sattus, millega tal oli raske kohaneda. Kohtunud oli ta Rääntsiaga täiesti juhuslikult. Ta oli oodanud Jõelähtmes bussi, et sõita tagasi linna. Üks ta väheseid vanu sõpru oli teda endale külla kutsunud, sõber oli elanud Jõelähtme kiriku läheduses. Kohale jõudes selgus aga, et sõber oli mao verejooksu pärast kiires korras Tartu viidud, kus ta tütar töötas arstina. Kõneldi vana maohaava mulgustumisest. Mis tal, Lauritsal, muud üle jäi, kui tagasi sõita. Seepärast ta maantee veeres bussi ootaski. Aja parajakstegemiseks oli lonkinud teisele poole maanteed, et ajaviiteks silmitseda kõies hobust, kes kümnekonna meetri kaugusel suurest teest listis hõredat harjasheina. Paistis olevat vana, viletsate hammastega setukas, sellest ka vaevaline söömine. Samas oli temast hirmsa kiirusega mööda kihutanud auto, Laurits oli jõudnud tähele panna, et tegemist oli «Mercedesega», tänapäeva ülikute, võimu- ja kaukameeste ihalusautoga. Sadakonna meetri pärast auto pidurdas kummide kiunudes ja sõitis tagurpidi tagasi. «Mersut» pidi juhtima kindla käega vilunud sohver, sest ka tagurpidi tuli see kenakese kiirusega ja paganama otse. Temaga kohakuti jõudes «Mercedes» peatus, autouks avanes ja sealt küünitas õlaka mehe kogu välja.

«On sul küüti vaja?»

Nüüd, kus autosistuja oli suu avanud, tundis Laurits Rääntsi ära, viimasel oli omapärase nasaalse kõlaga hää. Nagu inimesel, kes on hädas nohuga.

«Ole meheks, aga ma kavatsen linna sõita.»

«Kui sul midagi ei põle, kutsun sind endaga kaasa. Otsisin sind Mustamäelt, sealt, kuhu me sind kolisime, sina redutad kurat teab kus. Või oled sa pühameheks ümber kvalifitseerunud? Nüüd vahetavad kõik ametit ja usku. Nomenklatuuriässadest saavad pankurid, dissidentidest uue aja ideoloogid.»

«Kelleks sina oled saanud?» küsis Laurits kerge pilkega.

«Minu märksõnaks on marketing.»

«Turusuhted, tähendab ettevõtlus ja rahategemine?»

Rääntsi naeris lõbusalt.

«Istu peale, tee peal aega rääkida küll.»

«Kas see, kallis kaim, ei ole saatuse sõrm,» jätkas Sookink, «et ma su siit leidsin? Saatuse vastu ei saa keegi, isegi sina mitte, kes sa omal ajal armastasid igas asjas ise otsustaja olla. Ajasid sõrgu vastu koguni suure maja kõikvõimsatele. Väike lõõgastus looduses kulub sullegi ära. Homme õhtul toob seesama auto sind Tallinna tagasi. Söögi, joogi ja õõmaja pärast ära muretse. Nii et istu mu kõrvale.»

Rääntsi oli käinud talle visalt peale, kuni ta oli istunudki autosse. Ta ei uskunud, et Rääntsi oli teda otsimas käinud, nad tundsid küll teineteist, omal ajal olid ühes ja samas instituudis töötanud, nende isiklik läbikäimine lõppes aga pärast seda, kui Rääntsi lahkus töölt. Juhuslikul kohtumisel vahetasid mõne sõna, enamasti piirdusid vastastikuse tervi-

tamisega. Mispärast Rääntsi nüüd temasse nagu südamesõbrasse suhtub, jäi talle arusaa-
matuks. Tõsi, kunagi oli ta Rääntsi üks või kaks korda toetanud, ent vaevalt viimane
enam möödunud mäletab. Tahab tema ees pisut uhkeldada, instituudis kippus ta tuulepea
ja hädavarese ossa jääma, kelle sõnal polnud kaalu. Rääntsi kees küll igasugustest algatus-
test, ent tal ei jätkunud sihikindlust oma mõtete läbiviimiseks. Eile õhtul sakkis peaga oli
Rääntsi nimetanud ennast ideede generaatoriks, keda stagnaajal ei mõistetud ega tunnusta-
tud. Seejuures oli Rääntsi pöördunud tema, Lauritsa, poole, et ta peoperemehe sõnu kinni-
taks. Ja ta oli kinnitanud. Mitte ainult viisakusest, sest ideid Rääntsil jätkus. Ning
enamasti üsna arukaid. Rutiinist on aga raske läbi murda ja siin jäi Rääntsil kangekaelsu-
sust vajaka. Sellest ta muidugi ei rääkinud. Praegu näib Rääntsil olevat kõike, ideid ja os-
kust nende ellurakendamiseks. Eile hommikupoolel polnud tema, Laurits, taibanud,
mispärast Rääntsi talle külje alla ujus, õhtuks aga uskus mõistvat, et praeguse Rääntsi roll
otse nõuab suurejoonelist rahvamehelikku käitumist. Autos oli Rääntsi oma tegevusest
üht-teist rääkinud, siin oli ta täpsemini kuulnud, et Rääntsi juhtivat laia profiiliga vahen-
dusfirmat, mille ärisuhted ulatuvad kaugele Läände ja kes tegevat tulusat koostööd ka
idapoolsete ettevõtetega, iseäranis kooperaatoritega. Et tal olevat seda paljuülistatud et-
tevõtlikkust ja rahategemise soont. Eile kuulis Laurits mitmest vindisest suust, et härra
Randolf Sookink on avarahingeline mees, kes toetavat väärivate summadega kultuuri,
iseäranis kehakultuuri, sealhulgas invasportigi, kes ei keelduvat kunagi sponsor olemast,
kui on kaalul missivalimised või muud isamaalikud asjad. Lauritsa kõrvad olid tabanud
ka iroonilisi torkeid, et Sookink oskab endale ja oma firmale reklaami teha. Mida ka ta
ei kuulnud ja tähele ei pannud, halba muljet tal Rääntsi ei jäänud. Nüüd mõtles Laurits,
et ükskõik millistel kaalutlustel Rääntsi teda endaga kaasa ka ei kutsunud, saatuse sõrmeks
osutus ta igatahes. Ilma Rääntsi poleks ta kunagi siia sattunud ega oma kuuski näinud.
Ja mispärast ta peab üldse juurdlema Rääntsi käitumise tagamaade üle? Rääntsi võis talita-
da spontaanselt, kutsus teda kaasa lihtsalt rõõmsast meelest, hea tuju ajal. Olgu ta täna-
tud. Kümme korda tänatud.

«Minu kuused,» mõtles Laurits jälle. «Minu kuused.»

Üle hulga aja tundis ta end lahedalt. Mured ja hinge kratsivad mõtted olid ei tea kuhu
kadunud. Momendil ei tundnud ta end kõrvaletõrjutuna, mis viimasel ajal ta meele mõ-
ruks tegi. Elu nagu tormas temast mööda.

Rinnakule tõusmine pani kergelt hingeldama. Jõudnud üles, istus ta kaldaveerele ja
puhkas. «Inimese elu on igavikuga võrreldes ainult hetk. Sajandik või tuhandik hetkest,»
käis läbi pea. Kunagi olid lained ulatunud otse paese kalda alla, nõnda oli rääkinud kas-
vataja, kui neid esimest korda mere äärde ujuma viidi. Rohkem kui kuus aastakümnet
tagasi oli Laurits viibinud siinses mõisas asunud suvekoloniis. Kas lasteasutusi, mis su-
viiti tegutsesid mitmel pool vanades mõisahäärberites (Laurits oli ühel suvel sattunud
veel Kose-Uuemõisa omasse), nimetati ka ametlikult suvekoloniideks, seda poleks ta
praegugi osanud kaljukindlalt väita. Võib-olla seisis paberites kolonii asemel hoopis ko-
loonia. Suvekoloonia. Nemad, lapsed, ütlesid suvekolonii ja sellest neile piisas. Lõppude
lõpuks tähendavad koloonia ja kolonii üht ja sedasama — asumaad või asundust — ja
laste suveasulad, suvekodud need ju olidki. Igatahes polnud antud sõnal, oli see siis ko-
lonii või koloonia, mitte midagi ühist karistusosaluste kinnipidamiskohaga, missuguses tä-
henduses seda mõistet tänapäevases kõnepruugis enamasti kasutatakse. Suvekoloniid
olid linnalaste suvise puhkeaja veetmise paigad, midagi pioneerilaagrite taolist, ainult
ilma fanfaaride, lipuheiskamiste ja rivistusteta. Need olid ette nähtud kehvematest pere-
dest pärit poistele ja tüdrukutele, ülal peeti neid vist lastekaitseorganisatsioonide, Punase
Risti ja linnade omavalitsuste kulul. Seda mäletas Laurits selgesti, et vanemad ei maks-
nud tema eest sentigi. Ja veel seda, et laste tegevust ei surunud raamidesse kõikmõelda-
vad piirangud ja päevakorrad, igatiüks talitas omapäi. Ei olnud koloniides ka skautlikku
või noorkotkalikku õpetlikku drilli. Sõõgijad käisid muidugi kindlate kellaaegade järgi,

niisamuti hommikune äratus ja õõrahu algus. Muidu valitses omaalgatuslik isetegevus, mis temataolistele tänavavabadusega harjunud poistele oli üpris meeltemööda.

Kaua ei mallanud Laurits istuda, tal polnud selleks aegagi, teda võib-olla juba otsiti. Siia ta kaaslaste hõikeid ei kuule, ta oli liialt kaugele eemaldunud seltskonnast, kellega koos oli seenele tulnud. Ega ta nende seas end päris koduselt ei tundnud, kuigi Rääts oli teda kõigile tutvustanud ja tema auks kiidukõnegi pidanud. Et meie hulgas istub tõeline eesti mees, kes isegi partorgi range kandes oskas ülalt dikteeritud nõmedusi kui mitte täiesti nullida, siis ikkagi talutavaks muuta, kes oli, on ja jääb austusväärseks isamaalaseks. Tänu temataolistele jäi eesti rahval stagnaajal pisutki õhku hingamiseks. Jne. Jne. Mitmed olid temaga klaase kokku löönud, ent ta sealsamas unustanud. Ja mis juttu tal nendega ajada oligi. Ta oli kokkutulnuist märksa vanem, aastatelt sobis enamikule isaks, mõnele koguni vanaisaks, tal polnud kunagi ainujumalaks olnud raha, liiatigi dollarid, naelad, margad ja kroonid, mille tümber noorte bisnesmenide jutt oli aina keerelnud. Ka misside, tisside ja tuntud tegelaste seksiseikluste lood ei kiskunud teda kaasa, raiuv rokkmuusika vaevas kõrvu. Ta oli ammu aru saanud, et joomases seltskonnas ei tunne ta end enam hästi, nokastanud kambas peavad su endagi sarved soojad olema. Pärast sõda oli ta ka ise vahetevahel kenakesti pudelit pruukinud, purjus peaga mõndagi lollust kaasa teinud, siis ei häirinud teda vines vendade melu, lärm ja laul. Ta ei pidanud end teistest, seekordsetest kaaslastest paremaks, ent enam ei tõmmanud sündsusegi piiridesse jääv mõll teda kaasa. Aastad on teinud oma töö. Nii et viga võis olla rohkem temas kui teistes Räätsi külalistes, et ta nendega kokku ei sulanud.

Laurits tõusis ja seadis sammud kuuskede juurde. Talle ei piisanud nende eemalt silmitsemisest, ta tahtis nende hõlma alla pugeda. Laurits mäletas, et täpselt nõndaviisi oli ta ka poisipõlves mõelnud — pugeda kuuse hõlma alla. Ega ta siis puude all kükitanud-kõssitanud, vaid ikka latva kabinud, ladvaokste vahel istudes oli ta mõelnudki, et kuusk on teda oma hõlma alla võtnud.

Mälestus oli teda kenakesti petnud. Kuused ei kasvanud otse paerinnaku veerel, vaid märksa kaugemal, need olid küll käharad püramiidjad puud, ent mitte nii hiiglaslikud, nagu need olid tema mälus püsinud. «Halliks hakkate minema,» mõtles Laurits, marga-tes sammalt nende alumistel jämedatel okstel. «Ka minu juustes on rohkesti halli, sõbrad.» Tal oli silmi ainult kuuskede, mitte mõisa häärberi jaoks, mille suurtes saalides nende õlgkottidega raudvoodid olid kahes reas paiknenud. Õlgi olid nad ise oma magamiskottidesse toppinud. Päris suure hasardiga. Mõisahoone oli kahekordne, ühes otsas veel tornitoad. Ent, nagu nüüdsama öeldud, hoone, mida nad mõnikord olid lossiksi nimetanud, talle huvi ei pakkunud. Sest suve põnevamad sündmused toimusid ikka väljaspool pakse tellisemüüre.

Nüüd seisis Laurits oma armsama kuuse varjuliste okste all ja läbi pea välgatas mõte, et kui õige roniks üles. Lollus, vaidles ta samas endale vastu, vana mees, aga varsa aru. Nõndaviisi oli ema noominud isa, kui see oli laupäeva õhtul poole oma palgast jällegi maha joonud. Ometi haaras ta vasema käega oksast kinni, sellest samast oksast, millest ta oli ikka oma ronimist alustanud. Siis oli kõik toimunud imelihtsalt, vasema käe kõrvale parem käsi, kerge tõuge jalgadega, ja juba oligi ta kõhuli alumisel oksal. Edasi läks nagu mõõda redelit, ühelt oksalt teisele, kuni latv oli käega katsuda. Nüüd?

«Idioot,» manitses Laurits isennast. «Alles sa lamasid ninuli samblas. Su keha on raske, lihased lõdvad, liikmed puised. Mis õnne sa loodad sealt leida.» Sealt, see tähendas puu otsast, kuuse ladvast. «Rikud üksnes oma tagi ära.»

Tagi, põrgusse see tagi.

Laurits vihastus.

Tagi meenutas poega ja poja käitumine ärritas teda. Poeg hakkas Soome vahet sõeluma ja elas mõnda aega Lahtis ühe, näib et piisavalt jõuka, ent endast pisut vanema lese kulul, kolis siis Tamperele, kus töötavat autojuhina, ise filoloog. Laurits oli teinud po-

jale etteheiteid, koguni sõimanud teda, et see kandidaaditöö pooleli jättis ja Eestist jalga laskis, ent kolmekümneaastast sõnni enam ei painuta. Lepituseks oli poeg talle moodsa tagi toonud, teadis, võrukael, tema nõrkust riietusesemete vastu. Jah, tema, Laurits, armastas moega kaasa triivida veel praegugi, kaheksandat aastakümnet käies. Mitte salongi-, vaid tänavarõivastusmoega. Teksased, tuulepluused, kampsunid, joped, tossud jne. Ainult matuste puhul tõmbas ülikonna selga, juubelitele läks kampsunis ja džiinides. Poeg kiitis tema edevust ja narrust tagant, peale tagi oli ta mõne muugi riidetüki toonud, ent Laurits ei jätnud oma etteheiteid. «Kui eesti mehed otsivad kergemat ja tulusamat elu võõrsil, kes siis Eestis ree märke veab?» — «Kas see oleks parem, kui ma spekulatsioonisin siin?» vastas poeg talle alati peaaegu ühesuguste sõnadega. «Kohalike mafioosode toapoiss ma olla ei kavatse. Minu eriala jätab mind siin näljarotiks.» Ja mis tal poja sõnade peale öelda oligi. Korrupsioon laiutab kõikjal. Seesugust krahmamist, sahkerdamist ja hangeldamist kui nüüd, polnud Laurits oma pika elu jooksul näinud.

Laurits ennast mõistusele tuua ei suutnud. Ta haaras ka parema käega oksast, tõukas jalgadega ja pingutas kogu jõust. Lõua jaksas küll üles tõmmata, rindkeret oksale upitada ei suutnud. Laskis käed alla ja puhkas. Astus siis tüvele päris lähedale ja proovis uuesti. Sikutas jällegi lõua oksani ja otsis parema jalaga tüvest tuge. Tossu elastne tald ei libisenud küll tagasi, ometi ei jõudnud ta seegegi kord sihile, vaid hoopis prantsatas maha. Õnneks kukkus istukile, luud-kondid jäid terveks. «Tuline kurat,» mõtles ta, «kuidas võib inimene alla käia.» Paremat puusa hõõrudes õhutas ennast, ega ta nii tudike kah veel ei ole, et peab alla vanduma. Kogunud jõudu, astus ta pool sammu tüvest eemale ja haaras jälle kätega oksast, ent varasemast teisiti. Eelmistel kordadel oli ta mõlemad käed asetanud oksale ühelt poolt, siis nüüd võttis üks käsi oksast kinni paremalt, teine vasemalt. Rippudes oksa küljes, õõtsutas ta algul keha taha ja siis viis hooga ettepoole, et jalad tabaksid tüve võimalikult kõrgelt. Paraku jäid jalad loodetust madalamale, kuid päris nurja katse ei läinud. Nüüd hakkas ta jalgu ülespoole nihutama ja tuli sellega toime. Teha jäi veel kõige olulisem, küünitada üks jalg üle oksa. Poisipõlves oli see lihtsamast lihtsam võte, veel paarkümmend aastat tagasi oleks see olnud hõlbus asi, nüüd ähkis ta nagu jõuetu ätt. Tõmbas kogu keha oksale nii lähedale kui suutis ja parem jalg kõverduski ümber selle. Pingutas veel ja vinnaski enda kaksiratsi oksale. Ta oli selle üle õnnelik, nagu oleks mingi Heraklese vägiteoga hakkama saanud. Mõtles, et edasine on hõlpsam. Oligi, aga mitte palju kergem. Kahe-kolmeteistaastase jõmpsikana oli ta üks-kaks-kolm latva kribinud, nüüd ei tahtnud kogukaks ja kohmakaks muutunud kere tihedalt kasvunud okste vahelt kuidagi teed leida. Ei olnud ta kästel ega jalgadel kunagist jõudu, kehal endist painduvust. Jonni aga Laurits ei jätanud. Ei saanudki jätta. Miski sundis teda tagant. Mingi sisemine nõue, mingi kutse. Mõistus võis küll ronimist viimaseks totrusseks nimetada, sisetunne sellele ei allunud. Otsides jalgadele kindlamaid tugipunkte ja kätele sobivamaid oksa, sikutas ta end aegapidi ikka kõrgemale ja kõrgemale. Ei hoolinud ta okste torkimisest ja kuivanud raagude kriimustustest. Ladva pool läksid oksad järjest peenemaks ja ta pidi ettevaatlikult toimima, veenduma okste tugevuses enne, kui kogu oma keha raskusega neile toetuda. Poisipõlve kõrguseni ta tõusta ei saanud, jäi kehapiikuse võrra madalamale. Oksad ei kandnud. Oma kuuse latva ta aga jõudis. Ja oli endaga ülimalt rahul.

Siit nägi Laurits kaugele. Ta pilk ei peatunud pikemalt mõisahoone roostelaigulisel plekk-katusel, hoone tagant paistval kunagisel jalgpalliväljakul ega ka pärnade ja kaskede võradel, mis maja pärgasid. See kõik teda ei huvitanud. Nii nagu ammustel kolonipäevadel, haaras teda nüüdki meri. Ta oli Tallinna poiss ja sadamalinna noori avatleb ikka veteväli. Meri ja kauged rannad. Ta oli sageli lonkinud mööda sadamakaisid, jälginud laevade lossimist või laadimist, meremehe elukutse oli tema silmis üks ihaldatuid. Ta oli kadestanud laevapoisse, kes tekil sagisid või mööda trappi maale tulid. Kui kai äärde sildusid inglise või Rootsi ristlejad ja inimesi neile peale lubati, siis toppis ta

oma nina kõikjale, kuhu pääses. Kahetses, et kõige moodsamatele ja suurematele sõjaluevadele, salapärase nimetusega *dreadnought*'idele, jäi Tallinna sadam kitsaks-madalaks, sest ta oleks hea meelega needki läbi uurinud. Paraku jäid meri ja aurikud-purjekad talle üksnes unistuseks. Vanemad olid seisnud ta mereleminekutõtetele vastu. «Aitab sulle süstast ja sõudepaadist,» oli nõõganud teda isa, maaler, kellest ei saanud kunagi sellidega töötavat meistrit, vaid kes jäi elu lõpuni tavaliseks vööbaks, sest ta tundis liigset huvi pudelipõhja vastu. Kaine peaga kirus ta ennast maa põhja, laupäeva õhtul astus aga jälle korgi peale. Kes teab, võib-olla oli isa seepärast tema laevameheks saamise vastu, et madrusedki olid suured kõrtsisõbrad. Kes teab. Aerupaadiga oli tema, Laurits, sõudnud Tallinna lähel ja Pirita jõel küll ja küll. Ta oli alles päris juntsu, kui nad kolmenelja jõnglasega taskupõhjust sendid kokku lugesid ja Kalarannast tunniks või paariks paadi tüürisid. Mida kõrgem laine, seda põnevam oli. Nende kaugeks rannaks oli siis Vana-Patarei, kivimügarik Tallinna lahes. Ujumise oli ta ära õppinud Stroomi rannas. «Madrunn» tuli kiiresti ja kenasti välja, ent samm edasi krooli juurde jäi astumata. Ka siinses rannas oli ta käsi üle pea pekstes kõige kaugemale ujunud ja kasvatajalt pärast võtta saanud. Kuuseladvas oli tal aga ujumine kõige vähem meeles olnud, kuuselatva oli ta roninud, et omaette olla ja fantaseerida. Siin olid talle pähe siginenud igasugused mõtted, siin oli ta end tundnud kõikvõimsana, maa ja mere isandana. Siin ta unistas ja lakkus oma haavu. Esimesel suvel oli leitud ta peast täisid ja ta juuksed lõigati maha. Ta ei olnud ainuke poiss, kelle nupp paljaks pügati, ja nii ei jäänud ta ainsana naerualuseks. Kuna üks, kelle lokkidest söödikuid avastati, oli kolonii kõige tugevam kolge, siis ei proovitudki nende kallal hambaid teritada. Ent häbi oli tal ikkagi. Ka siis oli ta paljajalu kukepükste väel kuuse otsa roninud, merd ja pilvi vaadates ta tuju paranes.

Laurits ei olnud omaette hoidev nooruk. Hoopiski mitte. Ta seltsis kaaslastega kenasti. Oli hakkaja vend, spordipoiss, jalg- ja võrkpallis kuulus ta nii-öelda kolonii esindusmeeskonda, koroonas oli olnud kibedamaid käsi, ka pingpongis oleks ta arvatavasti esimeste hulka jõudnud, sest omavanustele ta koolis naljalt ei kaotanud, paraku laud ja reketid siin puudusid. Krokētis jäi ta tagaplaanile, krokētikurikat polnud ta varem peos hoidnud. Küll aga väikesi kivikesi, mida võis parlamka mängimiseks kõikjalt leida. Endale oli ta valinud mererannast parajalt ümarad ilusad kivid ja ta sõandas vastu astuda tüdrukutelegi, kelle hulgas oli tõelisi virtuoose, nagu pruunisilmne Kitty, kelle tähelepanu ta kõita püüdis, kes aga temast üle vaatas. Kitty pärast harjutas ta vihmaste ilmade ajal vooditktil omaette, suutis tuhat punkti ilma ühegi veata välja mängida, ent sõstrasilmale see ei mõjunud. Viimane tuli sellega ise lahedasti toime. Koos Kittyga ronis ta ka kuuse latva, oma mõtetes muidugi.

Lauritsa pilk jälgis silmapiiri. Ja nii nagu kunagi poisipõlves sigines ka nüüd pähe mõte, et emakese Maa kerakujulisust tajud kõige paremini just mere ääres. Kaldalt vaadates ei näe sa horisondil ühtki masti ega aurikukorstnat, selle suitsugi mitte, täielik tühjus. Paerinnaku kuuse ladvast avastad, et lainteväli pole hoopiski lage. Silm tabab nii maste kui ka aurikukorstnaid. Kihutad randa tagasi, ja kõik on vanaviisi, ei ühtegi liikuvat täppi ega triipu. Kui Maa oleks lame, siis peaksid siit, kuuseladvast, mis on merepinna, noh, arvata viis-kuuskümmend meetrit kõrgemal, Soome kaljud kätte paistma. Aga ei paista. Räägitakse, et Rotermanni tulekahju kuma olevat Helsingis märgatud, ajalehtedeski kirjutati sellest, aga kuma võis ulatuda vaata et kilomeetri kõrgusele või peegelduda pilvedest vastu. Saja meetri kõrguselt ulatuvat inimese silm kolmekümne viie — kolmekümne kuue kilomeetri kaugusele, Soome kaljude nägemiseks peaks kuusk olema vähemasti kolm korda pikem ja paekallas kaks korda kõrgem. Siis ehk. Nõnda kumer on maakera. Niiviisi oli ta kunagi kuuseladvas endamisi arutlenud. Nüüd piirdus Laurits üksnes selle konstateerimisega, et mere ääres tajub inimene Maa kerakujulisust kõige paremini, Rotermanni tulekahju kumanigi ta mõtted seekord ei jõudnud. Nüüd ta õieti õeldes millelegi konkreetsele ei mõtelnud, nüüd oli ta tunde võimuses, mida ta kirjelda-

da poleks suutnud. Kui ta oleks pidanud kellelegi seletama, mis ta hinges toimub. Ent tema läheduses polnud ühtki meest ega naist, kes teda oleks usutlema tükkinud. Ega ta sellegi kohta oleks osanud ammendavat, kõigile arusaadavat põhjust esile tuua, mispärast tema, juba üle raugaea läve astunud vanamees, kes alles tund aega tagasi oli minestanud, ronis kuuse latva. Oleks chk pobisenud, et ta lihtsalt pidi seda tegema, et tal tekkis niisugune tahtmine, õhin või kihk, niipea kui ta oma kuused ära tundis. Võib-olla mõistaks teda inimene, kes ise on äkki sattunud mõne tunde võimusesse, tunde võimusesse, mis dikteerib kogu ta tegevust. Või peaks ta rääkima hoopis kummalisest eelaimdusest, millegi ootusest, mis vedas teda nagu kutsikat rihma otsas. Juba sellest peale, kui Rääts omal uhiuue «Mercedese» tema kõrval peatas. Kui ta kuulis, kuhu Rääts teda kutsub. Kui ta teadvusse jõudis, kus asub Räätsi naise isa talu, mille Rääts oli kolhoosi käest välja protsessinud. Just protsessinud, nagu ise kiitles. Isegi valla- ja maavalitsusse läinud asi. Kolhoosi nimehed pakkunud Räätsile, see tähendab ta naisele, kompensatsiooni, ent mis ta nende järjest väärtusetumaks muutuvate lepalehtedega teinud oleks. Kolhoosi asjamehi olid toonud mõistusele tema dollarid, oli rääkinud Rääts, kui nad kihutasid piki Narva maanteed, dollaril olevat meie inimesele niisamasugune hüpnootiseeriv mõju nagu kobra pilgul, mis naelutavat ohvri maa külge. Räätsi juttu kuulates oligi Lauritsal peast läbi välgatanud mõte, et tema kahe suve mängumaad ei jää kaugele Räätsi maakodust, mis olevat tipp-topp korda tehtud ja mille põldusid harivat naise vend, kes mingi lapsepõlves põetud ränga haiguse tagajärjel jäänud totaalselt impotentseks. «Mitte et ta ei saa lapsi, tal ei tõuse üldse,» oli seletanud Rääts. Nii moe pärast patsutatavat mõne maadami tagumist põske, aga lehtsabad pahandavat. «Kui sa oled tuline täkk, nagu Krjukov laulab «Savoy ballis», siis võid eevatütreid patsutada ja silitada kust soovid, kohikukk ärgu käppi külge ajagu.» Räätsi lobisemine oli Lauritsal kõrvust mööda lennanud, tema peas, täpsemini tunnetes, oli pirisenud hoopis isesugune kärbes. Või oli see kõik juhus, asjade kentsakas kokkusattumine, mis äratas ta hinges kuuskede kutse, et ta mõtles kuuskede kutse ise välja, et ta alateadvuses murdsid paisu maha kaua oma aega oodanud nooruselamused, mis teda lõppude lõpuks viisidki puu latva. Vanamehed muutuvat päris lasteks, mõni minevat meelest ära, mispärast ei võiks tema lapsetempe teha, lapsemeelne olla.

Oli mis oli, aga Laurits tundis end üle tüki aja täiesti mõnusasti. Mis sellest, et käed olid okastest kriimud, et ühest oksarootsust oli kaelale pikk kipitav jutt tekkinud, mida ta sõrmed selgesti tundsid, mis sellest, et püksisäär oli lõhki ning tagi ja džiiinid vaiguga koos, mis sellest. Nüüd oli tal hea olla, ütle mata hea.

Laurits kuulis hüüet. Seenelistel on kombeks üksteist hõigata. Huigaku. Tal on heinikutest, riisikatest ja tatikatest villand, ta istub siin, oma vana okkalise sõbra hõlma all, ta on uuesti noor. Nii kolme-neljateistaastane naakmann. Mürsik, kui kasutada uuemat sõna. Lapsepõlve tunded voogasid temasse, hõlmasid teda üleni. Neis ei olnud seda imeolist igatsust, mis nooruses oli tal ikka puu ladvast kaugust silmitsedes tekkinud, küll aga kõigile unistajaile nii omast ümbrusest irdumist ning rahu, mida ta jõmpsikana igatseda ei osanud. Meri on sini-sinine, all kasvavate mändide võrad rohe-rohelised, üksikud kajakad valgema lumest. Silmapiiril vaevalt nähtav laev, kuhu see sõidab? Ei, selle pardal ta olla ei tahaks, ta ei ihka kuhugi mujale, tal on siin ütle matult õdus. Ta on nagu ühte sulanud kuusega, metsaga, merega, ta on osa kõiksusest, kõiksus on temas.

Jälle kandus ta kõrvu hõige. See kostis lähemalt ja kõvemini ja kõlas nagu tema nimi. Järsku otsitakse teda? Otsitagu. Küll ta jõuab. Jõuab kõikjale, kuhu vaja. Ta teab tagasiteed. Ta ei eksi. Siin, kuuse ladvas on tal hubasem kui seltskonnas, kellele ta päriselt omaseks ei saaks, kuigi püüaks kõigest väest. Tema, Laurits, on eilse päeva inimene, kellel oleks juba ammu aeg tänase mentaliteedi eest kõrvale tõmbuda, mitte edasirühkijate jalgu tolgendama jääda.

Kuna ühe- ja samakõlaline hüüe jõudis tema kõrvadeni kolmandatki korda, heitis Laurits pilgu sinnapoole, kust hää! kostis. Mändidele, mille ladvad ei ulatunud rinnaku kõrguseni. Isegi puude ladvad, mis kasvasid otse rusukaldese paeastangu all. Hõreda männiku puud meenutasid rohkem põõsaid kui mastimände. Ta silmas kaht kogu, ent need liikusid veel liialt kaugel, pealegi kadusid aeg-ajalt puude varju, Laurits ei tundnud neid ära. Nõnda kaugelt on raske head sõpragi ära tunda, rääkimata inimestest, kes on sulle sama hästi kui võhivõõrad. Võhivõõrad need võisidki olla, soe päikeseline sügisilm meelitab paljusid seeni otsima.

Samas kostis hõige juba päris lähedalt ja Lauritsale sai selgeks, et hüütakse tõepoolest teda. Otsitakse. Tundis hetkeks nagu hameelt, et tema pärast keegi, olgugi et niisama hästi kui võhivõõras, veel muretseb. Otsijaile ta vastu ei hüüdnud. Ega hakanud ka alla ronima. Tal ei olnud vähematki tahtmist ennast liigutada, midagi ette võtta. Nagu öeldud, üle mitme, mitme aja tundis ta end hästi, nii hästi, et soovis seda silmapilku pikendada. Laurits tajus, nagu sulaks ta ühte kõiksusega, et kõiksus võtab teda omaks, et kõiksus oli teda kutsunud, et kuuse kutse oli kõiksuse kutse, et kuused ja Räänts olid kõiksuse käskjalad. Sel hetkel jõudsid päikese kiired, mida siiani olid varjanud oksad, temani, ta tundis näol mõnusat soojust ja sulges silmad. Ta muutus rahuks endaks.

*

Tund-kaks hiljem seisis kuuse all trobikond inimesi, kelle hulgas oli nii naisi kui ka mehi, kõigil seenekorvid või kilekotid käes.

«Ta, veidik, on vist magama jäänud,» oletas vanim meestest, Randolph Sookink.

«See peaks püstihull olema, kes ronib puu otsa magama,» sädistas kolmekümnendate aastate lõppu jõudnud proua, kes armastas käituda naiivitarina, kuigi oli kogenud kõike, mida naine kogeda võib. «Väsitas end ronimisega ära, vaeseke. Pidas hommikuni vastu, magas tunnikese või paar, ja jälle jalul. Me ei oleks tohtinud teda kaasa kutsuda, ikkagi aastates inimene. Ta on nii kena vanahärra, temaga võis rääkida kõigest, kinost, teatrist, kirjandusest. Ta jäi lauas nagu üksikuks, kuigi Randolph pidas temast ilusa kõne. Mul hakkas tast kahju. Ta tundis Jaspersit ja Heideggeri, mõtelda.»

«Tõelisest eksistentsist võib inimene osa saada alles surma eel,» ütles meestest noorim ja torkas: «Kas te Kierkegaardi või Husserlit ei puudutanud?»

Ülikoolipäevil oli see noormees teinud kursusetöö eksistentsialismist, praegu spetsialiseerus Rootsisis turusuhete uurimisele. Sookink lootist temast palju.

«Ärge kutsuge tontu välja,» pööritas äsja kõnelnud daam silmi.

«Hüüame veel. Kõik korraga. Täiest suust,» hoidis ohje oma käes Randolph Sookink.

«Hei, Laurits!»

«Veel kord!»

«Hei, Lauriits!»

Kuuseladvast ei kostnud sõnakestki vastu.

«Kurat küll,» pomises Sookink.

«Keegi teist,» pöördus proua, mitte Sookingu abikaasa, kes kodus hoolitses lõunasöögi eest, vaid seesama naiivitarina käituv daam, kes oli Lauritsaga vaimsetest asjadest vestelnud, meeste poole. «Keegi teist peaks üles ronima, võib-olla vajab vanahärra abi. Muidugi noorim. Vello, teie olete selleks chk kohaseim. Ja kahtlematult ka valmis.»

Velloks nimetatu oli turusuhete uurija.

«Vorst vorsti vastu,» käis läbi Randolphi pea. Valjusti ütles:

«Asi näib tõepoolest olevat rohkem kui kriitiline.»

Ilmselt jagas ta naiivitarist proua ettepanekut.

Eksistentsialistist turusuhete uurijal polnud vähematki soovi ronimiseks. Ta ei kartnud kõrgust, ronimist kui niisugust, vaid seda, mis teda ülal ladvaokste vahel oodata võib. Ettenägelikkusest polnud tal puudus. Ja ta püüdis ootamatuid situatsioone vältida.

«Oo, muidugi sina,» toetas naiivitari teine, sootuks nooruke proua. Või preili.

Velloks nimetatu oli kimbatuses.

«Teile kui riistvõimlejale ei tohiks see üle jõu käia,» ergutas esimene proua.

Õõsi oli turusuhetele spetsialiseeruv noormees pisut hoobelnud oma füüsiliste võimetega. Ta oleks tahtnud sähvata midagi hästi soolast krõhvale, kes oma oherdit aina sügavamale puuris, aga ta ei tahtnud muutuda naeruväärseks. Oleks ta istunud tavalises õllelauas, siis. . .

Tal ei tulnudki ronida.

Tema eest tegi seda vaskpruuniks päevitunud palja ülakehaga ja paljaste jalgadega harjasjuukseline poiss, kes oli nende juurde siginenud. Ilm oli südasviselt soe, poisi välimuse üle ei imestanud keegi. Rohkem imetleti seda, et ta ei peljanud okkaid. Nooruk hüppas kinni oksast, millest Laurits oli alustanud, ja tõmbas end kergelt sellele. Nagu oleks ta noor Laurits, kellele ükski puu ega plank kunagi liialt kõrge polnud ja kes suvel armastas siin ikka sportpükste väel ringi lipata. Ta näis olevat sitke ning osav, valitses hästi oma keha ja justkui siueldes okste vahel kerkis hõlpsasti ikka ülespoole. Mida kõrgemale ta tõusis, seda märgatavamalt hakkasid ta käte haaretest ja jalgade tõugetest kuuseoksad liikuma. Allviibijaile paistis, nagu oleks ka Laurits ennast liigutanud.

«Taevas küll!» hüüatas kõike kogenud proua.

«Oi jessus,» ahhetas noorem daam. Proua või preili.

«Minu raskuse all oleks terve puu juba kõikunud, mis oleks kaasa võinud tuua ettearvamatuid tagajärgi,» püüdis end rehabiliteerida riistvõimlejaks tituleeritud Vello, millele lisas veel midagi rootsi keeles.

«Olge ettevaatlik,» hüüdis Randolf Sookink ronijale, kes oli jõunud Lauritsa kõrgusele. «Kõnetage teda.»

Mida poiss Lauritsale ütles, seda ei kuulnud keegi allviibijaist. Kui üldse suu avas.

«Ta ei vasta,» kuuldus ülalt.

«Müksake teda,» juhendas Sookink. «Hästi ettevaatlikult!»

Nooruk, kes näis kõigile nii taibukas kui ka julge, vahetas oma asendit okstel. Mida ta täpselt tegi, seda polnud alt selgesti näha. Kas ta seadis oma keha nii, et suudaks vana meest paremini toetada, kui viimane peaks tema puudutusest võpatama ja tasakaalu kaotama, nagu arvas kõikekogenud proua pärast, või uuris õnnetut igast küljest, et selgusele jõuda, mis vanahärral viga on, mida väitis noorem proua või preili, selles ühele meelele ei jõutud. Seda tabasid aga kõikide pilgud, et poiss asetas käe Lauritsa laubale.

«Kuidas temaga on?»

Sookink oli muutunud kärsituks, ta ei mallanud oodata, talle tundus, et poiss on kaotanud enesekindluse.

Nüüd kostis ladvast vaikselt, ometi kuulsid seda kõik selgesti:

«Ta pea. . . on nii. . . jääkülml.»

Kui poiss kuuse otsast alla jõudis, kogunesid kõik ta ümber. Nüüd oli uudishimulikke juba terve parv, kohalikele elanikele polnud hüüded ja sekeldamine kuuskede juures märkamatuks jäänud. Kõik sihtisid talle suhu. Nooruk paistis olevat väike jutumees. Nagu teoinimesed seda sageli on. Ta kordas ainult üht ja sedasama. Et see vana mees puu otsas ei vastanud talle, ei liigutanud ennast ja et ta otsaesine oli külm. Ja veel seda, et ta näol on nii rahulik ja õnnis ilme.

Sõnad «õnnis ilme» liikusid kiiresti suust suhu.

«Missugune kaunis lõpp,» imestas kõikekogenud proua. Ta püsis kindlalt naiivitari rollis.

«Gås (mis tähendas rootsi keeles hani)», pomises endamisi riistvõimlejaks tituleeritud filosoofist turusuhete uurija.

Edasise korraldas Randolf Sookink kindlal käel. Kohale kutsuti kiirabi ja tehase tule-tõrjujad. Viimased lasksid oma laiade puldanrihmadega (või olid need vanad veevoolid?) Lauritsa puu otsast alla. Enne seda olid nad Sookingu näpunäidete kohaselt Lauritsa pea supellinasse mähkinud, et kuuseoksad seda ei vigastaks ja sidunud kokku jalad, mis harali olles võinuksid takerduda okstes. Kiirabiarst ainult konstateeris surma.

Randolf Sookink kahetses, et ta oli Lauritsa enda poole kutsunud, kus piknik nõnda meeleolukalt algas ja nii kurvalt lõppes. Aga ka õigustas ennast, sest Laurits oli tõepoolest olnud täitsamees. Lõppude lõpuks ei tea keegi ette, millal ja kus saabub tema viimne silmapilk. Ent ühte asja ei mõistnud tema ega ükski teine inimene, mispärast pidi Laurits, juba elatanud inimene, ronima kuuse latva.

«Õnnis ilme.»

Pärast Lauritsa pea lahtimähkimist olid kõik võinud veenduda, et kukepükstes teismeline polnud pildunud tühje sõnu. Sookink rõõmustas, et tema külalise näol oli tõepoolest ütlemata rahulik, tõepoolest õnnis ilme. Valulise grimassi puhul oleks pahatahtlikel kadestajail kerge lendu lasta jutte, mis temagi mainet kahjustaks. Ärimähe kohta oli Sookingul tundeline süda, ta tahtis noorukit tänada abi ning tähendusrikaste sõnade eest ja kinkida talle pooledollarise mündi, kuid ei leidnud viimast. Ta päris oma sõpradelt, kas keegi ei näe julget poissi, kuid nooruk oli nagu maa alla kadunud. Kohalikud elanikud kinnitasid, et nägid seesugust vennikest esimest korda, siin ta ei elavat. Võib-olla sõitis Rakverest.

Valeeria Villandi

Elumudel

On naljakad ja väiksed lapsehirmud:
kottpimedus ja jalgealus pehme, —
kas on see vanemate voodi,
kus sõrmed pimeduses seinu kobavad,
kus haarad habrast tühjust
musta nagu öö?
Kus ema on?
Mis oleks tuttav?
Kust kas või korraks kinni võtta saaks?
Ei, põhjatu on pimedus, kus viirastumas
hulk sädemete silmi.
Eks näe need kõik sind
ja neid on nii palju!
Ei näe vaid sina
muud kui musti sädemeid.
Sa oled üksi.
Krampvaikne oht su ümber on otsekui maailmalõpp. —
Siis vangud, kukud — pehme maandumine.
Ja karjud, karjud. — Karju-uu-uud. . .

Taas valgeks läheb tuba
ja kõik on oma kohal,
kuid miski pole enam päris endine.
Oht jääbki nüüdsest kõrvetama hinge. —

Siis veel ei tea sa, et see on vaid aimdus.
Mis tuleb kord, see kõik on alles ees. —
Kuid nüüd sa tead:
see oli elumudel.

Hull maailm

Maailm käib luudel.
Ajastute kaupa
ta mulda maetud
miljon last ja rauka,
mustmiljon elutuld ja unistust,

nii ärksat meelt
kui laiska unisust,
nii sõprust, armastust
kui toorustki,
teabpalju patte,
vähem vourusi.
Maailm käib luudel,
aastatuhandeil,
neid peksnud tuuled,
veed on uhand neid.

Küll uurib muinasleide
raal

ja mikroskoop
läind ajad meile veidi
lähemale toob.
Saab teadmistele lisa
kasvav inimkond,
kes loomuldasa visalt
muutumatu on:
peab vennatapusõda
nagu muistegi,
ilm sõbralikku sõna
veel ei mõistagi.
Kes suudaks takistada
seda hullust,
kus ilma lõpetama
piisab ühest hullust!

Teekond

Kastehein kasvas kulmust saati,
värihein väreles nabani,
liblikaid liugles taideraati
ristikus edasi-tagasi.

Kui polnud vikat heinas käinud,
metsmumme arudel sumises.
Ilma ei olnud mina näinud,
veel olid päevad kõik suvised.

Augustitorm ei teinud kurvaks,
oktoobrimaru ei kohutand,
lumevaip oli valgeks turvaks,
jääminek uhke ja ohuta.

Saabus kui ilmaime kevad
igale aastale uuena.
Järgmine päev oli eilsest kenam,
rõõmsam ja kirjuma kuuega.

Näha ei jõudnud veel päris elu,
enne sain tuttavaks võimuga:
poolsada aastat oleskelu
tõelise külvi ja põimuta.

Pea kasvab kulmust kasteheina,
värihein järele väreleb.
Vikati löövad kasteheina
teised. — Nad tõusnud me järele.

Umbus

Eluaeg õppinud elamist,
aga tühja kõik läinud.
Tee oli kõver, kottpime.

Vist

õiget tähte ei näinud.

Või silmi ei tihanud avada
või häält ei tahtnud teha.
Oli nii just nagu kavalam,
käies roiskumislehas.

Roogi nüüd hinge ja kuuluta
lendu isamaa poole.
Nii kergelt puhtaks ei tuuluta
poole sajandi hoonet.

*

Püüdes elada märkamatuult
võisid surragi ärkamatuult:
emarinnaks said riigipajuki, —
ons veel sügavust, kuhu vajuksid?!

*

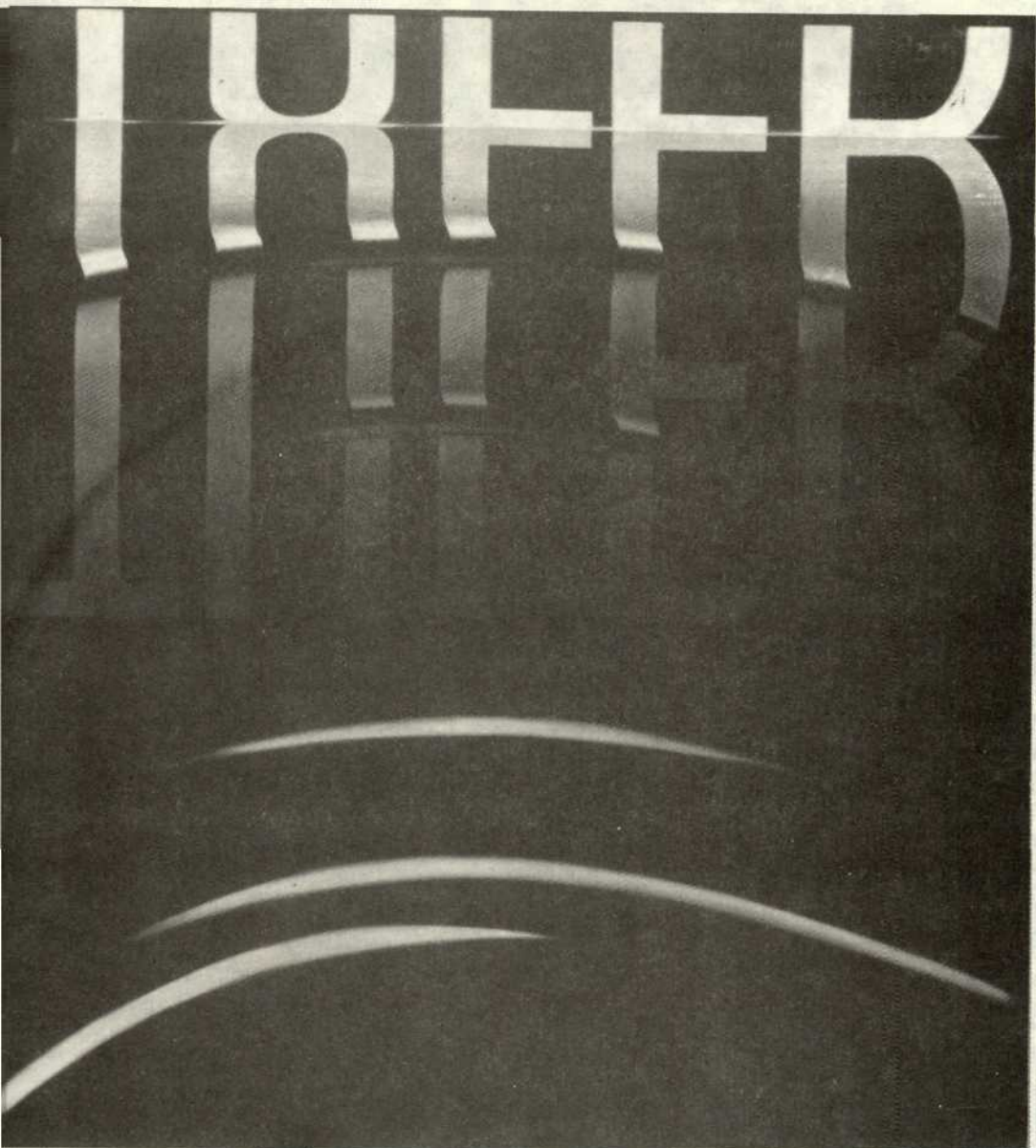
Ei! Mitte vaibuda tühja teispoole kurja ja head.
Ei! Mitte endast ja endas juurelda sulgunud peas.
Ei! Mitte asjatult loota: raskused lähevad üle.
Ei! Mitte kergel käel heita igatsust püüelda üles.
Ei! Mitte pooleli jätta rännakut põhjatul teel.
Ei! Mitte ealeski lasta kustuda sädemeid lees.
Ei! Mitte heituda koormast, olgugi raske see kanda.
Ja mitte uskuda eal, et võtta on kergem kui anda.

Kodud

Ma esimest kodu ei mäleta,
teine, kolmas ja neljas on maha kistud,
viies vihmadest pestud ja vildakil,
jäi kuuendast tuhkhaud,
seisab seitsmendal tehas
ja kaheksas koht kannab kontorihoonet.

Kui üheksas laine on lõpetus,
kodu üheksas üheksavägine,
siis — olgu või veesooned vihased,
tuul turrítav tinase pilve all, —
kaob korinal–virinal ajasaast,
käed hoiavad elust ja jalad maast. —
Siis viimase kodu vaid minetan,
kui olen kord teispoole mineja.

1991, august — 1992, veebruar

ARI KURISMAA. Tume vesi

(Õli) 1992

Tarmo Teder

Kotkalend

Mässava pimeduse all naksub vana palkmaja tormikohinas. Jahe õhuvoog pressib läbi pragude hämarasse tagakambrisse, jäme tüll kõigub, leegike hüpleb küünlajupil ja heidab aamide all tontlikult karglevaid varje. Soemüüri lõõri uhav tuul lõgistab siibrit, pööning nagiseb tumeduses. Hooti, nagu herneid viskavad iilingud raskeid piisku vastu aknaruute. Pea sirutatud esikäppadel, lamab koer ja vaatab kannatlike silmadega.

Istun peremehena sängiserval, tallad vastu kaltsuvaipa, suitsev sigaretikonts kollakate näpuotste vahel. Mus kibeleb himu klõmaka järele, taburetile asetatud plekkoosi kuhjuvad konid. Mõttetu suitsetamisega täidan ma aega ja habrast olemist kaoses. Kuid mürgivina ei alanda rinnas käärivat ärevust.

Räägin koeraga. Kokkukuulumise tundes vaatab loom truil silmil oma isandat. Kuni pimedusest raksatab aknasse maru murtud männioks. Killud lendavad klirisedes põrandale, vihurid piitsutavad kambrisse, küünal kustub ja koer kargleb niutsudes edasi-tagasi ega leia asu. Kähku tegevusse tõusnud, kolistan ma rehe all, leian kobamisi lataka vineeri ja riistad ning lõõn katva tahvli lengidele. Teoga on pinge nagu murdunud ning vastu hommikut saan mõneks tunniks sõba silmale. Läbi mässava ruumi imbuva aoahk kahan-dab taganeva pimeduse hirmutavat jõudu.

Ärkan, ringutan, mõmisen, veendun aknapaiga vastupidavuses ja sätin teevee balloo-nigaasi leegile. Paksu võileiba mäludes poetan vorstinahad koerale, kes need rasvased nõõrid õhust lõugade vahele püüab, nii et kihvad klõksuvad.

Hommikul annabki torm järele. Hooti kohisevad männid painutavad oma lakka puhan-gute all, madalas maitaevas libisevad sinkjashallid pilveräbalad, poetades rabisevaid sa-garaid. Lõunaks need kaovad kuhugi, taevast selgib ja pilvede vahelt paistev päike uudistab räsitud maad.

Olen metsavaht. Seifivõtme põuetaskusse susanud, tõmban kummisaapad jalga, presentjope selga, katan pea roheline ametimütsiga ja lasen koera välja. Omaette kirudes veendun veel kord, et elektrivool on katkenud. Kiirustamata annan kahe tallega lambale heinad ja vee ette, lisan veidi leibagi, kaalun loomade väljalaskmist, ent pistan pulga lau-daukse põõnale. Hõikan peni ja me läheme.

Marust rüüstatud mets. Niiskel rohul vedeleb rebenenud oksi, poolikud tüved latva-pidi maas, kollakasvalged tüükad murdumiskohalt süüdistavalt taevasse sihtimas. Siin-seal on langenud terve puu, juurestik koos lahmaka kamarakettaga serviti nagu poolik karukoobas. Ma seisatan, jään hingamist ja silmi kinni pidades kuulama — kauguses ko-hiseb meri, rohkem nagu mu enda veres, sest ma tean. Seljaajuga isegi tunnen, et millal-gi väga ammu olen ma kuidagi seal juba olnud.

Ent sel laastatud päeval ei taha ma merd näha. Vedelsoolane hiidusk tervikuna näib väliselt alati endine, püüan end Märja Ema ees alati puhtana hoida ega tunne süüd Tulise Isa ees, keda näib olevat võimatu solvata. Lihtsalt mu mõistus ei küüni kontakti Päikese mõõtmatu tarkusega.

Kõigi olemist mürgitavaid muutusi on metsavahil üksi võimatu muuta. Sekkudes võib kaost kuigivõrd korraldada oma vahiterritooriumi piires. Ma sammun metsateel,

hindan kohati puistusse põigates tulevaste ettevõtmiste võimalusi. — Mida muud kui küttepuid võivad hakkajad siit varuda. See asi tuleb mul metskonnas kooskõlastada, ehk vastavaid aktsiaseltsegi mahitada?! Sest mida suudab see meie suure kaitseala üksainus hooldusraide brigaad?

Koer nuusib põõsaste ümber, tõstab koodi vinklisse, märgistab mõne toekama tüve ja sörgib edasi. Varsti jõuame põndakule, liivikult avaneb vaade ümbruskonnale — kohati valendavad räsamise jäljed, kuid üldiselt tundub sinakasroheline ladvamassiiv endine. Ja kaks kotkast hõljuvad kõrgel taevas, liueldes väljasirutatud tiivul nagu tumedad plaaneriid.

Juba aprillis olin ma vastse metsavahina neid võimsaid linde silmanud. Nüüdki tõstan binokli palge, kuid ei veendu kiikriigi kaudu, millist kotkaliiki just näen. Lõpuks binokli silmilhoidmisest väsinud, arvan nad merikotkasteks ja huvitun ikka rohkem, miks linnud kaares ühe koha ümber tiirlevad. Oma pimedas südames ma nagu aiman midagi, kuid ei lase neil aimdustel pähe sõnadeks selgida.

Jõuan veerand tunniga kotkaste hõlje alla, mets on siin sünge ja radadeta. Peremehe hasardist nakatunult saalib kärsitu, segavereline hagijas mustikapuhmikute ja mätaste vahel, kuni eemalt heledaid haugatusi kostab. Jooksusammul lähenenud, märkan üheaegselt nii raohunnikut kui olevust. Sekundiga on mul kõik selge: tormi murtud jäme määnd on varisenud koos raske kotkapesaga, eemal samblal haugub peni kongusnokse sulispalli peale. Käراتan koera vait ja eemale ning uurin põlvili laskudes väikest kotkapoega. Unustamata enne üles vaadata.

Vanalinnud ongi ärevalt madalamale laskunud, kuid nad tiirlevad latvadest kõrgemal. Ja nende all samblal losutab turris armetu kotkavõsu, nokk lahti ja silmad täis trotsi ülekohtuse ilma vastu.

Mus tõuseb tuhin ja uudishimu, uurin haohunnikuks murdunud kotkapesa. Koergi nuusib ümber riismete, korruga märkan tüügastest muljutud sulelist: üks merikotkavõsu on risu alla lämbunud. Kahjutunne südames, kisun oksad välja ja vabastan elutu linnukeha rägahua survest. Parajasti mahub see presentjope küljetaskusse. Elusa, kuid hääletult nokka paotava ilmatrotsija pistan ma põue.

Vahitalus vaatan äratuskella, tormipohmeluses unustatud indikaatorid näitavad sama. Rehalast pappkasti toonud, asetan selle cestoa nurka ja kotkapoja sinna sisse. Kahetseks, et mul värsket kala ei ole, leian sahvrist hakklihapaki. Koer kugistab kiiresti oma poole ja limpsab lootvalt keelega, ent ülejäänud tõstan ma kausikesel kotkapoja ette. See sulisolevus aga ei hooli maisest rokast, nagu kaevuveestki konservitoosis. Endale soojendan eilset suppi, lõikan leiba ning helbin isuga. Põrandale tõstetud pära lakub peni. Ka hallikirju, püstise sabaga kass astub areenile, aga see emane rotipiht on liiga iseseisev, et peremehe säärt hõõrudes manguda.

Hämarani on veel jagu aega, kärsitult homset oodates ei leia ma rahuldavat tegevust, kuigi majapidamistõid haigutab hulgi. Punnsilmsed lojused ja aediku üle vaadanud, kohendan tara ja lasen silmadega üle hoovi. Saunaräästa all vedeleb hunnik jändrikke, nende pakkudega jändangi kiilu kilksutades, kuni vajub hämutagune päike.

Teekruus jahtub laual, petroolilamp kuumab lehka, raadio on vakka kui sukk. Mul on raamatuid, kuid lappamine ei anna otsitavat. — Ehk jäi sinna kamorkasse? Äia juurde? Kuid enam ei ole mul äia, mansardi ega naist selles. Ka last pole mul. On vaid koer, utt, talled, kass, püss ja mets ühes sisuga. Mõistus muidugi üle selle. Ja nüüd siis veel kotkapoeg.

Jah, uus hing on majas, kaitsevõrk üle võõra vabaduse. Siiski mõtlen oma lahutatud naisele. Kotkapojust isu täis vaadanud, meenuvad mulle viimased põrgunädalad linnas.

Pärast avariid olin õõ pogriss istunud, murdunud rangluuga siis hommikul kiirabihaiglasse edasi viidud. Muidugi jäin süüdi kui roolijoodik, omavaliliselt auto võtnu, kes rammituna prohmaka lunastas. Käärimises metsaameti ja naisega olin vintispäi

lõmmisõidetud «Volgaga» pannud sellele topeltprotsessile punkti ja, sulg sabas, hundi-
passi ja tolmunud diplomiga metsavahitallu maandunud. Sinnagi tänu endiste alluvate
eestkostele. Deliirse rutiiniga näriv linn ju ei pakkunud pesa ega vähegi rahuldavat leiva-
tööd. Küll aga, tänan väga, vabatahtlikku viinaravi!

Metskonnas võiks nüüd paari aastaga selgust leida ja ennast. Olen ületalve ankrus is-
tunud, end vähehaaval sisse seadnud, hingi muretsenud ning maja- ja metsapidamises
mingi rütmi leidnud. Ent päriselt pole ma looduse ürglaiska voolu sobitunud, endakinki-
mise hirmuta aja kulule allunud. Üksindus veel ei piina mind, aga linnatempost narkoti-
seerituna tunnen, et palju aastaid ühtviisi kolkas konutades ma vastu panna ei suuda.
Kuigi adun võimalust, et võiksin inimestele lähemale kolinuna kogu eluks alevisse ehk
jääda.

Tatsan varahommikul pappkasti juurde. Taevapoeg paistab endine: keerutab pead ja
paotab nokka, kui näpuga silitada üritan. Esimesed paar päeva on kõige tähtsamad, pean
tegema kõik, et olla tõeline kotkavanem.

Lahtimurtud jahipüüss jääb seifi, rahakaaned ja võtmed kindlalt taskusse, raudkits re-
halast veerevalmis, niutsuv peni majavahiks.

Mopeed poole rehvi niiskes roopas, püsin sadulas ja metsateel. Hüva- ja kurakätt
libisevad männid-kuused, sekka hiirekõrvus lehispuud. Paar risti ette murdunud tüve
sunnivad mootori vakka, kuni sõiduriist ümber langenu saab lükatud. Varsti põran möö-
da tanumat, mõnusat asfalti jagub lühemalt. Kontori ees seisab mõni auto, minul õiendu-
si hulgi kukil.

Seletamine, arupärimine, plaanimine, paberitega sehkendamine ja telefonikõnelused
venivad lõunani, siis on tehnikud äkki laiali kadunud, kärbsed sumisevad vastu akna-
klaasi, mulgi aeg edasi vaadata.

Kauplus pole kaugel, ei juustu ega õlut selles, viin seisab talongi peal. Haigutavas
vitriinikülmas vedeleb röögatu hinnaga pekivesine sink. Kuid haput veini seisab laos
küllaga, märkan äkitselt ukse vahelt. — Seda ja kella kahte siis ootavadki vatijopedes
kolhoosnikud ja ühistumehed poe ümber suitsu kiskudes. Ja aega veel on. Ka külviini.

Vahelduseks vaatan hoone teise saali: majapidamistarbeid, instrumente ja materjale
seal ju vedeleb, aga ei ühtegi, mis võtmist vääraks — pehme ja tavotine impeeriumiraud.
Ega mul otse häirivalt midagi puudu olegi, aga vaatama peab ikka. Mine sa tea, mida va-
hel kolkaletil ripakil seisab?

Äkki märkangi sõiduauto radiaatorit absurdses üksinduses keset hiirelõkse ja pooni-
misvaha. Hetke kahtlustan, et müüja on mootoridetaili omaalgatuslikult välja pannud,
autovidinad leiavad alati ostja. Tunnistan hinda, radiaatorit ja selle veidi muljutud ribis-
tikku, kui korruga välgatab mus idee. Kongeniaalne! Peale jahutusriista ostan veel kilo
kahetolliseid naelu ja küsin traatvõrku. Kusagil oodatakse seda kuude kaupa, jaa-jaa, rul-
li saab ikka metsavahile hoitud, kui lõpuks tuuakse. Ega muud siis praegu midagi.

Toiduosakonnas on mehed leti äärde ritta seisnud, viis minutit puudub kahest, paar
varmast tassivad müüja näpunäitel pappkaste, millel püstised nooled, veiniklaas, vihma-
vari ja kiri VINIMPEX. Mõliseda sabas ei passi, kui keegi midagi kuuldavale laseb, siis
peab öeldus ikka annus vaimukat nalja olema. Otsitud üte jääb kahtlaselt üksi hõljuma
nagu formaliinilehk. Aga mahlakas sõna saab naerupahvaka ja kommentaaride vastuka-
ja.

Ostukorv näpus, valin riulite vahel konserve, ega peale kala midagi väljas polegi
ning seegi on üpris soolase hinnaga. Paar pätsi leiba ja batoonid mahuvad omaette kotti.
Saba hakkab sumisedes juba letti nihkuma, müüjal on kibe tegu pudelite letile tõstmise-
ga. Veini jaoks pole talongi vaja, harva küsitakse alla kolme nua näo peale. Viimaks
maksan oma toidumooni ja kolme veini eest. Esimene janusem voor on seks ajaks üle
veerenud, hulk tühje pappkaste vedeleb leti taga hunnikus.

Raskem kaup alla, leivad-saiad peale, pakin kraami seljakotti kokku. Kandami rihmadega kindlalt pakiraamile kinnitanud, löön mopeedi põrisema, istun sadulasse ja veeren kodu poole. Minek metsateel on tasane.

Täis askeldust päevad summutavad mus valulise järelemõlemise. Läbi sõidab mõni auto, aetud saab mõni jutt, tuuakse traatvõrk ja aknaruut, nagu lubatud. Öhtuti tunnen südamegrimassiga endas ametnikuhoiaku riismeid. Hapu vein kuumendab mu soonis verd ja mälus selgivad pildid minevikust. Mitte keegi ei oota mind ja mu elu pole valus ega magus. Ainult töö ootab tegijat.

Terve laupäeva kartuli muldamisega jännanud, jätan öhtul traktorimehele viimase viinatalongi. Loojang punetab aknaklaasil, mis seisab nüüd ilusti vineerilataka asemel. Jämeda silmaga tsinkvõrgu rull aga lamab räästa all nagu priske props. Ju pühapäev on see, mil alustatud töö ka lõpule tuleb viia. Muidu venib terve suve peale.

Nüüd on mul kiire, tubakasuits hõljub ümber tegemise. Vaiad kindlalt pinda tagunud, vean traatvõrgu ümber ja naelutan palkseina. — Mis ebardlik võrk seda aidaesist nüüd rägastab? Egas mind ometi sea moodi piirama hakata — nõnda võõristab peni suurisilmi mu toimetusi, otsekui tunneks ta inimkeeles. Ta nuusutab halli metallkudet, tõstab koodi vinklisse ja pritsib vaiale märgilõhna. Oma tegevuse eesmärki seletades rahustan truud looma ja see adub saba liputades. Koeraga on hea rääkida — alati kuulab ta su lõpuni ega ütle midagi vastu.

Öhtul vaatan vist juba oma sajandat korda pappkasti ega tunne mingit rõõmu. Kotkapoeg norutab reageerimata nagu tülpinud vang. Konksjas nokk keset vihaväsinud ilmet, konutab linnuhakatis osavõtmata kastisamblal ega hooli toidust, veest ega hooldajast. Kelle mure pole eriti terav. — Ei, nii see enam kesta ei või! Homme panen ma su valgu-se ja õhu kätte kekslema — otsustan ettevõtliselt. Homsega ühendab meid niiskelt lõhnav kevadöö.

Ja kotkapoeg saab aeda. Traatvõrgust ümbritsetuna seisab ta turritates ilmaõhu hoo-vuses, päike pole talle võõras. Linnuhakatis on liialt väeti ja orb, et talle täit vabadust pakkuda. Nõnda piirabki teda vangistav ja kaitsev metallkude. Läbi selle silmitsen oma hoolialust ja soojendan lootust, mida peab kinnitama aeg.

Nüüdsest oleks mul nagu uus universumikese. Tulles või minnes vilksab mu esimene või viimane pilk ikka kotkale aias. Lind liigutab end harva, vahel nõksakutega pead kee-rates, toit ja vesi näivad tast peaaegu puutumatuna. Umbusklikult üksikuna, justkui oma saatuse ja ainsa olemise toime üle juureldes, seisab arutu kotkavurle etteheitvalt keset il-makõledust. Mulle tundub, et tänu osavõtmata noorkotka hoiakule aimdub inimesele maailma ja olemise ääretu ükskõiksus. Vahest on see petlik, kuid igal juhul kummaline suhe.

Kodupidamises toimetades olen juba tuhandeid pilke kotkaaiale heitnud, kuid kordagi pole ma silmanud, et kotkanääps toitu nokiks. Ent ühel varahommikul piiludes näen viimaks, kuidas Taevapoeg (nii olen ma mõttes linnu nimetanud) loiult raiudes kuivanud hakkliha nokitseb. Ja see vaatepilt on mulle viimaste nädalate suurim rõõm.

Asulapood aga ei paku valikut. Jupike suitsuvorsti on kildudeks tükeldatud, kallis kraam seisab kuivades päikese käes, kuni hiired viivad. Mõne vargavati lõksu pihanud, tõstan hiiri sabapidi Taevapojale ette. Ent selle hoolimatus hakkab mulle juba kergelt närvidele käima. Ratsionaalne aru ei suuda elu seletamise ja alalhoidmisega ühildada tema külma ükskõiksust enese ja ilma vastu. Tjah! Uhke lind pole ilmas samaviisi kui inimene. Üldiselt vaid seda suudan mõista. Kuid ma evin oskusi, mis puuduvad mis ta-hes loomal ja enamikul inimesil.

Kuuendat päeva seisab kõõginurgas üks pütt. Päästan alumiiniumist piimanõu kaane vedruvinnast, kohe pahvatab gaas üle tihendi. Ruskest vedelast segust tungitseb jõudu. Tomatipasta, suhkur, vesi ja pärmipulk on oma eeltöö teinud. Kuid ma pole ometi mingi promott või turuvarblane, kes toorest kääritist lürbiks. Olen teostanud kaupluses välgata-

anud ideed. Pealt autoradiaatorisse ja selle alt välja viivad korralikud kummivoolikud, ribistik ise istub kenasti keset tsinkvanni külmas jahutusvees. Piimanõu kaande tuleb veel täpse läbimõõduga auk puurida, pütt gaasipliidile tõsta ja voolik sisse tihendada — nüüd peaks debiilikulegi selge olema, millega tegu.

Varsti tilgubki sogane puskar radiaatorist savikruusi. Tõstan lusikaga, mekin, tilgutau lauanurgale, krapsin tikku. Ohoo! Laigukesel levib sinine leegike, juba esimese ringiga võiks rahule jääda.

Jälle ärkan ma õös. Tihedate lonksukestega neelatan toaleiget koduviina, vastuhakavalt mängivad puskariõlid neelulihastega. Siiski jääb kraam pidama ja leevendab santi enesetunnet. Väljun tarest, kusen ja kuulatan. Ööbik piitsutab-laksutab aidataguses toomingas, silmanähtavalt võimendab aohall oma heledust, Kuu on vist kusagile lepiku taha vajunud. Piilun võrkaeda ega erista selles tumendavaid kogusid. Uudishimu maha surudes jään paigale, endas sooviga võideldes suudan seda ka hõõgupäi vältida. Õigemini mujale keerata. Lasen peni nuuskima ja teen ümbruskonnas verstase tiiru.

Igikorduvalt puhkenud kevadel, mil metskonna normide skisoidne täisnühkimine on vaibunud, võib metsavahtki hingamispäeval võimaluste vahel valida. Olen ju lõppeks suhteliselt vaba ja tahtekas mees. Kuid sisuliselt taandub kogu valikugamma põhiküsimuseks: kas juua edasi või mitte? Seda kaaludes olen end juba liialt sisse kütanud, keernud ühesuunalisele teele, kus pidurdamine ja ümberpööramine oleks ennastületavalt tülikas tegu. Miks siis raskelt läbitud teed mööda tagasi tulla, kui ringiga näikse huvitavam. Mul jätkub lusti ja sõiduhuugu ning nõnda kaob takkapihta veel pühapäevgi. Ja neil päevil tunnen, et suvi on elu samavõrd kui surm.

Mööda metsateed sammun ma jaanitulele. Hääled kesalt tungivad läbi hõreneva tüvestiku, peatun hetkeks kuulutama — õhus hõljub igatsust. Tava ja tung kannustavad mind suitsu ja sumina suunas. Lõke juba pragiseb, leegid kasvatavad võimsust. Tervitan tuttavaid, lõõbin vastu heatahtlikke fraase ja jään passima.

Muidugi on ka kauplusauto oma tee leidnud. Käed haaravad luugilaualt Saku õlut ja Põltsamaa veini, ulatatakse limonaadi ja jäätistki. Eemal tõstab teenindus võimendikaste ja ühendab juhtmeid, esialgu tuleb raginat. Kohe aga purskab lustlik lugu, heljub kilkeid ja hüüde, rahvas on elevil. Eestantsijate paar kepsleb murule, mõne kõhkleja pilk vilksab pakatavail emandail. Põhimõtteliselt soovid ju ühtivad ja varsti kattub plats paaridega. Jaanikul on hoog sees.

Olen oma kollased näpuotsad ja esihambad jämesoolaga puhtamaks hõõrunud. Pausi ajal seiran tuttavat kontoridaami, kellega metskonnas varemalt flirtinud olen. Nagu startipaugu pinges ootan ma uut lugu, selle kõlades keen veel mõne hetke palavikus, enne kui naise suunas astun. Teise naeratus on häbelikum ja ta tundub mitte ainult uhkesse kampsunisse suletud. Ma ei taha oma ajusid teise sisemuse mõistatamisega vaevata, vaid juhin samme. Läbi pehme villa tunnen oma parema peopesa all naise nõtket ülapihta, õõtsudes-keereldes tantsime tulele lähemale. Tunnen, kuidas ma praksuva lõkkemühaga täitun.

Hiljem räägin oma kotkast. Kes või mis võiks olla suurepärasem ettekääne? Kuid isegi sellise linnu lähedalt vaadeldava eksistentsi fakt pole küllaldane varjutamiseks kutse põhjust. Minna jaaniõöl kahekesi kaugele tumeda metsa taha kotkast uudistama — selles on ju oma võlu ja romantika, aga kas võib siis üks lind inimesest tähtsam ja kaunim olla? Kuigi igal mängul on oma tava ja reeglid, pakitseb tagamaa liiga ilmselt, et seda jaanihämärikus üle puuderdada. Esialgu ei tulle naine mulle ei ega jaa, vaid kostab ebamääraselt, et oleme siin veel, ehk pärastpoole või nii.

Me läheme ja võtame pöösast veini. Naine mekib aeglaselt, eemal lainetab keegi akordioni. Meil nagu pole millestki rääkida, aga kõnetus on veelgi ebalevam.

Lõke on kokku vajunud, miilavad kännud magnetiseerivad ja tuhastavad sisemised sõnad. Miski on liiga ülev ja ajatu, et teostuda, ehkki nii vahetudes võiks nagu igavikku

tühjeneda. Siiski liitume väiksema seltskonnaga, milles end kohe võõrana tunnen. Vaimutsevate alevihärrade elulähedusest langeb naise uje mask ja meelsasti naereldes kepsleb ta ettevõtja haardes. Rohkem häbenen iscennast kui teiste purjusolekut. Valikus ja endas pettumust ei või ma häbina välja peegeldada. Võõrkehana imbun metsa veerde ja alles nüüd kõrvetab mus janu nihestuda. Pimeduses sammudes tunnen väga selgesti, et igaks juhuks kaugemale jäetud pudel haljast on see põletamata sild, mis välistab tõelise pealetungi ja võitluse. Justkui naabermaal manti luuranu naasen ma vantsides eluase-messe. Millest, õieti millest vajan ma unustust?

Tuuletu suvi hautab lasuurse kaane alust avarust. Ma olen tulnud ja kõnnin mööda merepõhja. Silmad näevad ja tallad tunnevad liivapuudrist paekivi, mis laiub kui veelalne platoo. Kusagil ees langeb astang tumedusse, kus võiks varitseda lõhi. Meri väreleb nagu päikese veeldunud kuld. Ma pöördun ja vaatan silmi kissitades avarusse. Pankran- nikul tumendava metsa kohal kõrguses näikse planeerivat kaks täppi. On see mu kujut- lus või silmanähtav tegelikkus? Mis vahet, nagunii tunnen vaid ühte võimalust. Milles õieti seisneb mu võlg vabaduse ees?

Lopsakast rohelusest tiine suvi varjab oma südames mädanemist. Jälle olen ma pur- jus ja tunnen end traataias kõkutava kotkapojana. Mus pakitseb tahe tõusta üle maise ük- silduse, ent hing ei kergita kehataaka. Olen liimunud nagu maine meduus ja see gravitatsioon ängistab. Jõuetu vihasööst lahustub närviliseks januks, mille kustutamine kasvatab kujutluse kunsttiibu. Hõljun illusoorse vabaduses ja mus idanenud tapaidee vallutab keha.

Väntan aida all vana head Gotlandi käia. Teine käsi surub tera lapiti vastu märga ja siledat kivi, pussi alt venib ühtlast sihinat. Mihkclipäev pole mägede taga.

Isegi saatanlikku lõbu pakub mulle see rahmeldamine tarandikus. Viimaks ute kopli nurka ehnuma surunud, võtan ma talt kurja silmaga märgistatud talle ja lohistan noor- looma oheliku otsas areenile. Ema tummis silmis pungitseb kogu ülekohtuse maailma arusaamatus. Arvan tabavat, mis on mõistmine, kaastunne ja seadmus, ning samas tean, mis ma teen, aga teen ikkagi. Nii teadliku kurjana ma seal toimingi.

Jalaga surun talle kaelapidi vastu maad, painutan koonu kuklasse ja tõmban vaheda pussiga kolm-neli korda saagides kõri sügavalt läbi. Veri purskab, siliseb ja aurab. Mi- nuti hoian teda nõristades justkui rituaalselt hinge üle võttes. Teen seda esimest korda elus ega tunne teost mingit rahuldust. Mu keha on tuim, kuid kuuletuv, aga teadvus üpris velbas. Ja see selgus on häiriv, seda tuleb udustada. Jätan tõurastatu murule jahtuma, tema klaasistunud silmle hangub kile. Tumeda kuusiku kohal punastav Päike on ohv- riauru empüreeumi kergitanud, vereloik jahtunud murul. Riuna uputan puskarisse.

Veel ma suudan sundida — raiun ja soolan, valitud tükid poetan Taevapojale, hääles- tan majapidamise isetoimimise lainele. Olgugi tapatöö ajendiks kotkas, põhjus peitub siiski muus. Püüan olla analüüsiv ja eneskriitiline ega leia rahuldavat seletust. Aega ja tegu pole võimalik pöörata, mis tehtud, see tehtud. Ma ei tahagi mingit rahuldavat sele- tust leida, sõidan hunte vaatama.

Kas kängitsetud vabadus varjab endas viha? Ma ei suuda seda tunda. Suurem isahunt traavib mööda ahast puuri, hüppab kuudile, peatub noorema taga, nuhutab ja üritab tei- sele selga trügida. Nõrgem alistub vaid normi sekundeiks, ajab siis hambad irevile, suhe- tes kehtivad piirid. Roosakasvalge kont vedeleb lehkavas loigus, naabruses tukuvad ilvesed.

Tegelikult olen ma loomaaeda tulnud kotkaste pärast. Jalutan, seisan ja silmitsen neid piiritletud eluruumis. Kollane, nõelterav nokk kaarjalt alla sihitud, troonib vanalind oksal. Nagu ärritatud üliinimesel tungib ta vihane pilk määramatusse, keset kollakaid sil- mi sulevad mustad pupillid ta kosmost. Ahne nõiakäe mõõdus kollased küünised klam- merduvad ümber kunstoksa, puhvis sulepüksid ümber koodi, kehal üldiselt pruun, beežika tiivalõpuga sulekuub, kupal trotslikult turris. Äkitselt kallutab merikotkas pead,

paotab nokka ja kiiresti lõikab heli — äik-äik-äik, küit-sesüüt ning ta sööstab oksalt. Kolme-nelja tiivasahmakaga jõuab kotkas paariliseni, kes loovutab kruusal eemale kareldes territooriumi. Ma ei tea, kas see on viha, mis purskub kängitsetud vabadusest.

Muudan oma kava ega otsi direktorit. Sest võimalusest pole mõtet kõneldagi. Öhtu ja öö veedan hea tuttava, vahest ehk sõbragi pool. Võtame napsi ja vestleme poole ööni. Ta ütleb, et tee ise, mida õigeks pead. Ja tee siis täie jõuga. Varahommikul lahkudes pungitsevad silmamunad siserõhust. Tukun ja higistan huugavas bussis.

Õöpäeva äraolnuna seisan ma jälle oma õuel ja tunnistan tõtt. Läbi võrgu vaatab Taevapoeg mulle otse vastu ja ma arvan ta ümarais silmis peegelduvat uudishimu. Hingeõhuaukukesed noka peal moodustavad silmadega sümmeetrilise paari, *en face* mõjub kotkas neil hetkil veidi koomiliselt. Justkui pahandust teinud kratt varjab ta oma saladust; nagu tahaks mu käest küsida, et kas ma nägin, kui ta lendas. Aga kus tal üldse on võimalus lennata? Imestan pähetükkivate lootuste ja kahtluste üle, kohe pudeneb meie tardunud vastasseis. Kotkas pöörab pead, teeb ühe hüppe, sulustab tiibu ja ma näen teda reaalselt — armetuses. Samas põgenevad kaks ehmunud rotti küna juurest, roiskuva talleliha ümber sumiseb porikärbseid. Ma ei ole kindel, et Taevapoeg on mu ohvrirooga üldse puutunud. Vahetan vett ja lisan mõned soolamata jäänud tükikesed. Lind takseerib mind eemalt ega näi mu toimingus kuidagi osalevat. Tohtu vahe on koeral ja kotkal.

Lige sügisene maastik, niiskusest tiine ja lage kõrrepõld kurvendab hauavaikus. Sombu maagiati võiks seletada sõnaga «Eesti» kui üldse ning ma kahtlen udutaguse Päikesese olemasolus. Miski on nii surnud, justkui kisendaks vaikus mus eneses.

Kui oleks nägija, siis näeks ta meest, koera ja kotkast. Üks kepigaga ja teine õieti mitte haukudagi julgedes, susivad nad kolmandat sellele, mida nad ise eales ei suuda. Lõikavalt kiutsuv kotkas kääratab vihaselt nokka, saputab, hüpleb ja lööb tiibadele tuule alla. Madalalt plancerib ta Maa liimival needusel ja libiseb siis sahinaga, nagu üheksakümneaastane rongakalts vettinud kõrsile. Tema hoiakust kiirgub vastuhakku. Kes ja kuidas võiks süüdistada loodust või Jumalat?

Mul on raamatuid, valin ja sirvin neid. Mõte hüpleb metsakohinas ja hüplevad sõnad: Minu südamepuu/kosmilise üksilduse kaaki/poon oma kallimad tunded/tähckiirte köide/lõputu tõkati valvur/ laotusetiibne kotkas/lüdid mu ajudest/ kogu mõistuse/ nokib viimase närvipunga/viimaselt südamepuult/ viimse ergu kotka/ mu ainsas verises taevas/kotkad/k o t k a d /KOTKAS.

Kõik on seaduspärane ja maailmas pole ühtegi juhust. Nagu tarvis ja määratud, olen leidnud sihiliku mõnituse. Eeh, armetu luuletaja, näe, võid kõnelda minugi nimel. Iga sõnastatud kujutus muutub kord tegelikkuseks, sest fantaasia on reaalsuse ettekuulutus. Kuid ma ei tungi endast välja ilma deformeerima, lasen sisse puskarit ja hõõgun ta tões.

Hommik selgib kargena. Ma mäletan sõbra sõnu, tegutsen ja topin söödikuid trotsiva kotka kitsasse kasti. On aeg.

Räämas lind turjale pakitud, vean end läbi metsa ja üle kahuse maa künkale. Vaevalliselt, kogu kehaga kahtlasele redelile naaldudes ja ühe käega edasi haarates vinnan end torni tippu. Päästan kaane pealt ja ootan ta liigutusi. Varsti seisabki kotkas platvormil piirdepuu all ja sihhib hindavalt avarust. Üle metsa hallhõbeleb külmvedel meri. Minutist minutisse ootan ma tummalt, nagu liikumatu kotkaski. Mis siis ikka! Kui mu silmil seda näha pole määratud, võin ka lahkuda. Ettevaatlikult laskun mööda libedaid redelipulki, kangekaelselt ikka tippu silmas pidades. Hullu koera kombel külg ees, liigun künkaltki ja sihin siis metsa veerelt pikalt tornitippu. Lahkun end ükskõiksusele sundides. Eel hämariku hiilin ent tagasi. Põnevusega krutin okulaarid lõpmatusele ja tõstan binokli palge. Ma ei tea, mida ma näha tahaksin. Kohe seletavad mu silmad seal torniplatvormil konutavat kotkakuju. Vaatlen teda kaua, kuni õhtuvalgus lubab.

Mu vaatlus kordub järgmisel hommikul, lõunal ja õhtul. Oleks nagu aeg, aga ta koonutab paigal.

Õösel ajan praaga kaks korda läbi jahutusradiaatori. Terve päeva kiusan end loobuma, loomulikult mitte oma vedelast tulest. Topelkeeldumiseks puudub mul jõud, õhtuks olen küps. Võtan liitrise pudeli ja käratan koera paigale. Vaardiga sammun otsejoones torni suunas. Rüüpan oma kütust, vahtraharadel lipendab kolletus, alasti haavad seisavad habinata, verileegina tuikab südamearteri kosk. Rühin künkale ja rebin end torni. Muidugi kõssitab ta platvormil. Rüüpan ja räägin, rüüpan ja veenan mõistmatut lindu oma sõnamulinaga. Taibates viimaks oma tobedust, istun solvunult platvorminurka. Selg vastu piirdeposti, vahin langevat päikesekera, meri troonib üle metsa. Tunnen enda täielikku abitust maailmas, ma ei suuda midagi muuta ega muutuda. Reedetud valgus tilgutab olematuid sekundeid, juba keerab silmapiir mind Päikesest lõigates. Ei, ei, on aeg.

Tõusen veidi vaarudes ja sudin teda õrritavalt. Rääbakas lind ei ilmuta vastupanu ja ta leplikkus kinnitab mu otsust. Surun ta vastu külma platvormi, tõmban kopsud täis ja lõmastan järsu kontsahoobiga kotka ajud. Ei mingit kirge ega raplust, kostab vaid hale kuuksatus, ju jääb hing siiasamasse minu hõlma. Ohkan, võtan põuest pudeli, nõristan vastupidanud kolmveerandi sulgedele ja süütan laiba.

Mere tagant punab häbis Päikese laup, ohvrisuits kerkib vaiksesse ilma. Mulle kingitud sekundeid kasutades jõuan avada hõlmad ja sööstan otse Päikesesse.

Kalle Kurg

Sosin

Debussy. Udud

Ole nagu sügis sume,
udus lehelend,
unes kell, mis tume-
dikus kuulab end.

Ole võras salapära-
sena uitav kiir.
Ole taeva ähmjas sära,
piiskade punktiir.

Peatu juures mõne valu,
tuules murdunud puu,
kasva ümber ta kui salu,
ole talle truu.

Mõttele oma mõttest üle
habras härmalõng,
ole nagu lehesüle-
mite aimuv hõng.

Ole nagu park, mis udus
pole nähtav, kuid
millesse õrn muusik kudus
sinu näoga puid.

1966

Puudutus

Kauge kõmin sisekõrvas, vere vaikne ulg.
Liikumatus kehas tasa tuksub aja kulg.

Tubades on vaikus ja mu hinge sees on lein.
Pihku embab soojendades tassi valge sein.

Piparmündi lõhna hingab vana astja vaim.
Portselanil ornament kui valgustandev taim.

KALLE KURG

640

Õhku haihtub märkamatult ilmavalu kild.
Kahe ilma vahel aurab läbipaistev sild.

Salaseostest valla valgub võimatuse võim.
Aimub iidse mustrilooja imemustri lõim.

Paisub, tõmbub kokku jälle tühja toa kontuur.
Kõik on üks — on avaruseks hõrenenud puur.

Kauge kaja sisekõrvas, vere vaikne kulg.
Tunnel aimub soone sees, kus varem krampus sulg.

Unelusse kasvab selgus, milles puudub hoog.
Tõusvas aurus alla huljub vaba aine voog.

Tasakesi helendama hakkab kogu ruum.
Hingeb tõmbab hing, kui teda riivab laetud tuum.

Tahan olla, olla nõnda, juua tassi teed,
üksipulgi sõrmitseda kõikekõitvat keed.

Tahan olla nii, et elu viimne silmapilk
lõpeks samal hetkel, kui kaob tassist viimne tilk.

Tahan kahe ilma vahel olla hajuv ass,
sest et kõike täis on lõpuks ainult tühi tass.

1989

Teadmine

Naeratuste varjus vaevleb marrastatud meel,
tühjaks jäänud isakodu, haige emakeel,

hoolimatu väega jälle lahti kistud haav,
pihust lõõdud leivatükk ja haisev kaitsekraav,

ülesandja libedus ja valetaja vaht,
side reetes katkenud, mis ühte sidus kaht,

rist, mis jäänud nimeta ja maltsa kasvav haud,
üksildase inimese lage söögilaud.

Naeratuste varjus vaevleb roostes valge laev,
põlev vesi ämbri sees ja kinni aetud kaev.

Naeratuste taga vaevleb lagunev koloss,
õhutühjas ruumis tiirlev totter õhuloss,

ülikonda rietatud monumendi küür,
uneskäija ehitatud raudbetoonist müür,

ilutulestik ja hõisked — võimu särav ramp,
igaveseks hingepõhja löödud lilla stamp.

Naeratuste varjus vaevleb unetuse riik,
mässulise mängukire igavene viik.

Naeratuste varjus vaevleb räämas visa usk,
noore hinge kannatus ja vana vaimu tusk.

Naeratuste taga vaevleb mõru vastuhakk,
liha karjuv inetus, kui piinab maniakk.

Naeratuste varjus vaevleb rebenenud lõõg,
elu tule kustumatu hinge laastav hõõg.

Naeratuste varjus vaevleb olemise iiv,
jälgedeta tühi väli, igavene liiv,

imekombel häireteta iseliikuv kell,
mille koht on absoluutselt kõigil numbritel,

peeglipõhjas kõverdunud tagurpidipilt,
ilmavalu paljukordselt suurendatud silt,

kotti aetud, kinni seotud raplev eluring,
kividega surnuks löödud kivikandja hing.

Naeratuste taga vaevleb pehastunud aer,
üle musta Styxi rõkkav lõpmatuse naer.

Naeratuste taga vaevleb sünni valus säng,
rahatusemasinate hääle raske äng.

Naeratuste taga vaevleb külgetõmbejõud,
iidse vaba langemise ahvatlus ja jõud,

tiibadeta linnukese eluaegne sõöst
läbi neetud küsimuste kosmilisest vööst.

1987

Üminal

Üks kastan, vana kuivand lelu,
on taskupõhjas palitu.
Vaid tema teab, kes on mu elu,
kes on mu väljavalitu.

KALLE KURG

On õiti külma. Siin toas napolis
tuul kõledana kohiseb
ja rahulolematult kapis
ürp vanamoodne nohiseb.

Nüüd sirvin vana kortsus vihku,
üll kulund pehme palitu
ja jälle soojendab mu pihku,
mu kastan, väljavalitu.

Tuul priiskab puis. On jälle püha.
Kuid mul on juba valitu.
Ma tulen pulma, seljas üha
mu vana luitund palitu.

1984

Histooria

Ohh
vitsiaalne ennelõunakene.

Prohh
makahõnguline päevapärakene.

Buhh
galteeriline eelõhtukene.

Pohh
melanhoolne koidutunnikene.

Psühh
asteeniline priske põlvekene.

Ha-ha-ha
jalooline äraolemisekene.

1980

Sulgumus

Mind pole siin. Las undab aparaat mu laual,
mind raabib ametnikust külastaja naer —

ma istun hoopis õhulisel kiigelaual,
maakirik valge süles mul ja ruuge kaer.

Põld õõtsub - - - Pole mind. Ei kuule seatud sõnu.
Sõim toores haihtub vaikusse, sest olen vait.

Maakirik, päikses istuda on mõnus:
tolm põllult kuldab sõõrmeid, meeltes lõhnab ait.

Käib õitsev maailm üles–alla. Latvu liigub.
Ses rauges rütmis leebub kõik, mis kurb ja hull.

Torn süles helistab ja kahupilvi liigub
mu kauge mõtte kullendaval nõlvakul.

Ja tuleb päev: uks poikvel, seisad sa siin kaua.
On kõdunenud paberid ja garnituur.

Tool õitseb veel. Ja ohakaisse kasvand laual
käib ikka päikse igavesti tiksuv uur.

1972

Amet

Tont kõnnib me maa peal ringi.
Ta seest puistub pehkinud põhk.
Tuppa siseneb müüdavaid hingi
ja õhus on madal rõhk.

Poelettidel kõliseb raha.
Peatänaval koliseb tramm.
Veel ei võetudki ametist maha.
No skoro mõ vstretimsja. . . tam.

Keskturule tungib põtru,
akna vahele prussakaid.
Olen ärkvel kesk nõiutud nõtru.
Loen ulmasid säravaid.

Taevatähtedelt, mida teha
pole tarvis mul küsida.
Kuni jaksab veel vaim, kestab keha,
mu amet on püsida.

1984

Olemine

Olemata enam see,
kes olid.

KALLE KURG

Olemata veel see,
kelleks saad.

Oled niikaua,
kuni suudad olla
selles olematuses.

Nagu oletus.

1971

Määratlused

Et õitsele lööb lihasööja taim,
et venda tabab verevenna laim
ja kaimule lööb noa selga kaim

on võimu vaim.

Et õnnistatud saab ka räämas sõim,
et ise loob end elu püha lõim
ning ikka hõimu külge kasvab hõim

on vaimu võim.

1987

William Faulkner

Must pajats

1

Seistes kulunud pleekinud puhastes tunkedes, mida Mannie alles nädala eest oli pesnud, kuulis ta esimese mullakamaka potsatust männipuust kirstule. Varsti oli ta ka ise haaranud labida, mis tema käes (ta oli üle kuue jala pikk ja kaalus üle kahesaja naela) meenu- tas labidakest, millega laps rannal mängib, poole kuupjalane lahmakas vihisevat muldagi nagu mängulabida visatud kerge liivanatuke. Üks töökaaslas saeveskist ütles ta kätt puudutades, «Las mina viskan edasi, Rider». Aga tema ei teinud pausigi. Võtnud ühe käe liikuvalt labidalt, äigas ta selja taha, teisele vastu rinda, nii et too vaarus sammu ta- gasi; siis haaras uuesti labidast, jätkates mulla lennutamist sellise raevu ja kergusega, et kääbas tundus nagu ise kasvavat, mitte ülalt kuhjatuna, vaid silmanähtavalt maast endast üles paisutudes, kuni lõpuks, mulla värskust arvestamata, see ei erinenud millegi poolest teistest haudadest, mis paiknesid korrapäratult lagedal matuseplatsil, piiritletud poti- ja pudelikildude ja tellisetükkide ja teiste pealtnäha tühiste asjakestega, mille puutumine ometi oli saatuslik ja mille sügavat tähendust ükski valge poleks suutnud mõistatada. Siis ajas ta end sirgu ja virutas labida ühe käega kääpassse, nii et see jäi nagu viskoda püstjalt võbelema, ning pöördus ja hakkas minema, jätkates minekut ka siis, kui sugulas- te ja sõprade ja nii teda kui tema surnud naist sündimisest peale tundnud väheste vana- inimeste hõredast salgast eraldus mutike, kes haaras tal käsivarrest. See oli tema tädi, kes oli teda kasvatanud. Isa ja ema ei mäletanud ta üldse.

«Kus sa lähed?» küsis tädi.

«Kuju lähen,» ütles tema.

«Ää sa senna präägast üksi mine,» ütles tädi. «Sääal põle sul süiagi. Tule koju, saad kõhu täis.»

«Kuju ma lähengi,» kostis tema, raputades end eide haardest lahti, just nagu oleks see kaalutu kärbes tema raudkõval käsivarrel; veskitöölisel, kelle vanem ta oli, andsid talle läbiminekuks vaikselt teed. Aga enne kui ta piirdeaiani jõudis, tuli üks neist jooksu- ga järele; ta teadis küsimatagi, et tädi läkitatuna.

«Oot, Rider,» ütles tulija. «Meil on sääal pöösastes pudel —» Siis ütles ta midagi, mida ei kavatsenud; midagi, mida poleks end üldse kujutlenud sellises olukorras ütlevat, ehkki kõik seda teadsid — et surnud ei taha või ei saa kohe lahkuda maa pealt, olgugi ihu, milles nad elasid, mulda tagasi pandud, rääkigu ja korrutagu ja kinnitagu jutlustajad pealegi, et nad jätsid maa mitte üksnes kahetsuseta, vaid rõõmuga, tõustes taevase au ja hiilguse poole: «Ää sa senna präägast mine. Ta liigub sääal veel ringi.»

Sammu peatamata vaatas ta teist ülalt alla, sisemised silmanurgad kõrges, pisut taha- kallutatud peas punakad. «Jäta mind rahule, Acey,» ütles ta. «Ää sega präägast,» ning läks edasi, astudes tempot muutmata üle kolmetraadise piirdeaia ja siis üle maantee, metsa puude vahele. Hämardus juba, kui ta metsast väljus ja viimase nurme ületas, ain- sama sammuga üle sellegi piirde tanumale astus. Seal polnud sel pühapäevaõhtusel tun-

Jutustus «Must pajats» (Pantaloone in Black) kuulub romaani novellides «Mine tagasi, Mooses» (Go Down, Moses), mis ilmus 1942. a. See on seal kõige iseseisvam osa, mis ei kuulu süžeeiliselt ühte ühegi teise looga. Varem (1973) on tollest romaanist eesti keeles ilmunud ligikaudu pool pealkirjaga «Isaac McCaslini lugu». Käesolevaks ajaks on valminud romaani tervikõlge.

nil kedagi — ei ühtki peret vankris, ei ratsa sõitjat, ei jala kirikusse minejat, kes oleks võinud teda kõnetada ja tema mõõdukes piinlikult hoiduda talle järele vaatamast: üksnes augustikuiselt valendav puuderkerge, puuderkuiv teetolm, kust aeglaselt lonkivad pühapäevakingad olid kustutanud pika nädala ratta- ja kabjajäljed, kus aga kuskil all, nähtamatult, kuuma tolmu igaveseks põletatult ja karastatult püsisid ta naise paljaste jalgade kitsad haralivarbased jäljed, mis naine laupäevaõhtuti, kui tema end pesi, istanduse kaubakontoris nädalase moona järel käies oli jätnud; ent praegu mõõtis teed tema ise, omaenda jälgede ja sammudega, millega kõrvuti püsimiseks väiksem mees oleks pidanud sõrkima; tema enda keha lõhestamas õhku, mille naise keha oli hüljanud, tema enda silmad kompimas asju — posti ja puud ja nurme ja maja ja küngast —, mis naise silmad olid kaotanud.

Tema maja oli tanumal viimane. Tegelikult kuulus see Carothers Edmondsile — valgele maaomanikule. Aga ta maksis rendisumma ikka viivitamata ette, ja üksnes viimase poolaastaga oli ta pannud verandale uue pörandi ja ümberehitatud köögile uue katuse, tehes kõik laupäevaõhtuti ja pühapäeviti ise, ainult naine aitamas; ka pliit oli äsja ostetud. Sest ta teenis head raha: saeveskis viieteist-kuueteistkümnendast eluaastast, kui hakkas juba täismehes mõõtu võtma, oli ta nüüd, kahekümneneljaselt, veeretajate vanem, sest tema juhtimisel andsid nad päevatõusust päevaloojakuni kolmandiku võrra rohkem puid kui teised, tema ise vahel oma jõuga hooplemiseks krabamas üksipäini palke, mida tavaliselt kaks meest oleks pootshaakidega sikutanud; alati tööga ametis; ka varemini, kui ta tegelikult raha ei vajanudki, sest suur osa sellest, mida ta tahtis, ehk koguni vajas, ei läinud talle midagi maksma — ilusad, tõmmud, praktiliselt nimeta naised, kellele tal polnud tarviski tasuda, ja riided, mille suhtes ta oli ükskõikne, ja toit, mida leidis tädi majas tema jaoks alati, päeval ja õösel, ja mille eest tädi tõrkus võtmast neid kahte dollariitki, mis ta laupäeviti andis; nii et jäid ainult laupäevane ja pühapäevane täringumäng ja viski, mille eest pidi maksma, kuni tolle pool aastat tagasi tulnud päevani, kui ta Mannie't, keda oli tundnud kogu elu, esmakordselt märkas ja endale ütles, «Nüüd aitab sellest,» ja nad abiellusid ja ta rentis Carothers Edmondsilt maja ja läitis nende pulmaõöl koldes tule, nagu onu Lucas Beauchamp, Edmondsi vanim rentnik, neljakümne viie aasta eest oma koldes samuti olevat teinud, nii et tuli hõõguvat seal seitsaati kogu aja; ja igal hommikul tõusis ja riietus ja sõi ta lambivalgel, et minna koidikuks neli miili saeveskisse, ja täpselt tund pärast loojakut jõudis ta koju tagasi, viis päeva nädalas, laupäevani. Tol päeval polnud lõunast veel tundigi möödas, kui ta tuli juba trepist üles ja koputas, aga mitte vastu posti või uksepiita, vaid vastu verandakatuse lage, ning astus sisse ja puistas hõbedollarite helkiva joa kõlinal küüritud köögilauale, pliidiil aga podises sõök ning samas ootasid tsinkplekist vann kuuma veega ja küpsetuspulbri topsis olev seep ja pestud ja kokkuõmmeldud jahukottidest tehtud rätik ja puhtad tunked ja puhas särk, ning Mannie võttis raha ja läks poole miili kaugusele kaubakontorisse, et osta tuleva nädala moona ja jätta ülejäänud summa Edmondsi seifi hoiule, ja tuli siis tagasi ja nad sõid üks kord viie päeva järel jälle rahulikult ja kiirustamata lõunat — sealiha, köögivilja, maisileiba, kaevus hoiatud petipiima ja kooki, mida Mannie nüüd, kus tal oli praeahjuga pliit, igal laupäeval küpsetas.

Aga kui ta käe värvale pani, tundus talle äkki, et selle taga pole mitte kui midagi. Maja polnud niikuinii tema jagu, aga nüüd olid uued sein- ja akna- ja katuselauadki, kamin ja pliit ja voodi kõik üksnes osa kellegi teise mälestusest, nii et ta jäi poolavali värvale seisma ja lausus valjusti, just nagu oleks kuskil suigatanud ja siis äkki ärgates end hoopis mujalt leidnud: «Mes ma siin teen?», enne kui edasi läks. Siis nägi ta koera. See oli tal täiesti ununenud. Ta ei mäletanud, et oleks koera seitsaati, kui see eile ao aegu ulguma hakkas, rohkem näinud või kuulnud. Koer oli suur — kuskilt mastifi verd saanud hagijas (umbes kuu pärast abiellumist oli ta Mannie'le öelnud: «Ma pian võtma suure koira. Sina oled see ainumas tilluke olevus, kes minuga ühe päivagi vastu pidand, nädalitest rääkimata.»), kes ilmus praegu veranda alt ja lähenes temale, mitte jooksuga, vaid otsekui ujudes läbi hämaruse, kuni liibus kergelt tema jala vastu, koon üles tõstetud, õr-

nalt sõrmeotsi puutumas, näoga maja poole, hääletu; mispeale, nagu olnuks see looma meelevallas, kes siin selle ees tema äraolekul seda oli valvanud ja alles nüüd hooldusest loobunud, materialiseerus, tahkus too sein- ja katuselaudadest kest taas, ning viivuks uskus ta, et ei suuda miski hinna eest sinna minna. «Aga piab ju sööma,» sõnas ta. «Me mõlemad piame sööma,» ja astus edasi, kuigi koer ei järgnenud enne, kui ta pöördus ja seda vandus. «Tule kaasa!» käsutas ta. «Mesasja sa kardad? Tema oidis ka sind, nigu mindki.» Nad läksid trepist üles ja üle veranda majja sisse — hämarusest täitunud ainsasse elutuppa, kus kogu too poolaasta oli surutud ja pressitud praegu ühteainukesse ajahetkesse, nii et hingamiseks ei jäänud õhuruumigi; surutud ja pressitud kokku kolde ümber, mille eest ta siis, kui pliidiraha polnud veel koos, oma neljameiliselt saeveskiteelt tulles naise alati leidis, kitsaselgse ja kitsapuusalise, põrandal kükitava, üks kitsapihuline käsi varjamas nägu tule eest, mille kohal ta teise käega hoidis panni; kolde ümber, kus tuli, mis pidi kestma nende elupäevade lõpuni, oli juba eilseks päikesetõusuks muutunud elutute tukkide ja tuha kuivaks kergeks prahiks — ja tema ise seismas seal viimse valguse hääbumises, tugev ja taltumatu süda pekslemas, rind ühtlaselt ja sügavalt kerkimas ja vajumas, ehkki tõulik käik künklikul metsa- ja põllumaal oli nende talitlust sama vähe kiirendanud kui liikumatu seismine vaikselt hämarduvas toas suutis praegu aeglustada.

Siis kadus koer. Selle kerge surve vastu tema külge lakkas; ta kuulis selle küünte kiunatust ja krabinat puupõrandal, kui loom minema sõöstis, ja esimesel hetkel ta mõtles, et see pageb hoopis. Aga koer jäi väljas ukse ees seisma, nii et ta nägi seda, kuidas see koonu üles tõstis ja ulguma hakkas, ja siis nägi ta ka naist. See seisis kõõgiuksel ja vaatas teda. Ta püüdis jääda liikumatuks; ei hinganud ega avanud suudki, kuni oli kindel, et suudab rääkida normaalse häälega, nägugi liikumatu, et naist mitte ehmatada. «Mannie,» sõnas ta. «Kõik on kombes. Ma ei karda.» Siis astus ta sammukese sennapoole, aeglaselt, kättki veel sirutamata, ja peatus taas. Siis astus teise sammu. Aga seekord, nii kui ta liikus, hakkas naine haihtuma. Ta jäi kohe seisma, hinge kinni hoidev, liikumatu, püüdes oma silmi veenda, et ka naine on sama teinud. Aga see ei olnud tõsi. Naine haihtus aegamööda, kadus. «Oot,» ütles ta, rääkides nii õrnalt, nagu ta hääle eales ühe naisega oli rääkinud: «Siis las ma tulen sinuga, kallid.» Aga naine oli juba kadumas, kadus nüüd kähku. Ta lausa tajus ületamatut tõket nende vahel — tõket, mille lõi toosama jõud, mis võis üksi hakkama saada muidu kahe mehe pingutust nõudva palgiga; lõid liha ja luud ja veri, liig võitmatult, tugevasti elu külge klammerduvad, sest vähemalt korra oli ta oma silmaga näinud, kui vintsked, isegi äkitse ja vägivaldse surma korral, on noore mehe luud ja liha, või õigemini mitte luud ja liha, vaid nende ellujäämistaha.

Siis oli naine haihtunud. Ta läks läbi ukseava, kus naine oli seisnud, ja edasi pliidi juurde. Ega süüdanud lampigi, sest ei vajanud valgust. Oli ta ju pliidi ise paika pannud ja meisterdanud ka nõuderiulid; nüüd võttis ta sealt käsikaudu kaks taldrikut ja tõstis külmal pliidil kükitavast külmast potist neile kulbiga toitu, mille tädi eile oli toonud ja mida ta eile oli söönud, ehkki ei mäletanud praegu, millal see juhtus või mis toit see oli, ning viis taldrikud üksildase tuhmuva aknakese all olevale puhtakskiüritud lagedale lauale ja tõmbas kaks tooli ligi ja istus, jälle oodates, kuni oli kindel, et hääle saab selline, nagu ta tahab. «Tule juba seia,» ütles ta tõredalt. «Tule seia ja kuku sööma. Ma ei akka isi enne —» ent jäi siis vait, pilk taldrikul, kops tugevalt, sügavalt õhku ahmimas, rind aina kerkimas ja vajumas, kuni ta mõne aja pärast sellest jagu sai ja võib-olla pool minutit liikumatult istus, ning siis tõstis lusikatäie ligaseid herneid suu juurde. Aga see kalgendunud elutu mass tundus kokkupuutest huultega tagasi pörkavat. Hingaurustki soojendamata, kõlksatas lusikas herneste rabinat taldrikule; tooli mürtsti uppi lükanud, seisis ta seal ja tundis, kuidas lõualihased hakkavad suud lahti venitama, ülemist peapoolt tagasi kiskuma. Aga ta sai ka sellest jagu, enne kui see jõudis hääleks muutuda, hoides end jälle vaos, kui kaapis toidu omalt taldrikult kähku teisele ja võttis selle ja lahkus kõõgist, läks läbi teise toa välja verandale ja pani taldriku trepi alumisele astmele ning suundus värava poole.

Koera polnud näha, aga poole miili pärast jõudis see talle järele. Kuu oli tõusnud,

heites nende varje jupiti ja vilksamisi puude vahele või pikalt ja katkematult karjamaa-nõlvadele või künklikele vanadele hüljatud põldudele, kus mees liikus peaaegu sama kiiresti nagu liikunuks sellisel maastikul hobune, muutes suunda iga kord, kui nähtavale ilmus mõni valgustatud aken, koer aga silkas tema kannul, nende varjud kuu tõustes üha lühenemas, kuni lõpuks nad käisid otse nende peal ja viimanegi kauge lamp oli kustunud ja varjud hakkasid nüüd juba teisel küljel taas pikenema; lahkumata tema kannult ka siis, kui üks jänes peaaegu mehe jalge alt jooksu pani, seejärel lesimas hallis hahetuses silmi kogu kõrval, kelle rind vaevaliselt paisus ja vajus ning kelle vali kähe norskamine ei meenutanud valuoigeid, vaid pigem pikaleveninud käsitsivõitluse ägamist.

Kui ta saeveskisse jõudis, oli seal ainult katlakütja — vanem mees, kes pöördus parajasti puuriida juurest tagasi ja vaatas vaikselt, kuidas ta üle platsi tuli, astudes sellise sammuga, nagu ei läheks mitte üksnes katlaruumist vaid ka katlast läbi (või üle), veel eile puhtad tunked nüüd rebenenud ja määrdunud ja kastest põlvini märjad, soni viltu peas, nokats ühele kõrvale vajunud, nagu ta seda alati kandis, silmavalgete ääred punased, pilk kuidagi tungiv ja pingul. «Kus su mannerg on?» küsis ta. Aga läks kütjast mööda, enne kui see vastata jõudis, ja kahmas posti küljest naela otsast läikimahõõrdunud mannergu. «Ma võtan ainult kakku,» ütles ta.

«Võta kõik,» ütles kütja. «Küll mina saan lõuna teiste kääst. Ja siis mine kodu ja eida magama. Sa ei näita ää välja.»

«Ega ma vällanäitusele tuld,» kostis tema ja istus maha, selg vastu posti, lahtitehtud mannerg põlvede vahel, ning toppis toitu kätega suhu, kugistas seda — jälle herneid, külmi ja kleepjaid, tüki eilset, pühapäevast kanapraadi, tänahommikuse liha pakse praetud viilakaid, lapse mütsi suurust kakku — maitset tundmata, midagi valimata. Teised tööliselised kogunesid juba, väljast kostsid hääled ja sammud; peagi ilmus ka valge tööjuhataja ratsa platsile. Tema aga ei tõstnud pilku, vaid pani tühja mannergu käest, upitas end jalule ja läks kellegi poole vaatamata oja juurde ning heitis kõhuli ja langetas näo veele ja hakkas seda sisse imema — samasuguste pikkade, tugevate, korisevate sõõmudega, nagu oli ennist norsates või eile tühjas hämaras majas seistes õhku ahminud.

Siis hakkasid koormad liikuma. Õhk vappus katla kiirest puhkimisest ning sae vingumisest ja kolksatustest, koormad veeremas ükshaaval palgilaskekallaku ette ja tema omakorda nende otsa ronimas, et seal turnides nad lahti päästa, kiilud välja lüüa ja ketid vallandada, ning siis oma pootshaagiga sooküpressi- ja ambari- ja tammepalke ükshaaval kallakuni veeretada ja seal kinni hoida, kuni järjekordsed kaks töömeest olid valmis neid vastu võtma ja edasi läkitama, nii et varsti muutus iga koorma tühjendamine pikaks katkematuks veerevaks kõminaks, mida punkteerisid ähkivad hõiked ning seejärel, kui hommik edenes ja higi voolama hakkas, siin-seal vastamisi lennutatud lauluread. Aga tema ei laulnud kaasa. Ta laulis üldse harva, niisiis ei erinenud tänane hommik just nagu millegagi teistest, kui ta seisis nõnda täies pikkuses kaaslaste peade kohal, mis hoidusid piinlikult tema poole vaatamast — võõni paljas, särk seljast võetud ja tunked traksidega puusade kohalt seotud, ainult rätik kaelas ja soni imekombel paremal kõrval lotendamas, järjest kerkiv päike heitmas terassinkjat läiget õõmustale, higist leemendavale nahale, mille all liikusid ja paisusid lihased. Siis kõlas lõunane vile, ja ta ütles kallaktee ääres seisvale lähimale paarile: «Ettevaatust. Oidke eest,» ja sõitis koos palgiga alla, end selle veereval kõminal kiirete lühikeste tagurpidijooksusammudega püsti ja tasakaalus hoides.

Tädimees ootas teda — temaga ühepikkune, aga kõhn, peaaegu kiitsakas vanamees, plekkmannerg ühes käes ja kaetud nõu teises; ka nemad istusid oja äärde varju, teistest lõunasõõtjatest veidi kaugemale. Mannergus oli puhtasse niiskesse kotiriidesse mähitud purk petipiimaga. Kaetud nõus oli virsikukook, veel soe. «Tädi küpsetas selle täna omiku sinu jaoks,» ütles vanamees. «Ja käskis sul koju tulla.» Tema ei vastanud: küünarnukid põlvedel, kergelt kummargil, ahmis ta kahe käe vahel olevat kooki, selle magus täidis lõuga määrimas, sealt alla voolamas, silmad mugimisega kähku kaasa pilkumas, verkjas puna nende valgetes veidi edasi hiilunud. «Ma käisin eila õhta sinu pool, aga sind põld sääil. Tädi saatis mu. Ta tahab, et tuleksid koju. Oidis veel lampi kõikse õõ sinu pä-

rast põlemas.»

«Minuga on kõik kombes,» kostis tema.

«Põle sääil kedagist kombes. Issand on and, ja Issand on võtt. Pane oma usk ja lootus Tema pääle. Ja tädi võib sind aidata.»

«Mes usk ja lootus?» küsis tema. «Mes oli Mannie Talle teind? Miks pidi Ta end segama minu ja —»

«Kuss!» ütles vanamees. «Kuss!»

Siis hakkasid koormad jälle liikuma. Nüüd ei pruukinud tal enam endale oma hingeldamise seletuseks põhjendusi leiutada, kuni mõne aja pärast hakkas ta uskuma, et on selle unustanud, sest nüüd polnud seda veerevate palkide pidevas kõminas enam kuulda; mispeale, nii kui ta märkas end uskuvat, et ongi hingeldamise unustanud, teadis ta ka, et see on vale, ja siis, selmet lükata viimanegi palk kallakule, ajas ta end sirgu ja viskas pootshaagi nagu põlenud tiku minema ning lennutas end eelviimase palgi kaugeneva allakolina saatel ülepeakaela maha, veeretee kahe kallakposti vahele, ja keeras näoga endiselt platvormilt lõsitava palgi poole. Ta oli seda varemgi teinud — krabanud palgi kätele, seda tasakaalus hoides pöördunud ja palgi veereteele visanud, aga kunagi polnud see selline jurakas, nii et peale katla puhkimise ja tegevuseta sae kerge vabajooksuvingumise lakkasid hääled täielikult, sest kõik pilgud, ka valge tööjuhataja oma, olid koonduvad temale, kui ta palgi otse platvormi äärele nihutas ning siis kükitades peod alla sättis. Mõneks hetkeks jäi ta liikumatuks. Tundus, nagu oleks mõistusetu ja hingetu puu tarretanud, täitnud ka inimese oma ürgse inertsiga. Siis lausus üks hääl vaikselt: «Vajus. Ongi tema kääs,» ja nad nägid õhu- ja valgusepilu, vaatasid, kuidas pingul sääred end millimeeterhaaval sirgu ajasid ja põlved nõksatasid, liikumine tõusmas millimeeterhaaval — läbi kõhu sissetõmbe, rinna ja kaelasoonte paisumise, huule möödaminnes valgetelt kokkupigistatud hammastelt kerkimise ja pea tagasipaindumise, nii et üksnes verd täis valgunud silmade ainitine pilk jäi sellest puutumata — üha üles ja üles, läbi õlgade ja end sirgu ajavate käsivarte, kuni tasakaalus palk oli tõusnud pea kohale. «Aga siukse notiga ei saa ta keerata,» ütles sama hääl. «Ja kui katsub platvormile tagasi panna, litsub see ta surnuks.» Ent keegi ei liigutanud. Siis — ilma viimse pingutuseta — tundus palk nagu omatahtsi äkitselt üle pea tahapoole kargavat, et siis uperpallitades veereteele prantsatada ja seda mööda alla kõmiseda; ning ta astus pöördudes ühe sammuga üle kaldposti ja läks talle teed andvate meeste vahelt läbi ning edasi üle platsi metsa poole, ehkki tööjuhataja hõikas talle järele: «Rider!» ja siis uuesti: «Hei, Rider!»

Päikeseloojakuks oli ta koos koeraga nelja miili kaugusel jõelammis — jälle lagendikul, aga vaevalt toast suuremal, kus seisis tükati laudadest, tükati presendist hütt, uberik, püss ukse kõrval, ukse habemetüükaga valge mees, kes vaatas, kuidas ta lähenes, käsi õieli, neli hõbedollarit pihul. «Ma tahaks kannutäie,» ütles ta.

«Kannutäie?» imestas valge. «Sa mõtled vist pudelit. Täna ju esmaspäe. Kas saeveski see nädal ei töötagi?»

«Ma võtsin end lahti,» kostis ta. «Kas saaks kannutäie?» ja siis ootas, ilmselt midagi nägemata, verkjad silmad kõrges, pea veidi taha kallutatud, kiiresti pilgutades, et seejärel, viskinõu konksjast keskmisest sõrmest hoituna vastu säärt kõlkumas, juba pöörduma hakata, aga sel hetkel vaatas valge just nagu neid esmakordselt nähes äkki ja teravalt ta silmi — silmi, mis olid hommikul olnud üksnes tungivad ja pingul, aga nüüd paistsid täiesti tühjad ja hoopis ilma valgeteta — ning ütles:

«Hei. Anna kann tagasi. Gallon on sulle palju. Ma annan sulle pindise pudeli, tõsijutt annan. Ja siis kasi minema ja ära oma nägu siin näita, ennegu sa pole —» Siis sirutas valge käe ja haaras kannust, mispeale tema peitis selle selja taha, andes teise, kerkiva ja tõrjuva käega valgele hoobi rinda.

«Oia eemale, valge mees,» ütles ta. «See on minu kann. Juba ää mastud.»

Valge vandus. «See ei loe. Säh võta oma raha. Pane kann maha, niger.»

«See on minu,» kordas ta, hääl vaikne, leebegi, ka nägu vaikne ja verkjate silmade kiiret pilkumist arvestamata liikumatu. «Juba massin selle ää,» ning pöördus, keerates

selja nii mehele kui püssile, ja läks taas üle legendiku teeotsale, kus ootav koer jälle ta kannule asus. Nad liikusid kiiresti lähetikuste läbitungimatute pillirooseinte vahel, mis muutsid videviku kuidagi vaelevaks ja milles oli mingi ahistavus, hingamisruumitus, nagu ta kodu seintel eile. Aga seekord ei tarvitsenud tal pageda; seisma jäänud, tõstis ta kannu ja koukis selle suu eest maisitõlvikust prundi, vallandades puskari vänge pimeduseleha, ning jõi, kulistades jääkülma vedelikku joana sisse, maitset või kõrvetust tundmata, kuni ta kannu langetas ja õhk kurku pääses. «Haa,» ütles ta. «Kombes. Eks katsu nüid. Katsu, vanapoiss. Nüid on mul midagist, millega sind lüia.»

Ja siis, lammi hingetust pimedusest lõpuks pääsnud, seisis ta jälle kuuvalguses, enda pikk vari ja tõstetud kannu vari viltu maapinnal, kui ta jõi ja siis kannu lihtsalt ülal hoidis, ahmides hõbejat õhku, kuni suutis jälle hingata ja kannuga rääkida: «Akka pihta. Isi oopled alati, et oled must tugevam. Akka siis pihta. Teeme proovi.» Ja jõi uuesti, lastes külmal, neelamisajaks maitse ja kõrvetuse minetanud vedelikul kurgust alla kuliseda, tundes, kuidas selle tihke ja külm tuli valgub kopsudest mööda, nende pidevat tugevat hingeldamist järk-järgult ümbritses, kuni järsku oli hingamine vaba ja ta keha sööstis taas läbi hõbeja õhu, selle tihket seina rinnaga lõhestades. Ja kõik oli kombes, nende mõlema varjud — tema käärsammuline ja koera sibav vari — libisemas pilvcheiastuse karmusega üle kingu; tema enda ja tõstetud kannu varjud pikalt ja liikumatult nõlvale heidetud, kui ta silmas tädimehe kiitsakat kogu mäest üles komberdavat.

«Mulle ööldi veskes, et sa läind ää,» ütles vanamees. «Ma täadsin küll, kust sind otsi. Tule koju, poja. Tollestasumusest põle sul aitamist.»

«Juba ongi aitand,» kostis tema. «Juba olengi kodus. Uss salvas juba, mürk ei tee mulle änam kedagist.»

«Siis tule vähemalt tädi vaatama. Las ta näab sind. Muud ta ei tahagi: ainult sind näha ja —» Aga tema liikus juba. «Oota!» hädaldas vanamees. «Oota!»

«Sa ei jõua nigunii järgi,» hõikas ta hõbejasse õhku, lõhestades rinnaga selle tihket hõbejat massi, mis varsti vihises mööda peaaegu sama kiiresti nagu hobuse liikumisest. Nõrk hädine hääl oli juba õõ otsatusse kadunud; nende mõlema — tema ja koera — varjud katnud lenneldes kolm miili, rinna tugev sügav hingamine nüüd vaba kui õhk, sest kõik oli kombes.

Siis, jälle juues, avastas ta äkitselt, et vedelik ei jõuagi enam suhu; avastas neelates, et see ei lähegi enam kurgust alla, kurku ja suud täitmas tihke ja staatiline samm, mis seepeale, vähemagi refleksi ja iivelduseta, purskus välja — sammajas, terviklik, veel tema söögitoru vormigi säilitav —, et kuuvalguses helkides pihustuda, hajuda kastese rohu müriaadsesse sahinasse. Ta jõi uuesti. Jälle täitus kurk lihtsalt ääretasa, kuni suunurkadest valgusid alla jäised nired; jälle purskus samm tervenisti, hõbedaselt helkides ja võbeldes välja, tema aga ahmis kurku karget õhku, rääkides suu juurde tõstetud kannuga: «Äste. Ma teen suga veel kord proovi. Kui sa jääd senna, kus ma su kalkan, siis jätan ma su rahule.» Ja jõi, täites söögitoru kolmandat korda, ning jõudis kannu vaevalt langetada, kui helkiv samm uuesti välja purskus, jättes ta kõöksuvana jahedat õhku ahmima. Kui ta jälle hingata sai, sulges ta kannusuu prundiga ning seisis siis hingeldades ja silmi pilgutades, üksildane vari langemas pikalt üle kingu ja kaugemale, üle kogu otsatu labürintse öökammitas maa. «Äste,» ütles ta. «Ma lihtsalt sain märgist valeste aru. See aitas mind juba, naa pallu kui vaja. Nüid on kõik kombes. Rohkem põle mul seda tarviski.»

Ta nägi tuld aknas, kui läks üle karjamaa — möödudes musthõbedaselt haigutavast liivasest kraavist, kus ta poisikesena tühjade tubakatooside ja roostetanud rakmenallide ja trengijuppide ja vahel koguni ehtsa vankrirattaga oli mänginud; möödudes aialapist, kus ta kevaditi kõõgiaknast valvava tädi pilgu all oli kõblanud — ja siis üle rohuta õue, mille tolmus ta veel enne käimaõppimist oli sipelnud ja roomanud. Astunud majja, tuppa, lambivalgusse, jäi ta uksele seisma, pea kergelt kuklas, just nagu silmist pime, puskarikann kõlkumas kõverdatud sõrme otsas vastu säärt. «Onu Alec ütles, et sa tahad mind näha,» sõnas ta.

«Mitte ainult näha,» kostis tädi. «Vaid et sa tuleks seia, koju, kus me saame sind aidata.»

«Minuga on kombes,» ütles tema. «Põle mul abi vaja.»

«On küll!» ütles tädi. Toolilt tõusnud, tuli ja haaras ta jälle käsivarrest, nii nagu eile kalmistul. Ja jälle, nagu eile, tundus käsivars eide sõrmede all raudkõva. «On küll! Kui Alec tagasi tuli ja mulle rääkis, et sa läind poole pääva pialt veskest ää, täädsin ma kohe, misjauks ja kuhu. Aga see ei aita sind.»

«On juba aitand. Minuga on nüid kombes.»

«Ää valeta,» ütles tädi. «Sa põle mulle kunagist valetand. Ää akka ka präägast.»

Siis ütles ta seda — tema enda hääil lausumas vaikselt, ilma valu ja hämmelduseta, tulles kuskilt tohutu rinna hingeldamisest, millele hetke pärast jäinuksid kitsaks siinsedki seinad. Aga hetke pärast võis ta juba läinud olla.

«Ei,» ütles ta. «Sellest põle kedagist kasu.»

«Ega saagi olla! Ainult Tema ükski võib sind aidata! Palu Teda! Räägi Talle oma äda! Ta tahab sind kuulda ja aidata!»

«Kui Ta on Jumal, siis põle mul vaja rääkidagi. Kui Ta on Jumal, siis tääb Ta juba. Ää küll. Siin ma olen. Siis tulgu seia alla ja aidaku mind.»

«Põlvili!» hüüdis tädi. «Eida põlvili ja palu Teda!» Aga sellele ei järgnenud põlvede, vaid jalgade põntsumine põrandal. Ja tüürikeseks ajaks kuulis ta ka tädi jalgu enda selja taga koridoris ja siis häält, mis hõikas talle ükselt järele, «Spoot! Spoot!» — kutsudes teda üle kuuvalgelagilise õue nimega, mida ta oli kandnud lapsepõlves ja poisina, enne kui töökaaslased ja tõmmud ilusad nimeta naised, keda ta oli võtnud möödaminnes ja kohe unustanud (tolle päevani, kuni nägi Mannie't ja ütles, «Nüid aitab sellest.»), hakkasid teda hüüdma Rideriks.

Kesköö sai just läbi, kui ta saeveskisse jõudis. Selleks ajaks oli koer kadunud. Ta ei mäletanud seekord, kus või kunas see kadus. Algul tundus talle, nagu oleks ta koera tühja puskarikannuga visanud. Aga hiljem märkas ta, et kann on endiselt käes ega olegi tühi, ehkki nüüd nirises viski jäiste ojadena suunurkadest alla, iga kord kui ta jõi, niisutades särki ja tunkesid, kuni lõpuks ta kõndis pidevalt selle raevukas jäises märguses, maitset ja kõrvetust ja lehkagi nüüd ka neelamise järel tajumata. «Päälegi ei akkaks ma teda meski asjaga viskama,» arutas ta. «Võib-olla annaks vopsu, kui ta on küllalt ligi ja selle ää teenind. Aga koira vigaseks viskama — seda ma ei tee.»

Kann oli ka siis veel käes, kui ta platsile jõudis ning tummalt ja kuuvalvalt kõrguvate puuvirnade vahel seisatas. Nüüd seisis ta otse keset oma takistamatult langevat varju, mida ta just nagu eilegi oli tallanud, kergelt kõikuv ja pilkuvi silmi ringi vahtiv, jõllitades puuvirnu, kallakteed, homset ootavaid palgikoormaid, katlamaja, mis kõik seal kuu-paistel vaikselt valendasid. Ja siis oli kõik kombes. Ta tundis end jälle liikuvat. Aga ei liikunud, vaid jõi, külma ja kiiret ja vähemagi maitseta vedelikku üldse neelamata, nii et ei osanud öeldagi, kas see voolas talle kurku või maha. Aga sellest polnud midagi. Ja nüüd liikus ta tõesti, juba kannuta, ega osanuks jälle öelda, kuhu või kunas see kadus. Ületanud platsi, astus ta katlamajja ja läks sealt läbi, naasnud katkematut ajaringi mööda eilsesse; siis seisis ta riistaruumi ukse ees, mille laudade vahelt paistsid nõrk laternakuma ning elavate varjude kerkimine ja vajumine, kostsid häältekömin ja täringu vaikne kukkumine ja veerimine. Vastu riivis ust prõmmides lõugas ta: «Tehke lahti. Mina olen. Ussist salvatud ja surmalaps.»

Siis oli ta uksest läbi ja riistaruumis. Seal olid needsamad näod — kolm meest tema enda rühmast, kolm-neli muud veskitöölist, rasket püstolit taskus kandev valge õvvaht, kelle ees põrandal oli väike hunnik münte ja kulunud rahapabereid; ja tema ise, keda nad kutsusid Rideriks ja kes seisis nende kükitava ringi kohal kergelt vaarudes, tundetud lihased pilkuvate silmadega näos naeratuseks tardunud, kui valge teda uurivalt põrnitses. «Tehke ruumi, mängijad,» sõnas ta. «Tehke ruumi. Uss salvas juba, mürk ei loe mulle kedagist.»

«Sa oled purjus,» ütles valge. «Kao minema. Tehke uks lahti, nigerid, ja ajage ta välja.»

«Kõik on kombes, boss,» ütles tema, hääil ühetasane, näol pilkuvate punaste silmade all ikka see tardunud naeratusvine: «Ma põle üldse purjus. Mul lihtselt taskud raha täis, sellepärast taarun.»

Nüüd põlvitas temagi maas, viimasest nädalalalgast jäänud kuus dollarit põrandal ees, silmad pilkumas, nägu endiselt naerul, kui vaatas vastas istuvalle valgele otsa, endiselt naerul, kui jälgis, kuidas täringud käest kätte ringi käisid ja valge panused omalt poolt võrdsustas; jälgides, kuidas määrduvad ja mäkerdatud rahade hunnik valge ees pidevalt ja aegamööda kasvas, jälgides, kuidas valge võitis ühtejärke kaks topeltpanust, et kaotada seepeale kakskümmend viis senti; täringud lõpuks temani jõudnud, nende mõnus kõlksumine tema pihku suletud. Ta vurritas ühe mündi ringi keskele.

«Mängin dollari pääle,» sõnas ta ja heitis, ning siis vaatas, kuidas valge täringud üles korjas ja talle tagasi nipsutas. «Kordan pakkumist,» ütles ta. «Uss salvas juba. Mul kõik ükspuha,» ja heitis, ning seekord nipsutas üks neegritest täringud tagasi. «Kordan pakkumist,» ütles ta ja heitis. Nad liikusid üheaegselt: haaranud valgel randmest, enne kui too jõudis täringud kahmata, jõllitasid nad täringute ja raha kohal kükakil olles teineteist; vasak käsi valge rannet pigistamas, näol ikka too jäik-tardunud, surnud naeratus, ütles ta endiselt ühetasase, peaaegu aupakliku häälega: «Ma lepiks ka sohiga. Aga need teised poisid siin —» kuni valge pihk vallandus ja sealt kõlksatas teine paar täringuid põrandale eelmiste kõrvale, ja valge siis randme lahti kiskus ning üles ja tagasi karates käe taskusse püstoli järele toppis.

Habemenuga rippus tal nõoriga kaelas — särgi all seljal abaluude vahel. Sama liigutus, mis noa üle õla ette tõi, klõpsatas tera lahti ja löikas nõõri läbi, tera alles tagasi käändumas, nööri poolega sõrmenukke surumas, põial alles käepidet sulguvasse pihku pressimas, nii et kui ta käsi hetk enne poolenisti väljas püstoli raksatust valge mehe kaela tabas, siis oli see pigem rusika- kui noahoop, tera üksnes järellööjaks, nii et käsi jäi ka esimesest verepurskest puutumata.

2

Kui kõik oli läbi — see ei võtnud kaua; nad leidsid vangi juba järgmisel päeval, kus ta ühes neegrikoolis umbes kahe miili kaugusel saeveskist kellanõõri otsas kõlksus, ja koroner tegi oma otsuse (surm tundmata isiku või isikute käe läbi) ning andis laiba kadunu omastele, kõik viie minutiga —, rääkis šerifiabi, kes asja ametlikult juhtis, sellest oma naisele. Naine tegi parajasti õhtusööki. Šerifiabi oli veidi enne keskööd, kui türmi sisse murti, voodist üles actud ning sestpeale parasjagu ringi jooksnud; nüüd pliidi kõrval toolil istudes oli ta magamatusest ja veidrattel kellaegadel kiiruga kugistatud vähesest toidust nõrk, aga ka natuke hüsteeriline.

«Kuradi nigerid,» vandus ta. «Jumala eest, lausa ime, et meil nendega nõnda vähe tüli on. Mispärast? Sellepärast, et nad pole ju inimesed. On küll inimese nägu ja käivad niisamuti tagajalgadel ja oskavad rääkida, nii et sa saad neist aru ja usud, et ka nemad sust aru saavad, vähemasti aeg-ajalt. Aga kui asi jõuab tunneteni, mis ühel normaalsel inimesel peaksid olema, siis pole nad metsikust piisonikarjast paremad, kurat. Võtame kasvõi tänase —»

«Võta aga võta!» kähvas naine — kunagi kenake, nüüd tüse ja hallinev, kellel polnud kaela peaaegu ollagi. ta ei paistnud üldse tujutseja, vaid pigem tasakaalukas; üksnes äkiline. Pealegi oli ta käinud õhtul klubis kaarte mängimas ja saanud viiekümnesendise peavõidu, aga siis oli üks mängijatest nõudnud arvude kontrollimist ja lõpuks koguni ühe partii tühistamist. «Siin kõõgis oled sa mul jah võtja! Ise veel šerifid! Kükitavad päev läbi kohtumajas ja laterdavad. Mõni ime, kui paar meest võib tulla ja vangid teie nina alt minema viia. Nad viiksid teie toolid ja lauad ka minema, kui te oma jalgu ja tagumikku ainult nii kauaks kergitaks.»

«Neid Birdsonge on rohkem kui paar meest,» kostis šerifiabi. «Terve suguseltsiga

nelikümmend kaks hääleõiguslikku inimest. Me alles üks päev vaatasime Maydew'ga nimekirjast järele. Aga kuula —» Naine pöördus kausiga pliidi juures tümber. Šerifiabi tõmbas jalad kähku eest ära, kui naine temast mööda, peaaegu üle läks ja söögituppa kadus. Tõstnud veidi häält, et vahemaad katta, jätkas ta: «Tal sureb naine ära. No olgu. Aga kas ta leinab üldse? Matusel on ise kõige suurem asjamees. Kahmab, nagu räägiti, veel enne kirstu haudasaamist labida ja kukub talle mulda peale kühveldama — kiiremini kui buldoosergi oleks jõudnud. Aga olgu —» Naine tuli tagasi. Šerifiabi tõmbas jalad jälle eest ja kohandas hääle muutunud vahemaaga: «— Võib-olla seda ta ootaski. Ükski seadus ei keela mehel oma naist kähku mulla alla ajada, kui ta just tema kalmistule jõudmist takka ei aidanud. Aga järgmisel hommikul on ta esimene veskisse tööle tulema, peale katlakütja, kellel polnud veel tuligi hakkamas, katla keemaajamisest rääkimata; oleks ta viis minutit varem tulnud, oleks ta võinud katlakütja asemel Birdsongi ise üles äratada, et see koju läheks ja seal edasi magaks — või Birdsongil juba siis kõri läbi lõigata, mis oleks säästnud meil tublisti vaeva.

Niisiis tuleb ta tööle, on koguni esimene mees, kui McAndrews ja kõik teisedki ometi arvasid, et võtab vaba päeva, sest nigergi ei leiaks paremat ettekäänat lulli lüüa, kui et mattis just naise maha, valge aga jätkaks lihtsalt sündsusest tööle tulemata, ükskõik kuidas ta oma naisega läbi sai; väike lapski taipaks võtta vaba päeva, kui selle eest veel makstakse kah. Aga kus tema. Esimene mees platsis, ja kargab kohe puukoormale, kui tööalguse vilegi pole veel lõppenud, ning kukub seal kümnejalaseid küpressijurakaid üksipäini sülle rabama ja nagu tikke laiali pilduma. Ja siis, kui kõik olid juba otsustanud, et rahmeldagu pealegi, kui see talle meeldib, võtab ta kätte ja jalutab keset päeva töölt minema, ilma et ütleks McAndrew'sile või kellelegi vabandage väga või teie loaga või head aegagi, läheb ostab terve galloni puskarit, igavest seatapjat, ja siis tuleb jutiga veskisse tagasi, otse sinna türinguringi, kus Birdsong on neid veskinigereid oma viisteist aastat pettusega koorinud — samasse mänguringi, kus ta on seitsaadi, kui õppis poisikesena neil sohitäringutel punkte lugema, rahuliku südamega arvatavasti keskeltläbi üheksakümmend üheksa protsenti palgast hakkama pannud, ja siis lõikab Birdsongil viie minuti pärast kõri nihti kuklaluuni läbi.» Naine läks temast jälle mööda söögituppa. Šerifiabi koristas jalad jälle eest ja kõvendas häält.

«No me sõitsime siis Maydew'ga sinna. Aga meil polnud küll erilist lootust, sest mõtlesime, et küllap ta plagas juba koidu ajal läbi Jacksoni Tennesseees; ja et kõige lihtsam viis teda tabada on püsida nende Birdsongi-poiste kannul. Muidugi poleks meil pärast seda, kui nad ta kätte oleks saanud, enam suurt midagi tagasi tuua olnud, aga asi oleks vähemasti lõpetatud. Nii et läksime ainult täisa juhuslikult tema poolt läbi; ma ei mäleta enam, mis mõttega. Aga läksime — ja seal ta on. Arvad, et istus ukse taga, lahtine habemenuga ühel ja laetud jahipüss teisel põlvel? Mitte sinnapoolegi. Lihtsalt pöönas. Suur hernepott pliidi peal põhjani tühjaks kaabitud, ja ise pöönutab tagaüel laias päevavalges, ainult pea veranda ääre all varjus, ja üks karu ja nuumhärja ristsugutise välimusega koeravolask lõugab tagauksel nagu pörguline. Ja kui me ta siis üles ajasime, tõuseb ta istuli ja ütleb, «Äste, valged inemised. Mina'p see tegin seda. Ärge mind ainult luku taha pange,» ja Maydew ütleb, «Mr. Birdsongi sugulased sind küll luku taha ei paneks. Kui nemad su kinni nabivad, on sul värsket õhku laialt,» ja tema vastu, «Mina'p see tegin seda. Aga ärge mind luku taha pange» — seletab, õpetab šerifit, et see teda kongi ei pistaks; et tema'p see tegi seda ja väga paha, aga et praegu ei istu värskest õhust ilmaolek talle mitte üks raas. Ja kui me ta autosse surusime, tuleb see vanamutt — tema ema või tädi või kes ta oli — jooksupä, vähem väljas, ja tahab kaasa tulla, ja Maydew püüab talle selgeks teha, mis ka temaga võib juhtuda, kui need Birdsongid meid enne poisi vanglasse sokutamist kätte saavad, aga eit ei võta kuulda, ja Maydew ütleb siis, et ehk on paremgi, kui tema kah autos on, sest lõppude lõpuks ei või kohtumenetluse sekumist lubada, olgu peale, et see Birdsongide suguselts talle möödunud suvel seal valimisingkonnas võidu kindlustas.

Niisiis võtsime ka vanamuti peale ja tõime nad linna ja toimetasime poisi nagu kord

ja kohus vanglasse ja andsime Ketchami hoolde, ja Ketcham viis ta ülemisele korrusele sinna kongi, vanamutt kogu aeg sabas ja Ketchamile seletamas, «Ma püüdsin teda õigesti kasvatada. Ta oli ikke ää poiss. Mitte kunagist varem põle tal pahandust old. Mudugist piab ta karistust kandma. Aga ärge laske neid valgeid talle kallale,» kuni Ketcham ütles, «Eks te mõlemad mõelnud selle peale varemini, enne kui ta hakkas valgetel ilma seebita kaela kaapima.» Ja pani nad mõlemad kongi luku taha, sest üks ta mõelnud nagu Maydew'gi, et ehk on vanamutt seal koguni kasu, kui Birdsongidega peaks märuliks minema ja kui ta tahab ehk šerifi kohale kandideerida, siis kui Maydew' aeg otsa saab. Ja Ketcham tuleb siis alla tagasi, ja varsti jõudsid ka teised vangid töölt õhtule ja läksid samuti üles, sinna suurde kongi, ja Ketcham mõtles, et kõik on sedakorda kombes, kui järsku kuuleb karjumist. Just karjumist, mitte halamist, ehkki ka see oli sõnadeta; ta kahmas siis püstoli ja jooksis jälle sinna üles, kuhu vangid olid actud, ja nägi, et vanamutt on kongi ühes nurgas kägaras ja et see niger on kiskunud raudkoiku pörandale küljest lahti, ehkki see oli kinni kruvitud, ja seisab keset kongi, koiku pea kohal nagu tühipaljas titehäll, ja karjub, ja siis ütleb vanamutile, «Ega ma sind puttu,» ja virutab koiku vastu seinale ja tuleb ja krabab ukse terastrellidest kinni ja kisub ukse koos hingede ja seinatellistega eest ära ja tõstab nagu akna võrkraami pea kohale ja trügib kongist välja, ise aga kisab, «Põle midagist. Põle midagist. Ega ma ei katsugi plehku panna.»

Ketcham oleks võinud ta sealsamas maha kõmmutada, aga nagu ta ütles: et kui see mees ei jõuagi kohtusse, siis on Birdsongidel tema peale esmaõigus. Niisiis ta ei tulistanud. Vaid kargas hoopis sinna, kus need teised nigerid olid selle ukse eest taganenud, ja rõõgatas, «Võtke ta kinni! Kiskuge pikali!», aga nigerid ei tahtnud talle algul läheneda, kuni Ketcham pääses neile naa ligi, et sai esimestele jalaga ja teistele püstolipäraga virutada — siis alles võtsid nad vedu. Ja Ketcham ütleb, et terve minuti kahmas see niger ründajail ükshaaval natist ja lennutas neid nagu kaltsunukke üle kongi, ise aga seletab, «Ega ma ei katsugi plehku panna. Ega ma ei katsugi plehku panna,» kuni lõpuks nad kiskusid ta pikali — igavene hunnik nigeripäid ja -käsi ja -jalgu viskleb seal pörandal ringi, ja Ketcham ütleb, et isegi siis lendas mõni niger aeg-ajalt jälle sealt pundart välja ja purjetas, käed-jalad laiali nagu lendoraval ja silmad punnis nagu autolaternad, viuhh läbi õhu teise nurka, kuni lõpuks nad surusid ta maha ja Ketcham läks ja hakkas pundart õhemaks koorima, kuni nägi juba, kuidas ta lamab seal teiste kuhja all ja naerab — suured-suured pisarad jooksevad nagu klaaskuulid üle näo ja kõrvust mööda ja kukuvad plarts ja plarts pörandale, just nagu loobitaks linnumune, tema aga naerab ja naerab ja seletab, «Paistab, et ma ei saa mõtetest kudagi lahti. Paistab, et ei saagi lahti.» Noh mis sa selle peale kostad?»

«Kostan, et kui sa kavatsed õhtust süüa, siis ole viie minutiga valmis,» teatas naine söögitoast. «Sest siis koristan ma laua ära ja lähen kinno.»

Inglise keelest tõlkinud JAAK RÄHESOO

Sinuhe jutustus

(Kahevõitlus)

Tuli üks Retenu vägilane¹⁷⁴ ja kutsus mind välja¹⁷⁵ minu telgist¹⁷⁶. See oli vägilane¹⁷⁷, kelle sarnast teist ei olnud¹⁷⁸. Ta oli endale alistanud selle (maa) kuni piirideni. Ta ütles, et hakkab minuga võitlema. Tal oli kavatsus mind riisuda. Tal oli kava röövida mu kariloomi, nagu oli soovitanud tema hõim¹⁷⁹.

Too valitseja¹⁸⁰ pidas minuga nõu¹⁸¹ ja ma ütlesin: "Ma ei tunne teda, ma ei ole tema seltsimees, et ma oleksin saanud vabalt sisse pääseda tema leeri. Kas ma olen avanud tema väravaid¹⁸² või lõhkunud tema piirdeaeda? See on kadetus, sest ta näeb mind täitmas¹⁸³ sinu (antud) ülesannet. Ma olen nagu võõra karja sisse äraeksinud härg; teda ründab sõnn¹⁸⁴ (selle) karja hulgast. Pikasarveline sõnn puskleb teda; kas on olemas madala päritoluga inimest, keda armastatakse ülema kohal¹⁸⁵? Ei ole vibukütti, kes seltsiks deltaelanikuga¹⁸⁶. Mis tugevdaks papüürust mäel¹⁸⁷? Kas sõjakas härg¹⁸⁸, kellel meeldib teisi põgenema sundida, (peab) kartma omasugust? Kui ta süda ihkab võitlust, üteltu ta oma südamesoov¹⁸⁹ välja. Kas siis jumal¹⁹⁰ ei tea, mis talle määratud on? Ta teab seda¹⁹¹."

Õösel pingutasin ma oma vibu¹⁹², panin valmis nooled, ihusin hästi (teravaks) oma pistoda, puhastasin oma sõjariistu¹⁹³.

(Kui) maa läks valgeks, tuli Retenu¹⁹⁴. Ta oli kokku kogunud oma hõimud. Kogunesid naabermaad, (kes) seda võitlust soovisid. Kui ta tuli mu juurde, seisin ma püsti. Astusin tema lähedale. Iga süda¹⁹⁵ põles minu eest. Naised ja mehed¹⁹⁶ karjusid kohkunult. Kõigi südamed¹⁹⁷ valutasid minu pärast. Nad ütlesid: "(Kas) on vägilast, kes võib võidelda tema vastu?"

Tema kilp, tema kirves, tema viskeodad langesid maha, kui ma olin põiganud kõrvale tema sõjariistade eest ja lasknud mööda lennata tema nootel, kuni (neist) ei jäänud jälrele ühtegi¹⁹⁸, samal ajal me liginesime teineteisele. Ta kavatses mind paljaks riisuda, ta ründas mind¹⁹⁹ ja mina lasin tema pihta. Minu nool jäi tema kaela²⁰⁰ kinni. Ta karjatas ja kukkus ninali. Tegin talle lõpu tema (enda) kirvega²⁰¹. Lasin ta selja peal kuuldavale oma võiduhüüu. Iga aasialane²⁰² ulgus. Andsin kiitust Montile²⁰³, aga tema kaaskondlased leinasid teda²⁰⁴. See valitseja, Amu poeg Nenši, haaras mind oma embusse.

Ma viisin ära tema varanduse, haarasin ta kariloomad. Mida tema oli soovinud teha mulle, seda tegin mina temale. Võtsin (kõik), mis oli tema telgis. Rüüstasin ta peatuskoha, see oli varandust täis. Ma sain vara poolest rikkaks ja arvukaks sai minu kari.

Nii tegi jumal²⁰⁵, et olla armulik tolle vastu, keda ta oli kihutanud võõrale maale. Täna on ta süda rahul²⁰⁶.

Kunagi pages üks põgenik oma olukorra pärast²⁰⁷. Nüüd teatakse mind valitsejakojas²⁰⁸. Kunagi nälgis rännuteel üks rändur²⁰⁹. Nüüd annan leiba oma naabrile. Paljana jättis üks mees maha oma maa. Nüüd on mul valged rõivad ja peened kangad²¹⁰. Ilma saatjateta pages üks mees. Nüüd on mul palju teenreid²¹¹. Mu eluase on ilus, laialdased on mu valdused.

Mälestus minust on valitsejakojas. Oo, jumal, kes sa ka iganes oled²¹² ning selle põgenemise ette määrasid²¹³, ole armuline, lase mind kuninga residentsi! Võib-olla lubad

Algus «Loomingus» nr. 4.

SINUHE JUTUSTUS

mul näha kohta, mida igatseb mu süda kogu aeg²¹⁴? Mis võib olla ülevam oma surnukeha sängitamisest (mulda) maal²¹⁵, kus ma olen sündinud²¹⁶? Tule, et teoks saaks headus²¹⁷! Andku jumal mulle armu! Tehku ta nõnda, et väärikas lõpp saaks osaks tolele, keda ta on alandanud. Valutagu ta süda²¹⁸ selle pärast, kelle ta saatis elama võõrale maale! Kui ta täna on armuline, kuulgu ta palvet ka kaugelt²¹⁹, ulatagu (oma) käsi tolele, kelle ta paiskas kaugele maale, ja juhtigu ta tagasi kohta, kust ta²²⁰ tema ära viis²²¹.

Olgu mulle armuline Egiptuse kuningas. Elan tema armulikkusest²²². Ma tervitaksin "Maa Valitsejannat"²²³, kes on tema²²⁴ valitsejakojas²²⁵, ma kuulen tema²²⁶ laste²²⁷ käske²²⁸. Kui ainult mu liikmed läheksid nooremaks²²⁹! Vanadus²³⁰ on saabunud, nõrkus on tabanud²³¹ mind²³², mu silmad on rasked, mu käed nõrgad, mu jalad ei järgne (enam) minu südamele, mu süda on väsinud²³³. Ma olen äraminekulle ligidal. Juhtigu nad²³⁴ mind igaviku linnadesse²³⁵, et ma järgneksin "Kõige Emandale". Ah rääkigu ta mulle head oma lastest²³⁶. Olgu ta terve igaviku minu kohal²³⁷!

Nüüd räägiti²³⁸ sellest²³⁹ (Tema) Majesteedile, Ülem- ja Alam-Egiptuse kuningale, Heperkarale²⁴⁰, kelle hääl on tõene²⁴¹, missugune on minu elujärg²⁴². Siis saatis²⁴³ Tema Majesteet²⁴⁴ mulle kuninglikke kingitusi ja alandliku teenri²⁴⁵ süda rõõmustas nagu mõne võõramaa valitseja²⁴⁶ oma. Kuningakojas²⁴⁷ olevad kuningalapsed lasid mul²⁴⁸ kuulata oma käsku.

Ärakiri käsust, mis toodi alandlikule teenrile²⁴⁹ tema Egiptusesse tagasipöördumise asjus²⁵⁰.

"Horos, Kes Elab Sündimiste Läbi²⁵¹. Mõlemad Emandad²⁵² Elavad Sündimistega, Ülem- ja Alam-Egiptuse Kuningas²⁵³ Heperkara²⁵⁴, Ra poeg²⁵⁵ Senuser²⁵⁶, kes elab lõppematult igavesti²⁵⁷.

Kuninga käsk²⁵⁸ kaaslasele Sinuhele²⁵⁹. Vaata, sulle tuuakse see kuninga käsk, et anda sulle teada järgmist.

Sa oled läbi rännanud võõrad maad, läinud Kedemist Retenusse. Üks maa andis sind teisele edasi sinu südame nõu²⁶⁰ järgi. Mida olid sa teinud enese vastu? Sa ei ole käitunud halvasti, nii et sinu kõne²⁶¹ tunnistaks sinu vastu, sa ei ole rääkinud suurnike nõukogus nõnda, et sinu juttu peaks ümber lükatama²⁶². See nõu²⁶³, mis sinu südame kaasa viis, ei olnud seda mitte (minu) südames sinu vastu. See sinu taevas²⁶⁴, kes on valitsejakojas²⁶⁵, on terve ja kindel ka praegu²⁶⁶. Tema pead katab maa majesteetlikkus²⁶⁷, tema lapsed²⁶⁸ on vastuvõtukambri²⁶⁹. Sa saad rikkalikult kingitusi, mis nad sulle annavad, sa hakkad nende heldusest elama²⁷⁰. Asu teele²⁷¹ Egiptusesse. Sa näed (uuesti) kuninga residentsi²⁷², kus sa oled üles kasvanud, suudled maad suurte kaksikväravate²⁷³ ees, ühined õukondlastega²⁷⁴. Nüüd oled sa vana, oled kaotanud oma meherammu, mõtled oma matmispäevale, äraminekust (lahkunute) väärikuse²⁷⁵ juurde. Sulle määratakse õõsefetiõliga²⁷⁶ ja matmissidemetega jumalanna Taiti²⁷⁷ käest. Matmispäeval²⁷⁸ korraldatakse²⁷⁹ sulle protsessioon. Saad kuldse muumiasarga²⁸⁰ lasuriidist peaga. Taevas²⁸¹ on sinu kohal, kui sind pannakse lautsile, härjad veavad sind ja lauljad²⁸² laulavad sulle, kui sinu hauakambri sissekäigu ees esitatakse Muu²⁸³ tantsu. Sulle loetakse ette ohvriannetused. Sinu ohvrikivide juures²⁸⁴ tapetakse sulle (ohvriloomi). (Hauakambri) sambad tehakse valgest kivist, ümberringi²⁸⁵ on kuningalaste²⁸⁶ hauakambriid. Sa ei sure mitte võõrsil, aasialased²⁸⁷ ei saada²⁸⁸ sind (hauda), sind ei mässita lambanahka²⁸⁹, kui tehakse sinu hauda. Sa oled kaua ekselnud maa peal²⁹⁰. Mõttele (oma) surnukehale²⁹¹ ja tule tagasi²⁹²!"

Seda käsku saades seisin ma oma hõimu²⁹³ keskel. Kui see mulle ette loeti²⁹⁴, langesin ma kõhuli, puudutasin mulda ja puistasin seda oma rinnale²⁹⁵. Ma käisin mööda oma laagripaika²⁹⁶ hõisates²⁹⁷: "Oh missugune (arm) teenrile, keda süda kiskus²⁹⁸ võõrastesse maadesse²⁹⁹! Tõesti on suur (sinu) südameheldus³⁰⁰, mis päästis mu surma³⁰¹ käest, sest sinu Ka³⁰² on lubanud minu kehale³⁰³ lõpu residentsis³⁰⁴!"

(Järgneb)

¹⁷⁴ Arvatavasti üks Nensist sõltuv hõimupealik. Sotsiaalselt seisundilt oli ta Sinuhega enam-vähem võrdne. Huvitav, et Sinuhe ei nimeta oma vastast kordagi nimepidi.

¹⁷⁵ Esitati väljakutse duellile. Järgneb maailmakirjanduse üks vanemaid kahe inimvägilase vahelise võitluse kirjeldusi, mis mõnes mõttes meenutab Taaveti ja Koljati heilust. E. Edel arvab, et kahevõitluse stseen pärineb varasemast ajast, kuid siin on selle kompositsioon parem (K. G a l l i n g , Textbuch. . . , lk. 4).

Egiptuse kujutavas kunstis ja kirjanduses on kahevõitluse stseenid küllalt tavalised, kusjuures egiptuse võitlejad demonstreerivad peaaegu alati oma selget üleolekut vastastest. Selles suhtes on «Sinuhe jutustus» hea näide. Samas on peaaegu täiesti tundmatu vaarao kahevõitluse motiiv. Stseenides, kus vaarao seisab vastamisi rohkearvuliste vaenlastega, ei kujuta need võimsale valitsejale reaalselt ohtu. Ürgne tava keelas vaaraole võrdsete vastaste kujutamise. Kuningas oli võidumees *a priori*, ta kaitses maailmakorda kõikide ohtude vastu ja kindlustas seda (lähemalt vt.: W. D e c k e r , Die physische. . . , lk. 34—37).

¹⁷⁶ Sõna «telk» kohtub juba Vana riigi tekstides (WB, III k., lk. 368; 464), kuid sinne kirjamärk (i',w) tuli kasutusele Keskmise riigi ajal (WB, I k., lk. 81).

¹⁷⁷ Täpsemalt «välja mincja» (prj). Ilmselt tähistati selle sõnaga enam-vähem võrdseid vastaseid, kes on oma sõjalcerist või peatuskohast väljunud ja kohtuvad kahe leeri vahel. Kuid ei «Sinuhe jutustuses» ega ka Vana Testamendi traditsioonis (I Sam. 17,8—18,5) ole niisugusel puhul tegemist lahingu saatust otsustava kahevõitlusega. Sõnal prj on pigem topograafiline varjund (lähemalt vt.: H. D o n n e r , Zum «Streitlustigen» in Sinuhe B 110. — «Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde» 1956, 81.k., lk. 61—62).

¹⁷⁸ Ka Vanas Testamendis iseloomustatakse Taaveti vastast võitmatu vägilasena (Sam. I 17,4—17,8; vt.: G. L a n c z k o w s k i , Die Geschichte. . . , lk. 214).

¹⁷⁹ Arvatavasti esitas Retenu jõumees oma väljakutse üleolevas, praalivas toonis. Samal kombel pöördusid oma vastaste poole ka «Iliase» kangelased Paris ja Hector.

¹⁸⁰ H. Grapow on tõlkinud «dieser Herrscher» (Der stilistische. . . , lk. 50). Tekstis olev asesõna «too» (pf) sobiks siia siiski paremini. Sinuhele küllap ei meeldinud Nenshi pärimised (vrd. viihteid 87—88). Ashmoleani ostrakonis on tõenäoliselt kasutatud asesõna «see» (pw); J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 12.

¹⁸¹ Ka Vanas Testamendis peab hiljem võitjaks osutunud kangelane valitsejaga nõu (Sam. 17,31—17,37; G. L a n c z k o w s k i , Die Geschichte. . . , lk. 214).

¹⁸² Mõned egiptoloogid mõistavad selle väljendi all Retenu pealiku maja naistepoolset osa. Vt.: E. Blumenthal: «Verhält es sich etwa so, daß ich sein Frauenhaus geöffnet habe. . . (Altägyptische. . . , lk. 11; 43); E. Edel: «Habe ich (etwa) sein Frauengemach geöffnet» (K. G a l l i n g , Textbuch. . . , lk. 5); M. Lichtheim: «Have I ever opened his back rooms» (Ancient. . . , lk. 227).

¹⁸³ Sinuhe osutab oma emigrandi-staatusele ja pärismaalase kadedusele.

¹⁸⁴ Tegemist on kahe eri tõugu härjaga (E. B l u m e n t h a l , Altägyptische. . . , lk. 44).

¹⁸⁵ Sääraste egiptuse kirjandusele iseloomulike vastandpaaridega kirjeldab peategelane oma elu talve võõras keskkonnas aasialaste keskel (vrd.: H. G r a p o w , Der stilistische. . . , lk. 51; E. B l u m e n t h a l , Altägyptische. . . , lk. 43).

¹⁸⁶ Toonitatakse keelelis-kultuurilist erinevust. Egiptlaste vastandamist rändhõimudele kohtub ka teistes Keskmise riigi aegsetes ilukirjandusteostes, nagu «Hümnis Senusert III», «Neferti ettekuulutus» ja «Merikara õpetuses» (B. T u r a j e v , Jegipetskaja literatura. Moskva, 1920, lk. 71—77). Tõsi küll, teatud tingimuste täitmise korral võis egiptlaste suhtumine võõramaalastesse muutuda (vt. viide 156).

Selle fraasi mõte on lähedane Platoni seisukohale, mille järgi hellenid ja barbarid on juba oma loomult vaenlased (R. Müller, Menschenbild und Humanismus der Antike. Leipzig, 1980, lk. 112; vt. ka: H. Dörrie, Die Wertung der Barbaren im Urteil der Griechen. Knechtsnaturen? Oder Bewahrer und Künder heilbringender Weisheit? — Festschrift an H. Stier. München, 1975, lk. 147—175).

¹⁸⁷ J. Barns võrdleb seda kõnekäändu analoogilise fraasiga (*papüürus ei kasva mäe otsas*) Leideeni papüürusest. Nii nagu Niiluse delta soodes kasvav papüürus ei saa võrsuda mägedel, nõnda ei tunne ka egiptlane ennast koduselt välismaal (J. Barns, Ashmolean. . . , lk. 13).

¹⁸⁸ Sõna «hārg» (prj) kirjapilt on väga sarnane sõnaga «vägilane» (vt. viide 177); erinevused on ainult determinatiivides (üks kujutab hārga, teine mcest). Võib-olla on siin tõesti tegemist üksikvõit- leja mõiste ülekandmisega loomariiki.

¹⁸⁹ «Süda» on kaks korda järjest kirjutatud kui ib (vrd. viiteid 79—80), millega võib-olla rõhutada südametahetis-intellektuaalseid funktsioone (lähemalt vt.: H. Grapow, Über die anatomischen Kenntnisse der altägyptischen Ärzte. Leipzig, 1935, lk. 14).

¹⁹⁰ Raske on kindlaks teha, millist jumalat (ntr) Sinuhe silmas peab (E. Otto poleemilise hüpoteesi järgi jõuame hiljem). J. Vergote arvab, et ntr tähistab anonüümset jumalust, mis võib mõnikord esineda kohaliku jumalana või kuningana. Kuid W. Barta on seisukohal, et see sõna märgib anonüümset üldjumalat (R. Williams, The sages of Ancient Egypt in the light of recent scholarship. — «Journal of American Oriental Society» 1981, 101.k., lk. 11). On ka teistsuguseid seisukohti.

¹⁹¹ Lähenev kahevõitlus Retenu vägilasega on tähtsaim sündmus Sinuhe emigrantielus, piirsituatsioon, kus otsustatakse tema edasine saatus. Sinuhe ei kahtle (vähemalt sõnades) oma võidus, võitlus annaks jumalale võimaluse talle soodsalt otsustada ja võit oleks vastus Sinuhele.

Kõik see kajastub ka Sinuhe vastuses Nensile. Viimascid sõnu («Kas siis jumal ei tea, mis tal määratud on?») peab E. Otto dr. Ramses Moftahi seisukohale toetudes Sinuhe palveks. See oleks tihedalt seotud Uue riigi aegsete palvetega, mis algasid jumalust tegutsemisele üleskutsuva retoorilise küsimusega (E. Otto, Die Geschichten. . . , lk. 109). Antud lõigus ei saa vahest siiski kindlalt väita, et tegemist on palvega (lähemalt egiptuse palvetest vt.: J. Assmann, Ägyptische. . . ; W. Beylín, Religionsgeschichtliches Textbuch zum Alten Testament. Göttingen, 1975, lk. 56—63; S. Morenz, Ägyptische. . . , pt. III, IV, VII; S. Morenz, Gott. . . , pt. II—III). Egiptuse palvete vorm on üldiselt väga range, kuid siiski mitte kanooniline. On huvitav märkida, et Keskmise riigi aegses eetilisi küsimusi käsitlevas kirjanduses (eelkõige õpetustes ja autobiograafiates) neid peaaegu ei ole. Arvukalt ilmub neid Uuest riigist alates.

¹⁹² Vrd. tõlkeid — E. Blumenthal: «In der Nacht bespannte ich meinen Bogen» (Meisterwerke. . . , lk. 30); H. Grapow: «Die Nacht vollbrachte, bespannte ich meinen Bögen» (Der stilistische. . . , lk. 53); W. Simpson: «I spent the night stretching my bow» (The literature. . . , lk. 64); R. Bullock: «I spent the night stringing my bow» (The story. . . , lk. 54); M. Lichtheim: «At night I strung my bow» (Ancient. . . , lk. 228); G. Lefebvre: «Pendant la nuit, je bandais mon arc» (Romans. . . , lk. 13).

W. Deckeri seisukoht on teistsugune. Tema arvates ei tähenda k;s (esineb Püramiidide tekstides) mitte «pingutama», vaid «siduma», mis on kindel tehniline termin. Nimetatud mõiste leidis kasutamist laevaparanduses, «pingutamise» väljendamiseks olid teised sõnad (pd; ith); vt.: Die physische. . . , lk. 117—118. Mõttekas on pingutada vibu vahetult enne selle kasutamist, s.t. enne kahevõitlust.

Sõnastik sellele küsimusele ühest vastust ei anna, k;s tähendab nii «pingutama» kui ka «siduma» (WB, V k., lk. 13).

¹⁹³ Ka Vana Testamendi loos Taaveti ja Koljati kahevõitlusest kirjeldatakse hilisema võitja ettevalmistusi kahevõitluseks (vt.: Sam. 17,38—17, 40; G. Lancelotti, Die Geschichte. . . , lk. 214).

¹⁹⁴ Sõna «ulemä» on antud vana perfekti naissoo vormis (ij.t), osutades sellega kohanimele Retenu (rtnw); vt.: R. B u l l o c k , The story. . . , lk. 54. Sõna järel seisev, võõrast maad kujutav determinatiiv viitab mingile regioonile (antud juhul Retenus elavate hõimude territooriumile). Kuid kontekstist tuleneb otseselt, et mõeldud on siiski inimesi. Seda kinnitab ka Ashmoleani ostrakon, kus võõrast maad tähistava determinatiivi ees seisab inimesi (mehi ja naisi) kujutav sõnamääratleja. Vt.: J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 13, R 50. Vrd. ka: Cl. V a n d e r s l e y e n , Sinouhè B 221. — «Revue d'Égyptologie» 1974, 26 k., lk. 118.

¹⁹⁵ Tähistatud kui h;tj — süda (vt. viide 80).

¹⁹⁶ Võib-olla oleks õigem tõlkida «abielunaised» (sõna-sõnalt: «abielumeceste naised»; hm.wt t;w; vt.: W B , V k., lk. 76). Tõenäoliselt tohtisid naistest ainult abielunaised seda kahevõitlust pealt vaadata. Vrd. tõlkeid — E. Blumenthal: «die verheirateten Frauen jammerten» (Altägyptische. . . , lk. 12); R. Bullock: «The wives of the men jabbered» (The story. . . , lk. 55—56); E. Edel: «die verheirateten Frauen seufzten» (K. G a l l i n g , Textbuch. . . , lk. 5).

¹⁹⁷ Kirjutatud on ib — süda (vt. viide 79). Kunstilistest kaalutlustest lähtudes on seda sõna erinevalt kirjutatud kahel korral.

¹⁹⁸ Vastased olid teineteisest veel küllalt kaugel ja seepärast otsustas aasialane lõpetada Sinuhe elu noolega (vt.: H. G r a p o w , Der stilistische. . . , lk. 56). Et käsi vabaks saada, pidi ta maha panema kilbi, viskeodad ja kirve. M. Lichtheim aga arvab, et ^hn (siin tõlgitud «seejärel») tähendab «seisma» (põhimõtteliselt võimalik). Noolt lendu lastes hoidis Retenu mees kilpi ja kirvest ülestõstetud käes. Verb «langema» (br) käib ainult viskeodade kohta. Seepärast peab M. Lichtheim paremaks lisada omalt poolt ühe tegusõna ning ta tõlgib: «He (raised) his battle-axe and shield, while his armful of missiles fell towards me» (Ancient. . . , lk. 228—234). Säärane kiire manööver on siiski raskesti teostatav.

Sinuhel olid relvadeks pistoda, vibu ja nooled, kuid kilp ja sõjakirves puudusid.

¹⁹⁹ Pärast esimest ebaõnnestumist ei jäänud Retenu vägilasel muud üle kui haarata maast pihku kirves.

²⁰⁰ Mõned egiptoloogid asendavad «kaela» sõnaga «kukal». Vrd.: E. Edel: «Ich durchschob ihn, so daß mein Pfeil in seinem Nacken steckte» (K. G a l l i n g , Textbuch. . . , lk. 5).

Nagu näeme, lootis ka Sinuhe peamiselt oma vibule ja noolele. Vibu oli levinud relv egiptlaste juures juba eeldunastilisel ajal (W. W o l f , Die Bewaffnung des altägyptischen Heeres. Leipzig, 1926, lk. 15; H. B o n n e t , Die Waffen der Völker des Alten Orients. Leipzig, 1926, lk. 118; W. H e l c k , E. O t t o , Kleines Lexikon. . . , lk. 406).

Viskerelvadel on tähtis koht ka Taaveti ja Koljati kahevõitluses (I Sam. 17,48—17,51).

²⁰¹ Taavet tappis vilist Koljati tolle enda relvaga (mõõgaga; vt.: I Sam. 17,51—17,52; vt. ka: G. L a n c z k o w s k i , Die Geschichte. . . , lk. 214).

W. Helck on väljendanud seisukohta, et «Sinuhe jutustuse» ning Vana Testamendi versiooni vahel eksisteerib seos ja egiptuse teos on mõjutanud ajalisel nooremal kirjandustraditsiooni (vt.: W. H e l c k , E. O t t o , Lexikon der Ägyptologie, I k. Wiesbaden, 1972; märksõna «Altes Testament»). Ka H. Donner leiab, et Vana Testamendi kahevõitluse-stseen on otseselt mõjutusi saanud «Sinuhe jutustusest» (Religion in der Geschichte und Gegenwart, V k. Tübingen, 1961, lk. 339).

Siinkirjutaja ei julge nii ühest otsustust siiski langetada, sest ei ole sugugi välistatud, et «Sinuhe jutustuse» ning Taaveti ja Koljati kahevõitluse näol on tegemist kahe iseseisva kirjandustraditsiooniga. Pealegi on teoste ajaline distants väga suur («Sinuhe jutustus» on loodud II aastatuhande alguses e. Kr., Vanast Testamendist lahutab teda peaaegu tuhat aastat). Sealjuures ei taheta väita, et kultuurilis-kirjanduslik läbikäimine Egiptuse ja Kaanani vahel puudus (ka pärast heebrealaste vallutust II aastatuhande lõpul e.Kr.). Vastupidi, kunsti- ja kirjanduslembese kuninga Saalomoni valitsemise ajal (umb. 950 e.Kr.) oli egiptuse kirjanduse tundmine ja tõlkimine moes. Kuid see puudutas peamiselt Uue ri-

gi ajal loodud didaktilist ja prohvetlikku kirjandust. Väga populaarne oli näiteks «Amenemope elutarkus». Mõnes Saalomoni ütles on tunda egiptuse eeskujusid.

Kahevõitluse tava oli Ees-Aasias kohalik traditsioon juba enne «mererahva» vilistide tulekut (võibolla Kreeta päritoluga) (G. L a n c z k o w s k i , Die Geschichte. . . , lk. 216—217). J. Bainesi arvates on kahevõitluse stseen tekstis selge võõrkeha, mis võidi üle võtta Ees-Aasia allikast või tüübist (Interpreting Sinuhe. — «Journal of egyptian archaeology» 1982, 68.k., lk. 36).

²⁰² Ashmoleani ostrakonis on kasutatud mitmuse vormi «kõik aasialased» (ḥ; m.w nb; vrd.: WB, I k., lk. 167), kusjuures erinevalt B-tekstist ei kujuta determinatiiv meest, vaid mehi ja naisi (J. B a r n s , Ashmolean. . . , R 54).

Siinne aasialaste nimetus (ḥ; m) on mõnevõrra üldisema iseloomuga (vrd. viide 55), tähistades erinevaid Ees-Aasia hõime ja rahvaid. B. Kemp märgib, et termin «aamu», «aasialased», laiienes ida kõrberahvastele (B. G. T r i g g e r , B. J. K e m p , D. O' C o n n o r , A. B. L l o y d , Ancient Egypt. A social history. Cambridge, 1983, lk. 142).

²⁰³ Mont (mntw) — päikeseketta ja sulgedega ehitud kullipäine võitlusjumal, keda austati ka Medamudis ja Tõdis. «Teeba isandana» oli XI dünastia (2040—1991 e.Kr.) kaitsejumal. II aastatuhande e.Kr. algul tema tähtsus Amoni esilekerkimisega vähenes. Siiski oli Kamakis üks tempel pühendatud Montile. Medamudis ja Hermontis (alates XXX dünastiast) austati valget püha härga (Buhhis) «Monti elava kujutisena».

Sinuhe tänab oma võidu eest just egiptuse jumalat, kes osutus kohalikest jumalustest tugevamaks.

²⁰⁴ W. Davies pakub tõlkevarianti, kus seda kohta interpreteeritakse võiduna: «I gave praise to Montu, his (Montu) servants celebrated a triumph through him» (Readings. . . , lk. 47).

²⁰⁵ Siin on kasutatud üldist jumalatähistust (ntr). Põhitckstis (B) on «jumal» rõhutatult kirjutatud ainsuses. Ashmoleani ostrakonis seisab jumalat tähistava kirjamärgi taga kullikujuline determinatiiv (J. B a r n s , Ashmolean. . . , R 56).

Tõenäoliselt ei peeta siin silmas jumal Monti, kes andis Sinuhele võidu aasialase üle, vaid jumalat, kes otsustas Sinuhe põgenemise ja faktilise pagenduse.

²⁰⁶ Sõna-sõnalt: «Täna on ta süda pestud» (mjin ib.f i^o).

²⁰⁷ Väljendit «oma olukorra pärast» (n h; w.f) ei kohta peale «Sinuhe jutustuse» üheski teises egiptuse tekstis (vt.: WB, II k., lk. 478). «Sõnaosavas talumehes» tähendab h; w «halbu asjaolusid», «katastroofilist olukorda».

Vrd. tõlkeid — H. Grapow: «Wegen seiner Verhältnisse» (Der stilistische. . . , lk. 60—61); E. Blumenthal: «Wegen seiner Verhältnisse floh ein Flüchtling» (Altägyptische. . . , lk. 13); E. Edel: «Ein Flüchtling floh wegen seiner Angelegenheit» (K. G a l l i n g , Textbuch. . . , lk. 6); E. Homung: «Ein Flüchtling floh wegen seiner (schwierigen) Lage» (Meisterwerke. . . , lk. 31); R. Bullock: «A fugitive fled in his time» (The story. . . , lk. 61).

²⁰⁸ Mõeldud on kindlasti kuningaresidenti ja maa halduskeskust Itauid (vt. viide 22; lähemalt vt.: W. S i m p s o n , Studies in the Twelfth Egyptian Dynasty. I—II. — «Journal of American Research Center in Egypt» 1963, 2.k., lk. 53—59).

Vrd. samuti tõlkeid — E. Blumenthal: (jetzt) ist mein guter Leumund in der Residenz» (Altägyptische. . . , lk. 13); E. Edel: «mein Ruf ist in der Residenz» (K. G a l l i n g , Textbuch. . . , lk. 6); E. Homung: «(jetzt) zeugt man für mich in der Heimat» (Meisterwerke. . . , lk. 31); R. Bullock: «my fame is in the residence» (The story. . . , lk. 62); M. Lichtheim: «I am famed at home» (Ancient. . . , lk. 228).

E. Blumenthal lisab, et mtr.w (minul tegusõna «teatakse») esineb siin positiivse määratluse tähenduses, ning pakub sõnasõnaliseks tõlkeks: «Mein (Sinuhes) (gutes) Zeugnis ist in der Residenz» (Untersuchungen. . . , lk. 311).

Alluvate ütlused oma suhete kohta kuningaga pärinevad peaaegu eranditult autobiograafilistest raidkirjadest ja väljendavad seepärast ametniku seisukohta. Kuningas ise või kuningaameti institutsioon on mõõdupuu kindlas väärtussüsteemis, kus indiviidi prestiiži määrab tema lähedus kuningale.

²⁰⁹ Vt.: WB, III k., lk. 418 s;w — «langsam gehen», «schleichen» (siin «rännuteel»). Ashmoleani versioonis väljendab seda verb šm; (J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 15, R 57); tegusõna s;w kasutamisest on teada vaid üks näide ühes Vana riigi tekstis (I. L i v š i t s , Skazki. . . , lk. 186).

Vrd. tõlkeid — E. Blumenthal: «Hungrig schlich ein Schleichender» (Altägyptische. . . , lk. 14); E. Edel: «Ein Schleichender schlich vor Hunger» (K. G a l l i n g , Textbuch. . . , lk. 6); E. Homung: «Ein Schleichender schlepte sich hungrig dahin» (Meisterwerke. . . , lk. 31); M. Lichtheim: «A laggard lagged from hunger» (Ancient. . . , lk. 228).

²¹⁰ Tegemist on egiptuse parima linase riide sordiga (p;k.t), mis on mõnevõrra ebaharilik nähtus tollaegset Ees-Aasia olustikku arvestades. Vt. ka: WB, I k., lk. 499; p;k.t tähendab «feinster Leinenstoff» «verarbeitet zu Kleidern der Vornehmen und der Götterbilder»; «zu Vorhängen der Kapelle»; «zum Überzeug des Bettes»; «Verbandstoff».

²¹¹ Seda lõiku põhjalikumalt analüüsinud O. Berlev märgib, et antiteeside esimeses osas, kus kirjeldatakse Sinuhe mõõdunud raskusi, on alati kohal liikumist tähistav verb. Sinuhe võrdleb oma põgenemisaastust teiste samasuguste põgenike eluga, keda ei olnud kodumaalt lahkuma sundinud oletatavad rahutused, vaid küllalt reaalsed sotsiaalsed katastroofid. Vastukaaluks neile naudib Sinuhe nüüd täisverelist elu ja ei tunne puudust millestki. Säärane tõlgendus annaks meile ühe huvitavama tõendi masilise põgenemise kohta Egiptusest ja selle põhjustest. Mis puutub fraasi mrj.t (siinkirjutajal «teenrid»), siis sellest ei tule aru saada nii, et teenreid mitteomav inimene peab ise ringi jooksuma (Sinuhel on käskjalgu palju). Ka tegusõna bt; (siinkirjutajal «pages») ei tähenda niivõrd jooksmist liikumise mõttes, kui pigem enda päästmist, jättes maha ameti, maja, perekonna jne. (vt.: WB, I k., lk. 484). Kuid sellisel juhul muutub kogu fraasi kõla. Inimene päästab end põgenemisega seepärast, et ta ei saa kedagi teist enda asemel tööle saata. Siin on tegemist Egiptuse jaoks väga iseloomuliku olukorraga, nn. «kuningatöödega» (ehitus- ja irrigatsioonitööd jne.). Rasked töötingimused kutsusid esile inimeste masilise põgenemise. Põgeneti nii töökohtadelt kui ka sundvärbamise kartuses.

Sõna mrj.t üheks tähendusvarjundiks on osutamine lähedasele suhtele peremehega (vt.: Trudovje. . . , lk. 99—100).

²¹² B-tekstis on sõna «jumal» (ntr) kirjutatud nii ainsuses kui ka mitmuses (ntr(w) nb). Ilmselt ei olnud Sinuhe ise kindel, milline jumal tema põgenemist määras, ning kartis seepärast eksida (vrd: S. M o r e n z , Untersuchungen. . . , lk. 16; G. L e f e b v r e , Romans. . . , lk. 15; E. H o r n u n g , Der Eine. . . , lk. 160).

Olen nõus J. Assmanniga, kelle arvates on tegemist tundmatu, varjatud jumalaga, kes siiski ei seisa väljaspool egiptuse panteoni. Ei ole teada, milline teadaolev jumal on ennast Sinuhe saatusesse vahele seganud (Die Rubren. — Eine Festschrift für Hellmut Brunner, lk. 27).

Võib-olla ajendavad ka «Muinasjutu merehädalisest» tundmatule saarele paisatud peategelast jumalatele ohverdama samasugused kõhklused: «Valmistasin tulepuuri, tegin tule üles ja ohverdasin jumalatele» («Looming» 1983, nr. 5, lk. 653).

«Sinuhe» omaga samane fraas leidub Vergiliuse «Aeneisises»: «Sancte deorum, quisquis es» (G. L e f e b v r e , Romans. . . , lk. 15).

Sealjuures peab silmas pidama, et Sinuhe elukäiku mõjutanud jumalate arv ei saanud olla kuigi suur, sest ainult kõige võimsamad ja tähtsamad egiptuse jumalad võisid väljuda Egiptuse piiridest (E. H o r n u n g , Der Eine. . . , lk. 160).

R. Parant märgib, et enamiku uurijate arvates tähistab sõna «jumal» (ntr) vähemalt mõnes lõigus kuningat, kuid ise näib eelistavat A. Gardineri vastupidist seisukohta. Tõepoolest, kui sõna ntr mär-

gib kuningat, siis on ta harilikult saadatud adjektiividest ning pronoomenitest, nagu nfr («täiuslik»), pn.pw («see») või isegi ^c; («suur»), mis võiks erandjuhul olla kuninga tähis ka pärast Vana riigi lõppu. Siin tsiteeritud lõikudes (vt. viide 205) nendega tegemist ei ole. Sinuhe eelistab otse pöörduda Egiptuse kuninga (nš.w.t n km.t) poole.

Teisest küljest tähistab ntr nb igal juhul jumalust (jumalat). Ashmoleani tekstis (R 56; R 59) on sõna «jumal» (ntr) saadatud õrrel istuva kulli determinatiivist, mis seisab nii jumalat kui ka kuningat tähistava sõna ntr järel (vrd.: WB, II k., lk. 358).

R. Parant eelistab tõlkida ntr mitte «jumal», vaid «jumalus». Seda teeb ta kahel põhjusel: a) väljendi ntr nb tõlkimisel fraasiga «Jumal, kes sa (ka) ei oleks» («Dieu, qui que tu sois») võib seda tõlgendada ainujumalana, kelle täpne loomus on tundmatu; b) et ntr mitte ära segada jumal-kuninga (L'affaire. . . , lk. 139—140).

S. Morenzi ja E. Otto arvates on siin tegemist tundmatu, saatust määrava jumalaga, kes peab olema teistsugune kui kõik teised egiptuse jumalad; tal puuduvad kindlad funktsioonid; tal ei ole nime, kuju ega isiklikku kultuskohta (E. O t t o , Die Geschichten. . . , lk. 107; R. P a r a n t , L'affaire. . . , lk. 194).

²¹³ Verb «määrama» (§) ilmub alates Vanast riigist (WB, IV k., lk. 402). R. Parant märgib, et vastupidi «Sinuhes» väljendatud seisukohale ei nähtud haritud ringkondades (kuhu kuulus ka Sinuhe) fraasis §j jumaliku vahelesegamise ega vältimatute tagajärgede väljendust. Jumala tahte ideel oli tähtis koht arvatavasti lihtrahva uskumuste mõjul.

Seevastu egiptuse ilukirjanduse tähtteostes («Harfimängija laulus», «Misanthroobi dialoogis», «Õpetuses kuningas Senusert I-le»), on jumalat suurel määral ignoreeritud. «Sinuhe» kaasaegsete töödes ei kohta ainult skeptitsismi, vaid seal on ka ilmalikku ratsionalismi (R. P a r a n t , L'affaire. . . , lk. 230—231). Vastupidi R. Parant'ile arvan, et ettemääratuse ja tegevusvabaduse probleem on ka egiptuse kõrgintelligentsi köitnud juba iidsetest aegadest (see kajastub vanaegiptuse kirjanduse ühes vanemas teoses «Ptahhotepi elutarkus»). Ja peab ütleva, et lõplikku ja ühest vastust egiptlased ei suutnudki anda. «Sinuhe jutustusest» ja teistest allikatest me teame, et oma tegevuse otsustavatel hetkedel annab lihtne eraisik end jumaliku, sageli tunnetamatu tahte hoolde. Ent see ei tähenda sugugi kogu toimuva absoluutset determineeritust; inimese aktiivsusele jääb alati ruumi, see ei ole piiratud vormeliga, nagu inscha'allah, «kui jumal tahab» (lähemalt vt.: E. H o r n u n g , Der Eine. . . , lk. 207—208).

Valdkond, kus kõigepealt kerkis üles isikliku vastutuse küsimus, oli kõlbeline kasvatus. Seda mitmetahulist probleemi käsitletakse juba varasemateski didaktilistes teostes. «Ptahhotepi elutarkuses» väljendatakse predestinatsiooni problemaatikat juba III aastatuhandel e.Kr.: «Süda on see, mis teeb isanda kuuljaks või mittekuuljaks. See, keda jumal armastab, on kuulja, keda jumal vihkab, see ei kuule.» Nendes kahes ambivalentses, teineteist osaliselt välistavas seisukohas on esitatud vabaduse ja otsustuse küsimus ning tüüpilise inimliku vastuolulisusega sellele ka vastatud. Kuid inimese otsustusvabadus ei olnud egiptlase jaoks religioossuse probleem. See oli praktilise moraali küsimus.

«Sinuhe jutustuse» peategelane ise arvatavasti usub, et ta oli jumala meelevalla all, mis kaasaegsetele lugejatele võis pakkuda täiendavat kirjanduslikku pikanteriid (lähemalt vt.: E. O t t o , Ägyptische. . . , lk. 19—22). A. Gardiner on omalt poolt märkinud, et tegemist on erandjuhtumiga, kuivõrd Sinuhe vabandab oma põgenemist võõrale maale jumala tahtega (R. P a r a n t , L'affaire. . . , lk. 194). R. Parant'i ja A. Gardineri arvamus langevad peamiselt kokku (s e a l s a m a s , lk. 194).

S. Morenz on pühendanud eriuurimuse egiptuse «saatuse» mõistele (§;w; Untersuchungen. . . , lk. 3—35). Tema käsituses — mida põhimõtteliselt jagan — tuleneb see sõna verbist «määrama» (§;j). Sõna kui selline oli rahvausundis olemas juba iidsetel aegadel, kuid kirjasõnas hakati seda fikseerima alles Uue riigi perioodil. Otsustav läbimurre toimus Amenhotep IV (Ehnatoni) valitsemise

ajal (lähemalt selle aja saatuse-käsitluste kohta vt.: J. P e r e p e l k i n , Perevorot Amen-hotepa IV. 2.osa. Moskva, 1984, lk. 103—104; 116—119). Egiptlastele tähendas saatuse eelkõige maist eluaega, kusjuures jumalad olid selle loojad ja määrajad. Nii öeldi Amoni kohta, et ta «pikendab ja lühendab eluaega»; «lisab viiskümmend eluaastat inimese saatusele juurde».

Babüloonia peeti jumal Enlilit saatusetahvlite isandaks. «Hammurapi koodeksis» kannab ta tiitlit «Saatust määrav isand» (vrd.: I. K l o t š k o v , Duhhovnaja kultura v Vavilonii: tšlovek, sudbaa, vremja. Moskva, 1983, lk. 31—47; F. H e i l e r , Erscheinungsformen und Wesen der Religion. Stuttgart, 1961, lk. 458—459).

Hilis-Kreekas aga mindi teist teed pidi. Antiikmütoloogias ja filosoofias prevaleeris seisukoht, et nii jumalad kui ka inimesed peavad end painutama ükskõikse ning erapooletu jõu, saatuse (moira) ees. Nii ei suutnud jumalad (olles ise surematud) päästa inimest talle saatuse poolt määratud surmast (vt.: A. T š a n õ š e v , Jegeiskaja predfilosofija. Moskva, 1970, lk. 71—96; R. E i s l e r , Wörterbuch der philosophischen Begriffen. II k. Leipzig, 1927; Filosofskii entsiklopeditseskii slovar. Moskva, 1983, lk. 663). Sellisest arusaamast arenes atika tragöödiast välja peripeetia (äkiline saatusemuutus) mõiste, mis koos usuga jumalate kõikvõimsusesse väljendas saatusejumalanna Tyche (saatuse personifikatsioon) kaudu tuleviku täielikku ettemääramatust. Kuid passiivne fatalism oli kreeka ja rooma aktiivsele iseloomule siiski võõras. Kreeklased ei ole kavandatud ettevõtet kunagi pooleli jätnud, hoolimata edu küsitavusest (vt.: Lexikon der Antike. Philosophie, Literatur, Wissenschaft. 2.k. München, 1978, lk. 127).

²¹⁴ Siin esitatav Sinuhe palve on esimene kindlalt teadaolev palve egiptuse ilukirjanduses (vt. viide 191).

Hoolimata sellest, et Sinuhet saadab võõrsil suur edu, ei suuda ta kuidagi unustada oma kodumaad. Egiptus on Sinuhe elu lähte- ning lõpp-punkt, sest ainult seal võib ta teistsuguses pärida igavese elu. Sinuhe võrdleb võõraid maid kogu aeg Egiptusega ja alati langeb võrdlus viimase kasuks (vt.: W. W e s t e n d o r f , Sinuhe B 160. — Festschrift für S. Schott. Wiesbaden, 1968, lk. 126—128). Sinuhe mõtisklustes elu üle ühinevad minevik (haletsusväärne põgenemine), olevik (hiilgav karjäär) ja tulevik (soov uuesti näha kodumaad, täpsemalt õukonda; olla maetud Egiptuses; vt. viide 208).

²¹⁵ Siin mõeldakse Egiptust, mida väljendab tasast maad kujutav kirjamärk (t).

²¹⁶ Väga tähendusrikas tõik vananeva inimese puhul, sest kodumaagatus on seotud sooviga olla maetud kodukohas. «Muinasjutus merehädalisest» soovib saare valitseja peategelasele matust kodumaal (vt.: «Looming» 1983, nr. 5, lk. 654). Egiptlane jäi ühiskondliku organisatsiooni liikmeks ka pärast surma (S. M o r e n z , Ägyptischer Totenglaube im Rahmen der Struktur ägyptischer Religion. — «Forschungen und Fortschritte. Nachrichtenblatt der deutschen Wissenschaft und Technik» 1967, 41. a.-k., 2.v., lk. 49).

²¹⁷ Sõna-sõnalt: «hea sündmus» (šp nfr). Siin märgib see väljend surma (vt.: W. W e s t e n d o r f , Sinuhe B 160. . . , lk. 131; K. G a l l i n g , Textbuch. . . , lk. 6). E. Blumenthali arvates tähendab see siiski kodumaale tagasipöördumist (Altägyptische. . . , lk. 44).

²¹⁸ Mõeldakse jumala ib-südant (vt. viiteid 80—81).

²¹⁹ Nagu näha, ulatub selle jumala mõjuvõim üle Egiptuse piiride. Järelikult peab Sinuhe siin silmas mõnda tähtsat jumalat.

²²⁰ Palve iseloom mõnevõrra muutub. Jumala poole ei pöördata enam teises, vaid kolmandas isikus. Ka ennast nimetab Sinuhe nüüd kolmandas isikus.

²²¹ Tegusõna inj kasutatakse taas vägivaldse tegevuse tähistamiseks.

²²² Tegemist on sõnamänguga: «Olgu mulle armuline. . . » (htp.n.j); vrd.: «Elan tema armulikkusest» (nh.j m htp.t.f). Vt.: E. B l u m e n t h a l , Untersuchungen. . . , lk. 319.

²²³ Siin on mõeldud kuninganna Nofrut, Senusert I abikaasat. Epiteet «Maa valitsejanna» (hwt.t t;) ilmub Keskmise riigi ajal (WB, III k., lk. 107).

Ashmoleani ostrakonis seisab hnw.t t; ees nt, millega erineb B 166 tekstist (vt.: J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 17; R 63). Ashmoleani versioonis on sõna «valitsejanna» (hnw.t) järel kullikujuline determinatiiv (s e a l s a m a s , R 63), alustekstis aga hoopis maokujuline sõnamääratleja. See ei asu siiski «valitsejanna» järel, vaid pärast sõna «maa» (t;) ning võib viidata ka mingile jumalannale, kellega kuningannat võrreldakse. Seepärast oleks võib-olla õigem tõlkida: «Maa valitsejanna, jumalanna».

²²⁴ Mõeldud on kuningat.

²²⁵ Keskmise riigi aegses alustekstis (B 166) seisab sõna «valitsejakoda» (ḥ) järel «maja» tähistav determinatiiv. Ashmoleani ostrakonis on sellele lisaks kasutatud õrrel istuva kulli kujulist sõnamääratlejat, mis täiendavalt viitab kuningale (vt.: J. B a r n s , Ashmolean. . . , R 64).

Samuti on Ashmoleani variandis «valitsejakoda» kirjutatud mitte mees- (ḥ), vaid naissoost sõnaga (ḥ.t). Viimati mainitud kirjavormi hakati sageli kasutama XVIII dünastia (Uus riik) lõpul (vt.: WB, I k., lk. 214).

²²⁶ Pronoomen (š) osutab kuningannale. Ashmoleani ostrakonis see sõna puudub (J. B a r n s , Ashmolean. . . , R 64). Erinevalt B-tekstist seisab Ashmoleani variandis sõna «kuulama» (šdm) järel papüürusrulli kujutav determinatiiv (s e a l s a m a s). Kuid Ashmoleani ostrakonis ei ole esimest isikut väljendavat asesõna.

²²⁷ Sõnamääratleja kujutab poisse ja tüdrukuid. Sõna «lapsed» on kirjutatud teisiti (hrd.w), kui kuningalaste tähenduses oli kombeks (vt. ka viiteid 37 ja 138). Ashmoleani ostrakonis on sama sõna kirjutatud kui mš.w (J. B a r n s , Ashmolean. . . , R 64).

²²⁸ Seda sõna (wpw.t) võib tõlkida ka kui «ülesandeid» (WB, I k., lk. 303). Ashmoleani tekstis on ta ainsuses (J. B a r n s , Ashmolean. . . , R 64).

²²⁹ Sinuhe sõnades ei väljendu ainult kurbus möödunud aastate pärast, vaid ka lootus saada uuesti nooreks ja elujõuliseks teispoosuses (vrd.: E. H o r n u n g , Der Eine. . . , lk. 154). «Muinasjutus merehädalisest» teatab saare valitseja ühele egiptuse ülikule, et «sa saad kodumaal uuesti nooreks ning sind maetakse sinna» (vt.: «Looming» 1983, nr. 5, lk. 654; G. L e f e b v r e , Romans. . . , lk. 37). H. Grapow näeb teatud paralleeli ühes meditsiinilises retseptis «Kuidas vanal mehel nooreks saada» (Der stilistische. . . , lk. 65). Samuti vrd.: hr-ntt rf (J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 17, R 64) ja nt.f.

²³⁰ Siinkohal vrd. selle sõna mõnevõrra erinevaid kirjutamisvariante: i;w (B) ja i^c;w.t. (Ashmolean. . .). Ostrakoni variandis seisab sõna «vanadus» ees abiverb iw, järel aga täiendav istuvat meest kujutav determinatiiv (vanemas B-tekstis see puudub; vt.: J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 17, R 65). Vrd. ka: WB, I k., lk. 28.

Vanadusnõtrust tähistati sageli sõnaga i;w. Nii võib ühes Teeba hauakambris lugeda järgmisi sõnu: «Ta maetakse vanaduse (i;w) järel» (E. L ü d d e c k e n s , Untersuchungen über religiösen Gehalt, Sprache und Form der ägyptischen Totenklagen. Berlin, 1943, lk. 121).

Vananemist ennast tähistab verb tnj (lähemalt vt.: G. W i r z , Tod und Vergänglichkeit. Ein Beitrag zur Geisteshaltung der Ägypter von Ptahhotep bis Antef. Sankt Augustin, 1982, lk. 19—22).

²³¹ Sama sõna (i's) kohtasime Sinuhe põgenemise kirjelduses.

²³² H. Brunner on õigustatult märkinud, et vanadussümptomite kirjeldamisel on «Sinuhe jutustuse» autorile eeskujuks olnud tsitaat «Ptahhotepi elutarkusest» (vanim variant ulatub Vanasse riiki). Käesolevas tõlkes kõlab see nii: «Vanadus on saabunud, nõrkus on tabanud mind.» Levinud tegusõna «tulema» (iw) asendati drastilisemaga «tabama» (i;š), rõhutades niiviisi vanaduse ootamatut saabumist (lähemalt vt.: H. B r u n n e r , Zitate aus Lebenslehren. — Studien zu altägyptischen Lebenslehren. Freiburg, 1979, lk. 125—126; 140); vt.: Z. Ž a b a , Les maximes du Ptahhotep. Praha, 1956, lk. 109; A. G a r d i n e r , Notes. . . , lk. 62).

²³³ Vananemise detailne kirjeldus «Ptahhotepi elutarkuses» (millesarnast annab terves Vana-Idas otsida) peab tähistama vajadust surmaks vääriliselt valmistuda. Enne surma pani Ptahhotep kirja oma õpetussõnad järeltulevatele põlvedele (vt. veel: G. W i r z , Tod. . . , lk. 24—26).

Samasuguse vaimse erksuse on suutnud säilitada ka Sinuhe, kes innukalt püüab leida võimalust kodumaale tagasipöördumiseks.

²³⁴ Arvatavasti kuningalapsed.

²³⁵ Kaasaegse Lišti juures olev nekropol. Seal asusid Amenemhet I, Senusert I ja veel mõne valitseja püramiidid ning nende õukondlaste hauakambrid (B. T u r a j e v , Rasskaz. . . , lk. 28).

Ashmoleani ostrakonis on kirjutatud «igaviku linna» (r njw.t nhh); vrd. ka: nt (J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 18, R 68).

²³⁶ «Oma lapsed» (mš.w.š), vrd. viiteid 37, 138, 227, 236.

Determinatiiv kujutab poisse ja tüdrukuid. Sama on ka Ashmoleani ostrakonis (J. B a r n s , Ashmolean. . . , R 69).

²³⁷ Mõningates tekstides kajastub ettekujutus sarkofaagist kui surnu emast, taevajumalanna Nutist. Jumalannat kujutati sageli sarkofaagi kaane siseküljel kadunu kohal oleva väljasirutatud naisena. Mõnikord kujutati Nutit alasti. Sarkofaagis olev surnu sattu tema rüppe ning nagu igahommikune päike sündis uuesti (vt.: I. L i v š i t s , Skazki. . . , lk. 187; S. W e n i g , Die Frau im alten Ägypten. Leipzig, 1970, lk. 89; H. H a a s , Bilderatlas zur Religionsgeschichte. Leipzig, 1924, t. 125; D. K u r t h , Den Himmel stützen. Brüssel, 1975, lk. 148). Selles fraasis samastatakse kuninganna jumalanna Nutiga, keda Sinuhe tahab teenida ka teispooluses ning saavutada tema igavene soosing (A. B l a c k m a n , Some notes. . . , lk. 37; G. L e f e b v r e , Romans. . . , lk. 16).

E. Otto on erinevalt enamikust uurijatest seisukohal, et viimases lauses peetakse silmas taevajumalanna ja mitte kuningannat (vt.: Die Geschichten. . . , lk. 107). Ma ei ole temaga siiski päri. Vrd. E. Blumenthali seisukohta: «Jutt on kuninga abikaasast, keda Sinuhe oli eluajal teeninud ja kelle hauakambrile ta tahtis ka pärast surma lähedal olla. Teda tõstetakse siin kõige emandaks ja taevajumalanna Nutiks (B 185), keda kujutati sargakaane siseküljel, kus ta surmut kaitses» (Altägyptische. . . , lk. 44).

²³⁸ Ülalmainitud saadikud tõenäoliselt teatasidki kuningale Sinuhest (vt. viide 156). Seepärast pean A. Gardineri (Egypt. . . , lk. 142) ja A. Ermani seisukohta ebatäpseks, sest nad arvasid, et Sinuhe kirjutas Egiptuse valitsejale esimesena (vt.: A. E r m a n , Aegypten und aegyptisches Leben im Altertum. Tübingen, 1923, lk. 431).

²³⁹ Ashmoleani ostrakonis algab see lause natuke teistsuguse, kuid umbes samatähendusliku sõnaga ḥ^cn («seejärel»). Lause algus on ka mõnevõrra erinev: «Siis korراتi seda kõnet (Tema) Majesteedile» (ḥ^cn whm md.t tn n.hm n. . . ; vt.: J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 18, V 1). Sõnastik annab väljendi whm md.t (siin «kõne, ütluse kordamine») vasteks: «eine Äußerung wiederholen; eine Sache erzählen» (WB, I k., lk. 343).

²⁴⁰ Senusert I trooninimi (hpr-k;w-r^c). Sinuhe kasutab seda arvatavasti soovist rõhutada toimunud sündmuse tähtsust. Nimi ise tähendab «Ra Ka'de saamine». Alustekstis on Ka kirjutatud ebaõigesti mitmuses, Ashmoleani ostrakonis aga ainsuses, nagu olema peab (Vt.: J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 18, V1). Erinevalt B 173 tekstist seisab Ashmoleani variandis trooninime järel kuninga jumalikule loomusele osutav kullikujuline determinatiiv.

²⁴¹ Tähendab «sumukohtus õigeaks mõistetud» (vrd.: m^c-hrw tähendus WB, II k., lk. 15). Vana riigi ajal kasutati seda predikaati surnud kuninga tähistamiseks. E. Blumenthal tõlgitseb m^c-hrw kui «õigeaksmõistetud häälega, õnnis», mis I Vaheperioodil toimunud kuningaprivilieegide demokratiseerimise tulemusena laienes ka eraisikutele (E. B l u m e n t h a l , Untersuchungen. . . , lk. 55).

Siiski kasutati väljendit m^c -hrw sagedamini minevikust kõneldes. Näiteks Westcari papüüruses ilmub see epiteet ühes raamjutustuses Cheopsist ja tema valitsemisest, kuid mitte otsesel pöördumisel kuninga poole. Nii seisab alati vokatiivis sõna «isand» (itj) taga triagramm c nh wd; šnb — «elus, vigastamatu, terve!», mis vastandina m^c -hrw'le tähistas harilikult elavat kuningat (E. B l u m e n t h a l , Die Lehre des Königs. . . , lk. 103).

Alates Keskmisest riigist lisatakse m^c -hrw surnud inimese nimele. Vt. H. Junkeri käsitlust: «NN on õigeks mõistetud», nii nagu meie ütleme: «NN on õnnis» (Pyramidenzeit. Das Wesen der altägyptischen Religion. Zürich-Köln, 1949, lk. 84). Mõnikord harva kasutati m^c -hrw epiteedina elavate inimeste puhul või väljendina «triumfeerima» või «triumf» (R. G r i e s h a m m e r , Das Jenseitsgericht in den Sargtexten. Wiesbaden, 1970, lk. 41).

Ashmoleani tekstis on väljend m^c -hrw hävinud (J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 18, V 1). See-eest on seal lauselõik, mida B 173 tekstis ei ole: «Horos, Senusert, tõese häälega», kusjuures Horose ja Senuserti taga seisab õrrel oleva kulli kujuline sõnamääratleja. Vanast riigist alates kasutati seda sageli jumalate (näit. Amon — imn) ja kuningate sõnamääratlejana, osutades sellega nende jumalikule loomusele (vt.: A. G a r d i n e r , Egyptian. . . , lk. 459).

²⁴² Sõna-sõnalt: «. . . selle seisundi kohta, mille all (Ashmoleani variandis «milles») ma (olin)». Vrd.: hr ššm pn ntj wj hr.f ja Ashmolean. . . , V 2—3, lk. 18 — mj ššm pn ntj tw.j im.f. Täiendavalt vt.: A. G a r d i n e r , Egyptian. . . , lk. 98, § 124.

²⁴³ Sõna-sõnalt: «Siis saatis tema» (Ashmoleani ostrakonis puudub asesõna «tema» [f]; vt.: lk. 18, V 3).

²⁴⁴ Ashmoleani tekstis seisab «Majesteedi» (hm) järel õrrel oleva kulli kujuline determinatiiv ja meessoos pronoomeni «tema» (f) taga on sageli vaarao tituluuri juurde kuuluv vormel «elu, kestust, tervist!» (c nh wd; šnb). Vt.: J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 3.

²⁴⁵ Sõna-sõnalt: «teener seal» (b;k im). Deminutiivne enesekohane tähistus alluva pöördumisel ülemuse poole. Kasutati sageli Keskmise riigi aegses kirjavahetuses, kirjas Senusert I-le nimetab Sinuhe end just niiviisi (I. L i v š i t s , Skazki. . . , lk. 188). Uue riigi aegsele kirjastiilile muutus see väljend võõraks ning tolle aja kirjades puudub ta peaaegu täiesti (WB, I k., lk. 429; Belegstellen, I k., lk. 71).

Väljendi «teener seal» kasutamine ei piirdunud ainult kirjadega. Nii mõnigi kord leiab teda bioograafiates ja tarkusõpetustes. Nii palub ülik Ptahhotep kuningalt luba nimetada poeg oma ametikoha pärijaks: «Kästagu teenril seal «Vanadusesau» nimetada, astugu mu poeg minu kohale!» (Z. Ž a b a , Les Maximes. . . , lk. 17).

Harukordsem on b;k im esinemine ülik Sabni (VI dünastia) raidkirjas: «Kiideti teenrit seal kuningakoja majesteetlikkuses; ning teener seal ülistas suurt kuningat, sest kiideti teenrit seal» (K. S e t h e , Urkunden des Alten Reichs. I k., 2. vihik. Leipzig, 1933, lk. 139; vrd.: H. G r a p o w , Wie die alter Aegypter. . . , lk. 182).

²⁴⁶ Sõna «valitseja» (hk;) kirjutamisviis on B (176) papüürusel ja Ashmoleani ostrakonis (V 4) mõnevõrra erinev. Olulisem, lausa olemuslik erinevus peitub determinatiivide väljakirjutamises. Vaneimas tekstis seisab hk; järel istuvat meest kujutav sõnamääratleja, ostrakonis aga õrrel istuv kull.

²⁴⁷ Ashmoleani tekstis sõna «kuningakoda» (c h) puudub (vt. V 5). Selle asemel on kirjutatud m-h.t.f, mis võib tähendada «saates»; «pärast»; «järel»; «sellega seoses» jne. (vt.: R. G. F a u l k n e r , A concise dictionary of Middle Egyptian. Oxford, 1962, lk. 198).

²⁴⁸ Ashmoleani variandis see sõna puudub (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 5).

²⁴⁹ Sõna-sõnalt: «teenrile seal».

²⁵⁰ Ashmoleani ostrakonis on see lause hävinud, kuid lünga pikkus on ebaselge (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 6). Vt. veel: E. B l u m e n t h a l , Untersuchungen. . . , lk. 397—398.

Koopia pealkiri on kirjutatud punase tindiga, millega püütakse ka väliselt sarnaneda Vana ja Keskmise riigi ajal kuningakantseleist väljunud kirjadega. Kuid kiri on ametliku iseloomuga ainult alguses (nagu nõuab traditsioon), ülejäänud osa, olles arvatavasti teksti kirjanduslik töötlus, on teravast vastuolus kirja algusega (vrd.: G. P o s e n e r , Littérature. . . , lk. 96). Kohati meenutab see määrus kuninga kirja lähedasele sugulasele (H. G r a p o w , Der stilistische. . . , lk. 67). Seda kirja saab formaalsel tasandil võrrelda hauakambrites esitatud kuningakirjadega, sest ametlike rangete käskude ja jutustuses äratoodud sõbraliku kirja vahel valitseb suur erinevus (G. P o s e n e r , Littérature. . . , lk. 97).

²⁵¹ Klassikalisest ajast (Keskmine riik) alates oli Egiptuse valitsejatel detailselt väljatöötatud tituluur (nhb.t). Just kirjasõna selles valdkonnas olid egiptlased kanoniseerimisele kõige lähemal. Ptolemaiooste ajal ja kuni rooma ajani kasutusel olnud tituluur koosnes viiest nimest ja tiitlist. Need olid: 1) «Horosnimi» (m n hr), 2) «Mõlemad Emandad» (m n nb.tj), 3) «Kuldhoros» (hr n nbw), 4) tiitel «Ülem- ja Alam-Egiptuse Kuningas» (m n n-šwt-bj.t) ja 5) tiitel «Ra Poeg» (m n š; r^c).

Neljas ja viies nimi ümbritseti *cartouche*'iga, s.t. ovaaliga (šnw; täheldatav alates varajasest Vanast riigist). Tähistus on tuletatud verbist šnj, «hõlmama, piirama». Kuninganime paigutamine *cartouche*'i ilmselt sümboliseeris egiptlaste arusaama vaarast kui kõige selle valitsejast, mida ümbritseb päike.

Nimede ja juurdekuuluvate tiitlite paigutus vastab ligikaudselt nende tituluuri sisseviimise järjekorrale. Ainult sünninimi anti lapsele vanemate poolt, kõik ülejäänud võttis värske Egiptuse kuningas troonileastumisel, seepärast väljendavad nad mõnikord valitsemisprogrammi. Selles suhtes oleks huvitav võrrelda Senusert I ja Thutmosis III tituluure. On teada, et esimene valitseja ajas küllaltki mõõdukat poliitikat, teine aga aktiivset vallutuspoliitikat.

Senusert I tituluur: «Horos, Elav Sünnimistega; Mõlemad Emandad, Elavad Sünnimistega; Kuldhoros, Elav Sünnimistega; Ülem- ja Alam-Egiptuse Kuningas Heperkara (Ra Ka Saamine), Ra Poeg Senusert (Jumalanna Usreti Vägilane), andku «elu, tervist ja õnne nagu Ra'le lõppematult!»

Thutmosis III (Uus riik, XVIII dünastia) tituluur: «Horos, Tugev Sõnn, Särav Teebas; Mõlemad Emandad Kordavad Kuningavalitsemist Nagu Ra Taevas; Kuldhoros Võimas Jõuga, «Püha» Kroonidega; Ülem- ja Alam-Egiptuse Kuningas Menheperra (Ra Saamine On Kestev); Ra Poeg Tema Kehast, Tema Poolt Armastatud, Iga Võõramaa Isand, Thutmosis (Thot on [teda sünnitanud] noor (saamisega), andku elu lõppematult.»

Seega võib mõlemas tituluuris eraldada viit ühesugust tiitlit ja viit eri nime.

Esimestel Egiptuse kuningatel oli isikunime kõrval nn. Horose nimi, s.t. nimi, milles nad samastati jumal Horosega, kuningavõimu patrooniga. Selle tõttu on sageli raske kindlaks teha mingi konkreetse valitseja isikut, sest hilisemas traditsioonis on säilinud kas isikunimi või Horosnimi.

Lähemalt Egiptuse kuningate tituluuri kohta vt.: W. B u d g e , The book of the kings of Egypt. 2.k. London, 1908; H. G a u t h i e r , Le livre des rois d'Égypte. 1.—5. Kairo, 1907—1917; S. S c h o t t , Zur Krönungstitulatur der Pyramidenzeit. Göttingen, 1956; J. v. B e c k e r a t h , Handbuch der ägyptischen Königsnamen. München, 1981.

Ashmoleani koopias seisab tiitli Horos (hr) taga kullikujuline sõnamääratleja (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 6), mis siin on jumal Horose arhailine vorm. Oli kasutusel vähemalt Vanast riigist alates (A. G a r d i n e r , Egyptian. . . , lk. 459).

Horost ennast võib pidada kõigi «siinpoolsete valitsejate» eelkäijaks ja «prototüübiks» (k;). Mõnikord kujutati seda jumalust Ülem- ja Alam-Egiptuse kroonidega (E. N a v i l l e , Textes relatifs au mythe d'Horus recueillis dans le temple d'Édfou. Pariis, 1870, lk. I; J. v. B e c k e r a t h , Handbuch. . . , lk. 10).

Horoskulli kujutati hieroglüüfikirjas sageli kuningakoja märgi kohal (nn. serch-kujutis). Alates I dünastia (umb. 2955—2570 e.Kr.) 3. kuninga Džeri valitsemisest hakati Horost piltkirjas kujutamisel

esitama sirgjoonel istuvana. Hiljem asetatakse vahel isikunimi või trooninimi koos Horosnimega se-
reh'isse. Vabasse ruumi kirjutati või maaliti ureusmaol rippuv päikeseketas.

Horostiitli (nagu iga tiitli) juurde kuulus ka nimi. See kirjutati alguses Horoskulli all oleva ku-
ningakoja kujutise täisnurga sisse, hiljem aga Horose hieroglüüfi järele.

Juba esimestel kirjalikult fikseeritud kuninganimedel on märgitud ka Horosnimi. Nimedeks võeti
kas ohtlike loomade (skorpion, kobra jne.) nimed või omadused, mis iseloomustavad võitlejat (haa-
raja, võitleja, tagasilööja, vibu pingul tõmbaja) jms. Hiljem kasutatakse selliseid ühest sõnast koos-
nevaid Horosnimesid väga harva. Nende asemele tulevad peaausjalikult kaheosalised nimed, näiteks
«Võimsa Südamega» (šm-jb); «Jumaliku Olemisega» (ntrj hpm); «Kes Mõlemaid Maid Rahustab»
(šhtp-t;wj); «Kes Sündimist (Loomist) Kordab» (whm-mšwt); «Korra Isand» (nb m;^c.t) jne.

Alates XVIII dünastiast kuni XXIII dünastiast juhatati Horosnimi alati sisse tähistusega «Tugev
Sõnn» (k; nh.t). Arusaadav erand on naisvaarao Hatšepsut (vt.: J. v. B e c k e r a t h , Hand-
buch. . . , lk. 10—12).

Nime «Elab Sündimiste Läbi» (^cnh mšw.t) tähendus ei ole päris selge. Võimalik, et uue ku-
ninga näol taassünnib siinpoolseks eluks jumal Horos, on ju vaarao viimase inkamatsioon, kuid mit-
te poeg! See asjaolu on kuninga institutsiooni olemuse mõistmise seisukohalt ülitähtis. Isaduse au
jäi päikesejumal Ra'le, kes oli (kuninga kehastuses) isiklikult osaline tulevase vaarao eostamisel.

²⁵² Ashmoleani versioonis seisab tiitli «Mõlemad Emandad» (nb.tj) taga kaks kullikujulist deter-
minatiivi (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 6). Tiitel osutab kahele jumalannale — harksabaku-
julisele Nehbetile (nhbj.t; pärineb Ülem-Egiptusest) ja maokujulisele Utole (w;d.t, «roheline»; pärineb
Alam-Egiptusest). Nehbet hõljus väljasirutatud tiibadega kuninga pea kohal, aga kobra Uto asus tuld-
sülitava ureusena (^cr.t, «kõrgele tõusnud», ja wr.t, «suur»; vrd.: kreeka oipatos) vaarao laubal. Hil-
jem samastati jumalannad Ülem- ja Alam-Egiptuse kroonidega, mis kiirgasid nende kandjale maagilist
kaitsejõudu. Selline identifitseerimine läks varsti niikaugemale, et jumalannasid võis kroonidega ära va-
hetada juba varadünastilises kirjepildis. Niisugusele tiitlile järgnenud nimi võrdus Horosnimega (^cnh
mšw.t).

Tiitli «Mõlemad Emandad» ilmumist võib suure tõenäosusega seostada egiptlaste maailmavaates
valitsenud dualismiga, mille järgi oli kogu loodus jaotatud kaheks (vt.: E. O t t o , Die beiden
Länder Ägyptens in der Religionsgeschichte. Rooma, 1938; E. O t t o , Wesen. . . , lk. 16). Nii
koosneb mõiste «Egiptus» (km.t) Ülem- ja Alam-Egiptusest (njšwt-bjtj) ehk lauskmaast (t) ja mä-
gismaast (h;š.t) ehk mõlemast kaldast; universum koosneb taevast ja maast. Sel viisil oli jaotatud
kogu olev. Sellele korrale allus ka jumalate maailm, kus iga tervik koosnes teineteist täiendavast
vastandpaarist. Müüdis väljendub see ettekujutus nii, et mehelikku ja naiselikku olemust ühendav ju-
mal-demiurg, kes lõi esimese jumalate paari (Šu ja Tefnut), jagas nad kaheks sugupooleks. Mõiste-
moodustised, nagu «See, mis on, ja see, mida ei ole» (=«kõiksus»), viitavad otseselt arusaamale
maailmast kui kahest komplementaarset osast koosnevast tervikust. Vastavalt sellele parafraaseritakse
ka mõistet «ürgaeg»; «(Siis) kui duaalsus ei olnud sellel maal veel tekkinud.» Selline seisukoht mõ-
jutas egiptlaste ettekujutust nende maa tekkimisest, mis sõna otseses mõttes võrdus Universumi tek-
kimisega. Toetuspunkti võis leida samuti Egiptuse geograafilisest keskkonnast: taevas (naiselik) ja
maa (mehelik) moodustavad maailma. Duaalsus andis egiptlastele ka riigidogma skeemi: kuningatiit-
lid, insiigniad ja jumalad jaotati mõlema maa (Ülem- ja Alam-Egiptuse) vahel. Vaarao kandis «mõ-
lema maa» valitseja kaksiktiitlit, sest oma troonileastumise hetkel ta ühendas need sümboolselt
(šm;-t;wj «Mõlema Maa Ühendamine»). Sealjuures oli tal peas kaks krooni (valge ja punane). Vii-
maseid hakati alates Vanast riigist kujutama kombinceritult. Kaks jumalat, Horos ja Set, annavad
talle võimu, ning kaks jumalannat, Nehbet ja Uto, kaitsevad teda. Kuningaresidentsis jaotati kogu
asjaajamine (vähemalt sümboolselt) kaheks. Sellist religioosset dualismi ei ole tänapäeva teadus veel
suuteline rahuldavalt seletama. Säärastel paarmoodustistel põhinev arusaam muidugi lihtsustab ajaloo-
list tegelikkust. «Riigi ühendajaks» pidanuks sel juhul olema Menes, I dünastia valitseja, ent uemad

uurimistulemused on seda traditsioonilist arvamust muutnud. Nüüd teatakse, et ajaloolisele Egiptusele pani aluse üks Ülem-Egiptuses elanud rahvas, nn. Nagada kultuuri kandja, kes lõpuks laiendas oma mõjuvõimu üle kogu Niiluse oru ja delta.

²⁵³ See tiitel (n-šw.t-bj.t) kinnitab kuninga õigusi kogu Egiptuse üle. Esmakordselt kasutati seda topelttiitlit kuningas Deveni (I dünastia) valitsemise ajal. Siinne tõlge annab edasi tiitli sisu, selle algne tähendus on teadmata. Võimalik, et tegemist on pealikute nimedega. Kuid nende jaotumine Egiptuse mõlema osa vahel ei ole ajaloolisest ajast tähteldatav. Kaksiktiitli mõlemad osi võidi üksikult kasutada kuningaameti institutsiooni tähistamiseks, üksikuna ei ilmu nad kunagi kuninganime ees (vt.: W. H e l c k , Der König von Ober- und Unterägypten. — Festschrift für W. Westendorf. Göttingen, 1984, lk. 251—256).

²⁵⁴ Senusert I trooninimi. Nimi hpr-k;-r^c tähendab ligikaudu «Ra Ka Saamine». Trooninimi väljendas vaaraode erilist seost kosmilise jumala Ra'ga, kelle nimel nad siinpoolsuses valitsesid. Mõni valitseja asetas tema asemele iidse taevajumala Horose (Menkauhor, Merenhor, Neferkahor, Neferkavhor) või isegi viljakusejumala Mini (Neferkamin), õmetigi muutus Vana riigi lõpul Ra (r^c) nimetamine trooninimena püsivaks. Kirjapildis seisab ta *honoris causa* esimesel kohal (vt. ka viide 250).

²⁵⁵ Esimest korda esineb väljend «Ra poeg» (s; r^c) ühel kuningas Džedžefra (IV dünastia) püramiiditeplis leitud kivitükil. Siiski ei ole veel tegemist tiitliga, vaid valitseja lisanimega. Alles Keskmises riigis hakatakse teda reeglipäraselt kasutama tiitlina kuningate sünninimede ees.

²⁵⁶ Vt. viide 8. Alustekstis (B 180) on kirjutaja ära seganud Amenemhet I ja Senusert I nimed. Ashmoleani ostrakonil on see kirjutatud õigesti — Senusert (vt.: J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 18, V 7).

Samuti on vanemas versioonis (B 180—181) kopeerija vea tõttu vahele jäänud arvult kolmas tiitel ja nimi — «Kuldhoros Elav Sünnimistega» (hr nbw^cnh mšw). Ashmoleani koopias on ta olemas (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 6).

Põhjalikumalt on nime tähendust ja päritolu analüüsinud O. Berlev, kelle põhiseisukohad oleks vaja siin lähemalt esitada. Tema arvates tähendas kuld egiptlaste jaoks kindlust, hävimatust jne., kuid mitte ainult seda. Kuld oli iga jumala substants, tema ihu (h^cw ntr). Nii pöörduvad vaarao Seti I kullakaevajate poole: «Mis puutub kulda, jumalate ihusse, siis. . . » (O. Berlevi tõlke järgi), ja «meenutab» päikese sõnu maailmaloomise algul: «Tõesti, minu ihu (sõna-sõnalt «nahk») on heledast puhtast kullast» (s e a l s a m a s).

See ettekujutus oli väga levinud. Näiteks ühel «Muinasjutu merchädalisest» tegelasel oli kullatud kehā (vt.: «Looming» 1983, nr. 5, lk. 653). Kullaga kaetakse või värvitakse kuldseks (hiljem hõbedaseks) muumiate maskid, sarkofaagide «näod», sarkofaagid, skulptuurid jne. Deir-el-Medinas on mitmetes hauakambrites sarkofaagid värvitud kollaseks. Mõnikord kaeti templite seinad ja obeliskide tipud kuldplaatidega.

Päikese-Atumi kohta öeldi: «Ta ihu (h^cw) on kullast ja luud hõbedast» (O. Berlevi tõlke järgi). Seega peab ka tema poeg, Egiptuse kuningas, olema kuldne. Näiteks püramiiditekstides kujutatakse sumud valitsejat kuldse sõnnina.

Kuldhorose tiitlis osutatakse kuninga jumalikule kuldsele ihule. Kuid kulda sümboliseerival märgil seisev kull (Horos) võis tähistada mitte ainult vaarao, vaid ka päikest, kes hävitab kõik Egiptuse vaenlased (vt.: O. B e r l e v , Zolotoje imja jegipetskogo tsarja. — Kogumikus: J. F. Champollion i dešifrovka jegipetskih ieroglifov. Moskva, 1979, lk. 41—60; vt. ka: märksõna «Gold», Lexikon der Ägyptologie. Wiesbaden, 1977, 2.k.).

²⁵⁷ See kaunis sageli esinev väljend (nh d.t r nhh) kujutab endast üht raskemini mõistetavat egiptuse reaali (minu tõlkes «lõppematult igavesti»), mida sageli tõlgitakse väga formaalselt ja pealiskaudselt, umbes «igavesest ajast igavesti» jne. Kummagi mõiste (d.t ja nhh) täpne tähendus ei ole seniajani teada. Kõige sagedamini tõlgitakse neid ühe sõnaga — «igavik». Kuid kahe samase mõiste kasutamine (samuti kaksikmõiste!) osutab mõnesugusele erinevusele ja vastastikusele täienda-

misele. Minu meelest on esimese kirjamärgi (d.t) järel seisva determinatiivi (kujutab mõnikord muumiat) tähendus konkreetsem, olles seotud lineaarse aja staatiluse ja muutumatusega. Teine mõiste (nhh; determinatiiviks on päikeseketas) aga väljendab eelkõige universumis toimuvat katkematut looduse ringkäiku.

²⁵⁸ Ashmoleani ostrakonis seisab sõna «kuningas» (nšwt) taga mitte inimese- (nagu B 180), vaid kullikujuline determinatiiv (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 7).

K. Sethe märgib, et kirja algus on täiesti samane tõeliste kirjade omaga (Erläuterungen zu. . . , lk. 13). Egiptuse õigusloolisest vaatenurgast lähtudes oli kuningas subjekt, kes kehastas ainsat seaduslikku võimu, kelle käskudel (wd.t) oli täielik juriidiline kaal. Eelkõige oli kuningas õiguse ja õiguslikkuse allikaks selles mõttes, et just nimelt tema oli loodusliku ja sotsiaalse maailmakorra Maati (m;^c.t) peateostaja ja säilitaja (vt.: E. S e i d l , Einführung in die ägyptische Rechtsgeschichte. Glückstadt, 1951; W. H e l c k , Altägyptische Aktenkunde des 3. und 2. Jahrtausends v. Chr. München-Berlin, 1974, lk. 129; E. B l u m e n t h a l , «Befehl des Königs» in den königlichen Rechtsurkunden des Alten Reiches. — «Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde» 1973, 100.k., lk. 72—76; eriti tähtis nimisõnade ja tegusõnade kasutamise uurimise seisukohalt).

R. Parant'i wd nšwt tõlge on minu omale väga lähedal (vrd.: «ordre royal»). Ta märgib, et wd tõlgitakse sageli kui «dekreet», «reskript», kuid see on liialt ülepakkuv ning Senusert I aegse Egiptuse jaoks sobimatu (vt.: L'affaire. . . , lk. 201).

²⁵⁹ Lõigus B 180 seisab Sinuhe (s;-nh.t) nime taga kolm determinatiivi (puu, maja, inimene); seega ei ole nime kirjakuju peaaegu muutunud, võrreldes jutustuse algusega (vt. viide 5).

Ashmoleani ostrakonis on muutused nime kirjalpildis siiski suuremad. Nimelt lisandub V 8 ja V 21 veel üks determinatiiv, suursugust ülikut kujutav kirjamärk (šps). Võib-olla ei ole see juhuslik, võimalik, et kuningas tahab sellise pöördumisega rõhutada Sinuhe kõrget positsiooni. Kuid siin tekib vastuolu. Jutustuse algul äratoodud tiitlite loetelus (enamiku neist sai Sinuhe alles elu lõpul), ei seisa Sinuhe nime taga špš'i sõnamääratlejat (vrd.: J. B a r n s , Ashmolean. . . , R 2).

²⁶⁰ Ashmoleani ostrakonis on sõna «nõuanne» (sh) asemel kirjutatud «plaanid»; «kavatsused» (shr.w); V 9. R. Parant'i arvates ei saa neid sõnu pidada sünonüümideks (L'affaire. . . , lk. 227; vrd. viide 179).

On loomulik, et Senusert I puudutab põgeniku elu võõrsil. Juba kirja alguses ütleb ta otse välja, et Sinuhe sattus välismaale vastavalt oma südame soovile, see tähendab enda tahtel (vt. ka viiteid 79 ja 80). Sinuhe ise oli Retenu valitsejale (viide 84) ja ka isecendale (vt. viiteid 213, 218, 219, 220) kinnitanud risti vastupidist.

R. Parant on seda tekstilõiku põhjalikult analüüsinud. Ta on üldiselt nõus A. Gardineri arvamusga, mille järgi kuningas tõrjub tagasi Sinuhe argumendid, osutades tõigale, et põgenemine (w^c.r.t) toimus vabal tahtel. Kuid samas annab kuningas eufemistlikult mõista, et Sinuhel ei tule vastutada juriidiliselt, vaid kanda pigem moraalset vastutust.

Inimese vastutusest kõneleb ka Ptahhotep: «See on süda, kes teeb oma valdajast inimese, kes kuuletub või kes ei kuuletu» (R. P a r a n t , L'affaire. . . , lk. 228—229). Vrd. viide 213.

²⁶¹ Ashmoleani ostrakonis on kirjutatud «sinu ütlus» (dd.k; V 9).

Edasi järgneb Ashmoleani ostrakoni tekstis lause, mis vanemas tekstis puudub: «Sinu nime ei kuulnud kõne alguses, sinu hirm viis karistusse (karistas).» See fraas uletab meelde Sinuhe sõnu Retenu valitsejale: «. . . ei kuulnud minu nime ettekandja (kordaja) suust.» Samal ajal erineb ostrakoni lause ühe põhimõttelise tunnuse poolest alusteksti B 40—41 lõigust. Kuningas jätab nimme vahele sõna «ettekandja»; «kordaja» (whm), samal ajal kui Sinuhe kasutab seda kahes fraasis (vt.: R. P a r a n t , L'affaire. . . , lk. 46—47). Leian, et niisugune erinevus ei ole juhuslik. Ilmselt kanti Sinuhe teguviisist vaaraole siiski ette. R. Parant'i arvates osutab väljend «kõne alguses» (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 9) vandenõule (L'affaire. . . , lk. 60).

Sellise lause lülitamist alusteksti võib seletada Uue riigi lõpu aegse tekstiredaktsiooniga, kus klassikalise kirjandusteose mõningad nüansid ja sümbolid vajasisid täiendavat lahtimõtestamist.

²⁶² Ashmoleani ostrakonis on kirjutatud mitte «suurmike nõukogus» (m sh n šr.w), vaid «suurrike ees» (m-b;h šr.w); vt.: J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 10. Kogu V 10 tõlge kõlab põhimõtteliselt nii: «sa ei ole ette kuulutanud (halba) suurrike ees, nii et su juttu peaks ümber lükatama» (nn hmt.k m-b;h šr.w jn.tw m tsw.k); vt. ka.: R. P a r a n t , L'affaire. . . , lk. 58—60.

Võib-olla vihjab kuningas siin asjaolule, et eksiilis elades ei ole Sinuhel võimalik osaleda ülikute nõukogus selle täieõigusliku liikmena (B. T u r a j e v , Rasskaz. . . , lk. 30).

²⁶³ Ashmoleani fragmendis on kirjutatud «sinu plaanid» (šhr.w.k; V 10). Siin ei pea kuningas niipalju silmas vandenõu, kuivõrd Sinuhe himu kuninga viha ees.

²⁶⁴ Üks kuninganna metafoorseid nimetusi («sinu taevas» — pt.k). Sõna rõhutab Sinuhe erilist seost kuningannaga, kes arvatavasti oli juba varem tema protežeerija, nüüd aga kaitses oma soosikut kuninga ees.

²⁶⁵ Ashmoleani versioonis on «valitsejakoda» (ʿh) kirjutatud mõnevõrra teisiti kui tekstis B 185. Põhierinevuseks on kullikujuline determinatiiv (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 11).

²⁶⁶ Ashmoleani ostrakoniga võrreldes on see koht B 186-s arusaadavam (vt.: J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 11, lk. 19). See väljend on vastandlik sõnale «taevas».

²⁶⁷ Ashmoleani variandis seisab «Maa kuningavõimu» (nsjj.t nt t;) asemel halvasti mõistetav «koht (troon), mis» (s.t nt;). J. Barns põhjendab seda teksti halva seisukorraga (Ashmolean. . . , V 11, lk. 19).

²⁶⁸ Alustekstis (B 187) kujutab determinatiiv poisse ja tüdrukuid. Seevastu Ashmoleani versioonis ainult poisse (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 11). Samuti puudub naissoo kolmandat isikut tähistav pronoomen (š).

²⁶⁹ Ashmoleani ostrakonis seisab «vastuvõtukambri» (ʿh n wtj) järel maja (pr) kujutav kirjamärk koos kuningale kuuluvate traditsiooniliste epiteetidega «elu, õnne, tervist!» (ʿnh wd; šnb). On väga tõenäoline, et vähemalt ostrakonis viidatakse kuninga vastuvõtukambri (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 12).

²⁷⁰ See fraas on kirjutatud alustekstis (B 187) punase tindiga. Märkigem, et rikkalikke kingitusi peavad Sinuhele andma kuningalapsed, kellest osaga ta oli juba varem tuttav. Seda lubades ületab Senusert I kõik Sinuhe enda soovid ja lootused (vt. viiteid 212—228; vrd. ka: R. P a r a n t , L'affaire. . . , lk. 293). Kuid see ei ole kuninga kaugelki viimane lubadus korraldada Sinuhe edasist käekäiku.

Muuseas, Ashmoleani koopias on verb «clama» (ʿnh) asendatud verbiga «rahul olema» (htp); J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 19, V 12.

²⁷¹ Sõna-sõnalt: «Tee tulekut!» (ir n.k iw.t; B 188).

²⁷² Ashmoleani ostrakonis ei osuta sõna «kuningakoda» (hnw) taga seisev determinatiiv hoonele (nagu B 188), vaid hoopis linnale (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 12). See determinatiiv ilmus tekstidesse alates Keskmisest riigist, tähistades võib-olla ühe linna residentsi, antud juhul pealinna administratiivkeskust; vt.: WB, III k., lk. 369; «hnw einer Stadt»).

²⁷³ Ashmoleani versioonis seisab sõna järel kahte hoonet (arvatavasti kuningakoda) kujutav sõnamääratleja ning nende taga veel otseselt kuningale kuuluv epiteet «elu, õnne, tervist!» (ʿnh wd; šnb); J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 12. Alates Keskmisest riigist tähistas rw.tj wr.tj kuningakoja värvaid (vt. viide 23; E. B l u m e n t h a l , Untersuchungen. . . , lk. 333).

²⁷⁴ Sõna-sõnalt: «(kuninga) sõbrad» (šmr.w). Vanemas tekstis (B 189) kujutab determinatiiv toolil istuvat suursugust isandat, ilmselt ülikut, kuid siiski mitte esimest õukondlast. Ashmoleani fragmendis on istuva üliku asemel hoopis seisev õukondlane pika sauaga (J. B a r n s ,

Ashmolean. . . , V 12). Selline sõnamääratleja on väga iseloomulik just Uuele riigile (WB, IV k., lk. 138).

Vrd.: Ashmolean. . . , R 1 — šmr w^c.tj, mille Sinuhe võttis oma tiitlite loetelusse jutustuse alguses. Alustekstis R 1 see tiitel puudub. šmr w^c.tj on Vanast riigist alates väga sagedane tiitel kõrgematel isikutel (noomoste valitsejad, vesiirid jne.; WB, IV k., lk. 138).

²⁷⁵ R. Bullock tõlgib «the blessed state of the dead» (The story. . . , lk. 77). Põhimõtteliselt ei tohi sellist tõlkevarianti välistada (vt.: WB, I k., lk. 81).

Ashmoleani versioonis on sõna im;h (siinkirjutajal «väärikus») järel toolil istuvat suursugust isandat kujutav sõnamääratleja (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 14). Vrd. mõningaid tõlkeid — M. Lichtheim: «passing into reverence» (Ancient egyptian. . . , lk. 229); «. . . an dem zur Ehrwürdigkeit geleitet wird» (E. B l u m e n t h a l , Altägyptische. . . , lk. 17); «. . . denke an den Tag des Begräbnisses und des Geleitens zur Ehrwürdigkeit» (K. G a l l i n g , Textbuch. . . , lk. 7).

²⁷⁶ Sefetiõli (šf.t) toodeti okaspuude hulka kuuluvast š-puust. Harilikult mõistetakse š-puu all seedrit, mida toodi Egiptusesse Ees-Aasiast. Seda õli kasutati laipade palsameerimisel.

²⁷⁷ Tait oli kangrute jumalanna. Oma nime sai ta ühelt Alam-Egiptuse linnalt, mis oli riidekudumise keskus. Tema käsutuses olid ka jumalate kujude jaoks ettenähtud rõivad, mõnikord võttis ta ise ohverdamistest osa. Vahel esines Tait sumud kuninga hauasidemete personifikatsioonina, valitseja kaitsjana. Selle omaduse tõttu seostatakse teda ka kuningavõimu sümbolitega (vt.: H. B o n n e t , Reallexikon. . . , lk. 764). Taitit mainitakse «Sumute raamatus» (Uus riik) kui jumalannat, kelle käsutuses on sumu riided (I. L i v š i t s , Skazki. . . , lk. 31).

²⁷⁸ Sõna-sõnalt: «tehakse» (ir.tw).

²⁷⁹ Ashmoleani ostrakonis ei ole sõna «matmispäeval» kirjutatud otseses genitiivis nagu tekstis B 192—193. Vrd.: J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 20, V 15, hrw n sm;-t.

²⁸⁰ Siin on mõeldud sisemist sarkofaagi (wj), milles asus muumia. Ashmoleani tekstis on kirjutatud valesti wj;, mis tähendab päikeselaeva; vt.: J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 20, V 15; WB, I k., lk. 271.

²⁸¹ Taevas (p.t) tähendab siin kas katafalgi kohal olevat baldahhiini (vrd.: R. B u l l o c k , The story. . . , lk. 78; A. B l a c k m a n , Some. . . , lk. 37; J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 20; K. G a l l i n g , Textbuch. . . , lk. 7; E. B l u m e n t h a l , Altägyptische. . . , lk. 17) või sarkofaagi kaane siseküljel kujutatud taevajumalanna Nutit (A. G a r d i n e r , Notes. . . , lk. 69; G. L e f e b v r e , Romans. . . , lk. 17; E. B r e s c i a n i , Letteratura. . . , lk. 167). Viimast varianti pean tõenäolisemaks (vt. ka viide 237).

²⁸² Nii vanemas tekstis (B 194) kui ka temast nooremas Ashmoleani ostrakonis (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 16) seisab sõna «lauljad» (šm^c.w) järel ainult mehi kujutav mitmuse determinatiiv.

²⁸³ Matuserituaali juurde kuuluv tants. Muu (nnjw)-tantsu esitavad mehed kandsid omapäraseid rookroone, tervitades Osirisega samastatud sumut (vt.: I. L i v š i t s , Skazki. . . , lk. 190; M. M e r t z , Red land, black land. New York, 1966, lk. 344; H. B o n n e t , Reallexikon. . . , lk. 768; E. B r u n n e r - T r a u t , Der Tanz im Alten Ägypten. Glückstadt, 1958; Knauer Lexikon der ägyptischen Kultur. München-Zürich, 1960, lk. 260). Sõna-sõnalt tähendab «Muu tants» «väsimuse tantsu», millega ühemõtteliselt vihjatakse «väsinud südamega Osirisele» (vt.: E. H o r n u n g , Meisterwerke. . . , lk. 61—62).

Ashmoleani ostrakonis ei ole kirjutatud nnjw (nagu tekstis B 195, kus on õigesti), vaid hoopis nmhw, mis teeb sõnast arusaamise raskeks. J. Barns näeb selles kõige enam sarnasust sõnaga nmh

(«waif»). Ka teine determinatiiv on vale, olles kahtlemata tavaline kirjaviga (J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 20, V 16).

²⁸⁴ Ohverdamine toimus hauakambri asuva läbipääsmatu kiviukse ees («Sinuhe jutustuses» ohvrikivide juures).

«Suuavamise» rituaali üks esimesi riitusi oli ohvrilooma(de) veristamine. Ohvriloomade elujõud kanti maagiliste ütluste ja toimingute abil muumiale üle. Härja jalg löigati kere küljest ära ja seda hoiti teatud aeg muumia suu ja muumiasarga ees.

Niisugune tseremoonia (kuulus matuserituaali juurde) on esmakordselt kirjaliselt fikseeritud Vana riigi ajal. Maagiliste loitsude retsiteerimise saatel avati noa ja kalapüügiiristadega sumu silmad, suu, nina, kõrvad ning sarkofaag, nii et lahkunu oli uuesti võimeline vastu võtma talle toodud ohvreid.

Kuninga kirjas ei ole üksikasjaliselt kirjeldatud kogu matuserituaali, on esitatud selle viimased, kõige tähtsamad osad. Kuid needki ületavad seda, mida Sinuhe julges soovida. Teatavasti tahtis ta olla lihtsalt maetud egiptuse mulda (vt. viiteid 215, 216).

Olgu öeldud, et mumifitseerimis- ja matuserituaali täpne täitmine oli üks tähtsamaid tingimusi tagamaks lahkunule igavest elu teisepoolsuses (S. M o r e n z , Ägyptischer Totenglaube im Rahmen der Struktur ägyptischer Religion. — Forschungen und Fortschritte, 1967, 41. aastakäik, 2. vihik, lk. 49; S. M o r e n z , Religion. . . , lk. 177—178).

²⁸⁵ Ashmoleani ostrakonis «tehtud kuningalastele» (irt n mš.w — nšw); J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 20, V 17.

Mumifitseerimise ja matuserituaali kõrval oli teisepoolsuses elu tagamise seisukohalt ilmingimata vajalik hauakamber — «kestuse (igaviku) maja» (pr n d.t; vt.: WB, I k., lk. 514). Iga egiptlase soov oli elada teisepoolsuses selle valitseja lähedal, keda ta oli oma eluajal teeninud. Vana riigi lõpus tõusid selle kõrvale päikese ja lõpuks Osirise sumuteriik. Nagu näitavad sargatekstitid ja surnuteraamatud, olid teisepoolsuselootused üksteisega sageli läbi põimunud, ent mingi spetsiifilise hauakambritüübiga need seotud ei olnud. Osirise-uskumus määratles kindlamalt hauaarkhitektuuri Keskmise riigi ajal.

Lootus elule Osirise läheduses, ühinemine sumutejumalaga Osirise nime võtmise kaudu tegi indiviidi suhteliselt sõltumatuks vaaraost. Ta muutus surematuks, ületades Osirise nime abil kõik teisepoolsuses olevad ohud. Koos nimega jäävad surnule tema maised tiitlid ning Osirise nimi ilmub siinpoolsete predikaatide rea ees, näiteks: «Osiris kirjutaja» jne., ilma et midagi oleks indiviidi maisest taustast ära võetud.

Keskmise riigi ajal maeti surnud suhteliselt sageli kuningaresidentsi maa-alale, kuid samal ajal kasvas ka matmine kohalikesse nekropolidesse. Kesk-Egiptuse hauakambrite kompleksid (Beni Hassan, Berše ja Mer) väljendavad suurt omapära, nende side Keskmise riigi aegse kuningakojaga on nõrk. Üle terve maa tulid palverändurid jumal Osirise kultusekeskusesse Abüdosse, et osa võtta tema müstiteeriumidest. Nad püstitasid kohaliku templi lähedusse väikesi steele, kus jumal Osiriselt palutakse head matust ja surmaohvrit. Osirise templi ümber ehitati rohkesti varihauakambreid (nn. kenotaafe), kuhu asetati väikesed kujud, et surnutel (kes olid maetud oma kodukohtadesse) oleks võimalik ka edaspidi osa võtta Osirise müstiteeriumidest. Müstiteeriumist osavõtjatele kindlustatakse surematus.

Keskmise riigi aegne komme lasta end matta kodukohas ja ehitada kenotaaf Abüdosse on mõnikord täheldatav ka Uue riigi ajal. Miks aga lubati matta Sinuhe, kes ei olnud pärit kuningaresidentsist Ittaust, vaid arvatavasti kusagilt Gize-Memphise piirkonnast (vt. viide 5), valitseva dünastia liikmete lähedusse? Ilmselt rõhutab kuningas sellega taas kord Sinuhe seost enda (vt. viide 259) ja kuningannaga (viited 264—269). Lubadus korraldada Sinuhe matused on kuninga erilise soosingu avaldus. See seadis hauakambri valdamise õiguse väljapoole igasugust kahtlust.

²⁸⁶ Sõnamääradeleja osutab poistele ja tüdrukutele (B 197); seda ka Ashmoleani koopias (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 17).

²⁸⁷ Sõnamääratleja «aasialaste» (m.w) järel osutab ainult meestele, seda ka Ashmoleani ostrakonis (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 17).

²⁸⁸ Vanemas tekstis (B 197) on kirjutatud bs, mida sõnastik tõlgib «einführen; herbeiführen» (= «sisse juhatama»; WB, I k., lk. 473). Ei välistata ka võimalust, et Keskmise riigi ajal ja hiljem tähendab bs mõnikord matmist (vt.: WB, VI k., lk. 25; WB, Belegstellen, I k., lk. 77), kusjuures märgitakse, et selline väljend on kaunis ebaharilik — sõna-sõnalt «kedagi hauakambrisse sisse juhatama» (vt.: WB, I k., lk. 473); R. O. F a u l k n e r , A concise. . . , lk. 84, kus bs on muu hulgas tõlgitud eesliitega «inter».

Ashmoleani koopias on bs asemel kirjutatud krš (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 17). See sõna esineb juba Vana riigi aegsetes püramiidtekstides, tähendades otseselt matust (vt.: WB, V k., lk. 63).

²⁸⁹ Rändkarjakasvatajatel oli komme matta lambanahka mässitud surukeha maa sisse ja kuhjata peale kivihunnik (K. G a l l i n g , Textbuch. . . , lk. 7; E. B r e s c i a n i , Lettatura. . . , lk. 167). Vt. ka: M. L i c h t h e i m , Ancient. . . , lk. 230; 234. M. Lichtheim eelistab tõlkida kirjamärki drj mitte «haud», vaid «sark» (*coffin*). Vrd. W. Simpsoni tõlget: «You shall not be placed in a ram's skin as they make your grave.» (The literature. . . , lk. 68); R. Bullock: «You shall not be placed in a sheep's skin when your enclosing-wall is made» (The story. . . , lk. 80).

²⁹⁰ Sõna «lauskmaa» (t;) on nii B 199 tekstis kui ka Ashmoleani ostrakonis (V 18) kirjutatud ilma võõrast maad kujutava sõnamääratlejata. Tõenäoliselt on see seletatav asjaoluga, et siin on mõeldud maad üldises mõttes, kui Universumi osa (WB, V k., lk. 212; R. O. F a u l k n e r , A concise. . . , lk. 292).

²⁹¹ Senusert I annab Sinuhele mõista, et võõral maal ei ole võimalik tema surukeha palsa-meerida. Vt. ka: V. Z a n d e e , Death as enemy. . . , lk. 63.

Erinevalt enamikust uurijatest tõlgib A. Blackman sõna h;t (siinkirjutajal «surukeha») kui «haigus» (Some. . . , lk. 38). Teadlane lähtub arvatavasti sõnade «haigus» (h;t) ja «surukeha» väli-se kirja pildi sarnasusest, seda isegi determinatiivide osas. Kuid siiski võib täiesti nõustuda J. Barnsi vastuväitega, et siin on tegemist Sinuhe surukeha ettevalmistamisega, mitte tema haigusega. Sellest oli juba juttu eespool (vt. viiteid 230—233; vt.: Ashmolean. . . , lk. 21, V 18).

Ühes varasemas lõigus (vt. viide 81) on sõna «keha» kirjutatud teise kirjamärgiga (h.t), mis sõnasõnalises tõlkes tähendab «kõht» (WB, III k., lk. 356), kuid mida võidi kasutada ka üldisemas mõttes. Hiljem, vaarao audientsil mainitakse h.t veel kaks korda, kusjuures ühel korral «kõhu» (B 253), teisel aga «keha» tähenduses (B 253). Arvatavasti tuleneb säärane erinevus sellest, et h;t puhul on tegemist laibaga, h.t aga märgib veel elava inimese keha.

²⁹² Kuningas teatab Sinuhele otsesõnu, et ainult pärast kodumaale naasmist on võimalik teda vääriliselt matta. Matuserituaali lubab korraldada kuningas ise.

Senusert I sõnades kajastub egiptlaste eriline kultuuriline seotus oma kodumaaga. Ainult Egiptuses võis inimene saada õnnelikuks. Ükski võõras maa ei saanud teda asendada, eriti mis puudutab eksistentsi teisepoolsuses (vt. viiteid 214—216). Nii teatab egiptuse ülik Sabni (Vana riik) autobiograafilises raidkirjas, et ta on toonud Egiptusesse tagasi oma isa Mehu surukeha. Sabni ütleb: «Matsin ta (pn) (oma) nekropoli tema hauakambrisse, kunagi ei ole säärast matust olnud ühelgi temaga võrdväärsele (enne) teda» (K. S e t h e , Urkunden des Alten. . . , lk. 139; S. M o r e n z , Ägyptische. . . , lk. 214). Vt. veel: W. H e l c k , Die Ägypter und die Fremden. — «Saeculum» 1964, 15.k., lk. 109.

S. Morenz arvab, et tähtsam oli siiski matuserituaali täpne täitmine. Selles suhtes pakub vähemalt Egiptuse naabermaa Nuubia palju õpetlikke näiteid. S. Morenz lisab, et niikaua kui egiptlased ei elanud Nuubias pidevalt (nagu näiteks Sabni isa), tõid nad ka oma surnud sealt tagasi (Religion. . . , lk. 178). Ees-Aasia kohta on vastavaid fakte raskem esitada, kuid üht-teist uut peaksid

andma arheoloogilised väljakaevamised egiptlaste matmiskohtades Siinail ja Lõuna-Palestiinas (vt. ka: W. W e s t e n d o r f , Sinuhe B 160. . . , lk. 125—128; H. K e e s , Totenglauben und Jenseitsvorstellungen. . . , lk. 32).

Teeksin nüüd lühikokkuvõtte kuninga kirjast. Kõigepealt torkab silma, et valitseja asetab vastutuse põgenemise eest Sinuhele endale. Senusert I ei rõhuta kusagil Sinuhe kõrget positsiooni ja head elujärge välismaal, tema diplomaatilisi teeneid. Ta ei pidanud neid ilmselt vajalikuks esile tõsta. Selle asemel ei unusta ta põgenikule meelde tuletamast, et too hakkab vanaks jääma. Tõsi küll, vananemise kirjeldamisel ei ole ta nii värvikas kui Sinuhe ise (vrd. viiteid 224—232). Oluline osa kirjast on pühendatud mumifitseerimis- ja matmisrituaali kirjeldamisele. Ma ei ole siiski nõus J. von Beckerathiga, kelle järgi pidi «Sinuhe jutustus» lugejaile ennekõike selgeks tegema tõsiasja, et välismaale põgenemine (mida tol ajal tuli ette mitte just harva) ei too õnne ja purustab lootuse surmajärgsele elule. (J. v. B e c k e r a t h , Geschichtsüberlieferung im Alten Ägypten. — «Saeculum» 1978, 29.k., 1. vihik, lk. 15). Siinkirjutaja arvates on teose peaprobleemiks inimese tahtevabaduse ja jumaliku ettemääratuse vahekord konkreetse indiviidi eksistentsist lähtudes. Niisugusel alusel ei oldud seda probleemi egiptuse kirjanduses varem sellise põhjalikkuse ja teravusega käsitletud («Ptahhotepi elutarkus» ja «Muinasjutt merehädalisest» jäävad «Sinuhe jutustusele» alla probleemiasetuse teravuse poolest).

Kuid mis siis lõppude lõpuks oli Sinuhe tagasikutsumise peamine põhjus? Ühest vastust sellele küsimusele anda ei saa. Kindlasti oli siin oma osa nii kuninganna eestkostel, Sinuhe palvetel kui ka Senusert I soovil meelitada Sinuhe eeskuju varal koju teisigi poliitilisi pagulasi. Neid võis XII dünastia valitsemise algul olla üsna palju, kuid kirja väljasaatmise ajal kindlasti hulga vähem.

²⁹³ Erinevalt alustekstist (B 200) seisab Ashmoleani ostrakonis sõna «hōim» (whjj.t) järel veel teine, võõrast maad kujutav determinatiiv (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 19).

²⁹⁴ Ashmoleani versioonis on lause algus kirjutatud natuke teisiti: «(Kui) ma seda valjult ette lugesin. . . » (šd.n.j šw); J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 21, V 19).

Vanemas tekstis (B 200) seisab sõna «lugema» (šd) järel mõnevõrra ebaharilik ja selle verbiga koos suhteliselt harva kasutatav sõnamääratleja, mis sümboliseerib keppi hoidvat kätt (R. O. F a u l k n e r , A concise. . . , lk. 273).

Ashmoleani ostrakonis sobib esimene determinatiiv antud sõna jaoks hästi (kujutab papüüruserulli). See-eest teine sõnamääratleja ei kõlba küll kuhugi. Harilikult seisab see samakõlalise sõna šd järel, millele R. O. Faulkner annab järgmised vasted: «take away, remove, cut out, rescue» jne. (A concise. . . , lk. 273); vt. veel: J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 19.

²⁹⁵ A. Gardineri tõlkes «juuksed» (šnj; vt.: Notes. . . , lk. 72). Kuid Ashmoleani ostrakon kinnitab G. Maspero oletust, et siin on tegemist siiski teise kirjamärgiga — šnbj (B 201), mida enamik teadlasi tõlgib «rind» (šnbt. Ashmolean. . . , lk. 21, V 19).

Mulla raputamine oli alistumise ja alandlikkuse märk (J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 21; M. L i c h t h e i m , Ancient. . . , lk. 234; E. B l u m e n t h a l , Untersuchungen. . . , lk. 332).

E. Blumenthal märgib, et väljend «maad puudutama» esineb ainult «Muinasjutt merehädalisest» (Untersuchungen. . . , lk. 332).

²⁹⁶ Determinatiiv sõna «laagripaik» (ʿf:jj) järel kujutab maja (B 201; J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 19). Sõnastiku andmeil kasutati ʿf:jj beduiinide laagri tähistamiseks (WB, I k., lk. 182); vt. ka: R. O. F a u l k n e r , A concise. . . , lk. 42. Sõna esineb teoses veel kahel korral (B 115; B 146; vt. viiteid 180—182, 204, 205).

²⁹⁷ Sõna-sõnalt: «ütlemine», «ütlus» (rdd). R. O. Faulkneril «saying», «that». Vt.: A concise. . . , lk. 325. Vrd.: A. G a r d i n e r , Egyptian. . . , § 224. Ashmoleani ostrakonis seisab hrdd (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 19), mis on põhimõtteliselt eelmisega samatähenduslik.

²⁹⁸ Süda (ib), mida Sinuhe arvates oli mõjutanud jumal. See oli seesama süda, mis viis tahtetu Sinuhe võõrsile (vt. viiteid 79—81). Väljend on väga sarnane sellega, millega Sinuhe põhjendab oma põgenemist Retenu valitseja ees. Vt. viiteid 205, 206, 212.

R. Parant analüüsib põhjalikult märgi th (siin tõlgitud «kiskuma») tähendust. Tema arvates on sel sõnal halb varjund (L'affaire. . . , lk. 136).

²⁹⁹ Ashmoleani ostrakonis ainsus — «võõrale maale» (h;st; J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 20). Väljendit «võõras(d) maa(d)» on nii alustekstis kui ka Ashmoleani ostrakonis tugevdatud sõnaga drdjt, mis tähendab midagi võõrast (vt.: W B , V k . , lk. 604; R. O. F a u l k n e r , A concise . . . , lk. 324).

³⁰⁰ Sõnal w;h-ib (siin «südameheldus») on tõenäoliselt palju tähendusvarjundeid. Sellest johtuvad ka rohkearvulised erinevused tõlgetes. Suur egiptuse keele sõnastik pakub: «das Herz neigen zu. . . »; «wohlgesinnt»; «wohlwollend»; «geduldig»; «bescheiden» (W B , I k . , lk. 256). Ka R. O. Faulkner paistab eelistavat sellist tõlgendust — «clemency, benevolence» (A concise. . . , lk. 54).

³⁰¹ S.t. surmast võõral maal.

³⁰² «Sinu Ka» (k; .k) — parafraseeritud «sina».

Vana-Egiptuse religioosse antropoloogia tasandil oli Ka üks inimese mittekehalisi olemusi (koos Ah'i, Ba'ga jt.), mis kätkes inimese kehalist ja vaimset elujõudu. Koos lapse sünniga läks ta isalt lapsele (eelkõige pojale!) üle. Kuninglikul tasandil oli Ka jumal Horos (vt. viide 34). Teda võib vaadelda indiviidi nähtamatu teisikuna, kes oli küll kehaga seotud ning vajas oma olemasoluks siin- ja sealpoolsuses vastavaid tingimusi (ennekõike toitu ja eluaset, ohvripanuseid ning hauakambrit), kuid ta ei olnud siiski keha osa ning eksisteeris sellest eraldi (vrd.: J. P e r e p e l k i n , Tšastnaja sobstvennost v predstavlenii jegiptjan Starogo Tsarstva. — Palestinskii sbornik, 16. välja-lase. Moskva-Leningrad, 1966, lk. 9).

Ka ja keha olid nii siin- kui ka sealpoolsuses tihedas vastastikususes sõltuvuses ja seoses. Kõla-line identsus sõnaga «härg» (k;) osutab asjaolule, et algselt tähendas Ka mehe sigitusjõu «liikuvat eluenergiat». Alates III aastatuhandest e.Kr. see ettekujutus vaimsustatakse. Nii ütleb tark Ptahhotep (Vana riik), et «poeg, kes sinu õpetust kuulab, on (laps), keda sinu Ka on sulle sigitanud». Surres pöördub inimese Ka jumaliku Ka juurde tagasi, sumu läheb «oma Ka juurde», ilma et ta sealjuures oma eripära kaotaks. Koos ettekujutuse tekkimisega, et Ka ei ole ainult kehaline, vaid ka vaimne jõud, hakati teda kujutama kaitsvat maagilist žesti väljendavate ülestõstetud kätena.

Üldisemas mõttes oli Ka eluandev printsiip, mis tavalistes olevustes toimis eeskätt kui sigitaja ja toitja, jumalates aga manifesteeris tahtelu ning sigitusjõudu. Olles paterneedi kõrgeim üldistus, kõi-kide sigitusjõudude abstraktsioon, läks Ka isalt pojale ja jumalalt kuninga vahendusel üle kogu inim-ühiskonnale (täiendavalt vt.: U. S c h w e i z e r , Das Wesen des Ka im Diesseits und Jenseits der alten Ägypter. Glückstadt, 1956; J. A s s m a n n , Das Vaterbild in Mythos und Geschichte. Stuttgart, 1976, lk. 47—48).

Mõnikord tõlgitakse sõna «Ka» inimese hingena (samuti nagu Ba ja Ah). Sellega ei saa siiski nõustuda, sest neil kõigil puudub Platoni hingekäsitusele omane selge mõisteline piiritletus.

Platoni filosoofias on hing oma olemuselt keha vastandmõiste. Tema järgi asus preeksistentne hing enne kehaga ühinemist ideede maailmas, kust ta siis mingil põhjusel maise kehaga ühendati. Keha on üksnes surematu hinge ajutine vangla, millest hing tunnetuse teel püüdleb tagasi täiusliku ideaali valdkonda. Keha on säärase käsitluse järgi loomulikult midagi alaväärtuslikku ja hinge aheldavat. Nii-sugune hinge ja ihu dualism valitses antiik- ja keskajal, saades niivõrd omaseks ka kristlikule mõtlemisele, et alles põhjalik süvenemine piibli mõttemaailma ja selle eripära tundmaõppimine kriitilist teoloogiat abiks võttes sellise dualismi kummutas. Populaarses mõlemises aga püsib antiikaja pärand visalt edasi, kuigi ka uuem psühholoogia ja meditsiin tõestavad hinge ja ihu lahutamatu ühtekuuluvust ja nende olemuslikku sõltuvust teineteisest. Vt. ka: E. H o r n u n g , Ägyptische Unterwelts-

bücher, Zürich-München, 1972, lk. 34—38; A. B o l š a k o v , O dialogizme «Spora tšloveka i Ba». — Kulturnoje nasledije Vostoka. Leningrad, 1985, lk. 26.

³⁰³ Sõna-sõnalt: «. . . lõpetada oma kcha». Sinuhe peab siin silmas just nimelt elavat keha (h^c; WB, III k., lk. 37), mitte laipa (vt. viide 291).

³⁰⁴ Ashmoleani versioonis seisab sõna «valitsejakoda» (h^{nw}) taga mitte ainult hoonele (nagu B 204-s), vaid ka linnale osutav sõnamääratleja (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 21).

(Järgneb)

Felix Oinas

Viljakusest ja maagiast

Minevikus, mil inimesed elasid ligidases ühenduses maaga ning mullaga ja mil maa oli üldiselt aluseks inimeste eksistentsile, oli viljakus elu ning surma küsimus. Hea viljasaak kindlustas rahva elu aastast aastasse. Viljaikaldused, mis toimusid periooditi, hävitasid inimesi massiliselt, ähvardades vahel koguni rahva olemasolu. Mäletame Joosepi loost piiblist seitsmest nälja-aastast, mis laastasid Egiptust ja naabermaid ja mille elanikke Joosep oma ettenägelikkusega aitas päästa.

Üksnes paradiisis usuti olevat toitu kogu aeg ülikülluses ja sellepärast igatsesid vabad vaesed sinna. Milline rikkalik söömalaud seal õndsaid surmuid ootas, sellest kuuleme Soome lauluraamatust (Eesti lauluraamatus see puudub):

Jumalan oman pöydän
Tyköna oivallist
Siell ehtoollista syödän,
Herkuista makeist';
Elämän puusta ratki
Me runsast ravitan,
Elämän lähteest kaikki
Ijäti juotetaan.

Jumala oma laua juures süüakse oivalist püha-
õhtusöömaaga magusaist hõrgutusist.
Elupuust meid rohkesti söödetakse,
eluallikast meid kõiki igavesti joodetakse.

Ühes oma illustratsioonis on kunstnik Eerik Haamer kujutanud muistset õnneaega. Mida sel õnneajal tehti? Haameri pildi järgi istuti hiigelsuure õunapuu all, kust langes alla puuvilja ja kus söödi, joodi ja lõbutseti. Haamerit on ilmselt juhtinud ideed paradii-
sist.

Üle maailma, kaasa arvatud Eesti, on levinud usk, et varade koguhulk maailmas on piiratud. Varu, hüvesid ja õnne on olemas teatud kindel hulk, mida ei saa suurendada; küll aga on võimalik neid ühest kogukonnast teise või ühelt isikult teisele üle kanda. Seda võib võrrelda kahe veeanumaga, mis on omavahel ühendatud. Kui ühest anumast vett teise juhtida, langeb selle tase ühes ja tõuseb teises. Ja samuti — kui kellegi varandus suureneb, siis peab teise oma vastavalt kahanema. Sellest järeldus: naabri õnnetus on sinu õnn. Kui naabri loomad ei edene, siis sinu omad edenevad seda paremini. See on idee, mis on vara- ja toiduvedajate uskumuse aluseks.

Selleks et kindlustada endale küllaldaselt sööki ja jooki, oldi koguni valmis andma oma hing vanakurjale. Varahankijad-toiduvedajad nõudsid lepingu tegemisel peremehelt tilga verd, mis oli pandiks, et pärast surma läheb tema hing kurjale. Eestis kuulusid toiduhankijate kaadrisse pisuhänd ehk tulihänd, kratt ja puuk. Ma kuulsin isiklikult, et ühel mu vanavanemate naabril oli pisuhänd, mis nagu langev täht või tulejuga oli lennanud taevast alla majja sisse. Sellest oli tulnud sinna jõukus. Pisuhänna kujutelmad päri-

nevad ilmsesti meteoroidest ja komeetidest. Pisuhänna ja krati võis peremees ise valmistada vanast luuast, kaltsudest ja mitmesugusest kribust-krabust kolmel neljapäeva õhtul ristteel. Kellel oli küllalt raha, sai neid osta Riist.

Vara- ja toiduveadajate ustava töö tagajärjel kasvas isanda rikkus, kuna naabri oma vähenes. Seega materiaalse hüve hulk kogukonnas ei muutunud, muutusid ainult selle omanikud. Ent tasakaal säilis.

Põldude viljakuse eest hoolitsesid Eestis viljakusjumalused, esijoones Metsik ja Peko, kes on üldiselt hästi tuntud. Lätis kandsid isegi libahundid hoolt kogukonna põldude viljakuse eest. Sellest kuuleme libahundi protsessil Lätis a. 1691. Seal oli kohtu all 86-aastane vanamees Thies (Mathies), kes kinnitas, et tema oli libahunt ja töötas Jumala poolel nõidade vastu, kes olid liidus kuradiga. Kurat laskis viljakuse põrgusse viia, kuid libahundid varastasid selle tagasi. Thies'i järgi tegutsesid libahundid rahva hüvanguks; kui nad ei oleks viljakust kuradilt tagasi varastanud, oleks viljakus ning õnnistus maailmast kadunud. Läti libahundid, tunnistas Thies, võistlesid vene libahuntidega. Eelmisel aastal olid vene libahundid jõudnud varem põrgusse ja olid viinud Lätimaa viljakuse ära. Sellepärast oli venelastel hea lõikus, aga lätlastel ikaldus vili. Sel aastal (1691) olid Läti libahundid jõudnud kohale varem, mistõttu nad lootsid nüüd head saaki. Kuna Thies jäi oma tunnistuse juurde kindlaks, määrati talle kümme vitsahoopi ebaisu ja ebajumalate kummardamise pärast.¹

Läti libahundi-protsessi kohta kirjutas Walter Anderson: «Sarnast teooriat ei ole ma kunagi kuulnud ja ei või ütelda, kas ta on traditsionaalne või vana Thies'i enese poolt seipsetud; mõlemal juhtumisel on ta äärmiselt huvitav.»²

Sel protsessil mainitud libahundid on siiski traditsionaalsed, nagu näitavad paralleelid mitmeis mais. Itaalia benandandid, head nõiad, olid samuti oma kogukonna heaolu eest väljas. Varustatud apteegitilli okstega, võitlesid nad pahade nõidadega (*stregoni*), kes olid relvastatud pilliroogudega. Juhul kui benandandid jäid neis võitlusis nelja nädala kestel võitjaks, tuli sel aastal rikkalik viljasaak; kui mitte, siis tuli puudus ja nälg. On huvitav, et benandandid olid organiseeritud sõjaväelise korra järgi kapteni ülemvalitsuse all, samuti kui läti libahuntidel oli oma ülemus, «metsa-isa» (*meža tēvs*), kes määras vähimagi detaili nende tegevuses. Samasse rühma kuulusid ka rumeenia calusarid ja vene «elavad vampiirid». Viimased olid algselt libahundid, kes kaitsesid külarahvast pahade vaimude vastu.³

Toidumured on pannud inimesi kasutama oma eksistentsiks ka erootikat. Vanades agrarreligioonides oli levinud müüt maaema viljastamisest taevaisa poolt. Seda kosmilis-müütuslikku sigitusakti kutsutakse kreekaekelse nimetusega *hieros gamos* 'püha pulm'. Selle kaugeks vastukajaks võib olla uskumus Eestiski, mille järgi «jummal-essäkene» kevadel müristamisega maapinda raputab ning seega maa viljakandvaks muudab.

Laialdaselt on levinud usk, et toimimine vastavalt sellele igivanale müüdile aitab kaasa viljaseemnete idanemisele. Naise sigivus usuti mõjutavat põldude viljakust. Ewe neegritarid Lääne-Aafrikas pakkusid end mõrsjana püüton-jumalale. Tüdrukud ja naised harrastasid püha prostitutsiooni preestritega kui ka teistega kiriku hõlma all. Seda kõike tehti selleks, et kindlustada põllupinna viljakust ja loomade sigivust.

Selle kirikliku rituaali varasemaks väljenduseks oli lihtsalt erootiline magamine paariti põldudel sel ajal, mil viljad olid tärganud. Nii toimus see Hiinas, kus poisid ja tüdrukud magasid põldudel, olles veendunud, et sellega aitasid nad kaasa viljade idanemisele, sademeile ja põldude avanemisele, viljakusele. Helleeni traditsioonist kuuleme noorte magamisest värskest tärganud rohul vagude vahel, et imiteerida nende jumalusi Jasonit ja Demeteri. Pilipide mehed Kesk-Ameerikas magasid neli ööd eraldi oma naistest, et koguda potentsi selleks ööks, millal külv põldudel algab. Kui Jaava saarel riis õitses,

¹ F. Oinas, Kitzbergi draama «Libahunt» ja selle rahvaluule tagapõhi. Rmt.: Kalevipoeg kütkeis. Aleksandria, Va. «Mana» 1979, lk. 87.

² W. Anderson, Uus töö Balti libahundi protsesside kohta. «Ajalooline Ajakiri» 1924, nr. 4, lk. 154.

³ F. Oinas, Kitzbergi draama... lk. 87—88.

magasid peremees ja perenaine põllul. Ukrainas oli kombeks, et jüripäeval, kui preester oli õnnistanud vilja, vähkresid noored abielupaarid vagude vahel. Venemaal veeretasiid naised batjuškat põllu peal, mitte ainult põldude õnnistamiseks, vaid hämardunud mälestusena kunagisest *hieros gamos'*est, pühast pulmast.⁴

Erootikast loodeti kasu mitte üksi põldudele, vaid ka karjakasvatusele. Eestis oli endisel ajal kombeks, et tütarlapsed asusid suveks lambalauta magama, kus nad ehalkäijaid said vabalt vastu võtta. Gustav Ränk kirjutab, et «kõik, mis seal laudas ööseti toimus, pidi tulu tooma karjale». Sama maagiline mõtteviis avaldub ka meie varasemais pulmakombeis, mille järgi noorpaar pidi pulmaöö magama laudas.

Põldude ja karja viljakuse tõstmiseks on Eestis peetud minevikus ohjeldamatuid pidustusi. Üks selline toimus jaanipäeval Piritas kloostris ümbruses Tallinna lähedal. Sellest annab detailse kirjelduse Balthasar Russow, Tallinna Pühavaimu koguduse õpetaja (arvatavasti eesti soost) oma kroonikas a. 1577. Russow kirjutab muuseas järgmist: «Ja kui nad (s.o. talupojad, nende naised ja tüdrukud) selle omast meelest jumalateenistuse (s.o. ohvritalituse) nõnda ära olid pidanud, mis suur epikuuri pidu seal siis lakkudes, prassides, lauldes, karates ja tantsides peale hakkas ja mis suur jorin suurtest torupillidest, niisama ka, mis kasimatust, hoorust, kiskumist ja tapmist ja suurt hirmsat ebajumalateenistust seal on sündinud, seda ei suuda ükski inimene küllalt uskuda. . . Ja ei ole võimalik, et Veenusmäel hirmsamat epikuurielu võib elada, kui ebajumalauksujad talupojad siin seal palverännakul ja pattude andeksandmisel pidasid, ja olid ometi niisuguses pöörases usus, et see kõik kõigevägevemale jumalale iseäranis armas teenistus pidi olema ja nemad ka seeläbi jumalalt suurt armu on saanud.»⁵

Boecler-Kreutzwaldi järgi oli see pidustus nn. bakhanaalia, kus harrastati kõige skandaalsemaid ja kõige ohjeldamatuid kombeid. Samad autorid kirjeldavad ka sellega sarnanevat käitumist Risti kiriku juures Viljandis ja Sõja-maarja-kabelis Kundas.⁶

Kui rahvas uskus, et need pidustused olid Jumalale meelepärased, siis eksisid nad: neil väljelaamistel polnud midagi ühist kristliku Jumala teenimisega. Hoopis seevastu: nad olid jäänud paganusest; inimeste piiritu ohjeldamatus pidi vallandama ka loomade ja maa sigitusjõud ja tagama rohke liha- ja viljasaagi.

Kui Russowit uskuda, siis läheneb jaanipäeva pühitsemine Pirital juba orgiale. Orgiad on rahvahulkade piiramatu, taltsutamatu väljelaamine seksuaalselt, kus hullatakse alasti või pool-alasti ja magatakse ükskõik kellega — kas oma vanemate, laste, sugulaste või võõrastega. Suur-orgiaid on peetud Indias, Okeania saartel, Vana-Kreekas Dionüüsi pidustustel, Brasiilia pärismaalaste hulgas ja mujal. Mircea Eliade on tõlgendanud orgiat kui tagasimineku kaosesse, mis valitses enne maailma loomist ja mis võimaldas loomise kordumise. Kaoses olid olemas kõik potentsiaalid, kõik jõud ja tungid, millede esilepahvatamine tegi võimalikuks kosmose tekkimise. Tagasimineku sellesse ürgolukorda andis ülitugeva tõuke ka viljakusele ning sigivusele.⁷

Laialt levinud mõju taimekasvu edendamiseks omistati nn. homöopaatiale, imiteerivale maagiale. Põhimõtteks oli teha selliseid tempe, mis meenutasid taimede soovitud omadusi ja vilja soovitud suurust. Samuti kasutati soovidele vastavaid isikuid. Toome sellest ainult mõned näited, kuna James Frazeri poolt on küsimust üksikasjalikult valgustatud. Külvamisel pidid näiteks Sumatra naised laskma juuksed rippuda lahtiselt seljal, et riis kasvaks lopsakalt ning pikaks. Malaisias pidi külvajal olema kõht hästi täis, selleks et maisipead paisuksid suureks. Baieris, Austrias, Böömimaal ja mujal usuti, et rasedad naised või naised, kel oli palju lapsi, said mõjutada vilja ja viljapuude kasvu. Paljudes maades Euroopas kasutati tantsimist ja kõrgele hüppamist selleks, et kanep ja

⁴ M. Eliade, *Patterns in Comparative Religion*. New York, Signet, 1963, lk. 355.

⁵ B. Russow, *Liivimaa kroonika teine jagu*. Rmt.: E. Laugaste, *Eesti rahvaluuleteadeuse ajalugu*. Tallinn, 1963, lk. 30.

⁶ O. Loooris, *Grundzüge des estnischen Volksglaubens*. II. Lund, Gustav Adolfs Akademien, 1951, lk. 96, 98.

⁷ M. Eliade, *Patterns in Comparative Religion*, lk. 356 jj.

lina kasvaksid pikaks. Kuramaa peremees kandis külvamisel kaasas kirvest, millega ta toksis maad, et viljakõrred kasvaksid sama tugevaks kui kirves. Baieris kandis nisu kül-
vaja mõnikord kuldsõrmust sõrmes, et nisu tuleks õrn-kollakat värvi.⁸

Homöopaatilist maagiat kasutati rohkesti ka Eestis. Oli üldine uskumus, et liulaskmine kelguga kaugele kindlustas pikad linad. Kambjas tehti kapsa-maarjapäeval ülepannikooke, et kapsail tuleksid hästi laiad lehed. Boecler-Kreutzwaldi teatel küpsetati mujalgi Eestis samaks otstarbeks suuri pannkooke siis, kui kapsa seeme maha pandi. Seejuures kandis perenaine lumivalget peakatet, mis pidi aitama kapsail kasvatada ilusad valged pead.

Tuleme lõpuks küsimusele sõna mõjust, väljendatud nii proosas kui luules. Sõna on tõhusamaid vahendeid maailmas, mille abil valitsetakse maailma (koos püssirohu või aatomiga), hoitakse oma tahte all rahvaid, arstitakse haigusi ja tehakse palju muud. Eesti vanasõnagi ütleb: «Sõna vägi on suurem kui sõjavägi» või «Hea sõna võidab võõra väe».

Sõna mõju on kasutatud ka taimekasvu edendamiseks. Eriti sobisid selleks nn. algupära müüdid. Nende müütide kujunemises on etendanud peaosatähtsus, mis teatud taimedel on olnud üksikisiku või inimrühma eksistentsiks. See ongi põhjuseks, mis pärast nii kindlasti usutakse, et müüt teatud teravilja algupärast annab igapähele, kes seda tunneb ja esitab, võimu soodsalt mõjutada viljakasvu ja saagi rohkust. Olgu tähendatud, et sama seletus käib ka müütide kohta loomade algupärast.⁹

Tüüpiliseks näiteks algupära müütidest on riisimüüdid Indoneesias. Seal on komme, et kui riis kevadel idaneb, siis keegi, kes tunneb müüte riisist, läheb riisipõllule. Ta vedab õõ põllul hütis, jutustades seal müüte, kuidas inimesed said riisi. Müüdi jutustamine sunnib riisi tõusma maast nii ilusana, jõulisena ja tihedana, nagu see toimus siis, kui riis tõusis maast esimest korda, mil maa oli täis pakitsevat jõudu.

Arizonas asuvate Papago indiaanlaste maisi algupära müüt jutustab: «Õõ õõ järel kõnnib külvaja oma põllu ümber, lauldes maisi kasvulaule. Neil on laul maisi kasvamisest põlve kõrguseks, maisi kasvamisest piha kõrguseks, maisi õisiku (põõrise) loomisest. Mõnikord tulevad kogu küla mehed kokku ja laulavad õõ otsa, mitte ainult maisist, vaid ka ubadest, muskaatkõrvitsaist ja metsikuist asjadest.»¹⁰

Ka ungari nn. *hejgetés* kuulub algupära müütide hulka, olles küll laiendatud mitmete maagiliste võtetega. Ungari noormehed marssisid uusaastal rühmas ümber majade, kordasid rütmiliselt «hej-ho», plaksutasid piitsa ja vedasid atra järel. Seejuures retsiteerisid nad tervet vilja elulugu alates külviga ja lõpetades uudseleiva tulekuga lauale. Selle sõnalis-maagilise talituse otstarbeks oli kindlustada lõikuse edukust järgmisel sügisel.¹¹

Maagilist mõju omistati ka lauludele, mille aineks oli viljakusjumalus või -haldjas. Ingeris joodi ukko päeval õlut pühas hiies ja lauldi Sämpsä Pellervoise laulu. Laul jutustab viljakushaldja pikast magamisest ja tema äratamisest. Laulmise ülesandeks oli tagada edu viljakasvule. Selle laulu Ida-Karjala teisendis põgeneb Sämpsä ära intsesti tõttu oma õe või võõrasemaga ja tuuakse tagasi selleks, et viljad kasvaksid jälle hästi.

Ka Soome Ritvala küla kuulsad nn. *helka*-pidustused olid ühenduses viljakusega. Need pidustused algasid suvistepühade neljapäeval ja jätkusid kuni jaani- või peetripäevani. Ritvala neiud, kes pidid olema korralikud ja karsked, ja lisaks mõned abielunaised kogunesid igal pärastlõunal küla keskele ja algasid rongkäiku mööda küla teid. Sammu-des laulsid nad vanu laule Kalevala värsimõõdus ja mõned jutustavad laulud kuni õhtuni välja.

Helka rongkäigu otstarbeks oli põldude viljakuse tagamine, sest rongkäik toimus just sel ajal, mil kevadvili idanes ja sügisvili kasvas kuni terade valmimiseni. Eriti tähend-

⁸ J. G. Frazer, *The Golden Bough*. I. New York, MacMillan, 1935, lk. 136—138.

⁹ R. Pettazzoni, *Essays on the History of Religions*. Leiden, Brill, 1967, lk. 29.

¹⁰ R. Klymasz, *The Science in Folklore*. Rmt.: R. M. Dorson, *Folklore in the Modern World*. Haag, Mouton, 1978, lk. 274—275.

¹¹ T. Dömötör, *Hungarian Folk Beliefs*. Bloomington, Indiana University Press, 1982, lk. 192—193.

dusrikas oli ritvalaste kinnitus: kui laulmine lõpetatakse, lakkaksid Ritvala põllud kasvama. Et seda ei juhtuks, tuli põlde kaitsta helkalauludega.¹²

Maagilist mõju sai avaldada viljale ka muinasjuttude või muude lugude jutustamisega, mille puändil oli peatähtsus viljakuse edendamisel. Bronislaw Malinowski järgi jutustati Trobriandi saartel muinasjutte, *kukuvanebu*. Nende esitamise sesooniks oli aeg detsembrist kuni märtsini, mil puhus loodemonsuun. Seks ajaks olid põllud haritud, viljad maha tehtud, aiad püstitatud ja maagiline sein üles pandud. Nüüd oli aeg viljakusjõul vilja toota. Sel ajal istusid pärismaalased halva ilma tõttu majades. Seal jutustasid nad üksteisele hästituntud, lõpmata pikki lugusid, mis olid peamiselt rõvedad. Iga jutustaja pidi lõpetama loo järgmise neljarealise standard-laulukesega:

«Kasiyena jamsid (troopikataimed) kerkivad kobarais; see on aeg, mil viljad puhkevad, mil nad kasvavad ümmarguseks. Ma keedan taro putru; See-ja-see (mõni tähtis kohal-olev isik) sööb seda. Ma purustan betel-pähkli; See-ja-see (teine kohal olev suur nina) sööb seda. Nad maksavad ära, See-ja-see (ja järgmine jutustaja).»

Seda laulukest retsiteeritakse kindla rütmiga. Malinowskile tunnistati: «Muinasjuttude jutustamine avaldab maagilist mõju uutele viljadele. See paneb kasiyena jamsi tõusma kobarais ja peatoiduaine küpsema.»¹³

Saksa Uus-Guineas jutustati lugusid, mille lõpp-puändiks oli käsk viljale kasvada ilus ja saagirohke. Usuti, et lugusid vanadest aegadest või rahvapärasteid legende võis jutustada ainult siis, kui viljad tärkasid. Iga loo lõpus mainis jutustaja mitmesuguseid jamsse, millele andis käsu: «Kasve ja vilja ülikülluses!»¹⁴

Jutuajamist dialoogi vormis viljakuse tõstmiseks on kasutatud nii Eestis kui mujal. Üks kõnelejaist oli peremees, teine perenaine või — mõju suurendamiseks — mõne jumaluse esindaja. Ropka vallast Nõost on kirja pandud järgmine jutuajamine:

«Vana-aasta õhtul kaetakse laud söökidega; perenaine istub laua otsa ja peremees läheb rehealla. Rehealt küsib peremees: «Kas rukkit on?» Perenaine vastab toast: «On.» Siis küsib peremees: «Kas kesvi on?» Perenaine vastab: «On.» Nii küsitakse kõik viljad läbi. Kui kõik viljad, muu seas ka heinad, on läbi küsitud, siis kasvab suvel kõiki nimetatud vilju.»¹⁵

Mordva ja valgevene rahvaluules leidub näiteid seesuguse stsenaariumi kohta; Jumal kõnnib tänaval, peremees tema taga kutsub teda sisse: «Jumal, tule mu majja rikkaliku vilja ja loomadega!»¹⁶

Jutuajamist viljapuudega on harrastatud Lõuna-Euroopas ja Aasias. Sellega on püütud puid veenda, et neilt oodatakse senisest paremat saaki. Puid on tavaliselt ähvardatud, mõnikord ka meelitatud. Juba piiblis on viljakandmatuid puid tõotatud maha raiuda. Ristija Johannes, jutlustades judca rahvale, kuulutas: «Ent kirves on juba puude juure küljes; iga puu nüüd, mis ei kannu head vilja, raiutakse maha ja heidetakse tulle.» (Mt. 3:10.)

Ungaris on jõulude ajal, uusaastal jne. viljapuid pekstud ja raputatud või pandud neile toitu. Üks mees alustas seal puuga juttu. Ta palus puud anda rohkem saaki. Teine mees, kes kõneles viljapuu nimel, lubas anda seda nii palju kui võimalik. Sama toimus enne jõule ka Karpaato-Ukrainas, kui kaks noormeest lähenesid ploompipuule; üks neist kandis õlgi, teine kirvest. Viimane vibutas kirvest ja ütles: «Ma raiun su maha.» Esimehe vastas: «Ära raiu, ma annan sulle ploome.» Sellele leidub paralleel Bulgaarias. Bulgaaria talumees raputas ähvardavalt kirvest viljapuu ees, mis vilja ei kandnud, kuna teine mees, kes esindas puud, lubas rikkaliku saaki. Seda korrati kolm korda. Samuti toimiti ka Jaapanis. Uue aasta esimesel päeval vigastas seal peremees viljapuu koort oma aias ja

¹² E. En ä j ä r v i - H a a v i o, Ritvalan helkajuhla. Porvoo, Söderström, 1953, lk. 323.

¹³ B. M a l i n o w s k i, Soil-Tilling and Agricultural Rites in the Trobriand Islands. Bloomington, Indiana University Press, 1965, lk. 156—157.

¹⁴ P. S a r t o r i, Erzählen als Zauber. — «Zeitschrift für Volkskunde» 1930, N. F., lk. 42.

¹⁵ Eesti Rahvaluulearhiiv, E 71325 (4) KV Tartu Tehnikagümnaasium.

¹⁶ M. E l i a d e, No Souvenirs. New York, Harper and Row, 1977, lk. 38—39.

küsis: «Kas sa kannad vilja või ei?» Puu taga peidus olev mees vastas puu nimel: «Ma kannan vilja.» Malaisias võttis üks nõid kirve ja lõi mitu korda selle puu tüvele, mis oli kandnud kõige vähem vilja, ja küsis samuti: «Kas sa kannad vilja või ei? Kui ei, siis raiun su maha.» Seepeale vastas puu teise mehe suu läbi: «Jah, ma kannan vilja. Palun ära raiu mind maha.»¹⁷

Nägime, et viljapuudega käituti otsegu pahade lastega. Kohati lauldi neile hälli- ja tervituslaule ja söödeti ning joodeti neid. Ent nad said siiski rohkem hirmu kui armu, sest hirmust arvati olevat rohkem kasu.

Hirmutamise kohta on huvitav teade Eestist. Kui kapsad ajasid ainult lehti ega kasvatanud päid, läks peremees öösel enne päikesetõusu särgiväel aeda ja keerutas vikatiga kapsaste kohal, otsegu tahaks neid maha niita. Seletus oli: «See heidutab kapsad ära ja paneb neid täitma oma kohust.»

Küsimine: kas proosal ja luulel on olnud käegakatsutavat, mõõdetavat mõju taimekasvule?

Leidub inimesi, kes usuvad taimede ja puude veenmisse juttude, legendide ja dialoogidega, kuid seda pole olnud võimalik tõendada. Samuti usutakse laulu mõjusse. Laulu mõju suurusel laulis juba meie muistne laulik:

Kui ma hakkam laulema,

Ma laulan mere maasse,
mere kaldad heinamaaks,
mere ääred karjamaaks,
mere põhja põllumaaks.

Kui laul võis niisiis kogu maailma ümber luua, võib arvata, et sel oli mõju ka taimekasvule. Leedu rahvalaul, kirja pandud Kanadas, näitab kujukalt laulu mõju. Selles

Mehed laulsid ja laulsid,
ja nende rukis kasvas roheline.

Naised laulsid ja laulsid,
ja nende kapsas kasvas roheline.

Noored õed laulsid ja laulsid,
ja nende aedruut kasvas roheline.¹⁸

Botaanikud eri paigus maailmas on testinud nii vokaal- kui instrumentaalmuusika mõju taimekasvule. Instrumentaalmuusika suhtes osutusid tulemused positiivseks. Leiti, et muusikapalade sagedane kordamine instrumentidega eri amplituudides stimuleerib tõepoolest taimede kasvu.

Aastal 1968 palus Kanada Muuseum dr. Pearl Weinbergerit, kes oli testimise alal töötanud Ottawa ülikoolis, teostada detailseid katseid laulu- ja instrumentaalhelide mõjust taimede idanemisele ja kasvamisele, kasutades selleks rahvamuusika materjale Rahvaluule heliarhiivis. Weinberger laskis eri taimede rühmadele anda kaks kaheteistkümnepäevast perioodi muusikat, kuna kontrollrühm jäi muusikast ilma. Ka nende taimede kasvu jälgiti kaheksa nädala kestel. Tulemuseks oli leida, et muusika stimuleeris idanemist ja kasvu, kuigi ainult kolm kuuest muusikapalast näitasid selgesti seda mõju. Erakordne oli see, et ukraina flöödi meloodia, mängitud sopilkaga, põhjustas

¹⁷ T. D ö m ö t ö r, Riten zur Förderung der Fruchtbarkeit von Obstbäumen. — «Műveltség és hagyomány» 1971, XIII—XIV, lk. 191—198.

¹⁸ R. K l y m a s z, The Science in Folklore, lk. 275.

silmatorkavat tõusu kurgitaimede kasvamisest. Sama flöödi meloodia oli soodus ka kaer-tele ja stimuleeris mõnel juhul oluliselt maisitaimede kasvu. Selle meloodia mängimise mõjul kasvas pungade arv kolmekordselt; samuti oli ka lehtede arvus tähelepandav tõus. Järeldused, mis Weinberger sooritas Aafrikas a. 1969—1970, kinnitasid varasemal katsetusel tõdetud sopilka flöödimuusika mõju. Samadele tulemustele oli jõutud juba 1965. a Indias, kus riisipõllule oli mängitud muusikat *nadeshwam*'iga, lõuna-india vilepilliga.¹⁹

Sellest võib järeldada, et teatud rahvaluulelised meloodiad, mängitud pillidega, kiirendavad mõnede taimede idanemist ja kasvu. Nõuab aga veel uurimist, millistel muusikalistel elementidel on taimekasvu stimuleeriv mõju.

Katsed vokaalmuusikaga tõid seevastu pettumuse neile, kes olid lootnud ka sel alal positiivseid tulemusi. Laulumaterjali ja katsetaimede vahel ei ilmnenud selget statistiliselt veenvat korrelatsiooni. Juhtu aga tähelepanu sellele, et senised testid ei tarvitse olla lõplikud, sest tulemused võisid olla mõjutatud kunstlikest laboratoorseist tingimustest, milles katsed toimusid, ja liiga ahtast fookusest ainult üksi lindistatud helidele.

Tuleme lõpuks küsimuse juurde palve mõjust viljakusele. Seda on uurinud pastor Franklin Loehr, kes avaldas a. 1959 raamatu selle kohta.²⁰ Loehr on ettevalmistuselt keemik ja kompetentne uurima keemilisi protsesse taimedes.

Loehri uurimiste ülesandeks oli selgitada, kas palvel on mingit mõju taimede idanemisele ja kasvule. Selleks pandi seemnete rühmad, harilikult mais ja nisu, idanema identseisse nõudesse. Rida nõusid oli määratud «palve» jaoks, kuna üks oli kontrollimiseks. Loehr ja tema rühm palusid andumuslikult, et valitud seemned kasvaksid, ja tõepoolest — seemned palve-nõudes kasvasid kiiremini ja pikemaks kui palveta seemned.

Katsetati ka negatiivse palve mõju taimedele. Mõnda nõusse pandud seemneile peeti palveid kasvamise «vastu». Loehri järgi andsid need katsed isegi üllatavamaid tulemusi kui eelmised. Kasvu vastu palutud taimed hakkasid küll kasvama, kuid närtsisid peatselt ja surid.

Esitame järgnevas ühe tüüpilise «palve»-katse luuderohuga. Lõigati kuus ühepikkust lõiku luuderohu küljest tagaõues. Need pandi kahte väikesesse potti, täidetud samast kohast võetud mullaga. Üks pottidest märgiti plussiga (palve jaoks kasvamise poolt), teine miinusega (palve jaoks kasvamise vastu). Siis alati palvetamist mõlemale potile. Potte käsitati täiesti samal viisil; nad said sama vett, sama palju päikest, soojust jne., välja arvatud erinevad palved, mis neile loeti.

Kõik luuderohu lõigud läksid kasvama. Kasvu-palve taimed kasvasid jõudsalt, kuid mitte-kasvu-palve taimed hakkasid langema longu. Taimedel lasti kasvada palvetega viis nädalat, mille lõpul mitte-kasvu-palve taimed olid surnud.

Loehri katsed taimedega jätkusid, kuid tulemused olid samad. Statistika eriteadlast lasti kontrollida, kas küsimuses võiks olla lihtsalt juhus. Selle otsus oli: juhuse võimalus oli kaks miljonit ühe vastu. Loehr laskis samu katseid korrata eri asutistel. McGill'i ülikoolis korrati neid korduvalt, kuid tulemused jäid ikka endiseks.

Oma majapidajannalt, kes oli indiaanlane Mehhikost, kuulis Loehr, et seal olid põllupidajad viinud oma seemned kirikusse õnnistada. Nende vili oli kasvanud palju paremini kui neil, kes olid jätnud vilja õnnistamata. Majapidajannal ja ta mehel oli väike farm Mehhikos mäeküljel. Kord a. 1950 olid ussid närinud taimede juured ära. Valitsuse nõuandel kasutati usside tõrjeks pestitsiidi, kuid see ei andnud tulemusi. Siis oli majapidajanna pere kutsunud kohale vaimuliku, nagu indiaanlased seda olid teinud juba sajandeid. Väike kauss püha veega käes, kõndis vaimulik oma uhkes rüüts vagude vahel, riputades vett paremale ja vasakule ning lugedes valjusti piiblist. Ta kõndis seal terve päeva, ja kui ta lahkus, olid ussid surnud — hulk tuhandeid.

¹⁹ Sealsamas, lk. 275—278.

²⁰ F. Loehr, *The Power of Prayer on Plants*. New York, Signet, 1969; T. J. Gordon, *The Power of Prayer*. Rmt.: *Ideas in Conflict*. New York, St. Martin's Press, 1966, lk. 146—158.

Loehri uurimisel palve mõjust taimekasvule oli palju vastaseid. Eriti agarad olid ajakirjanikud, kes mobiliseerisid tugeva vastasrinna. Professorid eri ülikoolides, keda ajakirjanikud küsitlesid, väitsid kõik, et neid katseid ei oleks pidanud korraldama. Juhtivad vaimulikud kinnitasid, et kaitseid ei oleks võinud korraldada. Kui ajakirjanikud sellest Loehrile teatasid, vastas see: «Kahju, aga me tegime seda.»

Kuhu võivad Loehri testitud katsed jõust viia? Nad võivad võtta palvelt sellele omase müstilisuse, üleloomulikkuse. Nad võivad anda inimesele võime kontrollida oma keskkonda ja võtta Jumalalt võimu olla usklike palvete täideviijaks. Theodore J. Gordoni järgi «Jumala võim võib muutuda inim-võimuks».²¹ Igal juhul avab palve inimvaimule, lisaks endisele, uusi perspektiive.

²¹ T. J. Gordon, The Power of Prayers, lk. 158.

Luule 1991: üllas või madal?

Luuletuluke eestlase rinnas ei kustu eal. Kestku ümberringi nälg, pori ja poliitilised jõledused — eestlane luuletab. Unustades sageli aja ja tegelikkuse. Mõelge ise — möödunud murelikul aastal ilmus eesti keeles vähemalt 61 luulekogu. Subjektiivselt paisutas üllitiste arvu kindlasti "Eesti Raamatu" soov puhastada sahtleid ja õiendada vanu võlgu, mille tulemusena jõuti kirjastada luulet enam kui kunagi enne. Ent põhiliseks tõukejõuks sai ikkagi värske trükivabadus, erakirjastuste vilgas sigimine ja hulga luuletegijate riskijulgus ilmutada värsivihikuid omaenda raha eest. Ilmus ka kordustrukke. Eestikeelseid luulekogusid avaldati Tallinnas, Tartus, Pärnus, Viljandis, Kuressaares, Lundis ja Helsingis ja kindlasti kuskil veel. Arvatavasti pole ma kõigi luuletööde jälile jõudnud ega kõiki äkksündinud ja tihti niisama ootamatult otsasaanud kirjastuste tegusid tähele pannud. Mitmed autorid ei reklaaminud end ka "Sirbis", mis oli minu jaoks ilmumisinfo põhiallikas, ja paljude ääremaa luulevihkude hankimine käib üle jõu raamatukogudelegi, saati siis neist raamatukogudest lugemistoitu hankivale kriitikule. Näiteks ei ole ma veendunud, et oskan nimetada kõiki Otniell Jürissaare sulest ilmunud ema- ja võõrkeelseid trükiseid. Seepärast on pakutud luuleüllitiste üldarv veidi vaieldav. Ka seepärast, et terve hulk luuletuskogusid, mis tiitellehel kannavad aastaarvu 1990, said valmis ja jõudsid lugejani alles *anno* 1991, olles sedaviisi ikkagi just möödunud aastased kirjandusnähtused. Näiteks Kostabi Seltsi väljaandena tulnud Aime Hanseni "Teekond madude saarele" kannab esilehel ülemullust aastanumbrit, ent impressum reedab, et raamatuke jõudis trükimasinate vahele alles läinud aasta augustis. Või Ivar Ivaski ja Ilmar Laabani valikkogud, mille ilmumist "Eesti Raamat" kavandas 1990. aastaks. Ülemulluse luule vaatleja Kajar Pruul hindas teosed ettenägelikult "Loomingus" juba ära, ent raamatute signaaleksemplarid jõudsid kirjastuse dokumentide järgi toimetaja lauale 1991. aasta jaanuari viimasel päeval. Lugeja sai need kätte veelgi hiljem, nii et Laaban, Ivask ja mõni teinegi autor, keda 1990. aasta luule all käsitleti, kujunesid siiski poeesia-aasta '91 sündmusteks. Püüdsingi vaatlusaluse luule nimistusse haarata 1991. aastal tõeliselt ilmunud kogusid, jättes samal ajal Kajar Pruuli poolt juba kommenteeritu siinses loos pike-malt käsitlemata.

1) ATS	Ärge pange pahaks	ER	Tln.
2) N. Baturin	Sinivald	ER	Tln.
3) P. Beier	Mustil päevil	ER	Tln.
4)	ELA	ER	Tln.
5) A. Hansen	Teekond madude saarele	EKS	Tartu
6) P. Ilmet	Mõraseks mõistetud meel	ER	Tln.
7) I. Ivask	Verandaraamat ja teisi luuletusi	ER	Tln.
8) O. Jürissaar	Rännulugusid ja vemmälvårsse	?	?
9) O. Jürissaar	Metsavennalaulud	Eesti Rahvuskultuuri Arenduskeskuse kirjast.	
10) R. Jürjo	Mänguraamat	ER	Tln.
11) A. Kallas	Tuleb tuulest	aut. vlj.	
12) T. Kallas	Naine lõvi seljas	ER	Tln.
13) Tõnu Kallas	Teed ja kaevud	?	?
14) B. Kangro	Kogutud luuletusi II	Eesti Kirjanike Kooperatiiv	Lund

15) J. Kaplinski	Tükk elatud elu	EKS	Tartu
16) D. Kareva	Armuaeg	ER	Tln.
17) Kauksi Ylle	Jyriyy	ER	Tln.
18) K. Kesküla	Eneseirooniline armastaja	ER	Tln.
19) S. Kivisildnik	Dawa vita	ER	Tln.
20) L. Kurvits	Meie ühine vend — armastus	?	?
21) H. Käo	Kui õige laulaks	"Meelejahutaja raamatukogu"	Tln.
22) I. Laaban	Oma luulet ja võõrast	ER	Tln.
23) H. Laks	Ilmaratas	aut. vlj.	Tln.
24) K. Lauren	Saladus	?	Kuressaare
25) K. Lepik	Tagasitulek		
26) S. Liivak	Ma reamees ei ole	aut. vlj.	
27) T. Merenäkk	Rannarahvas	aut. vlj.	Pärnu
28) K. Muuli	Klaasi tumeduses	ER	Tln.
29) P. Novod	Tuuletuba	?	Tln.
30) V. Naelaide	Traagelniidid		Tartu— Toronto
31) L. Ojamaa	Lõputu juuli	ER	Tln.
32) K.-M. Olbri	Pöördumatud sõnad	ER	Tln.
33) A. Pervik	Puusseastuja	ER	Tln.
34)	Põlevik I	Põlevik	Tln.
35)	Põlevik II	Põlevik	Tln.
36)	Põlevik III	Põlevik	Tln.
37) M. Pärn	Tuulte meelevallas	ER	Tln.
38) O. Raun	Kummelilõhn kirikus	ER	Tln.
39) R. Ringvee	Aken ümber mere	?	Helsingi
40) K. Ristikivi	Inimese teekond	ER	Tln.
41) A. Rumvolt	Kaldalseisja	ER	Tln.
42) H. Runnel	Kiikajon ja Kaalepuu	ER	Tln.
43) L. Rohtla	Üksinda õös	Sakala	Viljandi
44) K. M. Sinijärv	Vari ja viisnurk	EKS	Tartu
45) T. Soomets	Sinine linn	ER	Tln.
46) G. Suits	Lapse sünd	Monokkel	Tln.
47) J. Tamm	1+1	ER	Tln.
48) J. Tepp	Roosast marmorist roos	?	Tln.
49) T. Toomet	Vaba valik	ER	Tln.
50) M. Traat	Vastuseta	ER	Tln.
51) M. Vallisoo	Sünnisõnad ja surmasõnumid	ER	Tln.
52) H. Varblane	Mäel, mis mureneb	ER	Tln.
53) E. Vee	Telg	ER	Tln.
54) A. Vihalemm	Lugemik	ER	Tln.
55) J. Viiding	Osa	ER	Tln.
56) A. Viires	Seitsme maa ja seitsme mere taha	ER	Tln.
57) L. Viitol	Pääl ja sees		
58) H. Visnapuu	Esivanemate hauad	Tartumaa	Tartu
59) K. Väli	Vesikiri	ER	Tln.
60) A. Üprus	Hälin ja aeg	ER	Tln.

Nagu näha, on mullune luuletajaskond meeletult kirju, kõrvu Kaplinski ja Kivisildnik, Kareva ja Teet Kallas, Viiding ja Peeter Novod. Kas annab seda seltskonda kuidagi süstematiseerida, selgitada seaduspärasid? Raske, sest ühishimetaja on eelkõige ikkagi labiilsus, nii ainevalla kui ka kvaliteedi suur kõikumus. Võiks ju arendada teese Tartu ja

Tallinna koolkonnast, teoreetiliselt on need jälgitavad, mõlemal oma eripärad ja juurdumised. Tartu (õigemini Lõuna–Eesti) luule oli möödunud aastal esindatud vaat et tugevamas koosseisus: Runnel, Sinijärv, Kaplinski, Vallisoo, Varblane, Beier, Kivisildnik, Kauksi Ylle, Toomet, Kurvits, Rumvolt ja kes kõik veel. Ent ainuüksi ühel aastal ilmunu põhjal siiski Põhja ja Lõuna luule vahekordi klaarida ei tahaks, sest Tallinn oli sedapuhku hõredalt esindatud.

Muidugi võiks arutella eesti praeguse luule feminiinsest või maskuliinsest olemusest, eriti nüüd, mil Maimu Berg ja teised ärksad naisterahvad on heisanud laksuva feminismitõlpu. Ent see ei ole päriselt minu aines, ütlen vaid, et niisugust naisloojate masendavat üleolekut kui mulluses proosas, kus vastuvaidlematult valitsesid Saat ja Luik, luules ei olnud, ehkki poetessid jätsid luulelukku ka aegäületavaid märke. Eriti Kareva ja Vallisoo, teised daamid taandusid rohkem dekoratiivseks taustaks.

Tänase luule temaatika võiks ju olla rahvuse vabadusiha, meie siseseisu absurdum ja kannatused, seesmine puhastumiskihk ja kahetsus, usk või uskumatus tulevikku jne. Ühesõnaga, ajalule kas heroilises, realistlikus, romantilises, naturalistlikus või satiirilises laadis. Ajalule ju on ka, mäseavamalt Ilmetil, kurjalt Traadil, sülgavalt Sinijärvel, lamedalt Novodil ja põgusalt teistelgi, ent jäävat on vähe, Underi 40–ndail kirjutatud meeleheiteluleni või Visnapuu samaaegse tiivustava, üleskutsuva poeesiani ei küünita. Muidugi mõistan, et mitte kõik värsistajad pole sündinud ajalaulikuks. Et püsima peab puhas lüürika ja kestma kunst kunsti pärast ja oma koht on boheemlikul põlgusel keskklassi ratsionalismi vastu ja modernistlikel mängudel ja et luuletamine on teraapiline esmaabi potentsist pakatavaile noorukeile ja kliimaksisse suubuvaile provintsipoetessidele. Seda kõike kätkeb ka läinudaastane värsitoodang, eesti luule podises väikese vaibumatu tulemäna, kust purskas ka pärispoesia hõõguvat laavat, ent enamasti laotus massluule lõputut leiget tuhka.

Parafraaserides Boriss Pasternakki — D o r i s K a r e v a s t ei saa ma kõnelda kahvatumata. Sedavõrd harras on lugejate ja kriitika suhe poetessi. Samamoodi reageeris avalikkus ka valikkogule "Armuaeg", kus tuntud luuletuste seas esmatrükkegi. "Armuaeg" on õieti poetessi esimene päris raamat, eelmised vihud andsid pigem välja pike-ma tsükli mõõdu. Seekordne avar valik loob luuletajast kirka pildi. Ta romantilisest luuleteatrist. Kareva on oma poeetilist aurat kujundanud ka luuleväliselt — dramatiseeritud fotode ja teatraliseeritud esinemistega. Poetessi hapra sõna otse fataalses täpsuses on võimet värelda maise ja irrealse piiril. Siin- ja teispoolsus ongi Kareva luulest kõnelejail üha suus. Märt Väljataga arvab, et "D. K. luule on tõepoolest peaaegu puhtalt transsendentne, peaaegu uusplatooniline või gnostiline. Jumal on siin asjadetagune, sealpoolne valgus, ainus tõepoolest olev, seda võib tunda vaid vihjamisi või ekstaasi kaudu." Ja: "Siinpoolse ja sealpoolse kõrval või vahel on veel kolmas — luule ja unenäoil. See on siinpoolsest tõelisem maailm, sest ta avaneb mitte juhuslikku elujoont, vaid paratamatut saatusejoont pidi...". Mati Untki kõneleb Kareva puhul teispoolsusest. Kärt Hella saab ekstaasi: "Teispoolsuse tumma tõmmet tajunutel pole enam valikut. Nad jäävad seda imelikku ja õnnelikku vaikust mäletama igavesti, armastuse kummalist ja õrna pitserit kantakse kui põletusmärki...". Jne. Mina eelistan Kareva luule tõlgendamisel laskuda enam maa peale, justkui narr on näha kriitikuid koos poetessiga ingleina pilvis hõljumas. Tõsist tõde tajun Toomas Liivi väites, et "Doris Kareva kogu "Armuaeg" jätkab Underis kulmineerunud baltipärast feminiinust". Kareva on "kahtlemata underlik natuur, underlikkus on temas olemas *a priori*, n.-õ. realiseeritavate arhetüüpide tasandil kordab ta just Underi arenguretke". Ja et Kareva valikkogu rõhutab kristlikkust. Mulle on sümpaatne ka Toomas Liivi vastandus Under (*pro* Kareva) ja baltilik feminiinust *contra* Alveri maskuliinust ja prantsuspärasus. Ent Kareva puhul sooviksin rõhutada ka üsna ilmseid vene sümbolismi ehk uusromantismi ja akmeistliku Ahmatova mõjutusi. Üldse näib mulle, et vene luule traditsioonil on sootuks suurem mõju meie luuletegemistele, kui tihkame praeguses loomulikus venevaenulikkuses tunnistada. Näiteks Hannes Varblane kinnitab ühes intervjuus, et peale prominentsete eestlaste on ta luulet kujunda-

nud Blok, Belõi, Pasternak. Avo Üpruse mitmetes värssides, eriti selgesti Jüri Kukele pühendatud "Y blokis", on tunda venelikku pateetikat, üks luuletus on kirjutatud Safonovi ainetel.

Kareva luulest saab sujuvalt üle minna J u h a n V i i d i n g u juurde. Mitte et Viiding oleks mees-Kareva või Kareva oleks nais-Viiding, ent mingi ühenduspael neid köidab. Igatahes on selles mondäänset, ülevat suhtumist kunsti. Viidingu puhtaverelist valikkogu "Osa" ma siiski pikemalt ei puuduta, sest ehkki luuletaja kulumiseni tuttavaid töid oli uues komponeeringus ja vanas väärtuses värskendav lugeda, on kriitika aegade kestel kõik olulise esile toonud, nii et minu jutt jääks siin vaid tühjaks targutamiseks.

Jõulist luulet pakkus taas ürgne ugrilaulik P e e p I l m e t . Ehkki sedapuhku on ta märgatavalt muutunud. Sageli loobub Ilmet nüüd oma harjunud sümboliteilmast, mardustest, vaevast veelinnust, hallidest vaimudest, Ultima Thulest, irdub Rannametsast ja rändrahnudest ning suundub näiteks Pajusi fosforiidinõupidamisele. Ilmet on selles kogus ründavalt rahvuslik. Ometi mitte lakeeritult riigiisamaaline. Ilmeti paleus on rass, hõim. Luuletaja on nüüd avatud ja valla ning kõneleb sageli otse. Kujundikardinad lükatakse kõrvale, sõnum jääb sümboolse katteta ja sünnib ootamatu nuditeet — Peep Ilmet on alasti! Samas tuleb tunnistada, et see alastiolek on tuntavalt isikupärane. Väga selge ja jesseninlikult valulev on näiteks ta programmluuletus "Oma rahvale":

ma pole laps veel pole põhja käinud
kui olen erinev siis ikka Teie seast
Te hingepõhjas olen jäledusi näinud
Te nuritööd ei luuleta ma heaks
[— — —]
ma olen laulik
võtke hääks või pange pahaks
jah mul on imelik ja kummaline meel
kuid isegi kui seda ma ei tahaks
Te kylge köidab mind mu luule keel

Väga ilus laul oma mehises sugestiivsuses on "Taandujad": "Ei raiund me lagedaks laiuvaid laasi/ ei valanud aplusest võõraste verd/ nnyd kolm tuhat aastat me harime paasi/ ning lõputus lootuses künname merd." Selles on rahvuslikku vaimustust ja leegitsevat gustavsuitsulikku elutuld. Ehkki, jah, eks käisime meiegi muiste võõra vere järel.

Üldisest tasemest allpool on raamatusse istutatud varasemad värssid, näiteks luulekogu uvertüüriks mõeldud seitsmekümneandate algul kirjutatud dissidentlikud luuletused. Need enam ei eruta.

Ilmet on üks väheseid poeete, kelle luuletusis on ka meie aeg usutava kirega sees.

Ilmeti kõrval tuleb kõnelda M a r i V a l l i s o o s t , neil kahel on ühine hingeline hoovus. Vallisoo ei tee sest saladust, vaid võtab Ilmetilt oma kolme luuletuse motod. Muide, Ilmetist ja Vallisoo saaks tõesti kokkukõlaline poetiline paar. Ilmet omas loodusjõulises maskuliinsuses, Vallisoo naiselikus tundlikkuses, mõlemat ühendamas ürgne paganlik ilmataju. Mari Vallisoo kirjutab juba läbi aastate jätkuvalt vaid üht luulekogu. Läänud aastal ilmus selle viies jagu, peatükk või tsükkel. Ja keegi ei aima, millal see raamat valmis saab ja kas luuletaja alustab veel ka uut. Ikka seesama kujundigarderoob — kleidid ja pluusid, pesu ja särigid, kardinad, kasukad ja joped. Ja lapsed, koerad, maasikad, vanaeided, kapid ja... Ka luuletuste filosoofiline ning tundeline taust on kestvalt seesama. Kõik näib tasapisi luituvat ja hõrenevat. "Sünnisõnades ja surmasõnumeis" sugeneb poetessi värsisammu juba raskust, kujundid kipuvad närbuma, neist kumab läbi otsekõnet. Sedavõrd pikalt ühes elemendis hoitud luuleaines hakkab ammendumas. Iga maardla saab kord tühjaks. Ometi näib, et luuletaja teistmoodi ka ei mõista. Ehkki ta ju püüab, otsib tuge murdest, katsub värssi keerulisemaks muuta.

Mari Vallisoo valiti läinud aastal Kirjanike Liidu luulelaureaadiks. Usun, et silmas peeti poetessi kogu senist loomingut. Kas kõrge komisjon adus, et Mari Vallisoo esime-

ne luuleraamat on lõpeks valmis saamas ja et luuletaja on alustamas uut?

H a n d o R u n n e l armastab vahetevahel ekstravagantseid pealkirju: "Mõru ning mõõduja", "Usk ja ebalus", "Mõök ja peegel", "Kärbsed ja kirikud". Nüüd siis "Kiikajon ja kaalepuu". Kummalisel kombel tabab seegi, esimesel pilgul üsna aimamatu tähendusega põiming, otse märki. Raamatusse on kogutud värsid, mis justkui oleksid kirjutamisimpulsi saanud mõnest teisest kirjanikust, tema loomest või näiteks slaavi või eesti tantsurütmidest. Ent tegu on siiski rohkem müstifikatsiooniga. Sest need luuletused pole kaugeltki pastišid, imitatsioonid või paroodiad, isegi parafrasid mitte. Need on p e a a e g u täiesti suveräänsed värsid, piisab vaid luuletuste päitsist autori vihjed mõjutajate kohta ära napsata, kõik need "Villem Ernitsa veenete vaimus", "Aleksander Kurtna kõlvatumatel kõladel", "Jaan Oksa ainetel" ja isegi "Jaan Krossi moodi" — ning keegi ei oska aimata, kelle viisil või lõimetel luuletaja on tahtnud laulda. Teisest küljest — p ä r i s vabaks kirjutaja ka ei saa, teatud lõnghapraid seoseid võib ometi leida. Kui Runnel laulab "Andres Vanapa moodi ja kombel", et mis on meeste tehtud ja mis on naiste tehtud, siis tuleb küll silme ette Vanapa luuletus meesterahvastest ja naisterahvastest kui ainukestest rahvastest. Ja kui ta luuletab "Joel Sanga moodi" aheldatud ja vabaks pääsenud paatidest, siis meenub Sanga publitsistiline väide tõelise kunsti võimalikkusest vaid tsensuuri all. Kammitsetusele viitab värsside sagedane silmatorkav konstrueeritus. Ses mõttes on käesolev kogu praegusele Runnelile üsna iseloomulik. Varajasem Runnel kirjutas südamega, verega, nüüdne rohkem peaga, ajuollusega.

Pean tunnistama, et "Kiikajoni ja kaalepuud" oli märksa igavam lugeda kui luuletaja eelmisi raamatuid. Vaatamata ärgitajate hulga (tuntavalt üle saja) ja välisele mitmekesisusele mõjub raamat monotoonselt, selles puuduvad tajutavad dominandid, kulmineeritus, Runnelile muidu nii omane eetiline jõud ja esteetiline õhin. Seepärast pean ma Hando Runneli läinud aastal raamatuis ilmunud värssidest parimaks kõnekogu "Isamaavajadus" lõpulaulu "Kõne Soome sõpradele Oulus", kus ta kinnitab: "EESTLASTE mõistmiseks tuleks rääkida LINNUPESAST."

K a r l M a r t i n S i n i j ä r v e luuleraamatul "Vari ja viisnurk" on hästimängiv pealkiri, ehkki selle seos tekstidega pole just väga tugev. Esimeses tsüklis on küll yhis-kond-kloaaki ja riik-lõbumaja sajatavaid luuletusi, ent enamik raamatu värssid on kas armastus- või mõtteluule, raamatu lõpposas leidub paar ehedat looduslaulugi. Armluuletsükkel on ilmselt kõige ühtlasem. Järjekordne anarhiaülistuski (anarhiaga tegelesid mullu ju ka Ojamaa, Kivisildnik, Beier) on Sinijärvel lahendatud erootiliselt. Tema puhul on anarhiapanegüürika küll puhtliteratuurne, sest muidu ei kuuluks ta eraelus vabariiklaste erakonda (mis ju suunalt risti vastupidine), vaid kutsuks kokku oma musta korralagetsejate partei.

Piret Viires arvab, et Sinijärve raevukas karjatus — "mina kurat kestan yle aja" — tungib massidesse. Minule meenutas see hüüd, et Visnapuul on saksa ajal kirjutatud luuletus "M e kestame üle aja" (*sõrendus V. V.*). Visnapuu ja Sinijärve paatos on erinev, sotsiaalne koormus samuti, ent huvitav siiski, kas Karl Martin polemiseeris klassikuga? Sinijärve peamise mõjutajana tunnen hoopis Talvikut, sama pitoresksus kujundeis, tulisus, pori ja pohmelus. Hetkiti jõuab Sinijärv ka talvikliku täpsuseni. Oma eelistatud autoriterea ütleb luuletaja ka välja: "ma tahan uusi Alvereid/ ja Schytze, Adsonaid või Talvikuid".

"Varjus ja viisnurgas" on Sinijärv süvenenum kui varem, koerust koeruse pärast on vähem. Kogu tõestab, et mees ei ole "boheemne flaköör" (nagu kunagi Ants Oras vihjas Allele), kuigi vahepeal tükkisid mõned kirjandusinimesed teda bravuuritsevaks päevavargaks pidama.

Banaalne oleks veel kord rääkida Sinijärve andekusest. Noored naisarvustajad teevad seda niigi järelejätmatult. Hiljuti deklareeris üks daam koguni, et Tallinnast ja Tartust värssid laulda on Sinijärve andele alandav, niisuguse võimega mehe pärusmaa olgu kao-seingel, Kassandra ja Kristus. Võtku endale sihiks olla printsiipaalne kosmopoliit. Seda-võrd äkilised nõudmised tõendavad, et armastatuks saamine ei too kaasa üksnes mõnusi, vaid ka kardinaalseid kohustusi.

Viide kosmopolitismile suunab mu mõttejätku kindlale kirjutajale, J a a n K a p l i n s k i l e . Kaplinski on vintske natuur, oma luuletusis mahe ja mõtisklev, esseedes erudeeritud ja erutav, päevapubliksistikas aga sageli rahvusvaenulik ja tõdedega keerutav. Vahel kerkib koguni küsimus, miks Kaplinski, kel ju hulk keeli suus, omas eestluseeütuses üldse eesti keeles luuletab. Võiks valida mõne teise, mõne valitseva maailmakeele ja poet pääseks vähemalt ühest sisemisest lõhestatusest. Ent lugedes ta haaravat, meisterlikku mõtteluulet mõistan, et mitmekihilises Kaplinskis on kiht, milles kirjutaja on enamasti aus — luule. Siin ma usun Kaplinskit ja usaldan käia tema osutatud radu. See ongi oluline, sest eesti lukku jääb ta celkõige ikkagi poeedina.

Päevapoliitilised äraspidised ärplemised tuiskab aeg umbe. Ise ta ütleb möödunud aasta luulekogus "Tükk elatud elu": "Luule on südame pikendus, tuksumise pikendus/ puudele, põõsastele./ õunapuuõitele, karmiinleevikesele./ ämblikuniidile, pesunõõrile."

Muide, ses raamatus on Kaplinskil ka väga armas luuletus ideaalidest: "Väliselt meenutavad ideaalid veidi küülikut, sabata ümisejat või/ väga suurt viiksjänest, koon on lühike, lõhestunud ülamoakaga,/ kõrvad väikesed, mõnel liigil peaaegu üleni karvade sees peidus..." Ja luuletuse lõpp: "Vastsündinud on hästi arenenud, nägijad, karvadega kaetud./ Nad saavad kiiresti iseseisvaks. Noored ideaalid on sümpaatsed ja/ kergesti/ taltsutatavad, täiskasvanud seevastu tigidad ja agressiivsed."

Muidu on raamatu luule harjumuslikult kaplinskilik, voolav, kontemplatiivne, enamjaolt kehtvat hetke kirjeldav, ent leidub ka eideetilisi ridu. Vormilt minimalistlikke luuletusi sedapuhku pole, enamik on pigem maksimalistlikud, lähenevad lüüriilisele proosale. Väga palju luuletab ta luuletamisest, kirjutamisest, ja see on kohati tüütu. Pealegi on Kaplinski oma luulemeetodist kirjutanud varemgi palju, näiteks paar aastat tagasi trikitud proosavalimikus "Kust tuli öö": "Korruga saan aru, et olen edasi väike poiss, kes kunagi istus seal kõrges toas ja ei teadnud, mida oma ajaga peale hakata, kuidas seda aega täita, millest kinni hakata, et pääseda vajumast halli nukruse sügavusse. Ja ometi oli see poiss väga rikas. Tal olid raamatud, tal olid klaaskuulid, tal olid margid, väike nikeldatud uuriketi-püstol, magneesiumipulber ja palju muud. Mina olen ka rikas, rikkam veel kui tema. Mul on palju rohkem raamatuid ja asju, ma oskan mitmeid keeli ja tean mõndagi sindinud asjadest.

Ka minu rikkus ei ole funktsionaalne. Ma olen korjanud kokku, mis mind huvitab, olen laotanud fakte, hüpoteese, metafoore ja analoogiaid laiali ja mänginud nendega nagu klaaskuulidega. [— — —] Kirjutades teen kõigest endale mänguasjad. Ka iseendast. Iseendast iseendale. Mängija on osa mängust. Eksperimenteerija osa eksperimendist."

Loodan, et Kaplinski mängud klaasmunadega jäävad edaspidi kunstkirjanduse valda ja et žumalistina leiaks ta noori, nägijaid ja sümpaatseid ideaale.

P r i i d u B e i e r võtab oma "Mustil päevil"-raamatus kohe avaluuletuse esimestes taktides üles isotammelikud intonatsioonid: "Veidi laps ja veidi narr/ veidi-veidi pühak..." Ent samas kuulutab ta maha ka oma luulelaadi: "... sest olen tehtud nii/ veidrat narri moodu/ pühadusi öeldud neid/ naerma pean ühtesoodu." Mõjutajaist Beier ei pääse, otse vastupandamatult sirav eeskuju on Matti Moguči. Näiteks "Reagani valss" on ilmselge plagiaat, Matti mõnelt räpaselt salvrätikult mahakirjutatud vemmälvärss. Üldiselt aga vemmälvärss liigitusena Beieri üsna peene ja kibeda stiili kohta ei lähe. Vemmal ei ole tema tööriist, enne juba siis vitsvärss või vihtvärss, sest luulelist vihtlemist harrastab Beier küll, lugejal on sageli ühekorraga kuum, mõnus, valus ja lõbus. Beier vihtleb ühesuguse usinusega nii sotsialismust, buržuuaad kui ka iseennast. Tema laad nõuab vaibumatut teravmeelt, espriid. Kui vaimukus väsis, siis luuletus labastub. Lugeja rõõmuks on niisuguseid laule seekord vähe. "Mustil päevil" on Priidu Beieri seni parim kogu ja kindel punkt eesti läinudaastasel luulekaardil.

K a l e v K e s k ü l a jätkab "Eneseiroonilises armastajas" sissetöötatud laadis, ent faasijagu kulunumalt kui seni. Raamatu sissejuhatav tsükkel, mida formaalselt annab ka poemiks nimetada — "36 elulist tähelepanekut eneseiroonilisest armastajast" — on kurnavalt igav. Loed ja ootad lõppu, aga otsa ei tule. Tsüklis on tühipoosi, tänavakeelt,

ühest-samast targutamist. Luuletaja justkui punnitab täis puhuda auklikku õhupalli. Leidsin vaid kaks värsket rida: "Üks tont käib mööda Euroopat/ ja tema nimi on Tripper." 36-st "tähelepanekust" võinuks halastamatu tihendamise korral saada üheainsa, võimalik et üsna korraliku luuletuse.

Ülejäänud kaks tsükli on märksa elavamad, luuletaja heietab vähem, kasutab rohkem kujundit. Kirjaniku luulekeel on lustiline: püksituul, karauul, hooratöö, hoorajäägid, defloreeritud tulbid, aastad libedad litsid jne. Selle väljanoppega ei soovi ma teha moraliseerivaid etteheiteid, lihtsalt tõden kiretult. Luuletaja hinge lõhuvad mitmed maised vastasseisud. Ühes luuletuses loetleb ta neid. Need on vastuolud vee ja tule, õhu ja maa, partei ja viimsepäevakohtu, abikaasa ja armukese, ülemiste ja alumiste hammaste, valguse ja mulla, süü- ja süütusekoorma, ahastuse ja joovastuse vahel.

Aga et luuletaja tõepoolest ka a r m a s t a j a o n, ilmneb äkilise kaine puändina luulekogu lõpus, kus ta lausub ilma vähimagi irveta, tõsiselt ja ausalt: "armastan ma sind Isamaa/ Oma armastuses oma tões/ olen valmis sinu eest surema..."

See on sedavõrd õkva ja kokkuvõtlikult välja öeldud, et kõlab kui lõpulause mitte üksnes luulekogule, vaid tervele senisele luuletamisele üldse. Ja nõnda see vist ongi, sest luuletaja on lausunud nõnda: "'Eneseirooniline armastaja" on minu luuleteko kokkuvõtte ja lõpp-punkt. [— — —] Vähemalt senises laadis pole mul vist lähedastel aegadel palju lisada. See on ometigi mu kolmas — ikka sest ühest ja samast kõnelev — raamat ja kaua siis võib..." Tõepoolest, lugeja pole rumal, saab aru üks kord öeldustki.

M a t s T r a a d i l t tuli luulevihik "Vastuseta", kõik sellesse mahutatud värssid loodud *anno* 1989. Kogu jaguneb pooleks, esimesse ossa paigutub käredevõitu ajaluuale, avalik võitlus *homo internationalis*'ega, tigidusest meeletuks muutuva muulastemerega. Nendes lauludes on eestlaste ühe aasta tundevõnked ja -võpatused kõik ehedalt sees. Ja Mats Traadi 1989. aastal kirjutatud patriootilisse luulesse suhtume praegu täpisealt samuti, nagu nüüd takkajärele suhtume selle aasta sündmustesegi. Aeg on jõudnud mõndagi siluda ja mahendada. Ja kunagi kuumalt kirjutatud luuletused on tänaseks juba leiged, mõned päriselt maha jahtunud. Mitmeid Traadi võitlevaid ja paljastavaid laule tulnuks toona lõõva operatiivsusega trükkida juhtajalehtede esiküljel. Sellal suutnuksid need rahvast õhutada ja koondada. Ja ehkki praeguseks meie vahekorrad võõrkodanikega pole suurt selginenud, muutub poliitiline ilmastik ometi seesuguse tormakusega, et nüüdne hetk vajaks veidi teistsuguse tonaalsusega võitlusvärssi. Ent ajaluuale kirjutamine pole Traadi tarvis üksnes protestivahend, see on ka arstim, tusateraapia: "... Värss pinget/ taas maandab, umbahistust tuulab/ ja värskendab vereringet."

Raamatu tagumine pool vastandub esiosa vihale, seal otsitakse juba ilu, magusaid mälestusi, seal on sügavamõttelisust, emfaatilisi sonette. Kevadet ja sügist, mis lootuse ja skepsisena Traadi luules ikka kõrvu püsivad.

Traadil on ses raamatus ka luuletus nimega "Üllatusi pole". Sedasama ütleksin resümeerivalt tema enda kolm aastat tagasi kirjutatud luule kohta.

H a n n e s V a r b l a s e luulevalik "Mäel, mis mureneb", Betti Alveri auhinna saanud raamat, näib esimesel hoobil väga kirjuna. Ses on KGB-vastalist luulet, päevakajalikkude protesti värvivahetajate vastu, ülendatud keeles ja üllas sõnakeerukuses monteeritud Odüsseuse-laule, kunstiajalooost inspireeritud, lihtsat ent sugestiivset armluulet, mõtestatud slaide Tartust, filosoofilisi mõlgutusi jne. Tegelikult pole raamatu laialivalgumus nii väga pealetükkiv ega muljet hajutav. Kõik, mis luule hulka kirjult harali veab, on seatud raamatu etteotsa, nõnda et alates kolmandast tsüklist ehk 37-ndast leheküljest saavutab luulekogu tasakaalu. Sellele eelnevatest luuletustest oleksin raamatusse võtnud ehk ainult üksikuid. Sealt alates saab aga stiil ühtseks ja sümbolid saavutavad sihi.

Kujundina valitseb Varblase luules konkurentsituult üks — veri. On veriruske neim ja vere põlev põdsas ja päikese veripunane suue ja õhtu veab verist noota ja Toomi varemed on veres ja meri mühiseb verena must, on värvituks saanud veri ja muredest must veri jne. Peale selle veel variatsioonid verevärvile — punasele: laotuse lõõmav aken, põ-

letav ehavööt, purpurne pilv, lõõmav lumi jne. Veri on ju erakordselt emotsionaalne, mitmeplaaneline ja koloriitne kujund, millega annab värssi tundeliselt hõlpsasti pingestada. Samas peab "verega-luuletaja" omama takti ja tunnet. Varblane ei libastu, ehkki ausalt öeldes tema doonorlik heldus hakkab lõpupoole mõjuma väsitavalt. Varblane on üldse järjekindel. Naistest luuletades ei saa ta silmi lahti nende rindadelt, nii kordubki: "näen rindu ümaraid, mis üksnes kingud vasksed" ja "su rinnad kivid/ minu käed on kruus" ja "tean mul peagi kaovad pihust/ sinu rinnad valged". Sagedase sümbolina varitseb Varblase luules ka surm, kas väljaöelduna või kõrvalkujundite kaudu: koerakorjus Emajões, vastu asfaldi lõmastatud lind, aiva loojangust luuletamine, tihtine määandumine jms. Varblane kasutab klassikalist luuleatribuutikat, ta värssse ilmestab elegeiline meditatsioon, fooniks Tartu ja üksindus. Kahju, et mees alles nüüd trükiluulesse jõudis, varasem üllitamine suutnuks luuletaja arengule ehk parema kiirenduse anda.

A v o Ü p r u s e näol on eesti tänapäeva poeesia saamas oma ridadesse ka tõsise religioosse luuletaja. Oma luuleraamatus "Hälin ja aeg" (üsnä kõrgelt ettevõtetud parafras, kas pole?) viljeleb ta valdavas osas kristlikku luulet. Ta teeb seda oma kirglikul sangviihilisel moel, sõnadega, ridadega ja suurtähtedega koonerdamata. Hea, kui ka kristlikku kirjandust viljelevad asjatundjad, ent kuidas jätta jälg eesti luulelukk? Ilmselt peab Üprus rahunema, lahti saama forsseeritud eksalteeritusest. Ainuüksi kisendamist on raamatus kõrvululukustavalt — kisendav lõõm, kisendav kala, kisendav Y blokk, kõrvus üks kisendus, surmahirmus kisendav liha. Peale selle karjeid, kiljeid, röökimist. Justkui hullumaja! Ka värsitehnilised oskused tahavad lihvimist. Aga võib-olla on Üpruse luules juba kõik muutunud, sest "Hälinas ja ajas" on vaid 1986. aastani kirjutatud luulet.

Religioosseid motiive ilmneb ka R i n g o R i n g v e e Helsingis heal paberil, aga raskesti loetavas kribulises šriftis ja 150 eksemplaris väljaantud luulevihikus "Aken ümber mere". Ent Ringveel puudub Üpruse lärmakas puritaanlus ja rigorism, ta imbub tasaselt asjade olemusse. Jumalast otse räägib üldiselt harva, kuid eufemistlike kujundite kaudu hoiab kristlusest aina kinni. Selle asemel et ühesõnaliselt öelda Issand või Looja, kõneleb ta kaude: "lilledel lõhnast/ ja metsade marjust/ vaatab mul vastu/ see kelle armust/ on pilvedel tallede kujud." Ringvee luule on enamasti muusikaliselt voolav, kogu on komponeeritud fuugalikult, motiive ja värsiridu taas uuesti korrates ja varieerides. Mõnes pikemas luuletuses, kus kirjutaja üritab banaalriimidega mängelda, satub sisse ilmseid konarusi ja kohmakusi.

Läinud aastal sai eesti luules teoks ka väike missidemonstratsioon. Viis noort, värsket, paljulubavat, end nii pildiliselt kui ka hingeliselt näitavat noort daami kõndis me pilgu alt läbi. Seekordset luulekarpi võinukski missikassetiks nimetada, sedavõrd eksponeeriv, väljapakuv, võistlev tundus see olevat. Et säilitada vajalikku neutraalsust, liginen daamidele alfabeetiliselt.

A T S i raamatukesele lisatud foto ja samade kaante vahele korjatud luule kontrast on karjuv. Pildil õnnelikult naerev kena pestud tüdruk, luuletustes aga prügimäed ja -kastid, tänavapori, roostes elud, kui käiakse, siis ikka koni hambus, saadakse nuga, puuakse üles, minnakse kiima, vähemasti neljas luuletuses loobitakse vingelt kuradeid, kahes saadetakse kedagi persse, enamiku luuletuste taust on õõ jne. Paaris paigas pole poetess siiski päriselt musta metafoorikasse mattunud ja siis paistab läbi ka päris elu, viksilt eksamiteks valmistuv tüdruk. Üldiselt aga on ATSi poetiline bravuur poos, sage-li küll deklaratiivselt, peaaegu alati naiivselt, aga ikkagi.

R u t h J ü r j o luulekogu pealkiri "Mänguramat" on täpne, autor teeb katkematult kino, teatrit ja tsirkust. Ta luuletustest libisevad läbi arlekiinid, pierrood, klounid, rändnäitlejad, konferansjeed. Sisukord annab nimetusi: "Ma astun lavale", "oh mu hinge tyhjan saalin", "ma sellel suvel armastasin klouni", "mu süda on kabaree" jt. Poetess armastab ja armatseb ühekorruga nii Kalamajas kui ka Pariisis, katkematult kestab tants ja laul. Jürjo etendamishimu on sedavõrd suur, et tekstides pakutavat ei tasu lugejal alati fakti pähe võtta. Kui ta laulab oma sõbrast, plikaea magatajast, siis võib see olla poetiline bluff, magatajat pole ehk olnudki ja magamine kangastus vaid plikaea hirmuunedes.

Vaieldamatu talent on Liisi Ojamaa. Temas on loomulikku lüürilist taju. Ehkki ta vahel tigetseb ja turtsub ilma peale kui kass, lööb paiguti ikkagi vastupandamatult läbi poetessi natuuri põhiomadus — helgus. Ta on linna, kivide ja müüride laps, kes hämmastaval kombel ei vihkagi seda keskkonda. Pärast viie- ja kuuekümnendaid on Liisi Ojamaa esimene, kes taas tihkab laulda Tallinnale hümnne. Vahepeal oli lausa kohustus pidada linna ahistajaks, vaimutapjaks, kloaagiks. Liisi Ojamaa aga ütleb: "Hommikusse valgusse on puhkemas mu linn" ja "ses linnas, mis läbi mu aegade/ on ainsana alati kaldis". Luuletaja linnamüüride vahele mahuvad ennekõike vihm, sinililled ja meeletult armastust. Tõsi, Ojamaa laulab ka keldrikassisilmsetest tüdrukutest, kes õllest ja kuumusest segased, kuid seda laulu ei võtaks ma väga tõsiselt. Kuuma kirega armastaja on aga Ojamaa küll. Poetess adub seda ka ise, kui hüüab: "Kes kyll õpetax mind/ vähem armastama." "Lõputu juuli" ongi eeskätt armastusluule vihik. Ehkki sekka haarab poetess ka ootamatute kujundite järele, nagu näiteks joelsangalik "nuga", millele on pühendatud terve luuletus ja mis käib läbi veel vähemasti kolmest kohast.

Võib arvata, et Liisi Ojamaa ei luuleta ajutiselt. Seetõttu tuleb ta tekste võtta tõsiselt.

Kasseti neljas tüdruk, Triin Soomets, suutis mind provotseerida võtma tema värse kui lesbilist luulet. Raamatukese roosaks kujundatud kaante vahele mahub mitmeid värse, milles kas irooniliselt ("realiseerime oma patoloogia võimalikult kadudeta/ et hiljem poleks valus/ piinavalt valus/ põlvitada Pälsoni varemeil") või andumuslikult ("kõige kitsam on keha kõige kümnekordsem vangla/ mille ümber hea tooni hõõguv okastraat/ niisiis armasta pealegi mind tuhatkordset vangil") või närvilikus süütunnistuses ("ma olen syydi 25 000 korda/ kirjutage see ometi ükskord yles") või šabloonses eneseõigustuses ("armastus pole iial loomuvastane") vihjatakse omasoolise armastuse võimalusele. Lisaks lembeluuletused Vestale ja Valeeriale ja halli mantliga päevasele inglile. Ja elamuslik mäng värvidega — roosaga, sinisega, kuldsega, hõbedasega. Ja üha korduv peeglisümbol. Peegel näitab sind ennast, oma sugu, läbi enda saad ühtida oma sooga: "vajutan end hõbedasse ovaali kumb/ sellest rohkem mõnu tunneb võib-olla tema peegel."

Olgu lesbilikkusega kuidas on, olgu see poetessi poos või kogemus või sisevõitlus lollmoralistliku enesetsensuuriga, ent omaette seisab Soomets küll ja see eraldiseis laseb tal sigitada etteaimamatuid, täiesti omalaadse pildistikuga seksuaalseid luuletusi ("õhtud Lasnamäel loojangud", "läbi peegli minnes vääratab"). Arvan, et Triin Soometsalt võib tulevikus mõndagi loota.

Viiest noorest poetessist on Elio Vee kõige noorem, kõige iseäralisem ja kõige tõotavam. Tähelepanu äratav juba ta temaatiline tõsidus. Üllataval kombel pole tütarlapse luulevihikus ühtki klassikalist armuluuletust. Tihti kannab ta värse otsiv filosoofiline vaim, mis vormilt laguneb sürrealistlikeks nägemuskaadriteks. Kohati haarab Veed halastamatu arvustamiskirg, kritiseerimispuhang, nõnda et see paiguti teravneb žiletlikuks satiiriks. Mõndagi etteheitvat on tal õelda ka põlvkondlikele kaaskirjutajaile. Atsilikule räpasuluulele seab ta end teravasti vastu, õeldes pilkamisi: "noor surematu prygikastiluule/ joob surematut masohhistlikku õnne" ja veidi edasi: "...kunst on tabamatu mõiste/ kui seda otsitakse prygikastist/ või esteetide sohvadel". Muide, Veel on ka luuletus "Juuli", mis Liisi Ojamaa juulile meeoleolt otse vastandub. Ojamaa kõndis tulvil armastust, suvenaeratus huulil, Veed purevad "kahtlused syvenev kurbus/ ylesaamatus piinas".

Meeldiv üllatusraamat tuli Ants Viiresele, tõsi, juba 1962—1966 kirjutatud poem "Seitsme maa ja seitsme mere taha". Ain Kaalep kõneleb "mereretke poemide kolmikust pärastsõjajärgses eesti luules" — need on Jaan Krossi lüüriline "Maailma avastamine", Uku Masingu publitseerimata filosoofiline epos "Hanno laul" ja Ants Viirese "Seitsme maa ja seitsme mere taha". Viirese ise lausub, et poemi "taotluseks on anda mingi läbilõige elukogemusest ja elunägemisest, nagu see on kahkümnenda sajandi ajaloo pöörises saanud omaseks ühele avaramalt inimkonda mõista taotlevale eestlase mõtisklejale". Viirese loomelaadi iseloomustuseks olen juba kirjutanud "Eesti Ekspressis": "Vahva! Hoogne *vers libre*, sümbolistlik maskeraad, idamaine kujundlik

elutarkus, ekspressionistlikud väänlevad visioonid, mis kohati kõverduvad karmiks groteskiks.”

Sven Kivisildniku "Dawa vita" suutis isegi epateerida. Vähemasti Kaplinski ärritus ja Matheus manas. Minu meelest — hetki ju raamatus miski mõtteliselt või mõttetult mängib, aga üks ta üks aplombiga veiderdus ole.

Aino Perviku "Puusseastuja" on komponeeritud omamoodi. Lehekülje ülaosas on luuletus, all aga järgneb autorikommentaar iga luuletuse kohta. Arvustaja Peeter Künstlerile see mõte meeldis, aga neile, kes Perviku võttega harjuda ei suuda, soovitas Künstler lõigata raamat pooleks. Lihtsameelse inimesena nii tegingi. Alumise poole viskasin paberikorvi, ülemisest sain kenakese luuleraamatu.

Kõrgel järjel meie kirjanduses on kitsiluule. Pretensioonikas, valjuhääln. Kitsilaulikuil pole miskit ühist siiraste ja arglike harrastusluuletajatega. Harrastaja püüab puistata hinge, olla väga tema ise, kitsimeister aga peab oma loomulikku nägu häbiväärseks. Tema teeb nagu päris, julgelt ja jultunult, õpib õhinal ja õõnsalt ja aimab luuletamist kohati nii tõetruult järele, et lihtsameelsem lugeja võibki sellist produktsiooni isikupäraseks poeesiaks pidada. Läänud aasta eredaim ja osavaim kitsiraamat oli Aime Hanseni "Teekond madude saarele". Raamatukeses kestab kaanest kaaneni väsimatu luuleline varjupoks. Lugejale kallatakse pidulikult kaela antiiki, orienti, filosemiitlust, planeetide kulgu, kristlikke ingleid ja paganlike maaemasid, García Lorcat ja *corrida*'t, armastuse tulleid ja vale palvehelmeid, eebenipuust karbikesi, liblikaid ja libahunte. Kogu seda silmakirjalikku sümbolikat serveeritakse sulnis romantilises supis, kuhu pikantse piprana vahel pillatakse mõni sürrilik pildike. Üldiselt Hansen kitsimängureeglite vastu ei eksi. Vaid siis, kui ta enesekindlus suisa pakatab ja ta tõepoolest iseenda materjalist mõnd kujundit kombineerima asub, takerdub poetess ootamatult. Siis satub sekka mõni "krabisev õhtutüüsus" või sententsina mõeldud "mees on naise kadunud kamm".

Luuleajakirjas "Põlevik" avaldas mõne laulu ka eesti luulekitši ema Katrin Tammik.

Tee Kallase luulekogu "Naine lõvi seljas" võinuks vabalt ka olemata olla, samal ajal pole sellest ka miskit häda, et see ilmus. Raamat ei ole pretensioonikas, kedagi ei sega, kujunduslikult aga lausa kompvek. Muidu on kaantevahe täis luulelist sigrimigrit — kroonumälestusi, joomariaastate härdusi ja jubedusi, meeleolutsemisi ja sürrikatseid, kõige rohkem aga ilmseid jäljendusi.

Kai-Mai Olbri nimetab Oskar Kruus oma arvustuses tüüpiliseks juhuluuletajaks. Olen Kruusiga täiesti nõus. Suur osa Olbri värsse on kirja pandud *ad hoc*, otstarbeliselt. Seda tõendab ka pühendusluuletuste hulk.

Katrin Väli järjekordse vihiku "Vesikiri" kohta olen juba kirjutanud, et ses on "sümbolite kohatine sahvükus kõrvu tarbetu tühimänguga, üldise kvaliteedi aritmeetiline keskmine siiski kõrgem kui eelmistes raamatutes". Jään selle juurde.

Luuletaja, praegu küll rohkem poliitilise žurnalistina tuntud Kalle Muuli kirjutas: "Luuletaja on ühiskonna lootus ja nuhtlus, ajakirjanik sibi ja peegel. Ei ole üks õilsam teisest, arvaku nad endast mida iganes tahavad." Küllap ütleja teab, ta ju mõlemat proovinud. Ajakirjanikuna on ta end lõõvalt leidnud, poeedina veel mitte. "Klaasi tumeduses" katsetab ta erinevaid laade lüüriilisest realismist groteskse sürrini, valitsema jääb heitlik meel, nii sisus kui ka vormis.

Tii Toometi "Vaba valik" on olemuselt puhas naiste luule. Naised seda ka arvustavad: Margit Sutrop, Sirje Olesk, Asta Põldmäe.

Janus Tammon ilmselt oma kunagisi austajaid ja vaimset isa Ruudi Rimmelit ninapidi vedanud. Temast loodeti määratu sotsiaalse laenguga pomm-poeeti, majakovskilast. Aga võta näpust, Tammest sai tasane tundelaulik, üsna isikupäratu ja püsiv.

Ott Raunalt saime juubeliraamatu "Kummelilõhn kirikus", tuntud ja tundmatud värsid segi. Aga olen seda mujal juba pikemalt arvustanud ega taha siinkohal korrata.

Nikolai Baturinilt ja Kauksi Yllelt jõudsid lugejani murderaamatud. Naudin nende hõrku eksootikat, olles samal ajal päri Hasso Krulliga, kes väidab, et

murdepoesia kriitikat ei saagi olla. (Vt. Lmg. 1991, nr. 9.)

Vanaproua L e i d a R o h t l a on harilik harrastusluuletaja, kes arvab, et mida siiram, seda kaunim. Selle vastu hakkas kunagi Oscar Wilde, kinnitades, et siirus väikestes kogustes on ilule ohtlik, suurtes annustes aga hukutav.

Ülejäänule siinseist laulumeistritest pole mul midagi lähemat või leebet öelda.

Peale Ivaski ja Laabani jõudsid koju ka Arno Vihalemma luulevalik ja Karl Ristikivi kauaoodatud "Inimese teekond". Bernard Kangro lausus kunagi Vihalemma luulekeele kohta "heroiline ülemeelikus". See on üsna täpne iseloomustus. Ristikivi luulele ei pea vist haritud eestlase jaoks midagi kommenteerivat lisama.

Ilmusid kaks klassika ümbertrükki. "Monokli"-ühistu andis välja Gustav Suitsu 1922. aastal avaldatud regivärsilise ballaadi "Lapse sünd" faksiimile. Kirjastus "Tartumaa" kopeeris Henrik Visnapuu 1946. aastal Stockholmis trükitud kaheteistkümnenda luulekogu "Esivanemate hauad".

Kalju Lepik üllitas Rootsis bibliofiilse väljaande "Tagasitulek".

Koguteoseist ilmutas "Eesti Raamat" järjekordse ELA ehk "Eesti luuleaasta '88, '89". See on ettevõtmine, mille mõtet ma lõpuni ei mõista, ent kui rohkem kui 80 autorit on priitahtlikult talgu korras nõus ühtede pehmete kaante vahele heitma, siis lasku käia.

Läinud aastal hakkas jälle ilmuma veel üks kummaline ühishväljaanne — Sõltumatu Rühmituse "Põlevik" ajakiri "Põlevik". Printsübilt ei saa midagi selle vastu olla, et harrastajate omaloomingut almanahhidesse kogutakse. Loomuvastane on aga rühmituse versifikaatoreist juhthärrade taevaniitõusvad ambitsioonid, himu jagada absurdseid auniimesid, unustamata iseennast. Nii on läinud aastast Peeter Novod kuulutatud "eesti rahvaluuletajaks", ei rohkem ega vähem. "Põleviku" tegemistest on saanud haiglaste kihkude tallermaa, mille kohale sobiks troonima Kozma Prutkovi hägussilmne naeratus.

Jaan Kross on aforistlikult küsinud: "Kui teil on üks käsi piiritusega pestud ja teine sõnnikuga koos — kas te käed on siis mustad või puhtad?" Ümbersõnastatult päriksin: kui eesti luule loob ühe käega kuldpoesiat ja teisega toodab luulelist põhku — on see luule siis üllas või madal?

Üritasin kindlaks teha eesti luuletajate paar mullust eelistatumat kujundit. Väga meeldis poetidele "hamba"-sümbol. Näiteks: "Hambaid kiristav maa" (Traat), "palju hambakriginaid" (Ilmet), "aastate raudhambad", "Majad kui lagunenu hambad linna lõhkilöödud lõualuudes" (Kesküla), "hammastega kederkondis/ lõriseb/ instinktide koo-rem", "tuules hambad ja lipud" (Üprus), "hambad risti" (Traat), "elu hamba all kui liiv" (Varblane), "läbi hammaste pressida" (Viitol), "hambad krampusid huules" (Üprus) jne. jne.

Teise popkujundina lendles läbi mulluse luule hell kujund "ingel". See tiivuline taevatädi külastas peale Kareva veel ka Hansenit, Rumvolti, Tamme, Ringveed, Toometit, Soometsa ja hulka teisi.

Kas need kaks äärmuslikku sümbolit, ühelt poolt põrgulik "hammas hamba vastu", teisalt rõõsa taevalik unelm, iseloomustavadki tänast Eestit ja ta luulet lõhkirebivaid antiinomiaid?

Andres Langemets

Üks tont käib ringi mööda Euroopat — väikerahvaste tont

XX sajandi lõpul seisab Euroopa inimene äkitselt justkui sealsamas kohas, kus ta on kord juba olnud. Tee, mis pidi olema läbi käidud, seisab nüüd kogu raskuses jälle ees. Taas tuleb tõdeda, et Euroopa ei olegi ookeanidega piiratud iseseisev manner, vaid seotud igavesti Aasia külge. Vaid mõnikümne aastat suutis püsida Berliini müür, cristades ja kaitstes Euroopat kõige Idas toimuva eest. Lääs vajab seda müüri ehk rohkemgi kui Ida, sest Ida on ise hädade kolle, teda pole vaja kaitsta millegi eest, mis tuleb Lääne poolt.

Praegused protsessid on tähelepanuväärsed ennekõike selle poolest, et hull ei ole mitte sotsialistliku üliimpeeriumi (N. Liit koos oma satelliitidega) kokkuvarisemine, vaid selle impeeriumi ideoloogia lagunemine. Kõikjale Euroopasse ja mujalegi maailma on pikkade aastakümnete jooksul jõudnud tungida kommunistliku ideoloogia ja nn. sotsiaalse võrdsuse teooria metastaasid. Hoolimata sellest, kas Venemaal kehtestatud utopilist elukorraldust jälestati või imetleti, ikkagi kujunes ligi kolmveerandsajandi vältel sellest kõigil oma vankumatu käsitus. Ning just see käsitus ei pea enam paika. Eksiteele olid sattunud isegi Lääne sovetoloogid, keda küll oli valitsuste rahadega ülal peetud, kelle teenistuses olid võimsad infokogumise kanalid ja keda kannatlikult püüdsid harida ka nõukogude dissidendid. Ikkagi ei suutnud keegi neist sovetoloogidest toimuvaid muutusi ette aimata, ei suutnud ette kujutada, mida niisugused muutused endaga kaasa toovad.

Ainsad, kes täpselt teadsid, mida impeeriumi lagunemine tähendab, olid impeeriumikodanikud ise. Asi, millesse aga neil oli omakorda raske uskuda, oli muutuste võimalikkus ja ajahetk.

Eestis liigub praegu palju heatahtlikke abistajaid ja nõuandjaid Läänest. Neid kuulatakse heameelega, sest tahetakse võimalikult kiiremini taastada normaalne, poliitiliselt demokraatlik ja majanduslikult efektiivne ühiskond. Paraku peavad kõik need nõuandjad heaks tooniks hoiatada meid natsionalismi ehk rahvuslikkuse eest. Need hoiatused jahmatavad eestlasi päris tõsiselt, sest peaaegu ainus põhjendus, millele toetudes nõukogude võim neljakümne aastail siinmail massirepressioone läbi viis, oligi sellesama kodanliku natsionalismi purustamine, eesti rahvuslikkuse hävitamine. Ühe väikese, genotsiidi üleelanud ja siiski ellujäänud rahva süüdistamine natsionalismis on midagi nii küünilist, et selleks uskusime võimelised olevat ainult kommuniste. Kui nüüd niisugused süüdistused, pealegi alusetult, kuulduvad Lääne poolt, siis arvatakse Eestis üldiselt, et Moskval ja KGB-l on õnnestunud mõjutada Lääne ühiskondlikku mõtlemist päris olulisel määral.

Oletatavasti on asi, eriti Lääne poolt vaadates, siiski palju keerulisem, ajalooliselt motiveeritum, ent paradoksaalsel kombel langeb oma järeldustes kommunistliku ideoloogiaga kokku.

Kommunism tähendas eelkõige poolkunstlikult väljahautud klassiideoloogiat. Isiksusel ja isikuvabadusel ei olnud selle teooria järgi mingit väärtust. Üksikisik pidi alluma klassi tahtele, tema vabadus sai ilmuda ainult klassi vabaduse kaudu. Isiksus pidi olema totaalse ühiskonna totaalne tööriist, ei muud. Kõik teised inimühenduse vormid, nagu perekond, rahvus, hõimuühendused, erinevad poliitilised rühmitused, olid avalikult põlu

all, sest need arvati lõhestavat klassi ühtsust. Klassi ühtsus tähendas loomulikult ainult distsipliini, allumist klassi juhtivale grupile, parteile. Täiesti loogiline on, et seetõttu hävitati N. Liidus kõigest jõust kõike rahvuslikku ja poliitiliselt erinevat. Algul rünnati ka perckonda kui eraomanduse põhikantsi, ent seejärel sellest loobuti, sest vallalistest koosneva orjauhiskonna majanduslik ebaefektiivsus oli liiga ilmne. Orjade armee saadi kokku sellest hoolimata. Ka rahvuste assimileerimises tehti läbi mitu järku, otsesest hävitamisest ja küüditamisest Hruštšovi ajal loobuti, sest seegi oli liiga kulukas ja liiga märgatav suuremate rahvuste puhul. Jõuvõtted asendati hiiliva venestamisega: ainult rahvuslikust identsusest loobumine ja veneluse omaksvõtt garanteeris edasipüüdlikele kodanikele ühiskondliku ja poliitilise karjääri. Kogu idabloki poliitiline juhtkond muudeti sedamööda venemeelseks, rääkimata sellest, mis toimus N. Liidu liiduvabariikides. Nende viimaste puhul võeti kasutusele ka efektiivne asustusgenotsiid. Olgu Siberis, Kesk-Aasias, Kaukaasias või Baltimail — kõikjale toodi ja asustati vene või vene rahvuse hulka sulandunud immigrante väidetava tööjõupuuduse varjus, ehkki ka see puudus ise toodi sisse koos hiigeltehaste ja toorainega.

Lääne ühiskondades on seevastu kogu selle aastasaja jooksul liigutud isiksuslikkuse üha suurema väärtustamise, üha enama demokraatia ja isikuvabaduse poole. Suurrahvas- te šovinism on kahe maailmasõja vallapäätmisega seda arengut paljus tagasi paisanud, ent sealsamas ka šovinismi ennast põhjalikult kompromiteerinud. Seda ilmestab kas või šovinismi mõiste enneolematu laienemine: šovinistideks nimetatakse nüüd ju kõiki, kes rõhutavad sugude erinevusi, nahavärvi, rahvuslikke erijooni, seksuaalseid või elulaadi iseärasusi. Vaba ja võrdne üksikisik ei tohi olla mingi inimgrupi kaudu määratletav, olgu ta kas või vaimsete ja füüsiliste puuetega. Seesugust isikuvabaduse austamist nimetatakse üldiselt humanismiks. Kummalisel kombel on aga siingi üks erand — inimese klassi- kuuluvus, klassivõitlus ja klassi huvid. Selles ideoloogilises punktis on Ida ja Lääne üksmeel olnud tänase päevani hämmastavalt suur. Keegi ei räägi töölisšovinismist ega parteide kõlblusetusest.

Sest, naljakas küll, aga kommunismi totalitaarne ideoloogia sai sündida üksnes demokraatia rüpest, feodalistlikus seisusteühiskonnas poleks see mõeldav olnud. Kõigi kodanike võrdsus ühiskonna suhtes ja kogu inimtegevuse taandamine abstraktsele töö mõistele võimaldab mingil juhul grupil või ordul jätkuvalt manipuleerida n.-ö. töötajate huvide ja tahtega, kusjuures alati garanteeritult esindatakse ühiskonna demokraatlikku enamust, sest töötegitjad seda ju on. See kord leitud saatanlik võimuhaaramise mehhanism on nii lollikindel, et ta ei kao ajaloolisest praktikast vist enam kunagi. Ja seetõttu ei või unustada, et demokraatia iseenesest ei tähendagi kõike, temaga koos sündis maailma ka tema kägistamise mehhanism, teistsugune kui see, mida kasutasid aadel ja monarhid.

Vaba ühiskonna eeldus on vaba isiksus, demokraatia alus vabade isikute võrdsus Jumala ja seaduse ees. Seda võrdsust ei tohi kõigutada mingi grupikuuluvus, ei nahavärv, ei rahvus, ei füüsilised ega vaimsed iseärasused, ei usk ega poliitilised vaated, ei sugu ega päritolu.

Selle loogilise ja iseenesestmõistetava teoreetilise arengu kõrvale on viimastel aastakümnetel tõusnud arutlused inimese sügavama olemuse üle: aina rohkem räägitakse isiksuse ja rahvuse identiteedist. Need aga on mõisted, mis seovad inimese tema päritolu ja elukeskkonnaga, tema ajaloo. Iga inimese identiteeditunne algab tema vanematest, tema keelest, tema kodumaast, tema rahvusest jne. Identiteet ei ole üldistatud tulevikuprojekt, vaid ajaloolise ja keskkondliku pidevuse t a a s t a m i s e j a s ä i l i t a m i s e eeskava.

Tähelepanuväärne on, et identiteedi probleemistikku on hakatud teadvustama märksa hiljem kui isikuvabaduse ideed. See probleemistik on lahutamatu seotud ökoloogilise mõtteviisiga, inimese elukeskkonna uurimisega. See annab üksikisikule eluruumi ja ajaloo. Ning, mis kõige olulisem, totaalse isikuvabaduse printsiip on täielikus loogilises vastuolus identiteedi printsiibiga. Demokraatlik ühiskond peab ta-

gama kõikidele üksikisikutele ja mis tahes ühiskonnagruppidele täieliku võrdsuse ja vabaduse, ent ükski neist isikutest ega gruppidest pole ei võrdne ega vaba muidu kui identiteedi minetamise läbi, ajatute ja kohatute sotsiaalsete üksustena.

Vabade isikutega demokraatliku ühiskonna idee sai arenema hakata alles pärast seda, kui purunes müüt Jumalast seatud seisuslikest erinevustest, sünnipärasest sini-verest. Reformatsioon võrdsustas Jumala ees aadlikud ja talupojad, keeled ja rahvused; uusaegseid ühiskonnateadusi hakkas esijoones huvitama universaalsus — üldine ja invariantne inimene. See üldisuse ja invariantse taotlus on teadusliku mõtlemise põhisuund olnud juba mitu sajandit ja mõjutanud meie teadvust sedavõrd, et me ei märkagi end pidevalt asuvat mingis suundumuses, mingis voolus. Tänapäeva inimese mõtlemine v o o l a b üksikult üldise, variantset invariantse suunas. Näiliselt objektiivsel teaduslikul uurimise ja mõtlemistegevusel on selle kindlasuunalise voolamise tõttu ideoloogiline ja, olude tekkides, isegi poliitiline lisaväärtus. Tõene, õiglane tundub meile see, mis on üldisem ja põhilisem. Need on aga kõrgeimalt koteeritud kategooriad vist kõigis väärtusstruktuurides. Järelikult, mida üldisema ja invariantsema inimesekäsituse suudame enesele hankida, seda tõesema ja väärtuslikuma ühiskonna suudame luua. Vähemalt nii meile näib.

Just sellise suundumuse ja voolamise nurga alt vaadates osutuvad hämmastavalt sarnaseks kommunism ja freudism, strukturalism ja eksistentsialism jne., sest kõik nad modelleerivad seda, mis inimühiskonnas on üldist ja sarnast. Ning otsekohe on kõik universaalne tähenduslik ja väärtuslik, variaabel aga erandlik ja tähtsusetu.

Kuid maailm ja inimelu on ajaloo ja juhuslikkuse tõttu oma tegelikkuses ka lakkamatult ainukordne. Ning see ainukordsus ehk samasus ei ole midagi muud kui identiteet: kokkukuulumine iseenesega ajas ja ruumis. Olen korruga üldine ja üksik. Minust teatakse ja tahetaksegi teada ainult seda, mis on invariantne, aga ei teata ega tahetagi teada seda, mis on variantne.

Isiksusteooria ja identiteedi probleemide esiletõus annavad selgesti märku sellest, et k o g u tõde inimese kohta, rahvuste ja keelte kohta sisaldab kõige universaalse kõrval veel midagi ääretult olulist. Ja just niisugust, mis pelgas kõrgeltväärtustatud universalismis vajab k a i t s e t j a t a a s t a m i s t, sest tänane maailm ja tänased ühiskonnad on ju üldistatud inimesekäsituse ühiskonnad.

Väikerahvad ja assimileerumata väikekeeled on säilitanud tänapäevale ajaloo variaabluse ja juhuslikkuse. Identiteedikaoetus tähendab ainulaadsuse kaotust üldise kasuks, samasuse asendumist samasugususega. Massi ülemvõim üksikisiku suhtes või suurrahvaste üksmeel väikerahvaste saatuse mõjutamisel ei tulene ainult nende jõust ja suurus, vaid ka sellest, et meie objektiivseks peetav teaduslik mõtlemine nõuab üldisema väärtustamist, levinuma ja massilisema õige mõistmist. Seesugune inimese- ja ühiskonnateadus, mis seaks sihiks üksikisiku või -rahvuse tervikkirjelduse koos kõige üldise ja erandlikuga, on alles rajamata. See nõuaks ülalkirjeldatud voolamise seiskamist, kirjelduse tendentsitust, tasakaalu, s.t. teaduse enese ümbermõtestamist. Täna teadused pole selleks suutelised, sest nende peamine eesmärk on olnud ainujumala asendamine ainu- ehk üldise tõega, mitte aga kogu tõega.

Asi pole ainult teaduse suundumuses, vaid ka selles, et kõik demokraatlikud ühiskonnamudelid on üldistavad ja teoreetilised, neist on hoolega välja roogitud kõik erandlik ja ainulaadne, ehk teisisõnu, kõik ajalooline ja juhuslik. Isiksuste saatuse on sageli olnud traagiline ja konfliktne, sest ühiskond pole nende privaatsust kaitsnud vajalike vabaduste ja eriõigustega. Väikerahvad taotlevad samal põhjusel oma keele ja kultuuri kaitseks just rahvusriigi turvalisust.

Enamik Euroopa suuremaid rahvusi on juba ammuilma rajanud rahvusriigid, kujundanud välja oma rahvusliku identiteedi ja taganud ka üksikisiku ning vähemusgruppide suhtelise vabaduse. On saavutatud mingi tasakaal, mida võiks ehk ohustada kas liiga tormakas Euroopa integratsioon, liiga suur immigratsioon Kolmandast maailmast või Euroopa üldine amerikaniseerumine. Neist ohtudest ongi palju juttu olnud.

Ent Euroopa tähendab ka tervet hulka peaaegu unustatud väikerahvusi, kes alles võit-

levad korraga nii isikuvabadusliku demokraatia kui ka rahvusliku identiteedi säilitamise eest. Need rahvused tulevad suurriikide territooriumeilt, sealjuures 90% ulatuses totalitaarsest idablokist. Paljud neist rahvustest jõuavad vabasse maailma otse surmasuust, identiteedikaoituse kuristiku veerelt. Nad on kaitsnud oma keelt ja elukeskkonda mõne suurrühva šovinismi eest ning on taas toonud käibele rahvuslikkuse mõiste. Natsionalism ongi rahvusliku vabadusvõitluse ideoloogia. Keelates neile rahvastele selle ideoloogia, määrame nad kadumisele. Õhutades seda ideoloogiat üleliia, riskime tema ülekasvamisega sõjakuseks, pidevaks konfliktuseks, nagu ongi juhtunud Balkanil ja Kaukaasias. Tõenäoliselt vajab maailm rahvuse ja natsionalismi uut mõtestust, uut analüüsi.

Üksikisikut ei ole kerge vabastada ja teda ei ole kerge ka alati orjastada, ent palju keerulisem ja raskem on nii orjastada kui ka vabastada rahvusi. Rahvustel ja keeltel on hiigelpikk ajalugu, mitut viisi muutunud staatus ja saatus, rahvustel pole mitte alati olnud ühtset ja püsivat territooriumi, ühtesid ja samu naabreid. Ei ole olemas üldtunnustatud teooriat, mis tegeleks maailma rahvusliku ja keelelise jaotamise ning korraldamisega. Seda vist polegi võimalik luua ning seda asjaolu kasutavad ära suurriigid maailma korraldamiseks oma tahtmist mööda.

Samas peaks tänapäeval ka selge olema, et paljurahvuselisel ja -keelsel maailmal on väärtusi, mida pole assimileerunud, üksmeelsel maailmal, et rahvuslik ja keeleline kirevus, variaablus, mille oleme pärinud ajaloolt, on meid kõiki milleski rikkamaks teinud ja teeb seda tulevikuski. Juba on rääkima hakatud ka rahvuste ja keelte ökoloogiast, ent see jutt tuleb suure hilinemisega ja ei ole selge ega veenev.

Elame kummalisel ja ainulaadsel ajal. Euroopast on üle hulga aastate kadunud teda Lääneks ja Idaks lahutanud kunstlik piir. Ent kummalgi poolel on arengusuunad erinevad: Läänes liigutakse kiiresti ühinemise ja ühtlustumise suunas, Idas lagunemise ja erinemise suunas. Ühed otsivad integratsioonisidemeid, teised raputavad neid endalt maha. Tõsi küll, tasemed ja motiivid on erinevad, ent rahvusliku identiteedi, keele ja kultuuri seisukohalt on küll vist nõnda, et Lääs teeb sammu tollesama assimilatsiooni suunas, mille paine alt meie Idas praegu rõõmsalt vabaneda püüame.

Et Eestist ida pool pole impeeriumlik mõtlemine kuhugi kadunud, et see mõtlemine eitab Eesti iseseisvust ja eesti rahvuslikku identiteeti, siis on võimalik isegi nii absurdne süüdistus, et väike eesti rahvas diskrimineerib suurt vene rahvust, kui kaitses oma keelt ja kodumaad. Et Eestist lääne pool on sündinud Euroopa ühtesulamise idee, siis ka sealpool ei meeldi väikerahvaste iseseisvuspüüdlused, nende territoriaalsed ja staatuslikud erihuvud. Meile antakse kõige heatahtlikumalt nõu oma rahvuslikke huve piirata, leppida idapoolse integratsiooniga, anda Eestit koloniseerivatele venelastele kodakondsus, mitte nõuda neilt riigikeele oskust jne. jne. Taas kord lepivad Lääs ja Ida meie peade kohal naeratades ja meile näppu viibutades kokku, taas neelab Ida salakavala sööda pahaaimamatult alla, nagu see sel sajandil juba korduvalt on juhtunud.

Meie kogemust ei usuta, meie eksistentsiaalne oht ei tundu tõeline. Väikerahvaste olemasolu ei ole nii suur väärtus, et see tohiks häirida suurrühvaste enesega rahulolu. Ikka veel, ja ei teagi kui kaua, tuleb seda tõde sarkastiliselt korrata. Arvan siiski, et eestlastele on ajaloo kibe kogemus õpetanud sedasama mis näiteks soomlastelegi: rahvuse eksistents ja identiteet on iga rahvuse enese asi ja neilt, kel kas Idas või Läänes pool sajandit õnnestus meie olemasolu maha salata, pole ka kõiges võimalik õppust võtta. Oma identiteedi ja ainukordsuse peame päästma ise, süüdistatagu meid kas või seitsmes surmapatus. Ning oma vaba ühiskonna peame ka rajama ise, kusjuures esialgu on rahvuse vabadus meile üksikisiku vabadusest olulisem.

Fanny de Sivers

Kuhu jäi meil Maarja?

Jumal otsustas tulla maa peale. Teha end inimeseks. Elada ja surra nagu inimene. See uudis on — kui selle üle järele mõelda — üsna jalustrabav.

Jumal–inimene sündis naisest nagu teisedki inimesed. Kuid see sündimine ei toimunud siiski päris nõnda kui igal pool mujal. Selles polnud ühtegi viga ega patuplekki. Ja naine, kellest juttu, ei olnud ka täiesti samasugune kui kõik teised naised: temaski ei leia ühtegi viga ega patuplekki. Jeesuse ema, Jumalaema, Neitsi Maarja on täiuslik naine, sellepärast öeldakse, et ta kehastab Jumala feminiinset aspekti. Ta on Kristuse abiline maa peal. Ka see lugu on nii fantastiline, et võib su jalust rabada, kui hakkad äkki selle üle järele mõtlema. Pole siis imestada, et Maarja vaimustab ka veel tänapäeval noori ja vanu. Võib aga imestada selle üle, et osa kristlasi ei pane teda üldse tähele või ei taha temast midagi kuulda. Mõnele paistab ta koguni närvidele käivat ka siis, kui see muidu oma lihasest emast lugu peab.

Katoliikliku traditsiooniga ühiskonnas nagu Prantsusmaal võetakse Maarja emafunktsiooni väga tõsiselt. Eks andnud Jeesus ristil, paar minutit enne surma, oma lemmikõpilase Johannese Maarja hoolde? Ja traditsioon väidab, et Johannes esindas Kolgatal kogu inimkonda, ja kui Maarja sai seal Jumala tahtel Johannese emaks, siis on ta ka kõigi inimeste ema.

Enne Czestochowa palverännakut augustis 1991 tegid prantslased ankeedi noorte seas, et teada saada, mis neid huvitab Neitsi Maarja juures.

Paljudele tundub Maarja lähedasem kui Jeesus, sest ta on ju täielikult inimene, meie Maa tütar — definitsioon, mida kuuleb üsna sageli.

«Kui ma tunnen end veidi ebamääraselt,» vastab üks 23-aastane ajakirjanik, «kui mul tekib hirm võimsa ja majesteetliku Jumala ees, kui ma hakkam kõhklema, sest tema on liiga suur minu väikusega võrreldes, siis vilgub kohe Maarja pilt mul silme ees. Tema on õrnus, tema on Ema, tema hoolde võin ma anda oma piinad. Tema oskab õieti sõnastada, minu sõnad oma Pojale edasi anda.»

Üks nooruk, kes on jõudnud oma töös juba kõrgele kohale, arvab, et «Maarja on Jumala ema, vahetalitaja, kel on kaalu, kes on meie liitlane. Ta toob Jumala lähedale, kuigi see võib paista kauge juba sellepärast, et me ei tunne teda õieti. Sest ta on ju Armastus.»

Eriti tütarlapsed imetlevad Maarjat. «Ta sisendab respekti,» ütleb keegi. «Ta inspireerib usaldust. Ta on täiuslik naise eeskuju. Ta on ilus. Vähemalt poeedid ja kunstnikud kirjeldavad teda sellisena. Ja ta on ilus, sest tal pole pattu. Ta on ilus seest ja väljast. Maarjale võib kõike rääkida. Tema puhul pole karta hukkamõistu ega keelepeksu.»

Kõik noored kristlased pole muidugi kodust kaasa saanud eriti elavat ettekujutust Maarjast. Mitmed leiavad alguses, et Maarja on igav ja vanamoodne, «hea ema, täiuslik naine, see, kes peab suu!». Aga siis valis Kirik endale paavsti, kes peab Maarjast lugu, kes ütleb otse, et ta on Maarjasse kiindunud, ja ütleb seda päris kõva häälega ja vilistab moevooludele. «Mind igatahes intrigeerib see naine,» arvab endine skeptik, «kellest öeldakse ka, et ta on Jumalaema. Mulle on see probleem. Milleks on ta olemas? Mida ta võib meile öelda? Olen püüdnud ette kujutada üht Jumalat–Isa, tema Poega ja Vaimu

... Ilma Maarjata ei tule midagi välja, vaja on tema elustatud vaikust. . . »

Mõni seletus tabab minu meelest täpselt märki, nagu näiteks sel neiu, kes tunnistas, et tema palve algab alati invokatsiooniga Maarjale, «mitte, et ma paneksin ta Jumala asemele, vaid sellepärast et ma tean, et Maarja korjab mu palved kokku, rikastab neid oma palvetega ja paneb nad oma Poja jalge ette. Maarjal on see eelis, et ta on elanud meie maist elu ja et ta asub praegu ihu ja hingega oma Poja juures. Ta ei ole ainult mälestus, mis ootab «ülestõusmist». Ta ootab meid. . . »

Üks sotsioloogia üliõpilane jutustab, et alguses ta ei tundnud erilist sümpaatiat traditsioonilise, veidi magusa ja mageda Neitsi Maarja kuju vastu. Kuid 15-aastaselt tekkis äkki huvi. Ta tahtis teada, kes see iseäralik naine õieti on. «Ma avastasin tema kõigepealt tema lihtsa eluloo kaudu, aga ka raamatutest, teiste inimeste jutustustest. Ja äkki avanes mulle autentne isiksus, kellest kiirgas suurt jõudu. Usun, et tema on naine, kes võib aidata tänapäeva naiti end leida, avastada, kus on nende koht elus, kinnitada oma õitselepuhkenud naise-identsust, kes on õnnelik töötava naisena, lihtsalt õnnelik, et ta on, ja õnnelik emana ning abielunaisena. Maarja ei ole sugugi elust välja liitatud, ta võtab muide osa ka Kristuse elust, kui see on täisealine. Tema ligiolek on tugev, seda on tunda ka läbi vaikuste, sest Maarja on sisemiselt eriti elav. Ma arvan, et see on nimelt tema ligiolek, mis meil tänapäeval puudub. Meil on kest ümber, riided seljas, aga me ei saa õhku. Ja seda eluhingust, rõõmupuhangut, mida kannab endas Maarja, seda peame uuesti avastama. Usun, et selleks Maarja ongi olemas, see seisab kindlasti Jumala plaanides.»

Seal, kus Maarjat üldse meelde ei tuletata, tunduvad ülaltoodud tsitaadid arvatavasti päris eksootilised. Kuid ka paljud kristlased, kes ometi tunnustavad Kristuse inimlikku olemasolu ja usuvad, et pühakiri räägib tõtt, vaikivad Maarja täiesti maha. Nagu poleks teda üldse eksisteerinud. Nagu kõlbaks ta ainult Jõulu kaunististe hulka. Kuidas ja millise metafüüsilise või psühholoogilise argumendiga seletada sellist unustust?

Mäletan Pariisi eestlaste emadepäevi, mida pühitseti tavaliselt ka jumalateenistusega ja milleks toodi välismaalt kohale eesti pastor. Jutlustes arutati emarmaastust ja emaõnne, emade vaeva ja valu. Toodi näiteid kõigist võimalikest emasaatustest. Ainult Jeesuse ema ei tulnud kõnelejal kunagi meelde!

Kuhu jäi Maarja?

Kas see iseäralik tühi koht meie kristlikus tavas ei näita, et meie kristluses on midagi viltu?

UHHUU! ÜTLEN SINIJÄRVE LUGEDES

Karl Martin Sinijärv: «Varj ja viisnurk».
Tartu, 1991. 80 lk.

Issand, mida on kõik luuletamisest räägitud! Nooruses püüdsin seda võimaluse piires jälgida, nagu muide ka luulet ennast. Aga see on praktiliselt võimatu. Luule on haaramatu. Peale selle võisin jälgida eelkõige vaid eesti luulet. Luule lugemine võõrkeeltes nõuab erilist keeleoskust, mida mul ei jätku — mitte ühegi võõrkeelse luule jaoks. Tõlked olid kunagi usaldatavad. Aga pikkamööda sain aru, et tõlkeluule esindab ikkagi tõlkija hinge, «tegelikult» on seal hoopis midagi muud, sest juba keel on teine. Ja kui palju on neid «teisi» luuleid! Mida kõike luuletatakse Serbia mägikül-
las, Läti agulis ja Patagoonia külmade iilide käes! Kes seda kõike teab? Ei keegi, ainult luuletaja ise. Maailm on täis luulet, nagu tapmisi, armastusi ja igavust. Ja kas tõesti on luuletused erinevad? Kas on täpselt ühesuguseid luuletusi Norras ja Brasiilias? Ja kui erinevad peavad üldse olema luuletajad? Ja võib-olla erinevad nad ainult mingisugusel stilistilisel tasandil, muidu mitte. Ehk kõneleb üksikisikute suu läbi tõesti mingi üldisem Luule, mis on ühelt poolt jumalik, teiselt poolt ehk deviantne ja kolmandalt poolt lihtsalt esteetiline? Niisuguste küsimuste ees olen pikkamööda resigneerunud, hallinenud ja kaotanud lootuse teha eristusi. Ehk olen ka oma surmava luuleannuse kätte saanud ja mu organism ei vaja teda enam? Nii mõeldes olen sirvinud luulekogusid, viimasel ajal vähe ja sedagi eesti keeles. Pärast suurt renessanssi, mida poliitilistel põhjustel indutseeritud kuuekümnendatepõlvkond ei suuda kuidagi rahva ühismälust välja juurida, on vähe meelde jäänud, vähe on südame kiiremini lõõma pannud. Eks siis sai uuritud Jüri Üdi iga rida, magusat nukrust tekitasid Doris Kareva ja Mari Vallisoo värsid, aga päris uued kogud olid ehk head, kuid mulle ebarahuldavad. Vaid Indrek Hirv ilmus veel ilumeelt erutama, ja rohkem põlnud mulle ehk vajagi. Eesti luule oleks võinud ka olemata olla, tähendab, Goethe järgi — teda oli juba küll, ja vanagi õieti nautimata, milleks teda niisama veel juurde produtsierida. Tõsi, Valeria Ränik irriteeris, oli nagu värskem, aga

tema siirdus kuhugi, vist Soome, ja nüüd nägin ühes ta luuletuses juba ingliskeelseid ridu, mis lasevad aimata, et see rahutu hing kavatses veel kaugemale siirduda. Karl Martin Sinijärve koloriitset isikut olin tänaval küll märganud, kuid ei osanud tast midagi arvata. Kostabi-Seltsi kiitsin heaks, aga Kivisildnik (keda ma ei tunne) tüütas kuidagi oma visa anarhismiga, millest olin vist bioloogiliselt välja kasvanud (ega vanameestele selline rähklemine enam eriti ei istu). Samal ajal meeldis mulle nimetatud ringi kuuluvate Tartu luuletajate enesekiitus lehtedes. Selles ühinesid hea dekadentlik edevus («poeside kuningad» ja kõik see muu) ning modernne PR-mehe osavus (tuleb ennast kiita, siis hakkavad teised ka, ja vastupidi: kui aina räägid, et sa pole midagi, siis hakkavad kõik seda varsti uskuma). Sinijärve esimene kogu oli hea, aga ma ei osanud tast ka hirmsat vaimustust tunda. Nüüd loen juba mitmendat päeva «Varju ja viisnurka» ja mis ma ütlen? Muljed on head, luule samuti. Muidugi võiks mõni analüütik kohe öelda, et seda oleme juba näinud. Näinud, näinud, osatan siinkohal mina. Näiteks rokki oleme ka juba kolmkümmend aastat näinud (loomulikult ka kuulnud!) ja mis ta siis selle aja jooksul muutunud on. Suurt midagi, ja ometi jääb isegi minusugune vanamees suud maigutama, kui kuulnud uus rokk on hea. Sinijärv on tõesti väga Talviku ja nende teiste moodi, aga siis oli iseseisvus saabunud ja nüüd on ka, ja pole ime, et luule aja vaimule vastab. «Järel revolutsiooni!» — nii võib nüüdki juba tagasi vaadata, ehkki kurat teab, mis veel ees on. Aga midagi arhetüüpilist on juba olnud, ja see et reaktsioonid tulevad kiiremini kui aastatel 1920—1940, on loomulik, sest üldine elutempo on tõesti kiirenenud, õelgu banaalsusevastased mis tahavad, ja eesti luulel on ka kogemusi varnast võtta. Mõned on mulle mõista andnud, et must pole miskit analüütikut, ja ega ma seda seekordki mängima hakka, puhum oma torupilli (Runnel) edasi veel natuke. Oma torupill on ka Sinijärvel, aga see võtab igasugu noote. Võrdleme kas või kogu algust ja lõppu. Algu on justkui lihtsam. Südamelähedane ja kosutav, aga väheke ette teada. Lõpupoole ilmub kannatusi ja

ARVUSTUSED

sõnamassiive, mis jalust rabavad. («Tere» ise hakkab kindlasti kuuluma antoloogiatesse.) Tuleb pähe Ivan Goll'i visionaarne ütlus: «Sõna on läbi mõttemaastiku kihutav leegitsev ratsanik.» Igavik, hing, tao, vihm ja muud kirjeldamatud asjad saavad suhteliselt nähtavateks tänu intensiivsele stiilile ja kultiveeritud hullusele, mis suhteliselt noore luuletaja puhul väärib eraldi kiitmist. Korporantlus on mahe ja lüürliline (viimasel ajal «Eesti Ajas» on Uhhuu, vabandust Sinijärv, õllejutuga na-

tuke monotoonseks läinud). Armastus on metsik ja kosmiline, pahed ligitõmbavad ja õilsad. Tõesti, kes õpetas sind, verinoort vampiiri, nõristama valulikke veini?

Usun, et Sinijärv on populaarne. Ja kui ei ole, siis võiks olla. Muidugi, kes noorelt alustab ja kiiresti tuntuks saab, võib ka segaseks minna. Alati nii ei juhtu, mida näitab ka allakirjutanu juhtum.

Mati Unt

MAIMU BERGI VÕIMALUSED

Maimu Berg: «On läinud. Lugusid ja kunstmuinasjutte». «Eesti Raamat», Tallinn, 1991. 184 lk.

Maimu Bergi teine proosaraamat, mis ilmus küll 1991. aasta numbriga, kuid müügile tuli alles tänava veebruaris, on kirjutatud neli aastat tagasi. Ajalches «Eesti Elu» 28. veebruaril avaldatud intervjuus arvab autor ise, et pikk seismine, mis ehk veinidele kasuks tuleb, on raamatule igal juhul kahjuks. Ütleksin, et oleneb raamatust. Igatahes poliitilises mõttes ei ole Maimu Bergi poolsada lühiproosalugu eriti hallitanud, kui mitte arvestada ehk publiku võimalikku tüdinemist rahvuslikest tunnetest. Sest Maimu Bergi juttudes ei ole otsest poliitikat, küll aga rahvuslikku meelt ja tundmusi. Maimu Bergi kahest lühiroomaanist koosnev menukas proosadebüüt «Kirjutajad. Seisab üksi mäe peal» ilmus mäletatavasti 1987. Nii-siis on tegu pika proosaga sulle soojaks kirjutatud autori teadliku siirdumisega 1988. aasta paiku lühiproosa žanri, proovimaks, kas jätkub stiili nõtkust ka kunstiliselt nõudliku novelli tarvis.

Kui seda kronoloogiat ei teaks, siis võinuks Bergi teist raamatut pidada debüüdiks, sest tervikuna jätab «On läinud» püüdliku harjutustekogumiku mulje. Võiks arvata, et jutud on kirjutatud enne romaane. Mis ei tähenda, et osa neid novelliharjutusi poleks õnnestunud, vastupidi — paljud palad pakuvad sugestiivsust ja subtiilsust, demonstreerivad autori fabuleerimisoskust nii detailist üldistuse suunas kui ka vastupidi. Kirjanik liigub oma vahel kirjeldava, vahel kujutava kaameraga Eestis, elus ja mälus, pildistab ja loob näiliselt juhusliku pildi ümber kas loo (*story*) klassikalise novelli raames või siis piirdub ainult aimatava tagamaa või atmosfääriaga. Filmi- ja teatrikunstis puhul on öeldud, et atmosfääri loomise oskus ongi kõige suurem kunst. Arvan, et see kehtib ka ilukirjanduses, kui tegemist on vähegi ajaviiteliteratuurist kõrgemale küündiva pürgimusega. Näiteks Mati Unt on tugev just atmosfääri loojana, kirjutagu ta ükstapuha millest, kas või lausa tühjust-tühjust. Ka Maimu Berg oskab aistitava ja vahel lausa haistetava- gi õhkkonna luua väga kergelt. Kõige kujuka-

maks näiteks sobib vaid 16-realine arhetüüpne pilt pannkooke küpsetavast emast pealkirjaga «Koogid». Parimateks atmosfäärikirjeldusteks pean aga siin raamatus vanade eesti väikelinnade pildistusi. Mitmest jutust hoovab pehkimislõhnu, mille nostalgiline ilu on inspireerinud autorit ja mis tõmbas kaasa ka siinse lugeja. Naes võib tunda nii Tartu vanade puumajakvartalite kui ka Valga, Võru või Viljandi maastike, tänavate ja tagahoovide lõhnu, värve ja meeleolusid.

Aga Maimu Bergi lugudes pole tähtis mitte see, kus tegevus toimub, vaid see, kuidas seda õhkkonda tajutakse ja kuidas autoril on õnnestunud seda edasi anda. Samas häirib teatud rutakus, poolikus või lõpetamatus. Autor on liiga kärsitu, otsekui kardaks ta end kaasa tõmmata lasta omaenda kirjelduste hoost.

Maimu Bergi juttudes, nii õhkkonnas kui ka kirjutamisviisis, on põhiolemuselt midagi vanamoodsat ja ajatut, ehkki ta seekordsed lood on tulnud ajalisel lähemale, kui seda olid lühiroomaanid Barbara von Tisenhusenist ja Kristian Jaak Petersonist. Kindel on see, et need inimesed ja lood liiguvad Eestis käesoleval, lõppeval sajandil, kuid seegi pole antud juhul eriti oluline. Mõnigi lugu võiks olla juhtunud millal tahes, kuid ometi mitte mujal kui Eestis. Bergi tegelaste tunded ja mälu on seotud rahvusliku minevikuga endastmõistetaval, mitte rõhutatud moel otsekui hingamine. Ometi ei ole raamatu peategelane ei aeg ega sündmused, vaid Naine. Naise nägemis-, tundmis- ja aistimisviis on see, mis neid erinevaid lugusid ühendab isegi siis, kui mõni tegelane ei ole juhuslikult naine. Kirjutajana on Maimu Berg kindlalt naine, ehkki ta vahel harrastab ka soorollidega mängimist.

Maimu Bergi naistegelastel on palju nimesid ja nägusid, tujusid ja tahtmisi, millest juttudes välgatab vaid üksikuid tahke, kuid raamatust tervikuna kujuneb siiski mingi pilt. Õieti meenutab raamatu läbikaalutud kompositsioon justkui moedemonstratsiooni või iludusvõistlust, kus hakatuseks alustatakse külmalt ja kaugelt mõjuvate õhtuklekkide voo- ruga, keskel tullakse lagedale hoogsalt ja kiirelt vahelduvate argirõivaste või sportliku stiiliga, kus mannekeenid end juba natuke ela-

vamalt (loe: loomulikumalt) liigutavad ja erinevaid ilmeid demonstreerivad, ning kõige lõppu on jäetud tundelisemad ja paljastavamad osad: rahvuslik voor ja ujumistrikood, mis annavad aimu ka sellest, mis mannekeeni-del rõivaste all ja parimal juhul ka hinge taga pakkuda on. Striptiisi ei ole ega tule, ehkki sedagi võiks Maimu Bergi eeldustega kirjutaja proovida. Ehk vähem barokselt: raamat on komponeeritud vahendatud stiilist vahetuma suunas, välispidisest kirjeldusest sisemiste tundmuste ja aistingute suunas, mis iseenesest muudab teosega kaasainemise alguse raske-maks. Ent mida kaugemale lugeja omadega jõuab, seda tugevamini tõmbab Bergi tekst endaga kaasa, kuni muutub raamatu lõpulugudes kohati isegi liiga tundeliseks ja ülepausutatuks, nõnda et kargema maitsega lugejale võib tek-kida üleüllastuse efekt. Et need ei ole ainult minu lugemiskogemused, sellele osutavad paar seni minuni jõudnud arvustust Kristiina Rossilt ja Aita Kivilt. Need näitavad, et luge-ja, kes Maimu Bergi lühiproosaraamatust on oodanud mingit teatud ühetüübilist tervikela-must, seda seal ei leia ja pettuvad, sest nad on oodanud samasugust Bergi, nagu ta end esitas kahe tervikliku ajaloolise lühiromaaniga. Sää-rane lugeja pole valmis kaasa minema autori stiilimängudega, mille eesmärk ei olegi minu arvates mingi kirjandusliku terviku loomine, vaid kümnete eri stiilis kirjutamisvõimaluste läbiproovimine ja kaardistamine. Tundub, nagu kompaks autor oma ande ja kirjutamis-võime vastandlikeke piire alates kaledast ja kütünilisest, rabedast ja räigest kuni vahedalt lõikava või pehmusega läbitungiva tundelisu-seni. Mõned katsed õnnestuvad rohkem, mõ-ned vähem, kuid peamine, mis siit raamatust nähtub, on autori võimaluste avar ampluaa. Maimu Berg on nende proosaharjutustega tõestanud, et ta on valmis kirjanik isegi väga nõudlikeks terviklikeks ülesanneteks, kui ta vaid vaevaks võtaks endale neid seada. Ei enamat ega vähemat. Kui mulle siin raamatus miski ei meeldi, siis mitte autori suutmatuse, vaid vastupidi — rikkalikult aimu antud suut-likkuse pärast.

Ent on ju nii Mati Unt kui ka Olev Remsu hiljaaegu õnnistanud lugejaid oma kirjaniku-põlve noorusharjutustega, miks ei võiks seda teha üks eesti praegusi huvitavamaid naiskir-janikke. Sest kui asetan Bergi potentsiaalse kirjutamisampluaa meie kirjanduse taustale, siis ei ole tal küll palju võrdseid ega sama vaba liikumise väärilisi. Berg suudab kirjutada niisama kaledalt ja kütüniliselt kui Aimée Beekman, niisama müütiliselt kui Aino Per-vik, niisama tundeliselt kui Asta Põldmäe, aga ka niisama tähendusrikkalt ja saatuslikult nagu Aino Kallas. (Paaris palas võib lapsesil-made läbi antud karmis tõeluspildis ära tunda Viivi Luike, kuid see võte ei ole ju Viivi Lui-ge ainupatent, nagu vaid eesti kirjanduse luge-mustaustal tundub.) Maimu Bergi hooga kirjandusliku karusselli all seistes (ja mitte peadpööritavalt kaasa minnes) võib soovida

üksnes suuremat auhustust ja aega endale kir-janduslike ülesannete võtmisel, millea ükski suurteos ei sünni. Eeldused selleks on ju roh-kem kui olemas.

Kunagi tarvitas kriitik Udo Uiibo luuletaja Joel Sanga värsiraamatu hindamisel väljen-dust «rikka mehe peenraha», mida Maimu Bergi uuele proosaraamatule kohandades nai-selikult variceriksin: rikka naise buduaaripu-demed. Mänglevad, ergutavad ja võrgutavad, ent samas nii ligi- kui ka eemaletõukavad. Just nagu naised on: ühel hetkel sügavad ja tunde-lised, teisel hetkel hajevil, kiirustavad ja pea-liskaudsed. Saatuslikud ja tühised. Traagilised ja naljakad.

Maimu Bergi originaalsus on peidus just siin: tema kirjanduslikud plussid on naiseli-kult jõulised ja tema kirjanduslikud puudused on naise nõrkused. Teist säärast naiskirjanikku praegu Eestis ei ole. Peegel, mille ette Maimu Berg oma naised asetab, ei näita sugugi ainult kõige kaunimat maa peal, ei näita üldse säära-seid kirjandusloost ammu tuttavaid naisettüpe nagu neiu, ema, armuke, naine, tädi, vanaema, nõid jne., vaid ta peegeldab mis tahes eas ja ajastus Naise välimist käitumisjoont ja aimata-valt ka sisemust selles võimalikult rikkas ampluaas, mis iga naise sees peitub: igas Nai-ses on last, naist, ema ja armukest, tädi ja nõi-da ning veel tuhat muud rolli hellitajast ja hoolitsejast iseka vampiirliku ning tujuka pii-najani. Maimu Berg suudab paljud Naise sise-mised rollid aimatavaks teha just siis, kui ta tahab, ja just niivõrd, kui ta tahab. Kordan, KUI ta vaid tahab.

Niisiis on Maimu Bergi teos «On läinud» üks andeka naise lahke lubadus, mille autor on osaliselt juba lunastanud oma romaanidega. Järgmiseks võiksime oodata mida tahes, välja arvatud vaikimine, sest kõigist Maimu Bergi tekstidest on näha, et talle meeldib kirjutada, et ta naudib kirjutamist. On ju lugejalegi ker-gendav, kui ta ei pea kaasa vaevlema paljude eesti nüüdisautorite magamata ööde piinavate ja higiste ponnistustega. Bergi jutte on kerge lugeda, mis ei tähenda, et neid on olnud kerge kirjutada. Ja mis ei tähenda ka seda, et need oleksid lihtne ajaviitelektüür või teadlik kom-mertskirjandus. Selleks on Bergi jutud liiga kunstiteadlikud ja ebakonventsionaalsed: ta ei karda olla ebameeldiv või vähepopulaarne. Ta ei karda riskida ei enda ega lugeja maitsepiiri-ga. Bergi lugudes on küll räigust, ent mitte la-basust, võib leida epateerimist, kuid mitte edevust ega poseerimist. See piiritaju on kogu aeg tuntav ja õnneks ei kuku autor kusagil ära. Mulle paistab, et Maimu Berg lausa teadlikult otsib ja kompab seda piiri, et end proovile panna. Kirjanikuna, Naisena. Tundub, et enam pole vaja endas kahelda, ennast proovile pan-na. Tuleb olla ja luua ja lehvitada, sest Maimu Bergil on, mida ütleda, ja on oskust seda väl-jendada erilisel naiselikult tuhandeilmelisel moel.

Sirje Kiin

«EESTI KROONIKA» TAASSÜND

«Eesti Kroonika 1990».

«Esintell», Tallinn, 1991. 176 lk.

Eesti ühiskonda haaranud üldises restauratsioonituhinas on ennistatud monumente, taastatud õigusjärgseid organisatsioone ja vaieldakse ennastunustavalt kunagiste omanike praeguste järglaste omandiõiguse üle. Restauratsiooniprotsessi aktivapoolle tuleb kindlasti kanda aktsiaseltsi «Esintell» kirjastamisel ilmunud «Eesti Kroonika 1990», koostajaks ja vastutavaks toimetajaks Jaan Laas. Mäletatavasti avaldati esimene «Eesti Kroonika» 1932. aasta kohta ja enne okupatsiooni nägi populaarteadusliku «Elava Teaduse» seeria raames trükivalgust kaheksa «Eesti Kroonikat».

Siinkohal mõned paralleelid. 1933. aastat käsitlev kroonika tuli raamatukauplustesse üpris hilja, alles 1934. a. mais. Seda võis tõepoolest pidada märkimisväärseks hilinemiseks, sest näiteks «Eesti Kroonikat 1935» võidi endale soetada juba 1. veebruaril 1936. Ka teised aastakokkuvõtted olid koostatud-kirjutatud ning trükikojast väljas juba järgmise aasta veebruaris-märtsis. Seekordne, 1990. a. sündmusi hõlmav teos jõudis ostjateni alles 1992. a. veebruaris, seega parajalt aasta hiljem kui vanaisade kirjastatud kroonikad. Seda vaatamata meie autorite kompuutritele ja trükitehnika edenemisele.

Pealiskaudne vaatlus lubab järeldada, et «Eesti Kroonika 1932» paber on umbes sama kvaliteediga mis tema 1990. a. sõsaral. Eks ta ole — karmi majanduskriisi aastad. Igal juhul on 1933. a. kroonika ning järgnevadki trükitud märksa valgemale ning kvaliteetsemale paberile. Näis, kas pikemale ajaproovile peab paremini vastu ülemaailmse majanduskriisi aegne või praeguses postsotsialistlikus kaoses kasutatav paber. Esimene on juba tõestanud oma head säilivust, see on selge.

Kindlasti aga paneb mõtlema kroonikate hind. 1932.—1939. a. kroonikate hinnana on tagakaanele märgitud üks kroon, selgemast selgem märk, et 1930. aastate teisel poolel ei olnud meil märkimisväärset inflatsiooni. Nüüd tuli raamatu eest välja anda üle 22 rubla. Aasta pärast näeme, kui palju ja mis ühikutes tuleb siis maksta, igal juhul jääb aga teadmata, kas ka näiteks kaheksa aasta pärast sama rahasumma eest raamatu saame.

Omaaegsetest jäi kõige õhemaks «Eesti Kroonika 1933» oma 103 leheküljega ja kõige tusedamaks kujunes 1936. a. kroonika 145 leheküljega. Sel alusel võrdlus on 1990. a. kroonika kasuks, sest viimases leidub 173 lehekülge lugemismaterjali. Tõsi, suuresti on ulatuslikum maht saavutatud just rohkete tabelite, sta-

tistilise materjali ja muude lisadega. Praeguse väljaande formaat on eelkäijate omast veidi suurem.

Kindlasti valmistas tegijatele tõsist raskust kaanekujunduse leidmine. Omal ajal kajastati esikaanel korduvalt aasta olulisimat sündmust. Näiteks «Eesti Kroonika 1937» esikaanel on uue põhiseaduse esimesed read, 1939. a. käsitluse kaas kujutab baasidelepingu sümboolset, allkirjastatud rulli koos Eesti kaardi ja Nõukogude lennukite kontuuridega. Uue, 1990. a. kroonika koostajad ei ole vist riskinud otsustada, mida 1990. aastast esikaanele võtta — kas Edgar Savisaare pilt, vaade Eesti Kongressi istungjärgu saalile vms. Nii piirduakse vaid lõovate ajaleheartiklite pealkirjade montaažiga.

Varasemate kroonikate ülesehituse põhi-jooned kujundati juba 1932. a. käsitluses, kus vaadeldakse välis- ja sise poliitikat, majandusolusid, kultuurielu ning antakse tähtsamate sündmuste loetelu. Hiljem tehti sellesse põhistruktuuri muudatusi. Alates «Eesti Kroonikast 1935» on vaimse kultuuri plokist eraldatud kooli ja rahvahariduse ülevaade. Kuni seeria ilmumise lõpuni käsitleti kooliolusid eraldi, võimalik, et see on märgiks, kui tähtsaks peeti väikeriigis oma hariduselu.

Uued autorid-koostajad järgivad põhimõtteliselt eelkäijate lähenemisviisi: poliitika, majandus- ja kultuuriolud. Muidugi on jaotustes teatud erinevusi, sest aeg ja olud on muutunud. Nii tehti suure majanduskriisi aegsetes kroonikates lähemalt juttu tööpuudusest ja hädabiotöödest, kuid pole sugugi välistatud, et ka 1992. a. ülevaatesse tuleb kirjutada analoogilise sisuga osa. Varem räägiti eraldi kirikuoludest, ent ka praegustes kroonikates pole põhjust seda ühiskonnaolu takku erirata.

Üldse näib, et 1990. a. kroonika koostajaid on mõni autor alt vedanud. Sest muidu oleks väga raske mõista, miks pole käsitletud näiteks 1990. a. filmikunsti. Kui siin on kinni peetud kunagisest jaotusest, siis see oleks küll ülemäärane lõivumaksimine restauratsioonideoloogiale. Seda enam, et täpselt on antud teatrite esietendused ja koguni näidendite tõlkijate nimed.

Mõistagi saaks väga pikalt vaielda, mis valdkond peaks olema aastatülevaates jäädvustatud, mille aga võiks südamerahuga kõrvale jätta. Massimeediumi tähtsust arvestades tuleks ehk jälgida ka raadio- ja telemaailma: olulisemad saatesarjad, tähtsamad programmi-muudatused, käsitlustes ilmnenu populäärsed saated, kommerskanalid jne.

Võimalik, et ühe osa peaks pühendama erakondade, ühiskondlike liikumiste ja tähtsamate seltside tegevuse kajastamisele. Nii näi-

teks toodi Eesti Muinsuskaitse Seltsi eestvõtetel Venemaalt koju president Konstantin Pätsi säilmed, kuid seda — kahtlemata olulist ja meelde jäävat sündmust — on mainitud hoopis Eesti sisepoliitiliste heitluste kontekstis. Aga rohelised, «Memento», ka see, millega said hakkama interliikujad? Kindlasti oleks sellise ülevaate kirjutamine üpris raske, sest kõrvalseisjal pole kõiki vajaminevaid andmeid, asjaosalised ise aga võivad neile eraldatud mahutu pidada kas väheseks või ebaproportsionaalseks, võrreldes konkureeriva erakonna liikumisega. Tuleb karta, et isiklikul pinnal võib siit sügeneda solvumist ja hilisemaid õiendusi ning täpsustusi.

Paarist artiklist jäävad silma seisukohad, mida võiks vaidlustada. Polemiseeriksin Mare Kuke «Sisepoliitilises ülevaates» antud hinnanguga 2. veebruaril 1990 Linnahallis peetud kõigi tasandite rahvasaadikute koosolekule. M. Kukki leiab, et seal vastuvõetud avaldusega «ütlesid eesti rahvasaadikud avalikult lahti liidulepingu ideest ning teatasid NSV Liidu ja rahvusvahelisele avalikkusele, et eestlaste poliitilise võitluse ainus eesmärk on omariiklus» (lk. 31). Lisaks loodi 42-liikmeline komisjon, et pidada idanaabriga läbirääkimisi. Näib et üritust on ülehinnatud: kõigi tasandite (kohalikud, ENSV ÜN ja NSVL Rahvasaadikute Kongress) rahvasaadikute täiskogu on riigiõiguslikus mõistes tundmatu institutsioon, sellist ei näinud ette ei NSV Liidu, ei Eesti NSV konstitutsioon. Seega ei olnud seal vastuvõetud otsusel suuremat juriidilist kaalu, liiatigi osalesid otsuse tegemisel veel naaberriigi, NSV Liidu kõrgeimas võimuorganis tegutsenud Eesti saadikud. Nii saadi Linnahalli *show*'ga vaid propagandistlik argument, mida ei maksa muidugi alahinnata. Ent siiski — saalis ei loetud kokku isegi poolthääli, vaid kohaletulnud ja end registreerinud saadikute üldarvust võeti maha vastuhääled. Saadud arv on täpsuselt ebamäärane, sest mitmetunnise mammutürituse lõpul oli osa saadikuid juba Linnahallist lahkunud. Ürituse sisemist kaalu näitab asjaolu, et ka hilisemates tähtsates dokumentides ei ole sellele deklaratsioonile eriti viidatud. Pealegi ei olnud saalis teatavaks tehtud läbirääkimistekomisjonil mingit tähtsust, sest osa selle liikmeid kuulis enda arvamist sellest komisjoni kas kohapeal või raadiost ja hetkel isegi ei meenu, kas too komisjon üldse ka kokku tuli. Mäletatavasti moodustati tookord suure õhinaga mitu läbirääkimistekomisjoni, ainult et NSV Liit (Kreml) ei tahtnud nendega miskit rääkida-arutada. Nii jäi liidulepingu idee endiselst õhku rippuma ning püsis seal veel mõnda aega. Seega jäigi täitmata deklaratsiooni tähtsaim mõte, et Eesti alustab «oma esindajate kaudu konstruktiivseid läbirääkimisi kõigi osapooltega, kellest oleneb

iseseisva Eesti Vabariigi taastamine *de facto*».

Silma jäävad häirima mitu pisiviga, mis osaliselt johtuvad nõrgast toimetamisest. Nii on leheküljel 24 mainitud Balti Nõukogu, lehekülgedel 18, 35 ja 134 aga Balti Riikide Nõukogu. Tegemist on mõistagi Balti Riikide Nõukoguga. Selle moodustamisel meenutati, et Balti Nõukogu on kolme rahvarinde tööorgan, mis loodi 1989. a. mais. Vytautas Landsbergis kuulub muuseum mõlemasse nõukogusse. Lk. 33 mainitakse, et A. Rütütel valiti Ülemnõukogu Presiidiumi esimeheks. Praeguses riigiehituslikus struktuuris ei ole valitud esimeest ÜNP-le, Rütütel valiti Ülemnõukogu esimeheks. Väärrib märkimist, et see on tähtsamate sündmuste *kronoloogias* üldse välja jäätud. Lk. 33 tehakse juttu Ülemnõukogu XI koosseisu viimasest istungjärgust, lk. 132 aga kinnitatakse, et 18. märtsil toimusid Ülemnõukogu XVII koosseisu valimised. Kuhu siis kadusid vahepealsed koosseisud? Õige olmuks XII koosseisu valimine. Lk 33, 41, 144 ja 145 mainivad Sirje Endret kui ERSP liiget. Allakirjutatule teadaolevalt ei ole ta selle erakonna liige, ehkki läviv tihedalt ERSP ringkondadega. Lk. 37 tehakse juttu sündmustest Toris. Seal ei olnud siiski mitte tekstis mainitud 28 tanki, vaid 28 soomukit, nimelt jalaväe lahingumasinat (BMP). Need on tunduvalt kergema soomuse ja relvastusega, osalt küll roomikmasinad, mis võivad tunduda tankidena. Kui aga selline tankikolonn kihutanuks Pihkva poolt Torisse, siis oleks läbitud maantee olnud hulk aega kasutamiskõlbmatu. Lk. 7 nimetatud NSV Liidu rahvasaadiku nimi peaks ikkagi olema *Lõzo* (raamatus antud *Lozo*).

Kronoloogia ülevaates (lk. 140) on märgitud, et 26. oktoobril käivitus «Eesti Watergate». Sündmusest minnakse aga mõõda varasemas sisepoliitilises ülevaates ning kümne aasta pärast vaevalt realugeja veel mäletab, mida too «Watergate» õieti 1990. a. tähendas ja mida ta kaasa tõi.

Toimetamise ja tütlustamise puudujääke nähtub mitmetest artiklitest. Lk. 9 on nimetatud Rootsi peakonsulit härraks, aga kas teised kõrged poliitikategelased, keda samas mainitakse, ei olegi härrad? P. Varese ja E. Kuusmanni artiklis on Rudolf Jalakas ja Jüri Kahn toodud koos eesnimedega, G. Bush, M. Gorbatšov, aga ka V. Väljas või T. Kuldsepp ilma eesnimeta. Vähemalt mulle sattunud eksemplar on vastutava toimetaja Jaan Laasi enda artiklis 4—5-realine tühik. Ons see trükikoja süü?

Täiesti süsteemitu või vähemalt raskesti arusaadav on suure ja väikese tähe kasutamine aasta tähtsamate sündmuste *kronoloogias*. Miks on nii, et 11. veebruaril «vabastati vanglast N. MANDELA», aga päev varem, «arutasid H. Kohl ja M. Gorbatšov Saksamaa taas-

ühendamist». Kas on olulisem 18. juuli, mil «IRAAK SÜUDISTAS KUVEITI NAFTA PUMPAMISES IRAAGI TERRITOORIUMILT», või 23. august, kui «algasid läbirääkimised EV ja NL vahel»? Samal ajal on Eesti ja NL läbirääkimiste katkemine 6. septembril antud jällegi suurte tähtedega. Selliseid näiteid võiks veelgi tuua.

Üldisest lähenemisviisist jääb kõrvale Helvi Einase artikkel «Eesti teatri suundumused». Tuleb kahelda tema valitud tee sobivuses, sest vaid tõsisel teatralil on ehk olulised esietenduste kuupäevad teatrite kaupa, lihtsamale huvilisele jätkuks samamahulisest aasta teatrielu üldistavast ülevaatest. On toodud teatripreemiade laureaadiid, kuid teater ei ole ainus kultuurielu valdkond, kus aasta töötulemusi prestiižika preemiaga vääristatakse. Ando Lepsi artikkel on pigem ülevaade mitme aastakümne kuritegevuse tendentsidest ja statistikast, ehk tulnuks siingi rohkem keskendu-

da ikkagi 1990. aastale ja piirduda vaid sellest lähtuvate olulisemate ääremärkustega.

Siiski, puudustele vaatamata, on algatus õnnestunud ja kindlasti tuleks seda jätkata. Autoritele ja koostajatele tuleks soovida vastupidavust ajani, mil ka nemad saaksid väljaantud järjekordse aastakroonika tagakaanele kirjutada mitme omaaegse «Eesti Kroonika» read: ««EESTI KROONIKA» on vajalik igale teadlikule kodanikule nagu «Osatühisus Eesti Vabariigi» aasta-aruanne kõigest sellest, mis me oleme ühiselt läbi elanud ja mis meil on tehtud. See on ülesanne, mis lasub meid teadlikult kaasa elada oma rahvustervikuga, andes sellega meile uut töötahet ning julgust ja avardades pilku uutegi ülesannete jaoks. [- - -] Ning üks aastakäik teise kõrval moodustavad «Eesti Kroonikad» ainulaadse elava ajaloo, mille teaduslik väärtus ajaga järjest kasvab.» Jõudu ja visadust.

Küllo Arjakas

KROONIKAT

5. märtsil kinnitati UNESCO Eesti rahvusliku komisjoni peasekretäri ametikohale Doris Kareva.

7. märtsil toimus Keele ja Kirjanduse Instituudi ning Lääne-Eesti Panga korraldusel Tallinnas konverents "Raha ja rahvuskultuur".

7. märtsil esinesid Asta Põldmäe ja Kalev Keskküla Kotkas loengutega eesti uemast kirjandusest.

10. märtsil kohtus peaminister Tiit Vähi loomeliitude juhtidega. Kirjanike Liitu esindasid juhatuse esimees Vladimir Beekman ja sekretär Mati Sirkel.

10. märtsil suri prosaist Heino Tominga (s. 4. X 1928).

12. märtsil esines Kirjanike Majas fääri kirjanik Karl Johan Jensen ettekandega fääri kirjandusest ning esitas oma loomingu.

14. märtsil avati Eesti Tervishoiuuseumis Saksamaa raamatunäitus "Naabrid Euroopas". Näitusel oli eksponeeritud 1500 viimase viie aasta jooksul ilmunud raamatut ning selle avas Saksamaa Kirjastajate Liidu president Klaus G. Saur. Eksponaadid kingiti Eesti Rahvusraamatukogule.

16.—26. märtsini olid Kirjanike Liidu külalisteks eesti kirjanduse tõlkijad Marianne Vogel Hollandist ja Cornelius Hasselblatt Saksamaalt.

18. märtsil istus koos Eesti Kirjanike Liidu juhatus. Taas olid kõne all liidu uue põhikirja projekt ja ettevalmistused üldkoosolekuks. Ringsõidu "Läänemere Lained" kasupoolest andis ülevaate Mati Sirkel. Oli juttu ka organisatsioonilistest küsimustest.

17. märtsil näitas Soome Instituut Soome Kirjanike Liidu kirjanduse arenduskeskuse videofilme soome kirjanikest Kaija Pakkasest ja Marjatta Kurenniemist. Kommenteerisid Outi

Pakkanen ja Johanna Jokipaltio. Lisaks kuulati Outi Pakkase vestlust soome kriminaalromaanist.

21.—29. märtsini viibis Eestis Kalju Lepik. 24. märtsil oli tal kohtumine Estonia Seltsis.

25. märtsil anti Tallinna Raekojas pidulikult kätte Eesti Kirjanike Liidu 1992. aasta kirjandusauhinnad. Laureate õnnitles liidu juhatuse esimees Vladimir Beekman, žürii tööst rääkis auhinnakomisjoni esimees Jüri Ojamaa. Laureaatide nimel võtsid sõna Irja Grönholm ja Hando Runnel.

25.—31. märtsini käisid Kirjanike Liidu kutsel Tallinnas ja Tartus eesti kirjanduse tõlkija Irja Grönholm ja hiljaegu ilmunud reisijuh "Estland" koostaja Brigitte von Engelhardt Saksamaalt.

28.—30. märtsini andis Eesti Draamateateris ja Tartu "Vanemuises" etendusi Soome Rahvusteater. Mängiti Jaan Krossi ajaloolist näidendit "Doktor Karelli raske õõ".

1. aprillil vaeti Kirjanike Majas eesti kirjanduse mullust proosat. Aastaülevaatega esines Olev Remsu.

2. aprillil austati Tallinna Raekojas Eesti Lasteraamatukogu eestvõttel kolme viimase aasta populaarsemaid lastekirjanikke. Parimaks lastekirjanikuks tunnustati Voldemar Miller raamatuga "Tilleprintsess", teise koha sai Leelo Tungal raamatuga "Kristiina, see keskmine" ja kolmanda koha Henno Käo raamat "Oli üks". Parimale kirjanikule anti üle Elo Liivi loodud Nukitsamehe kuju.

8. aprillil tuli Kirjanike Majas arutlusele viimase aasta eesti luulelooming. Ülevaate tegi Vaapo Vaher.

ÕNNITLEME

25. mai — Kalle Kurg 50

MEIE NADÉŽDA PRAHAS

Pole mõtet teeselda, et me oma kirjanduse tõlkijate ja tutvustajate käekäigu, nende murede ja õnnestumiste vastu kunagi erilist huvi oleksime tundnud. Ikka on niisugune meelepidamine kandnud rohkem juhuslikku iseloomu.

See kehtib ka eesti kirjanduse tõlkijate kohta Tšehhis ja Slovakkias, ehkki meid tõlgitakse sealmail juba käesoleva sajandi algusest peale ning 1980. aastatel oli Tšehhoslovakkia üks väheseid riike, kus eesti kirjanike teoseid pidevalt, arvukalt ja suhteliselt läbimõeldult välja anti, keskmiselt kuus-seitse raamatut aastas. Teiste tõlkijate hulgas on silmapaistev roll selles olnud tšehhitar Naděžda Slabihoudová.

Naděžda Slabihoudová (neiupõlvnimega Čmerdová) on sündinud Prahas, õppinud kohalikus tütarlaste gümnaasiumis ja seejärel Praha Karli ülikoolis tšehhi ja vene keelt ning slaavi kirjandust. Töötas pärast ülikooli lõpetamist paaris kirjastuses toimetajana ning vaevalt ja veel 1970. aastate alguses isegi oskas aimata, et temast saab silmapaistvaid eesti kirjanduse tõlkijaid tšehhi keelde. Esimesed tõlked tegi Naděžda Slabihoudová vene kirjandusest ja ta üks lemmikkirjanikke sellelt keelealalt on Nikolai Leskov, kelle tõlkimise eest on ta pälvinud muide ka Tšehhi Kirjandusfondi auhinna. Aga saatus tahtis, et ta kohtus sealsamas Euroopa südames oma noorema kolleegi Vladimír Macuraga (kelle teeneid eesti kirjanduse tutvustamisel me samuti pole

kunagi vääriliselt hinnanud) ja sellel mehel õnnestus veenda teda ka eesti keelt ära õppima.

Ennekõike väärib Naděžda Slabihoudová tunnustust kui A. H. Tammsaare tõlkija. Tema vahenduses on ilmunud "Tõde ja õiguse" kolm viimast köidet (esimesed kaks vene keelest), "Kõrboja peremees", "Põrgupõhja uus Vanapagan" ning "Elu ja armastus". Juba ainuüksi see on tegu, mis väärib sügavat tänu. Tõde ja õiguse nimel lisatagu sellesse nimekirja muidki tõlkeid: M. Traadi romaan "Inger", V. Grossi "Vaikimise motiivid" ja V. Beckmani "Eesli aasta", A. Gailiti "Karge meri" ja T. Kallase "Corrida", E. Tammlaane "Laevakoer Tuhk", E. Raua "Naksitrallid" ja "Jälle need naksitrallid" ning A. Perviku "Arabella, mere-röövli tütar". Mis näitab muuhulgas (ehkki loomulikult mitte kõikide jaoks), kui iseseisev ja kompleksidevaba ta meie kirjandusteoste leidmisel ja valimisel on olnud.

Viimati kohtusin Naděžda Slabihoudovága eesti kirjanduse vahendajate seminarnõupidamisel möödunud aasta maikuu Tallinnas ja kirjandusest oli mul võimalus temaga tõsisemalt vestelda Jaroslav Hašeki poolt tuntuks kirjutatud "Karika" kõrtsis Prahas, kus taas tõdesin, kui nooruslik ja kirjandusergas on see meie Naděžda Slabihoudová, kes sai 7. mail alles 70-aastaseks.

Endel Mallene

TIPPKOHTUMINE ROOSIKRANTSI TÄNAVAS

Kui ühiskonnas vallandub majanduskriis, peab kõigepealt püksirihma pingutama kultuur. See on asjade loomulik ja paratamatu käik. Vaene riik ei saa endale lubada liigset luksust suurt muidusööjate armeed ülal pidada. Haritlastel on sellega muidugi raske leppida. Loomulikult tõstavad nad hädakisa, püüdes üksteise võidu tõestada, et just nende tegevus on rahvuse säilimise seisukohalt esmatähtis. Tõepoolest, paljas majanduslik heaolu ei taga ühegi inimkoosluse püsimist rahvusena. Riiklikule iseseisvusele annab sisu vaid kultuuriline iselomine. Ainelisele kitsikusele vaatamata tuleb leida allikad, kust haridust ja kultuuri vähemalt hädapärasel viisil finantseerida.

Et kujunenud olukorda igakülgsest vaagida, kutsusid Keele ja Kirjanduse Instituut ning Lääne-Eesti Pank 7. märtsil kokku konverentsi "Raha ja rahvuskultuur". Sündmust võib tõesti nimetada tippkohtumiseks, sest kumbki pool — nii raha kui ka kultuur — oli esindatud tipptasemel. Piisab kui loetleda tiitleid:

Eesti Panga president, Ülemnõukogu asejuhataja, poolteist ministrit, üks loomeliidu esimees, üks rektor, kaks partei esimeest, mitu Ülemnõukogu liiget jne. Juttki käis enamasti kõrgel teoreetilisel tasemel.

Meie olukord on kurvi olukord, leidis Marju Lauristin. Kurvist väljudes avaneb meie ees kaunis vaatepilt, heaolu maailm, kuhu teised rahvad on jõudnud rikkuse kasvuga. Meie jõuame sinna äkitselt ja vaesena.

Ajalooliselt on eesti rahvuskultuuri põhi-meediumiks olnud raamat. Tiražeeritud kultuurimeediumi staadium jõudis Eestisse muu Euroopaga võrreldes täiesti üheaegselt ja kõigi arengutega pidasime sammu kuni neljakümenda aastani. Nii õpetajate kui ka kultuuritegijate ühiste pingutuste viljana oleme suutnud säilitada trükisõna kui meediumi praeguse hetkeni välja. Nüüd on see aga eesti rahvuskultuuri ajaloo esmakordselt tõsisel ohul. Sellest annab selge pildi kultuuriajakirjade käekäik. Nii on langenud "Loomingu" trükiarv

35 000-lt tänaseks 6000-le, "Vikerkaarel" 53 000-lt 5000-le. Kultuuriajakirjade tiraaži langus näitab, et sisuliselt kahaneb ka n.-õ. keeruka teksti tarbimise sotsiaalne põhi. See toob kaasa täiesti uue ilmingu, eesti kultuuri eliidistumise.

Kõigis arenenud kultuurides on küllaltki püsiv arv kultuuritegijaid, kes üldse suudavad üht rahvuskultuuri, omakeelset kultuurikommunikatsiooni elavana hoida. See arv võiks meil hüpoteetiliselt olla 10 000 hinge. Kui see langeb alla vajaliku miinimumi, siis järgneb peale kultuuri eliidistumise ka omakeelse keeruka loomekultuuri elukeskkonna kokkukivamine.

Mida see kaasa toob? Publiku enamikule muutuvad määravaks odavad ja kättesaadavad kultuurimeediumid: need, mis tulevad koju kätte, ilma et kord tehtud kulutusi peaks oluliselt suurendama. Praegune olukord Eestis kasvatab kiiresti odava audiovisuaalse kultuuri tarbijaskonda.

Nii kurbnaljakas kui see ka ei ole, praegu on rahvuskultuur ehk isegi suuremas ohus, kui oli nõukogude ajal. Tollal oli eesti ühiskonna kogu elujõud suunatud kultuuri päästmisele ja säilitamisele. Sinna oli koondatud suures osas ka riigi finantseerimine ning üksikinimese rahaline aktiivsus, sest midagi muud ei olnud oma rahaga peale hakata. Me ju mäletame, kui jahmatav oli meie kultuuritarbimise statistika 1980. aastatel isegi soomlastega võrreldes, sest kultuuri tarbimine oli meil peaaegu ainus tarbimissfäär. Praegu on kõik pöördunud pahupidi. Seni oli põhiosa kultuuri finantseerimisest riigieelarveline, väiksema osa kattis tarbija ise oma rahakotist. Nüüd on riiklik eelarveline kate võib-olla kultuuri loomise ja tarbimise väikesel osal, ka tarbija võimalused on täiesti kokku kuivanud — nagu näitavad viimased uuringud, kulutab Eesti keskmine perekond praegu rohkem, kui ta teenib.

On sfääre, mida Eesti riik peab tingimata finantseerima, millele ta peab raha leidma kas või kaitsekulutuste arvelt. Need on haridus ja rahvusliku kultuuri varamud (muuseumid, raamatukogud).

Meie hädade peapõhjus pole niivõrd rahas, kuivõrd meis endis. Koos ületülide suurte muutustega muutuvad ka väärtushinnangud, ja on hakanud levima midagi veel hullemat kui arvuviirus "Michelangelo". Kultuur on ju ka programmeerimine — pere ja kooli kaudu läbi ajaloo toimuv ühiskonna programmeerimine. Praegusel juhul on see viirus väärtusküsimus.

Võimalikult kiiresti tuleb lahutada kultuuri finantseerimine riigist, väitis Ando Keskküla. Nii nagu nõukogude ajal, hakkab nüüdki kultuuri finantseerimist mõjutama ideoloogia. Jälle läheb lahti kunstnike lahterdamine klas-

sitateadvuse pinnalt (*à la* Runnel on parem luuletaja kui Kaplinski, sest ta on isamaalikum).

Tõsiselt ei saa võtta väidet, et enne, kui uued struktuurid pole välja kujunenud, ei tohi vanu lõhkuda. See tähendab, et me peaksime rajama uue Eesti kuhugi naaberkrundile ja alles siis üle kolima, kui see on lõplikult valmis. Meie häda ongi selles, et uus kultuurmaastik tuleb luua siinsamas. Peame hülgame teatud struktuurid, kuigi uued veel korralikult ei funktsioneer. See tähendab tegutsemist pidevas tasakaalutuse seisundis.

Ando Keskküla jutuga sattus unisooni Toomas H. Ilvese Münchenist faksitud ettekannet. Ilvese jutt oli lühidalt järgmine: turumajanduse tingimustes ei anna kõrgkultuur kellelegi leiba. Kirjanikud kirjutavad ja kirjas-tajad kirjastavad, sest neil on sisemine vajadus seda teha. Kui neil oleks himu rikkaks saada, teeksid nad midagi muud. Ja kui väidetakse, et ilma riikliku toetuseta kultuur ära ei ela, siis on taas rahvalt võetud õigus ise otsustada. Jäl-le on vaja kultuuri kantseldavaid ametnikke, kes hakkavad otsustama, millised autorid vajavad toetust.

Ilvesele vaidles vastu Jaak Kangilaski. Rahvuskultuur meenutab elusorganismi. Tema ühe liikme kärbumine on ohtlik kogu tervikule. Kultuuri eri osade ohustatus uues majandussituatsioonis on erinev. On ilmne, et mõned kultuurivaldkonnad on võimelised omal jõul toime tulema, kuid teisi (näit. süva-muusika või humanitaarteadused) ähvardab otsene nälj.

Põhiküsimus on selles, kuidas viia läbi liberaliseerimine, tagada indiviidi vabadus nii, et rahvuskultuuri vundament ei mureneks.

Kultuuri rahvuslikkuse määra on iseenesest väga delikaatne küsimus. Kuigi me räägime Itaalia disainist või mõnest muust rahvuslike tunnustega koolkonnast, on nende rahvuslike tunnuste esiletoomine võrdlemisi raske. Nagu on öelnud üks klassik: igasugune programmi-liselt rahvuslik kunst on rämps. Kuid igasugu-ne hea kunst sisaldab ka rahvuslikku komponenti. Kui kultuur jääb puhtalt riigi ülalpeetavaks, hakatakse talt peatselt nõudma rahvuslikkust. Ja toimub see, mis toimus nõu-kogude süsteemis mõne meie hõimurahvaga, kelle kultuuri demonstreeriti ainult Kremli kontsertidel.

Kuigi konverentsil valitses üldiselt rahu-meelne õhkkond, püüdis mõni vaimuinimene ajuti pankuritega tüli kiskuda, heites neile ette liitumist Permi konventsiooniga (Jüri Pangsoni väljend). Näiteks Märt Kubo: kui pangad on oma raha puhtaks pesnud, ei ole nad enam sponsorlusest huvitatud. Pankurite leerist vastas mõistukõnega Siim Kallas.

Vaimuinimesed on alati väljendanud sü-gavat põlgust raha ja rahamaailma vastu.

Ometi pole keegi ilma rahata toime tulnud. Laialt on teada kunstnike igavene rahahäda. Alexandre Dumas kirjutas eelkõige selleks, et teenida. Enamik suurematuid portreesid on sündinud tellimustööna.

Suhtumine rahasse on ambivalentne. Eriti hästi tuleb see esile muinasjuttudes, kus vaene kehastab alati headust ja rikas kurjust. Ometi kuulub jutu õnneliku lõpu juurde enamasti ka see, et vaene saab ootamatult rikkaks. Kui Hans ja Grete on kurja nõiamoori ahjus ära põletanud, siis selgub, et tal oli hulganisti kulda. Kavala rehepapi saagiks langeb suur kogus likviidseid aktsiaid, mis kadunud mõisahärra oli paigutanud lossivaremete keldrisse. Õiglus võidutseb. Aga ükski muinasjutt ei räägi sellest, mis uusrikas oma varandusega peale hakkab. Kas jälle tuleb uus rehepapp oma eelkäija varandust nõutama?

Nagu näeme, on varanduse taga kurjus ja nõidus. Varandust kaitseb tihtipeale lohema-du, kellel on hulk päid. Tänapäeval nimetatakse lohema-du teisiti — omandiseadus, politsei, kohus, ettevõtluse seadus. Samuti väga palju päid.

Kultuur põlgab majandust. Efektiivselt

toimiv majandus ei hooli palju kultuurist. Tõhus keskklass, kes on toimiva kapitalismi põhiline tugitala, ei käi kuigivõrd teatris ega loe raamatuid. Siis kui majandustegevus pole enam efektiivne, hakkab ta soosima kultuuri. Rockefeller, Guggenheim, Carnegie, Esterházy hakkasid kultuuri peale raha raiskama siis, kui neil polnud enam vajadust või viitsimist efektiivselt majandada.

Vastuolu kultuuri ja rahamaailma vahel on paratamatu. Vahevahel võib ju hõigata sõpruse terviseks mõne toosti.

Milline on kõnealusest konverentsist tõusev praktiline tulu? Ilmselt said selgemaks vastaspoolte ootused ja positsioonid. Pankurid on nõus oma tengelpunga paotama, kuid nad tahavad alati teada, kuhu läheb annetatud raha (Lääne-Eesti Panga juhatuses Aare Sosaar). Kasulik oli ära kuulata ka erinevate fondide ja kultuurikapitalide esindajate (Paavo Hohti, Külle Arjakas, Jüri Tenson, Mart Meri, Viktor Hütt, Mall Hellam, Jaak Kangilaski) tegevusaruanded. Nüüd vähemalt teab, kust mida küsida.

J. S.

PROOSA JA LUULE VAADATI ÜLE

1. aprillil Kirjanike Majas väljakuulutatud proosakoosolekust võis loota, et nüüd lüüakse plats punakirjanikest puhtaks. Aga võis ka oodata süvenemist lõppenud ajajärgu kunstilisse kujutamisse, näiteks analüüsi teemal *ENSV kirjandusest Eesti kirjanduse poole* või muud sellesarnast.

Kuid ei juhtunud seda, teist ega kolmandatki. Praegu enam kirjandusega poliitilist profiiti lõigata ei saa, arvas Kirjanike Liidu sekretär Mati Sirkel. Koosolekut ei olnud ka eriti reklaamitud ja nii oligi jahedas saalis vähe rahvast, mõni väga üksik prominent ja üldsegi mitte elevust.

Proosa-aasta 1991 aga ei olnudki väga ilmetu. Ja proosa ülevaataja Olev Remsu ei õelnud kellegi kohta lausa halvasti, kuigi tal olnud sellest hoidumisega raskusi. Ta hoidus siiski ja luges oma teksti soliidset ning tasakaalukalt ette.

Ettekandele järgnenud vaikus sundis Arvo Valtonit kurvalt küsima, kui paljud kirjanikud üldse üksteise teoseid loevad. Oli ju ometi olnud aegu, mil koosoleku põhiosa algas just pärast ettekannet. Seekord tõmmati vaid üleriided kõvemini tümber. Juhan Habichtil oli siiski Remsule küsimus: miks peaksid Viivi Luige "Ajaloole ilu" juurde kuuluma anekdoodid? Remsu, kes ettekandes oli väitnud, et Luik on sünge aja kirjeldamisel jätnud naljaheitmise totalitaarse ühiskonna üle oma teosest välja ning see kahandab teose väärtust, jäi endale

kindlaks: Luik pretendeerib hirmu fenomeni hõlmavale kirjeldamisele, ja kui ta seda juba teeb, siis olgu seal ka anekdoodid. Ilmselt tekitab Luik kriitikes igatsuse nautida teoses sedagi, mida autor pole kavatsenud sinna sisse kirjutada. Luigele on teatavasti ka seda ette heidetud, et tema tegelased ei istu/istunud van-gis!

Kas on võimalik öelda ka midagi hõlmavat 1991. aasta proosa kohta (Toivo Tasa)?

Seda küll mitte, arvas Olev Remsu. Meie kultuurikiht on juba nii vägev, et lihtsustatud üldformuleeringud oleksid liiast. Kahjuks ei kajastu kirjanduses ka nüüdisaeg, eilne ja tänane päev. 1988. a. rahvusliku vabadusliikumise eufooria on täiesti läbi kirjutanata. Ehk aitaks tugev ajakirjandusseadus, mis publitsistliku, päevakajalise alge ilukirjandusse tagasi tooks? Aja- või juhuproosa märki kandsid eelmise aasta jututoodangus vaid Juhan Paju ja Anne Kuuse raamatud. Olev Remsu koostatud kirjanduse edetabeli parimad — Jaan Kruusvall ja Mari Saat — võiksid kuuluda ükskõik millisesse aega, kas või 1972. aastasse, ja nad oleksid võinud ilmuda millal tahes.

Rein Veidemann ja Uno Laht jäid koosolekule küll hiljaks, kuid Uno Laht lülitis üritusse käigupealt. Tema kaasettekandesse mahtusid Orwelli sünnipäeva tähistamine BBC-s, Canetti-buum, Singeri liiga vähene tunnustamine, *nonstop*-hüsteeria idabloki ilu-

kirjanduses, Kirjanike Liidu uue põhikirja projekt, Hasso Krull kui tulevikulootus, "Kupar", "Õllu" ja vist midagi veel. Kuid ka temperamentne kaasettekanne ei soendanud oluliselt saalis valitsevat õhkkonda ja nii pidigi Olev Remsu lõppsõnas nentima, et kirjutamiseks pole enam muud motiivi kui igavene kuulsus.

8. aprillil, nädal aega hiljem, istus samas saalis pisut rohkem kuulajaid ja ka Vaapo Vaheri 1991. aasta luuletlevaade oli tunduvalt pikem. Kui õigustatud on üldse sellised spekulatiivsed kokkuvõtted ühe aasta põhjal, küsis Olev Remsu, keda niisugused kahtlused vaevasid juba proosat analüüsid (vt. Lmg. 1992, nr. 3, lk. 388).

Ka Vaapo Vaheri arvates ei tohiks ühe aasta luule põhjal autori üle otsustama hakata. Ometi oli ta seda teinud ja kohati üsna enesekindlalt — näiteks naisluuletajate puhul. Seksistlik ja patroneeriv suhtumine võib kriitikule ükskord halvasti lõppeda, hoiatas Märt Välja-

taga. Piret Viirese arvates aga ei vasta enamiku meeskriitikute mõistmistasand lihtsalt mõne naisluuletaja luulesõnumile (näit. Aime Hansen). Aime Hanseni sõnum tõmbub pigem religioossuse kui millegi muu poole. Märt Väljataga ja Piret Viirese katse koosolekut kirjandusliku arutluse suunas juhtida tagajärgi ei andnud, sest kohe võlus Oskar Kruus välja vanad vaimud — kirjastamispraktika ja tiraažid. Maarja Ojamaal, kes Oskar Kruusile "Eesti Raamatu" esindajana seletusi andis, oli aga peagi põhjust südame järele haarata, sest ikka veel elus ja ikka veel eesti luulet kirjutav Leelo Tungal küsis, kas "Eesti Raamatu" ainus plaan ja põhimure, vähemalt selle aasta lõpuni, on ellujäämine. Ja kui luulekogudele sponsoreid ei leita, siis ei saa neid "Eesti Raamatus" lähemas tulevikus avaldada.

Ja oligi ammendatud ka luuleaasta 1991.

Marika Mikil

«TULIMULD» 1991

Maineka kirjandus- ja kultuuriajakirja aastakäigu avab luuletustega seni prosaistina ja rootsi luule vahendajana tuntuks saanud Silvia Airik-Priuhka oma folkloorilähedase loodusmaalinguga «Suvisel sihil» ja lembesonetiga «Puudutus» (nr. 1).

Katrin Laur vaeb, mis keeles ta võiks luuletada, ja lõpetab oma värssmõtiskluse «Arutlus keelest» (nr. 1) tõdemusega:

Jääb üle eesti keel.

Kirjutaks eesti keeles luuletuse.

Aga

see on see ainus keel, mis ma oskan,

selles keeles pean ütlema ära kõik,

mis ma tean,

mis on tähtis,

enne kui homme kõik on teisiti.

Väljakujunenud isikupäraga jätkab poetess Liidia Tuulse, kes seekord pakub lugejale üheksa loodus- ja mõtteluuletust (nr. 2). Arvestatavat mõttelüürikat on viimastel aastatel kirjutanud ka prosaist Salme Ekbaum (nr. 3) ja Helmi Rajamaa (nr. 2). John Farwick tõmbab oma värssides (nr. 3) filosoofilisi paralleele Norra jt. maade ning Eesti vahel.

Salme Raatma esitab tsükli «Koduretk» (nr. 4), mida on inspireerinud kevadsuvine reis kodumaale lapsepõlve radadele. Suurem osa luuletusi on sõnastatud koduses Helme murrakus ja neis domineerib lapsepõlve soojade mälestuspiltide ja tänapäeva maaclu allakäigu nägemisest tingitud valus nukrus.

Maja puha maha kistu,

tarest ei tunne tuhkagi.

Tahtset muldre pääle istu?

Esä hää! kui kõrvan küsse:

— Kassa jalgu ei puhkagi?

Elu ja igaviku probleeme vaeb Ivar Grünthal (nr. 3), ta püüab teha ka kokkuvõtet oma loomingust. Arved Viirlaid esitab kogust «Valgus rahnu all» mõned ajalaulud (nr. 3). Raimond Kolga luuletustes (nr. 2) leidub nii poeetilisi loodusmaalinguid kui ka autori mõtisklusi kaasajast.

Pagulusse jõudmise järel 1944 on Hilda Esko Soomes kirjutanud pikema rahvaluuleainelise ballaadi «Madli läheb koju» (nr. 2), mis leidis alles nüüd trükimusta. Luuletuses «Suveõhtu Montrealis» (nr. 4) loob sama autor mällu sõõbiva pildi ühe suurlinna argielust.

Bernard Kangro esitab tsükli 1936. ja 1937. aastal ajakirjades ilmunud värse (nr. 1), mis pole mingitel põhjustel taasavaldamist leidnud kirjaniku hilisemates luuleraamatutes ega ka hiljuti ilmunud «Kogutud luuletustes».

Esmakordselt figureerib «Tulimulla» veergudel eakas tartlane Valmar Adams elutarkade mõtiskluste ja visioonidega (nr. 1).

Proosaveergudel üllatab lugejat eesti vanim kirjanik, 96-aastane Ella Ilbak filosoofilise miniatuuriga «Igatsusest» (nr. 2). Selle juures on avaldatud unikaalne foto autorist koos G. Suitsuga PEN-klubi kongressi ajal 1948 Kopenhaagenis. Lühiproosat leiame ka Urmas Bereczkilt, Elmar Pettailt ja Salme Raatmalt.

August Gailiti 100. sünniaastapäeva puhul meenutab oma onu Rutt Eliaser (nr. 1). Saame teada mitmeid uusi detaile kirjanikust kui inimesest ja tema loometegevusest. Näiteks oma

50. sünnipäeva jaanuaris 1941, mida ajakirjanduses ei soovitatud tähistada, pidas A. Gailit koos mõnede kolleegidega (A. Alle, M. Metsanurk, A. Adson, M. Under jt., kusjuures J. Vares-Barbarus ei julgenud tulla) ja sõpradega oma Tallinna korteris Kaupmehe tänavas. Juubilar pidas peokõne ise, õeldes R. Eliaseri mäletamist mööda nii: «Minu sünnipäevast rääkis täna saksa raadio, seda õeldi ka läti raadios, hollandi ja tšehhi ja soome mainisid seda, — aga ühtki sõna ei ütelnud minu kohta eesti raadio! Mikspärast? Mis olen ma teinud, kas ei ole ma kogu elu kirjutanud eestlastele ja Eestist?»

Elavas ja taidurlikus sõnastuses vestab Ilmar Talve mälestusi Paul Aristest (nr. 1). Välja on toodud hilisema akadeemiku natuur, huvid ja harjumused ning tegevus õppejõuna, pikemalt on käsitletud E. Laidi juhtimisel toimunud etnograafide ja keeleteadlaste ekspeditsiooni Ingerimaale vadjalaste juurde 1942, millest nõukogude korra ajal ei tahetud (või ei tohtinud) rääkida. Üheks põhjuseks oli, et osavõtjad (P. Ariste, E. Laid, kunstnik I. Linnat, G. Ränk ja I. Talve) pidid tsivilistidena kandma Eesti või Saksa sõjaväe mundrit ja neile oli julgestuseks kätte antud vene vintpüssid. Ilmuni on üks osa I. Talve memuaaridest.

Artiklite ja essee rubriigis publitseerib ja kommenteerib Bernard Kangro nelja talle saadetud pihtimuslikku kirja meie kirjanduse arengut mõjutanud isiksustelt — K. Rumor-Astilt, U. Masingult, H. Tarandilt ja K. Merilaasilt. 1971. aastal kahtlesid mitmed kirjanikud Eesti Kirjanike Kooperatiivi edasikestmises. K. Rumor-Ast ohkab oma kirjas 7. V 1971: «Kui Kooperatiiv veel kümme aastatki vastu peaks, siis oleks juba hiigel saavutus. Ma küll ei usu sellesse.» Tänu B. Kangro energiale ja visadusele tegutseb EKK veel tänini, 21 aastat pärast kirja kirjutamist. U. Masing avab mitne oma varasema luuletuse tagamaid ja räägib pooleliolevatest töödest. Werner Taklaja (B. Kangro Tartu-romaanide tegelane) *alias* Helmut Tarand meenutab 17. X 1980 ühiseid filoloogiaõpinguid poole sajandi eest ülikooli viiendas auditooriumis, K. Merilaas aga vestab oma lapsepõlvest.

Biograafilises essees «Konrat puhub tornist» (nr. 2 ja 3) heidab B. Kangro pilgu enda kui «ühe noore pärlipüüdja» kujunemisele, proosakateid tegeva nooruki unistustele ja kujunemisaastatele.

Viktor Kõressaar analüüsib pikemas essees «Ernst Enno luuletajapalgest» (nr. 2 ja 3) poeedi elutunnetust, ta luule olemust ja filosoofilist omapära ning ka väliskirjanduslikke mõjustajaid. Essees on välja toodud seoseid E. Enno luule ja lastelaulude vahel, mida meie uurijad pole märganud.

Hannes Oja analüüsib kirjutises «Kangro luule kaheksa aastakümnet» (nr. 2) meie ekssiilkirjanduselu juhi luule olemust ja arengut läbi aegade. Mitmeid uusi lähtekohti B. Kangro lüüriiliste poemide kogu «Süda ei põle

ära» mõistmiseks lisab Tarvi Talve arutlus «Sõna ei põle ära» (nr. 4).

Arvo Mägi võtab oma kolmandas kirjas Kalju Lepikule (nr. 2) luubi alla poeedi luules esineva satiiri, groteski ja ironia.

Uurimuslikus artiklis «Haruldasi eesti trükiseid Kopenhaagenis» (nr. 1 ja 2) vaatleb arhivaar Vello Helk peamiselt Taani Kuninglikus Raamatukogus leiduvaid rariteete, mis heidavad uut valgust meie varasemale raamatuloole. Neist mitmed väljaanded puuduvad Eestis. Autor korrigeerib ka mõningaid raamatuteadlaste E. Annuse ja V. Milleri seisukohti. Ajakirjaga «Majakas» seoses on kõne all ka meie kommunistide tegevus Taanis ja Kopenhaageni kohtuprotsess. Teises artiklis käsitleb V. Helk Rootsi Riigiarhiivis leiduvaid XVII sajandi Tallinna juhturkiseid, süvendades ja täiendades K. Roberti artiklikogus «Raamatutel on oma saatus» ilmunud ülevaadet.

Rohkesti uut teavet saame Eevi Endi artiklist «Vida Juse elust ja kunstist» (nr. 4). V. Juse põnev elutee on seotud Tartu, Tallinna, Budapesti, Rooma, Londoni, Ibiza jt. kohtadega ning vääraks biograafilist romaani. Kunstnikuna on ta loonud tähelepanu äratanud õli- ja akrüülmaale, puulõikeid, mosaiike, ikoone ja vaibakavandeid. Venetsueelas võitis ta 1965 rahvusvahelise võistluse Bolivari portree maalimises, tulles 77 kunstniku hulgas esikohale. Olgu lisatud, et V. Juse õde on kostüümikunstnik Karin Siim-Juse, kunstniku tütar aga rootsi akvarellist ja A. Lindgreni lastejutude illustreerija Ilon Wikland.

Ilmar Külveti 70. sünnipäeva puhul analüüsib Mardi Valgemäe kirjaniku näidendeid ja selgitab mitme näidendi lavastamisele järgnenud pingeid ja konflikte pagulasjuhtkonnas (nr. 1).

M. Valgemäe seekordses Ameerika teatriel ülevaates on pikemalt käsitletud Hillar Liitoja modernset «Laudkonna» lavastust Toronto ingliskeelses DNA-teatris (nr. 3).

Alo Raun mõtiskleb New Yorgis ilmunud uudisteoste valgusel tuleviku ennustamise võimalikkuse üle (nr. 1).

Tallinlanna Anna Verschik annab ülevaate juudi rahvalauludest Eestis (nr. 3). Töö allikmaterjaliks on P. Ariste ja P. Nurmekunna poolt kogutud ainek, mis asub Tartus Kirjandusmuuseumis. Autor selgitab mitme üldtuntud juudi rahvalaulu jõudmist Eestisse, tõmbab paralleele meie folklooriga.

Hain Rebas arutleb massiküüditamiste üle seoses 14. juuni 1941. aasta sündmuste viiekümnenda tähtpäevaga. Autor tutvustab ka olulisemaid kirjandusteosi, kus on küüditamist käsitletud. H. Rebas võrdleb meie ja pagulasautorite hinnanguid küüditamisele, soovib luua professionaalne uurimisprojekt kodu- ja välis-Eesti teadlastest ning tõstatab mitmed lahendamist vajavad probleemid. Oluliseks peab ta rahvusvahelise üldsuse õiget informeerimist.

Fanny de Sivers käsitleb essees «Puude

õpilasest, kes õpetas kuningaid» (nr. 1 ja 2) prantsuse silmapaistva pühaku ja reformaatori Clairvaux' Bernard'i tegevust ning tema tähtsust tänapäevale. Sama autor arutab essees «Varjupaik ja lahinguväli» (nr. 4) kloostrite tähtsust ajaloos ja kaasajal.

Ilmar Arens tutvustab Rootsi Riigiarhiivis leiduvate ürikute põhjal tüht vähetuntud ja praeguseks unustatud tegevust — viinapõletamist sipelgapesadest — ning oletab, et see võib olla soome päritoluga.

Arvustuste osas analüüsib Salme Raatma Valev Uibopuu kaksikromaan «Kaks inimelu ajapõrdes» (nr. 4) ja peab oluliseks autori oskust kujutada tavalise inimese saatust ajaloos keerdkäikudes. Ilse Lehiste vaeb retsensioonis «Talupoeg ja sõdur» A. Viirlaiu seitsmendat luuleraamatut «Valgus rahmade all» ja tõdeb, et autor on siin truuks jäänud väljakujunenud poeedikäkirjale ja temaatikale. Bernard Kangro arvustab ja tutvustab kahe sinise kirjandusteadlase uurimust — nendeks on Ants Järve «Väliseestlaste teater ja draama» ning Arne Merilai monograafia «Eesti ballaad 1900—1940» (nr. 3). Johannes Kaup peab Mardi Valgemäe esseede, päevikukatkendite ja arvustuste valimikku «Ikka teatrist mõeldes» (nr. 1) sisukaks ja tänuväärseks uudisteoseks. Arvo Mägi tutvustab rootsi keeles 1990 ilmunud nelja tähelepanavat uudisteost eesti päritoluga autoreilt (nr. 1). Nendeks on Maarja Talgre reportaažromaan «Leo — eesti saatus», Enel Melbergi romaan «Armastuse arheoloogia», Mats Miljandi teos «Maabumine» ja Jan Kauri romaan «Kellele sirtsuvad varblased». Retsensent peab neist eriti oluliseks M. Talgre raamatut, sest selle tähtsus ulatub ka väljapoole kirjandust.

Valev Uibopuu käsitleb pikemalt Tampere ülikooli õppejõu Marja-Liisa Pynnöneni doktoriväitekirja rootsisoomse kirjandusest aastail 1966—1988 (nr. 4). Sel ajavahemikul ilmus Rootsis ca 300 000 soomlase kohta 103 ilukirjanduslikku teost. Kõne all on ka olulisemad autorid. V. Uibopuu arvustab Artur Taska artiklivalimikku «Mõtteid maisel matkal», millele on lisatud ka seni ilmumata kõnesid ja kirjutisi (nr. 3). Retsensent tõstab esile A. Taska mälestusi «Päevalehe» toimetusest ja mitmeid 1940. aasta juunistündmusi käsitlevaid kirjutisi. A. Taska omakorda arvustab teravalt tartlase Jüri Anti raamatut «Eesti 1920. Iseseisvuse esimene rahuaasta» (nr. 2). Teose olulisim puudus on tingitud allikmaterjalide valikust. 461 viitest osundavad 127 ORKA-le, kasutamata on E. Laamani «Eesti iseseisvuse sünd», kahekõiteline «Eesti Vabadussõja ajalugu», Välisministeeriumi arhiiv, A. Piibu autentne hinnang Tartu rahule. A. Taska se-

dastab vastuolu sinimustvalge lipu ja vabariigi vapiga kaane ning sisu vahel. Ants Hartmann tutvustab Bernd Nielsen–Stockeby raamatut «Baltische Erinnerungen. Estland, Lettland und Litauen zwischen Unterdrückung und Freiheit» (nr. 2), kus leidub mälestusi iseseisvuse aegsest Eestist (peamiselt Põlvast, Viljandist ja Tartust) ning uudet teavet sisaldavaid meenutusi baltisakslaste elust pärast ümberasumist Poolasse ja hilisemaid kohanemisraskusi Saksamaal.

Ervin Pütsep annab kõrge hinnangu Rein Looduse ja Juta Keevalliku preprintide «Kunstiülest Eestis 19. sajandil» (nr. 1). E. End tutvustab kolme Eestis ilmunud kunstiraamatut (nr. 3) — A. Tassa «Igaviku lõpul», K. Kirme «Jaan Koorti päevaraamat» ja E. Pihlaku monograafia Malle Leisist — ja peab neid kõiki olulisteks väljaanneteks. Gustav Ränk arvustab Kaljo Põllu koostatud ja kommenteeritud koguteost «Tallinna Kunstiülikooli kümme soome-ugri uurimisreise» (nr. 1). G. Ränk annab väga kõrge hinnangu ka M. Laari, R. Saukase ja Ü. Tedre koostatud Jakob Hurda albumile (nr. 3), kus koostajail on õnnestunud muuta piltide ja originaaldokumentide abil mõistetavaks kogu Hurda-aegne eesti kultuurialajalugu.

Oskar Kruus avaldab vastuväite (nr. 4) Johannes Kaupi elu- ja loominguloolisele artiklile Gustav Wulff-Oiest («Tulimuld» 1989, nr 3. ja 4; 1990, nr. 1 ja 3), kus ta täpsustab üldtuntud luuletuse «Õöpikule» («Õrn õõbik») esmailumist, selle hilisemaid redaktsioone ja muidki faktilisi eksimusi. Õigustatult taunib O. Kruus artiklis esinevaid ebaõigeid stüdistusi luuletaja lese Olga Wulffi aadressil ja protesteerimist Nüpli Lõhmuse tallu loodud memoriaaltoa vastu.

«Tulimullas» leidub ka ülevaade Eesti Arhiivi Austraalias tegevusest 1990. aastal (nr. 1). Trükiste ja eesti teadlaste kirjutiste koguarv ületab juba 23 000. Arhiiv on suurim välis-Eesti kirjasõna hoidla, kus leidub 97% paguluses ilmunud raamatuid ja perioodikast. Hämmastavalt suur on eesti autorite teaduslike tööde fond, kus on ca 12 000 tööd 777 teadlaste väljaspool kodumaad. Neist kõige viljakamad on olnud Johannes Piiper 556, Jüri Kaude 302, Felix Oinas 290 tööga. Arhiivi uueks juhatajaks on Inno Salasoo.

B. Kangro tutvustab luuleteater «Varius» repertuaari, omapära ja liikmeid (nr. 4).

Ajakirjas on avaldatud veel Toomas Tuulise soololaulu «Meri on maa» B. Kangro sõnadele ja rohkesti väärtuslikku fotomaterjali.

Eerik Teder

"Loomingus" 1991, nr. 8 ilmunud Voldemar Ermi artiklis "Ants Laikmaad mälestades" leidub paar vildakat väidet, mis vajavad selgitust. Asjaosaliste kirjad ja suulised teated kirjutise autorile võimaldavad küsimustesse selgust tuua ning heita lisavalgust Laikmaa testamendi täitmise käigule.

Ekstlikult on mälestusartiklis edasi antud Laikmaa väide: "Majapidamist juhtivat siin vennatütre poeg, kelle tegevusega ta polevat aga rahul." Siin osutatud isik, Ants Laikmaa venna Bernhard Laipmanni tütre Alma Karu poeg Endel Karu, selgitab oma kirjas 16. XII 1991 artikli autorile tõelisi asjaolusid: "... oma testamendiga oli Ants Laikmaa määranud mind oma talu pärijaks. [— — —] Testamendi koostamise ajal [1942], kui mina olin veel alaealine, ja seetõttu oli selles peale muu ka niisugune tingimus, et kuni minu täiskasvanuks saamiseni hooldab talu minu ema Alma Karu. [— — —] Sel ajal, millal toimus Teie viimane kohtumine Ants Laikmaaga — 1942. aastal —, olin mina kaheksateistkümnepaastane, elasin oma vanemate majas Nõmmel, käisin koolis Tallinnas, olin niisiis õpilane, ei tundnud maatööd ega talupidamist vähimalgi määral (ei olnud sellest huvitatudki) ja pealegi ei olnud vanaonu [Ants Laikmaa] sellest, et nimelt mina tema talupidamist juhtima hakkaksin, mulle mitte kunagi mitte midagi rääkinud."

Järgmises kirjas 6. I 1992 mainib Endel Karu mitmeid Laikmaa Taebla talu majapidamisabilisi ta elu lõpupäevil. Ühes Laikmaa kirjas Alma Karule, "mis saadetud Taeblast 19.03.40, kirjutab vanaonu peale muu, et on leidnud endale uue perenaise varasema, Veliselt pärinenud ja lastega naisterahva asemele. Uus olevat nooruke, kuueaastane, kuid väga tubli ja olevat "...selle mehe tütreid (mere äärest), kes mul käib ajuti töö ja veos." Kuid peale selle on mul veel üks kiri A. Laikmaalt, mis saadetud Taeblast 10.08.42 Soome tema sugulasele Aino Redlichile. See kiri muide adressaadini ei jõudnud, vaid saadeti Tallinnast tagasi märkusega "zurück". Selles kirjas on lause. "Praegu on mul perenaiseks õetütar Iida Tiinuse Tõrjalt." Õetütar Iida oli sel ajal kas lahutatud või lesk [— — —] ja tal oli ka poeg, siis veel noormees. Samas on teada, et enne Laikmaa surma oli paari kuu jooksul tema eest hoolitsemas käinud üks noor naisterahvas naabertalust."

Järelikult vihjas A. Laikmaa vestluses V. Ermiga oma õe Mai Tulmini tütre Iida Kangro pojale, mitte aga Alma Karu pojale. Tähelepanu äratav asjaolu, et Laikmaad abistanud perenaised ei püsi kaua kohal, vaid vahelduvad üsna tihti.

Laikmaa testamendi koostas üks tema sugulasi, advokaat Tõnis Jürine kunstniku haiglas viibimise ajal 1942. a. jaanuaris.

Testamendi originaal anti pärast tema surma avamiseks Haapsalu kohtusse, kuid on sealt Saksa sõjaväe lahkumise ja Nõukogude armee tuleku ajal koos muude toimikutega hävitatud. Testamendi koopiat aga on säilinud kunstniku vennatütre Imbi Ploompuu valduses.

Ärakiri

Minu viimne soov

Mina, Ants Laikmaa, jätan pärast minu surma kõik oma varanduse, mis minust järele jääb, Endel Karu omanduseks, kuna tema ema seda vara valitseb, ja minu õde Anni Laipman talus võib perekonnaliikmena elada surmani. Minu talust Taebla Kadarpiku külas "Tammiku — Laikmaa" pargi maa-ala, mis asub tagapool väikest maja ja ulatub Tammiku talu põlluaiani ja oma talu kopli- ja tänavaaiani, võib Kunstimuseum ehitada kunstniku kodu.

Ants Laikmaa
(allkiri)

Et Ants Laikmaa, terve meele ja mõistuse juures olles on oma käega selle oma viimasele soovile alla kirjutanud meie juuresolekul, tunnistame oma allkirjadega.

Haapsalus, 18. jaanuaril 1942. aastal

Kaara Toomet Tõnis Jürine
(allkiri) (allkiri)

Esialgsest kõhklusest hoolimata võttis Alma Karu aastail 1943—1949 Laikmaa talu majapidamise oma õlule, kuigi midagi head sellest välja ei tulnud. Endel Karu kirjutab neist oludest, raskustest ja nõmedast suhtumisest kunstniku pärandisse, mille kaitsele asus "minu ema, kes selle aja jooksul seal ka elas ja oma nõrga tervise juures tohutut vaeva nägi täiesti käest ära lastud talu — õieti polnud talu kunagi järjel olnudki — hooldamisega, majapidamisega ja nii sakslaste kui ka venelaste ajal kõikvõimalike riiklike normikohustuste täitmisega. Meie — tema lapsed —, samuti ema õde Salme, elades Nõmmel, saime seal ainult võimalust mõõda abistamas käia [— — —] Taebla talule tuli aga pigem peale maksta kui sealt midagi saada oli, sest suhteliselt suurte normikohustuste tõttu ei olnud võimalik talule n.-õ. hinge sisse saadagi."

Alma Karu tütar kunstnik Imbi Ploompuu, kes koolivaheaegadel käis ema talutöödel abistamas, on allkirjutanule selgitanud: "Laikmaa eluajal oli ta talu riiklikust normikohustusest vabastatud, aga tema pärijat peeti

eraomanikuks, kellelt tuleb kõik koormised täiel määral sisse nõuda. Vallas peeti meid isegi võõraiks sissetungijaiks, kellele võib eriti kõrged normid määrata. Nõukogude ajal oli Laikmaa talu oma pindalalt lubatavuse piiril, ning vastavalt ka normikohustused, kuigi haritavat põllumaad oli vaid mõni hektar, millelt saak ja tulu oli minimaalne. Riiklike normide täitmiseks tuli vahel liha, piima, mune jm. isegi külast osta.» Endel Karu jätkab oma kirjas: "Juba 1943. aasta (vist) märtsikuul pöördus ema Eesti Omavalitsuse poole palvega vabastada talu selle armetu seisundi tõttu sundnormidest, kuid sai sama aasta aprillis sekretariaadist vastuse, et tema taotlus on antud edasiseks läbivaatamiseks vastavale ametnikule, kuhu see läbi vaadata jäigi. 1945. aastal pöördus ema ENSV Kunstide Valitsuse poole taotlusega võtta talu kui tuntud kunstniku varandus kaitse alla, et sel moel osutuks ühtlasi võimalikuks ühtepidi talu hoonete seisundi parandamine, teistpidi aga ehk ka talul lasuva maksudekoormise vähendamine, kuid

esialgu ei olnud taotlusel praktiliselt mingit reageeringut. [— — —] Peale selle lasus talupidajail — ka minu emal — veel metsatööde (puude varumise) ja maanteede remontimise (kruusaveo ja teele laialiajamise) kohustus. Hiljem — neljakümnendate aastate lõpupoole — hakati selleks, et sundida talupidajaid moodustama kolhoosi, suurendama veel ka igaaastast riiklikku maksu talult."

Niisiis luhtusid Alma Karu eraviisilised katsed Laikmaa talu majanduslikult talutavale järjele aidata ning hoonete parandamiseks midagi ette võtta. Talu koheldi nõukogude korra tavaliste reeglite järgi. Imbi Ploompuu andmeil võeti 1949. a. kolhoosile kõik põllud ja karjamaad, pärijale jäeti park ja aed koos majadega. Senistel omanikel tuli Taeblast lahku da. Olukord muutus alles avalike protestide tagajärjel perioodikas, mis nõudsid olulise kultuurimälestise kaitset ning innustasid Vaike Tiiki initsiatiivi enda kätte haarama.

Voldemar Erm

VEAPARANDUS

Meie ajakirja neljandas numbris palume Helvi Jürissoni luuletükkli «3 laulu vabadusest» 2. osas lk. 502 lugeda ülemine rida: *kurvidega lõpevad nad seal.*

Pärt Liase artiklis «Vaatepunktiteooriad ja Juri Lotmani kultuurisemiootika» on lk. 555 kaduma läinud viimane rida «vaja väga suurt pädevust. Isegi meie lingvistid pole tänini tundnud end olevat pädevad».

Palume vabandust nii autorite kui ka lugejate ees!

"Loomingu" preemiad

1991. a. avaldatud tööde eest
jagati toimetuse ja kolleegiumi ühisel koosolekul
30. märtsil 1992.a.

Koosolekust võtsid osa
T. Haug, A. Langemets, M. Loodus, M. Mäger, A. Põldmäe, A. Rammus, O. Raun,
P.-E. Rummo, M. Traat, U. Uibo, L. Uustalu.

Aastapremia said
Mats Traat
luuletuste (nr. 1, 7 ja 11) eest

Tiia Toomet
jutustuse "Isamaa suvi" (nr. 2) eest

Lii Unt
jutustuse "Saaga" (nr. 6) eest

Jüri Hain
artikli "Rasmus Kangro-Pool — elu ja moraal" (nr. 11) eest

Rein Ruutsoo
artikli "Eesti filosoofia bürokraatia ja kultuuri vahel" (nr. 12) eest

Hasso Krull
arvustuste (nr. 1, 9 ja 12) eest.

Auhinnad anti pidulikult kätte
"Loomingu" 69. aastapäeva koosolekul 27. aprillil 1992
Fr. Tuglase Majamuuseumis.

Toimetuse kolleegium:
V. BEEKMAN, J. KROSS,
A. LANGEMETS,
T. LIIV, M. LOODUS,
P. OLESK, P.-E. RUMMO,
T. TOOMET, M. TRAAAT,
U. UIBO, E. VETEMAA

Peatoimetaja:
ANDRES LANGEMETS
tel. 44 32 62

Peatoimetaja asetäitja
TOOMAS HAUG
tel. 44 13 65

Vastutav sekretär
LINDA UUSTALU
tel. 44 07 81

Ilukirjanduse osakond
MART MÄGER
ASTA PÖLDMÄE
tel. 44 07 82

Publitsistika osakond
OTT RAUN
tel. 44 07 80

Kriitika, kirjandusteaduse
ja informatsiooni osakond
UDO UIBO
tel. 44 13 65

Keeletojmetaja
AIME RAMMUS
tel. 44 07 80

Korrektor
INNA LUSTI
Sekretär
BRITT PERENS
tel. 44 13 65

Toimetus: EE0090, Tallinn, pk. 62,
Harju tn. 1.

Kirjastus "Perioodika",
Tallinn, Pärnu mnt. 8.
Ladumisele antud 3. 04. 1992.
Trükkimisele antud 18. 05. 1992.

Trükiarv 5110.
Ofsetpaber, 60x70/8.
Trükipoognaid 18,0.
Tingtrükipoognaid 14,04.
Arvestuspooignaid 14,27.
Tellimise nr. 1404.

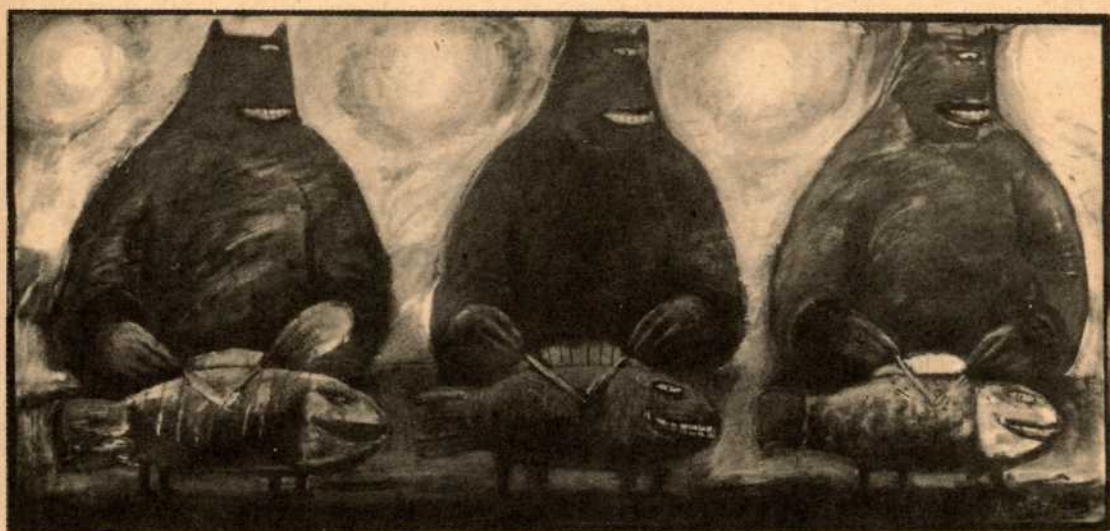
Ajakirjandustrükikoda,
Tallinn, Pärnu mnt. 67-a.

"Looming" nr. 5,
mai 1992.

Hind 8 rbl.

Praaeksemplari korral
põõrduda TKO-sse Pärnu
mnt. 67-a, tel. 68 14 11.

- 579 A. KAALEP
Luulet
- 581 M. TRAAAT
Minge üles mägedele. VI jagu
- 605 G. G. BYRON
Taevas ja maa
- 616 P. KUUSBERG
Kutse
- 627 V. VILLANDI
Elumudel
Hull maailm jt. luuletusi
- 632 T. FEDER
Kotkalend
- 640 K. KURG
Sosin
Puudutus jt. luuletusi
- 646 W. FAULKNER
Must pajats
- 656 Sinuhe jutustus
- 679 F. OINAS
Viljakusest ja maagiast
- 687 V. VAHER
Luule 1991: üllas või madal?
- 698 A. LANGEMETS
Üks tont käib ringi mööda Euroopat — väikerahvaste tont
- 702 F. de SIVERS
Kuhu jäi meil Maarja?
- 704 M. UNT
Uhhuu! ütlen Sinijärve lugedes
- 705 S. KIIN
Maimu Bergi võimalused
- 707 K. ARJAKAS
«Eesti Kroonika» taassünd
- 710 RINGVAADE
- 604 M. KURISMAA. Maastik sõnaga
(Õli) 1992
- 631 M. KURISMAA. Tume vesi
(Õli) 1992
- Esikaane siseküljel:
P. MUDIST. Teeskleb ei teeskle
1992
K. RATTUS. Märts
(Õli) 1992

KERSTI RATTUS. Märts

(Õli) 1992

ISSN 0134—4536

LOOMING

8 rbl.

78 174

Ramapoint
92v-663a
18.06.92